

Seija Ruponen

"Metisiltä mättäiltä Otavaisen olkapäille"

Sosiologinen tutkielma karhun
kulttuurihistoriasta

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Pro gradu -tutkielma
Kevät 2000

TIIVISTELMÄ

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Sosiologian koulutusohjelma

Pro gradu –tutkielma

Kesäkuu 2000

180 + liitteet

Ruponen, Seija Leena:

”METISILTÄ MÄTTÄILTÄ OTAVAISEN OLKAPÄILLE”

Sosiologinen tutkielma karhun kulttuurihistoriasta

Tämä tutkielma on esseistinen yhteenveto karhun kulttuurihistoriasta. Tutkimuskohteena ovat sekä aidot että fiktiiviset karhut. Kyseessä on karhuaiheinen kokonaistutkimus, jossa on mukana koko aihealue. Tutkimuskohdetta ei ole lainkaan ajallisesti tai paikallisesti rajattu. Tutkielma on teoreettinen tarkastelu ilman erikseen rajattua empiiristä aineistoa. Tutkimusaineisto on koottu ns. lumipallomenetelmällä. Aineistossa on mukana tieto- ja kaunokirjallisuutta, aikakausi- ja sanomalehtien artikkeleita sekä Internet-sivuja.

Tutkielma jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee aitoa karhua eläin- ja luontotutkimuksen näkökulmista käsin. Toisessa osassa paneudutaan ihmismäisen kulttuurikarhun sosiaalisen ja psyykkisen ominaispiirteiden tarkasteluun kirjallisuustutkimuksen ja psykologisten teorioiden valossa. Kolmas osuus jakautuu kahteen osioon. Näistä ensimmäinen käsittelee karhunpalvonnan rituaalisia muotoja, ennen muuta Émile Durkheimin kansanuskotutkimusten kautta nähtynä. Toisessa osuudessa tehdään selkoa eri maiden karhumytologioista eri tieteenalojen myyttitutkimuksen taustoittamana.

Tutkielmani esittelee ennen muuta yleisiä karhuihin liitettyjä uskomuksia ja käsityksiä. Tutkielma on karhun muinais- ja nykyluonnon tarkastelua. Tutkielman keskeinen tarkastelunäkökulma on modernisaatio, sen kautta kuvataan karhukäsityksiä eri aikoina eri ympäristöissä. Laajassa mielessä tutkielmassa on kyse eläimien, ihmisten ja näiden välisten suhteiden tarkastelusta erilaisissa yhteiskunnissa. Kokonaisuutena karhu on varsin moninainen. Ihmisten suhtautumista karhuihin määrittää yhtäältä biologinen todellisuus ja toisaalta kulttuurimme tekstuaalinen ja henkinen kollektiivitajunta.

Karhua on pidetty toisaalta pyhänä, sitä on kunnioitettu ja pelätty. Toisaalta se on jotakin maallista; sitä metsästetään ravinnoksemme. Aina 1800-luvulle asti karhua pidettiin julmana petoeläimenä. Tämän jälkeen karhukuva alkoi muuttumaan lempeämmäksi. Erityisesti teddykarhulelut ovat olleet vaikuttamassa karhukäsityksen muuttumiseen. Karhua on kunnioitettu uskonnollisena symbolina ennen kaikkea ns. pohjoisten kansojen keskuudessa, niin idässä kuin lännessä. Karhulajista riippumatta siihen kohdistuneet rituaalit ovat olleet hyvin samankaltaisia kaikkialla maailmassa.

AVAINSANAT: karhu, eläimet, kulttuurihistoria, antrozoologia, kansanusko, eläinten palvonta, mytologia

ABSTRACT

University of Jyväskylä
Department of Social Sciences and Philosophy
Sociology's training program
Master's graduate thesis
June 2000
180 + appendixes

Ruponen, Seija Leena:

"FROM WOODED TUSOCKS TO OTAVA'S SHOULDERS"

Sociological thesis from the bear's cultural history

This thesis is an essayistical summary of the bear's cultural history. The research subject is both about the genuine and the fictional bear. This is a collective research, which deals with bears in all respect. The research subject has not been limited temporally or locally at all. The thesis is a theoretical study without separately limited the empirical material. The research material has been collected with a so-called snow-ball-method. In the material there are non-fiction and fiction literature, articles of magazines and newspapers and the Internet pages along.

The thesis is divided into three parts. The first one of these deals with the genuine bear from the standpoint of the animal and the nature researches. In the second part is gone into the examination of social and psychic characteristics of the humane culture bear in the light of the literary research and the psychological theories. The third section is divided into two chapters. The first one processes the ritual forms of the bear worship, particularly seen through the people belief studies by Émile Durkheim. In the second section an account is given of the bear mythologies in different countries based on the myth studies of different disciplines.

This study shows above all general beliefs and ideas that have been connected to the bears. The thesis is the study of the bear's ancient history and present history. The central examination the standpoint of the thesis is a modernisation; bear ideas are described through it in different environments during different times. In the broad sense in the thesis is a question from the examination of relations between the animals and people's in various kind of societies. The bear is quite manifold as total phenomenon. On the one hand the people's attitude against the bears is determined by the biological reality and on the other hand by the textual and mental collective consciousness of our culture.

The bear has been considered on the other hand holy, it has been respected and frightened. On the other hand, it is something earthly; it is hunted for our nourishment. The bear even up to the 1800's was considered as a cruel beast of prey. After this the bear picture began to become gentler. Especially the teddybear toys have been affecting the change of the bear idea. The bear has been respected as a religious symbol especially among the so-called the peoples of the north's, in the east as well as in the west. The rituals, which have been directed to it, have been very similar everywhere in the world irrespective of the bear species.

KEYWORDS: bear, animals, cultural history, anthrozoology, people belief, the animals' worship, mythology

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Alkusanat	1
1.2. Tutkimusaihe	2
1.3. Karhu-nimitys	3
1.4. Karhu – Suomen kansalliseläin	4
1.5. Karhumodernisaatio	6
2. TUTKIMUSAINEISTO JA –MENETELMÄT	8
2.1. Aineisto	8
2.2. Tutkimusmenetelmät	10

OSA I. ELÄINTASO: KARHU, METSÄNELÄIN

3. ELÄIN- JA LUONTOTUTKIMUS	15
3.1. Eläintutkimus	15
3.1.1. Onko eläimen elämällä väliä?	18
3.1.2. Onko eläimen kuolemalla väliä?	19
3.1.3. Eläimet osana yhteiskuntaa	20
3.1.4. Eläinoikeudet ja –suojelu	22
3.2. Luontotutkimus	25
3.2.1. Ihmiskeskeiset asenteet	27
3.2.2. Luontokeskeiset asenteet	29
3.2.3. Luonnonsuojelu	33
4. KARHULAJIT	34
4.1. Karhut, puolikarhut ja epäkarhut	34
4.2. Historialliset karhut	35
4.3. Pohjoiset karhulajit	38
4.4. Amerikkalaiset karhulajit	41
4.5. Aasialaiset karhulajit	42
5. CITY- JA HÄIRIKKÖKARHUT	45
5.1. Citykarhu	45
5.2. Häirikkökarhu... ..	48
5.3. Karhupolitiikka	52
5.4. Petojen vastustaminen	54
5.5. Petojen puolustaminen	55

6. KARHULIIKETOIMINTA	56
6.1. Eläintarhat ja –sirkukset	56
6.2. Karhunmetsästys	57
6.3. Luontomatkailu	61
6.4. Luontokuvaus	62

OSA II. IHMISTASO: KARHU, METSÄIHMINEN

7. IHMISELÄIMET JA –KARHUT	65
7.1. Karhun ihmismäisyys	65
7.2. Antropomorfismi, personifikaatio	67
7.3. Ihmisyys, eläimellisyys, eläinmäisyys	71
7.4. Mielikuvitus, fantasia	76
8. KULTTUURIKARHUT	78
8.1. Lastenkulttuurin sadut	78
8.1.1. Kansan- ja eläinsadut	79
8.1.2. Modernit taidesadut	80
8.2. Nallekarhut	81
8.2.1. Teddykarhu	83
8.2.2. Kirjojen nallet	84
8.2.3. Sarjakuvien nallet	85
8.2.4. Television nallet	86
8.3. Aikuiskulttuurin karhuhahmot	86
8.3.1. Karhukaunokirjallisuus	86
8.3.2. Karhukansanrunous	89
8.3.3. Karhumusiikki	89
9. KARHUSYMBOLIIKKA	91
9.1. Metaforat, symbolit ja muut vertauskuvat	91
9.2. Karhusymboli	93
9.3. Karhuvertauskuvien käyttö	95
9.4. Monet yritykset ja tuotteet on nimetty karhun mukaan	97
9.5. Homoklubit hyödyntävät karhumielikuvia	98

OSA III. JUMALATASO: KARHU, JUMALANPOIKA

10. MUINAISUSKONNOLLISUUS	100
10.1. Primitiivinen kansanusko	100
10.2. Animismi	103
10.3. Luonnonpalvonta	105
10.4. Esi-isien palvonta	106
10.5. Eläinpalvonta	106
10.6. Shamanismi	108
10.7. Totemismi	114
10.8. Kultit ja riitit	117
11. KARHUKANSANUSKO	119
11.1. Karhukultit ja –riitit	119
11.2. Karhunpalvonta: Ainut	124
11.3. Karhupeijaiset	125
12. KARHUMYTOLOGIA	130
12.1. Myytit, tarinat, legendat	130
12.2. Karhutarujen peruselementit	133
12.2.1. Jumaluus	133
12.2.2. Pahuus	137
12.2.3. Esi-isyys	140
12.2.4. Kuninkuus	142
12.3. Eri maiden karhutarustot	144
12.3.1. Suomalaiset karhutarut	144
12.3.2. Suomalais-ugrilaiset karhutarut	149
12.3.3. Pohjoismaiset karhutarut	151
12.3.4. Eurooppalaiset karhutarut	152
12.3.5. Kreikkalaiset karhutarut	154
12.3.6. Pohjoisamerikkalaiset karhutarut	158
12.3.7. Aasialaiset karhutarut	161
13. MUUT YLILUONNOLLISET ASIAT	162
13.1. Muodonvaihdos, lyantropia	162
13.2. Ihmissudet ja villi-ihmiset	165
13.3. Eläin- ja karhu-uskovaisuus	168
13.4. Luominen ja evoluutio	170
14. TULOKSET	174
15. POHDINTA	175
16. LOPUKSI	180
LÄHTEET	181

1. JOHDANTO

1.1. ALKUSANAT

Omalle Rollo Arkas Karvakörrille ja Kultaturkille!

*Hunajansyöjä, Metsän omena, Keytjalka, Vanha mies turkissa,
Karhu, tule ulos! Kuole omasta tahdostasi!
Isoisä, Mustaruoka!
Tämä tyttö on naimisissa karhun kanssa.
Kuka hallitsee vuoristossa, karhu!
Olet syönyt paljon marjoja,
Olet ottanut kiinni monta kalaa,
Olet säikäyttänyt monta ihmistä!
(Snyder 1960¹, Shepard & Sanders 1985, 178 mukaan.)*

Kaikki alkoi siitä, kun muutamia vuosia sitten ostin hyvin luonnollisen näköisen karhumaskotin Stockmannilta, hintaan noin 200 markkaa. Rollo Arkas Karvakörriksi ristimästäni ”karhuherrasta” ei tullut minulle pelkkää koriste-esinettä, vaan keksin sille muutakin käyttöä. Aloin puhumaan sille. Olen alkanut pitää sille jutustelusta ja se on puolestaan uskollisesti jaksanut kuunnella yksinpuheluani. Nykyisin se on kuin lapsettoman (ja naimattoman) naisen ottolapsi ja kotieläin. Keskustelut Rollon (ja Kultaturkin) kanssa ovat olleet edesauttamassa tämän tutkielman syntymistä. Haluan osoittaa kiitokseni Rollolle ja kaikille muille karhuystävilleni!

Olen kotoisin maaseudulta. Meillä kotona oli lemmiä muutama kymmentä; hoidin näiden vasikoita nuorena tyttönä. Lapsuuden ajoista lähtien olen pitänyt eläimistä. Kotikarjanhoito oli, ainakin näin jälkikäteen ajateltuna, mielenkiintoista ja antoisaa puuhastelua; siinä tunsin itsensä eläinten johtajaksi (tai no, ainakin hoitajaksi). Eräs karhuihin liittyvä tapaus jo lapsuuden ajoilta oli useasti toistunut uni, jossa oli karhu meidän ”ulkohussin” takana. Unessa isä tappoi sen tai ainakin yritti niin tehdä. Melkoinen enneuni oikeastaan! Sysmän metsissä ei juurikaan karhuja asustele. Koko elinaikanani en ole nähnyt elävää karhua muutoin kuin eläintarhassa. Näistä omakohtaisista kokemuksista käsin lähdin luomaan tutkimustani karhun kulttuurihistoriasta.

Heti alussa jo huomasin, että karhussahan on puolensa ja monenlaisia puolia tosiaan. Esitin itselleni kysymyksen: Millaisia ovat karhun suhteet muuhun maailmaan? Mikä on karhun paikka yhteiskunnassamme: luonto, lasten huone vaiko ehkä taivas? Onko karhu muutakin kuin karhu? Luettuani karhukirjallisuutta oivalsin, että karhun historia on varsin mielenkiintoinen. Karhu edustaa eläinmaailman yläluokkaa, ”kuninkaallista korkeutta”. Jumaluus, esi-isyyys ja kuninkaallisuus – ovat sanoja, jotka värittävät yleisesti tekstejä ja puheita karhun syntyjuurista. Kärjistetysti voidaan sanoa, että mennyt maailma piti karhua jumalana, kun taas nykymaailma on tehnyt siitä ihmisen.

¹ Snyder, Gary (1960): Myths and texts. New York: New Directions.

1.2. TUTKIMUSAIHE

Tämä pro gradu tutkii siis karhuja, joita nykyisin elää Suomen metsissä noin 1 000 yksilöä. Suomen ruskeakarhut ovat vain pieni ripaus koko maailman miljoonista karhuyksilöistä. Tämän lisäksi karhulla voidaan tarkoittaa muutakin. Todellisten karhujen lisäksi on olemassa ”piirrettyjä ja täytettyjä karhuja”, joita voi löytää lähes joka lapsen lelujen joukosta. Nämä ovat yleensä karhunnäköisiä, mutta muilta ominaisuuksiltaan enemmänkin kuin ihmisiä. Eräät laskevat joukkoon mukaan myös ”verokarhun”, mutta sitä vihaetaan niin paljon, että aikuiset eivät pidä siitä puhumisesta.

Karhu tutkimuskohteena on siitä suosiollinen, että sen ulottuvuudet pystyy jopa yksittäinen tutkija hahmottamaan melko lyhyessä ajassa. Helposti havaitsee karhun ”kolminaisuuden”: eläin-, ihmis- ja jumalapuolen. Jaottelun olen itse kehittänyt tutkielman kuluessa. Lähes kaiken ”karhusta puhumisen” pystyy sijoittamaan tähän kolmijakoon. Eläintasolla tarkastellaan karhueläimen todellista elämää; ihmistasolla kuvataan ihmismäisen karhun psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia; ja viimeksi jumalatasolla keskitytään myyttien karhun eksistentiaalsiin ja hengellisiin puoliin. Näiden ulottuvuuksien selväpiirteinen erottaminen toisistaan on tietenkin vain älyllinen konstruktio. Nämä kaikki puolet liittyvät toisiinsa ja ovat jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa keskenään. Ikivanhan määritelmän mukaan kulttuuri muodostuu kolmesta osasta: tieteestä, taiteesta ja uskonnosta (Koskinen 1996, 187). Nämä kulttuurin osa-alueet vastaavat karkeasti ottaen tämän tutkielman kolmea tarkastelutasoa.

Karhu on aina ollut yksi metsiemme eläimistä (eläintaso), jota menneet ja nykyiset kulttuurintekijät ovat ihmisenkaltaistaneet (ihmistaso), lisäksi se on pohjoisten kansojen folkloren mukaan muinainen esisämme ja jumalanpoika (jumalataso). Eri alojen tutkijat ovat ymmärtäneet, selittäneet ja tulkinneet karhua erilaisista näkökulmista käsin. Yksi on tarkastellut karhua biologiselta kannalta, kun taas jonkun toisen näkökulma on pohjautunut kansanperinteen tutkimukseen. Tutkimustulokset ovat tunnetusti riippuvaisia myös tutkijahenkilöistä. Tutkijoiden omat intressit ja tarkoitusperät vaikuttavat jo tutkimusaineiston hankinnassa ja lähteiden valinnassa. Karhun tarkasteluun sopivia näkökulmia on olemassa lukuisia määriä. Jari Aro (1993, 88) on tämän asian ytimekkäästi ilmaissut seuraavaan tapaan: ”Viisi sokeaa tunnustelee norsua käsillään. Yksi heistä koskettelee kärsää, toinen jalkaa, kolmas korvaa, neljäs häntää, viides selkää. Jokainen heistä väittää omien havaintojensa pohjalta tietävänsä, millainen norsu on”.

Luonnossa elävät karhut kuuluvat ennen muuta luonnontieteiden ja maa- ja metsätaloustieteiden tutkimusaiheisiin. Kulttuurin piirissä elävät ns. ”ihmiskarhut” ovat kaunokirjallisuuden, satujen ja piirroselokuvien keskeisiä hahmoja. Näitä ihmisenkaltaisia kulttuurikarhuja, samoin kuin myyttien ylluonnollisia jumalakarhuja, ovat tutkineet ainakin kirjallisuuden ja kansanperinteen tutkijat. Yhteiskuntatieteellistä karhututkimusta ei juurikaan ole esiintynyt, ja itse asiassa: minkälaista rakenne- tai toimintateoreettinen karhusosiologia edes voisi olla? Varmasti on niin, että sosiologin tekemä karhututkimus pakostakin painottuu edellä mainittujen tutkimusorientaatioiden suuntaan, ennen muuta kirjallisuuden ja kansanperinteen eli kulttuurin tutkimukseksi. Toisaalta nykypäivän ”city- ja häirikkökarhuista” käydään varsin laajaa julkista

keskustelua, niin että tältä saralta löytyy jo yhteiskunnallisuutta sosiologiallekin. Karhu on oikeastaan aika muodikas aihevalinta nykyisen mediakohun aikana.

Kaiken kaikkiaan Suomessa karhuista on melko vähän kirjoitettu kirjoja ja tutkimuksia. Karhuista on tehty tutkimuksia kaikilta edellä mainitulta kolmelta lohkolta erikseen. Kaikilta aihealueen osalohkoilta löytyy muutamasta kymmeneen teosta kultakin. Lisäksi karhua sivuavia tutkimuksia, joissa karhu on lähinnä vain taustatekijänä, on olemassa ainakin satoja. Karhu on luonnollisesti ollut lisäksi miljoonien eläinhaku-teosten kestoaihe läpi vuosisatojen. Tietooni ei ole tullut vastaavanlaista, koko aihepiirin kattavaa, suomenkielistä tutkimusta. Aihepiirin kokonaistutkimus puuttuu siis edelleen. Tämä tutkielma pyrkii paikkaamaan tätä puutetta; tässä seikassa on tämän tutkielman erityislaatuisuus.

Entä onko karhuaiheisen tiedon hankkiminen ja uudelleenarviointi mielekästä? Luin Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (1997, 59²) teoksesta A. J. Rothin (1989) siteerauksen: ”Jos valitset oikean aiheen, sinulla on oivat mahdollisuudet tehdä hyvä (tai erinomainen tutkimus). Jos valitset väärän aiheen, et todennäköisesti voi tuottaa hyvää tutkimusta”. Hyvä tutkimus syntyy siis vain hyvästä tutkimusaiheesta. Minulla on mielestäni aika hyvä aihe. Moni saattaisi pitää karhuteemaa melko marginaalisena, mutta mielestäni minkä tahansa aiheen kautta pystyy esittämään olennaisia huomioita myös laajemmista yleismaailmallisista seikoista.

1.3. KARHU-NIMITYS

”Rakkaalla lapsella on monta nimeä, mutta tuskin yhdelläkään eläimellä yhtä monta kuin karhulla” (Holopainen 1999). Nirvi (1944) on perusteellisesti käynyt läpi karhun nimityksiä (ks. Haavio 1968, 77 mukaan). Kansanrunousarkiston tutkija Juha Nirkko on samoin tutkinut karhun nimityksiä. Nirkko löysi karhulle kaikkiaan parisataa erilaista nimitystä. Nimityksissä on mukana Lapin vaikutusta. Sana ’karhu’ viittaa karhun karhean karvaiseen turkkiin. (ks. Grünthal 1998 mukaan.) Maailmanlaajuisesti karhusta käytetään kolmenlaisia nimityksiä: Ensinnäkin saksankielisiä ’bear’-, toiseksi latinankielisiä ’ursus’- ja kolmanneksi kreikkalaista syntyperää olevia ’arctos’-sukuisia nimityksiä. Monissa kielissä sellaisia sanoja, jotka eivät sinällään viittaa karhuun, mutta joiden merkitys kuitenkin on karhu, tai toisinpäin, on olemassa lisäksi lukuisia määriä. (ks. tarkemmin Shepard & Sanders 1986, xiii-xix.)

Suomen kielessä on monia eufemismeja eli korvaavia ilmauksia karhu-sanalle. Ne kuvaavat kukin jotakin karhuun liittyvää seikkaa. Karhun kävelytapaa kuvaa ylättylinen ilmaus Kontio. Peiteniminä käytetään, tietyllä äänenpainolla lausuttuna, sanoja: Hän, Itse, Jumalanvilja, Kainunpoika, Matti, Mehtä, Mehtäläinen, Metsä, Metsänhaltija, Metsän mies, Metsän ukko, Metän elukka, Nokinen mies, Nokinen poika, Ohto, Osmo, Otso, Otsonen, Otto, Se, Vanha Antti, Vieras. Ihmisen ja karhun sukulaissuhteeseen liittyviä mieliteleviä ilmauksia ovat: Esi-isä, Haltia, Isokäpälä, Jumala, Jumalan mies, Kaima, Kouki, Kouko, Kouvo, Metsänvaari, Mettän vanhus, Mies, Suuremmainen, Suuri herra, Tätinipoika, Äijä. Pelotteluun käytetään sano-

² Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997): Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä. Helsinki. Tampere: Tammer-Paino Oy.

ja: Mönninkäinen, Mörkö, Kurko ja Pöppö. (Haavio 1968, 77; Halme 1998, 7; Karhu 1947, 9-10; Kovalainen & Seppo 1998, 77.)

Karhuvirssissä ja erilaisissa loitsuissa karhua nimitetään Ukoksi ja Ukkoseksi. Pohjois-Pohjanmaalla karhua kutsutaan Äijäksi. (Haavio 1968, 77.) Muita arvovaltaisia karhun nimityksiä ovat mm. Korvenherra, Korven kuningas, Kultaherra, Metsän kulta ja hopea, Metsän (kultainen) kuningas, Metsän (kultainen) omena (Leinonen & Suominen 1991, 21). Karhua kutsutaan vastaavin maineilmauksin kuin Tapiota, metsänkuningasta. Samoin metsän emäntä Mielikin monia rinnakkaisnimiä käytetään myös karhusta. (Karhu 1947, 12-13.) Karhun tunnetuimmat lempinimet ovat Mesikämmen ja Nalle. Näistä Mesikämmen (engl. Bruin³) on yleisin ja eniten käytetty. Mesikämmen-nimitys kuvaa karhun hunajan syöntihaluja. (emt, 80.) Harvemmin käytettyjä karhun nimityksiä ovat lisäksi: Hallavannahka, Isomminen, Karvalallu, Leilipää, Mesijä, Mörö, Mössikkä, Pökkä, Pöykäre, Vaaranvierijä ja Viljakontti. (Halkka 1988, 33-35; Halme 1998.)

Entisaikoina karhua saatettiin kunnioittaa siinä määrin, että sen nimeä ei saanut lausua, tai sitä ei saanut kutsua sen oikealla nimellä. Pyhänä pidetyn karhun nimi oli tabu. Tämä tapa on ollut Aasian itäosissa voimissaan aina näihin päiviin saakka. Siperian alkuperäisasukasheimon, ostjakkien, käyttämiä kiertoilmaisuja karhusta ovat olleet mm. Hyvä eläin, Pyhä eläin, Pyhä ukko ja Turkiukko. Karhun eri osista on käytetty samoin erilaisia kiertoilmaisuja. Karhun päätä on kutsuttu kaupungiksi, suuta mertaksi, hammasta tuuraksi ja silmää tähdeksi, jne. (Gustafsson 1997.) Karhua on sanottu lisäksi monien kansojen keskuudessa mm. Isojalaksi, Kultajalaksi, Maanomistajaksi, Mustaksi elukaksi, Tahmeasuksi, Töpöhännäksi, Öisin saalistajaksi, jne.⁴ (ks. tarkemmin Shepard & Sanders 1985, 88-89.)

Suomessa ennen vanhaan kansan parissa karhusta puhuttiin Aikamiehenä, Kusiaisten nuolijana, Lehmänpelkona, Luukyrpänä, Pihkakinttuna tai Pitkävillana (Grünthal 1998; Leinonen & Suominen 1991, 21). Vanhan kansan suhde karhuun oli sekoitus kunnioitusta ja pelkoa. Se näkyi myös kielenkäytössä, kuten Pentti Mäensyrjä (1971, 5) kirjassaan kertoo keskustelustaan erään emännän kanssa: ”Tarinatukiomme aikana ihmettelin ja ihailin tämän emännän synonyymisanastoa, sillä kertaakaan hän ei maininnut karhua oikealta nimeltään. Sillon uskoin lopullisesti siihen, että karhu ei ole Suomen kansalle mikä tahansa eläin. Se on nimenomaan joku”.

1.4. KARHU – SUOMEN KANSALLISELÄIN

Vuonna 1985 Suomen luonnonsuojeluliitto ja Helsingin Sanomat yhdessä järjestivät kansalliseläinäänestyksen. Kansalliseläimeksi tuli valituksi ylivoimaisesti karhu. Karhu sai ääniä kaikkiaan 5 948 kaikista 22 870:stä annetusta äänestä. Toiseksi äänestyksessä tuli norppa, puolet pienemmällä äänimäärällä. Muita kannatusta keränneitä olivat hirvi, ilves, orava ja siili. Samaisessa äänestyksessä Suomen kansallislinnuksi valittiin joutsen. Kansallisen identiteetin tunnuksena on yleisesti käytetty juuri eläimiä. Miten karhu oi-

³ Bruin, ”brown”, on ruskeaan väriin viittaava karhun nimitys. Englanninkielessä se on ollut karhujen hunajansyöntiin liittyvä nimitys. Saksankielessä se merkitsee karhua ja mikä ettei, ovathan monet karhuista ruskeita. (Shepard & Sanders 1986, xv.)

⁴ Ulkomailla käytetyistä karhun kiertoilmauksista löytyy lisätietoja: Shepard & Sanders (1985, 87-89) ja Rockwell (1991, 181).

keastaan kuvaa suomalaisuutta? Suomalaisia on luonnehdittu juroiksi, hiljaisiksi, itsepäisiksi, sisukkaiksi, rehellisiksi ja reiluiksi ihmisiksi. Karhussa on kenties jotakin samaa. (Poutanen 1985, 10.)

Karhun valinta Suomen symbolieläimeksi saa tukea tähtitaivaalta. Suomi sijaitsee nimittäin Pienen Karhun tähdistön yhden tähden, Pohjantähden alla. Perinteisesti karhua ollaan totuttu pitämään Venäjän symbolieläimenä, vaikka venäläiset itse eivät sitä ole valtionsa symboliksi valinneet. Lännen poliittiset pilapiirtäjät ovat tehneet karhusta Venäjän symbolin. Karhun kautta on ilmaistu poliittisia estoja ja muita tunteenpurkauksia. (Mäensyrjä 1971, 5.) Lisäksi esimerkiksi eräät ranskalaiset kirjailijat⁵ ovat kuvanneet kirjoissaan venäläisiä ihmisiä ”karhumaisiksi”: villeiksi, voimakkaiksi ja takapajuisiksi ihmisiksi, joilla on valtavat karhunnahkaturkistakit päällä heidän kulkiessaan Moskovan kaduilla, joka siksi muistuttaa lähinnä eläintarhaa. Kirjoissa kerrotaan lisäksi siitä, kuinka pitkät, vahvat ja karhumaiset hahmot tervehtivät toinen toisiaan karhumaisella halauksella. (Shepard & Sanders 1985, 155.) Vaikka Pohjois-Aasian kansojen myyteissä karhu on varsin keskeinen hahmo, niin karhusta ei ole siltikään muodostunut mitään idän symbolia, vaan karhu edustaa yhtä hyvin myös länttä. Karhulla on omat vahvat perinteensä myös Pohjois-Amerikassa, lähinnä alkuperäisintiaanien keskuudessa. (Biedermann 1993, 112; Poutanen 1985, 10.)

Suomalaisessa folkloressa ovat kaksi eläintä – karhu ja hirvi - olleet hallitsevassa asemassa. Näistä eläimistä on aikojen saatossa sepitetty lukemattomia satuja, taruja ja legendoja. Suomessa asuvan väestön kerrotaan aikoinaan jakaantuneen kahteen klaaniin, joista toinen palvoi esi-isänään karhua, toinen hirveä. Tämä kaksi metsästävää klaania olivat helluusit ja oksit. Helluusit pitivät hirveä ja oksit karhua kantaisanaan. Karhu oli muinaissuomalaisille okseille metsän ja koko luomakunnan symboli. Karjalaisten ainakin uskotaan olevan karhunpuoleista sukua. Tarina pohjautuu roomalaisen historioitsija Tacituksen kuvaukseen teoksessa *Germania* (98 jKr.). Teoksessa kerrotaan helluusien ja oksien lisäksi myös fenneistä, jotka tuolloin tarkoittivat lappalaisia. Tacitus piti esittämiään tietoja taruina. Hänen kuvauksen mukaan näillä muinaisihmisillä oli ihmisen kasvot ja piirteet, mutta villieläimen ruumis ja jalat. Oksit tulee karhua tarkoittavasta nimityksestä oksi (otso, ohto), kun taas helluusit on peräisin hirveä tarkoittavasta sanasta *elg*. (Kovalainen & Seppo 1998, 79; Sarmela 1991, 226; Shepard & Sanders 1985, 84.)

Ihmisillä on ollut oikea ”viha-rakkaussuhde” karhun kanssa satojen vuosituhansien ajan. Alunperin ihmisen ja karhun välinen suhde perustui molemminpuoliseen kunnioitukseen. Eräkuulttuurissa eläneille suomalaisille karhu oli tärkeä eläin. Metsästäjät liikkuivat karhunpyynnissä kunnioittavasti, sovinnaisia tapoja noudattaen. Karhua ei saanut loukata tai suututtaa. Sitä pidettiin arvokkaana metsän kuninkaana, läheisenä omana sukulaisena, heimoveljenä ja ystävänä. Ihmiset ovat kautta aikojen eläneet yhdessä eläinten kanssa. Karhun kanssa ihmiset ovat kulkeneet samoja polkuja, kalastaneet samoja lohia virrasta, kaivaneet maasta samojen kasvien juuria samoilla seuduilla. Vuosi vuoden jälkeen ihminen ja karhu yhdessä ovat sadonkorjanneet samoja marjoja, siemeniä, pähkinöitä ja muita ”maan anteja”. Ihmiset kohtasivat karhun kasvoista kasvoihin himoittessaan samoja asioita. Toisinaan metsästäjä pakeni paikalta, toisinaan taas karhu. (Leinonen & Suominen 1991, 20; Rockwell 1991, 1-2; Saksholm 1987, 6; Shepard & Sanders 1985, 71-72.)

⁵ Erityisesti kirjailija Marquis Adolph de Custin (Shepard & Sanders 1985, 155).

Toisaalta karhun on ollut menneisyyden ihmisille merkittävä toimeentulon uhka ja pelon aihe. Alun perin suurpedot olivat ihmisten ”kilpailijoita” reviirin, ravinnon, yms. suhteen. Metsämiehelle karhu oli haluttu ja arvostettu saalis, mutta karjastaan hoitavalle isännälle suoranainen uhka. Karhua pidettiin yleisesti suurta vahinkoa aiheuttavana petona, joka pyrittiin mahdollisimman tehokkaasti hävittämään lähes sukupuuttoon. Ihmiset ohjasivat karhuja ”paremmille metsästysmaille” ja työnsivät niitä yhä syvemmälle metsiin. (Rockwell 1991, 2; Saksholm 1987, 10-12; Suihko 1986.) Metsässä laidunnetut lehmät olivat karhulle helppo saalis, ja siksi karhu oli menneinä aikoina suden ohella metsän vihatuin eläin. Karhun saaliiksi saattoi joutua perheen ainoa lehmä tai isännälle metsätöissä ensiarvoisen tärkeä hevonen. Köyhinä aikoina yhdenkin lehmän menettäminen oli raskas isku, jonka vuoksi koko perheen tuleva elämä saattoi olla pitkiäkin aikoja vaakalaudalla. Nykyään tilanne on aivan toisenlainen. Ihmistä suurpedot eivät enää juurikaan uhkaa. (Nyholm & Kemilä 1990, 222; Vilmi 1991, 15.)

Suomalaisille karhu on ollut metsän symboli, itse metsä, sen alkuperäisasukas. Karhusta itsestään on käytetty nimeä Metsä. Metsällä on ollut keskeinen sijansa suomalaisessa mielenmaisemassa. Kaukaiset syntyjuuremme ovat metsien ja korprien kätköissä. Kansalliseläimemme elää metsissä niin kuin esi-isämme kauan sitten. (Leinonen & Suominen 1991, 5; Sarmela 1991, 222.) Muinaiskulttuureissa metsällä on ollut melkoinen merkitys. Tätä heijastavat erilaiset metsään liittyneet käsitykset, uskonnollis-maaginen, rituaalinen ja suullinen perinne: tarinat, uskomukset, memoarit, loitsut ja muut suullisen perinteen lajit. Taiait ja loitsut osoitettiin haltioille, eläimille, ihmisille, metsään ja lukuisille muille persoonallisille ja persoonattomille voimille. Kaskityöhön, metsästykseseen ja karjan laiduntamiseen on liittynyt valtava määrä erilaista perinnettä. (Virtanen 1984, 73-74, 79.)

1.5. KARHUMODERNISAATIO

Yhteiskuntatieteissä on tapana selittää lähes mitä tahansa aihetta yhteiskunnallisen modernisaation kautta. Tämänkin tutkielman yksi keskeinen taustamuuttuja on juuri modernisaatio. Yhteiskunnallisen modernisaation myötä traditionaalisista muodoista ollaan siirrytty moderneihin yhteiskuntamuotoihin. Maailman keskeisimmät kulttuurikaudet ovat olleet primitivismi, traditionismi, modernismi ja vasta tulossa oleva postmodernismi. Traditionismia vielä kaukaisempaa menneisyyttä, kaikkein varhaisinta aikaa, on tapana sanoa primitivismiksi, kun taas modernismia seuraavaa tulevaisuutta kutsutaan postmodernismiksi. Moderni ja traditionaalinen sekä edellyttävät että määrittelevät toisiaan. Tämä käsitepari vastaa asioiden luokittelua menneisyydeksi ja nykyisyydeksi.

Yhteiskuntien jatkuva modernisoituminen eli kehittyminen merkitsee muutoksia toiminnan rationaalisuudessa, joka käytännön tasolla merkitsee mm. työnjaon asteen muutoksia, väestön määrän muutoksia, sekularisoitumista, urbanisoitumista, differentioitumista, jne. Kullakin yhteiskuntaelämän osa-alueella (politiikka, uskonto, talouselämä, tiede, taide) tapahtuu omansuuntaistaan kehitystä. Maailma ja ihmiset muuttuvat koko ajan. Ihminen uusintaa selityksiään maailmasta diskursseilla ja representaatioilla aina uudelleen ja uudelleen. Teknologinen kehitys muuttaa ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta. Tätä kautta ihmisten jokapäiväinen arkipäivä muuttuu. Muutos on ihmisten sopeutumista ympäristön muutoksiin. Uudessa ym-

päristössä syntyy uusi järjestelmä, jossa kaikki elämänalueet saavat myös uudet rakenteet. Elinympäristön rakennemuutokset vaikuttavat edelleen niin taloudellisen, sosiaalisen, kuin kulttuurisenkin toimintaan. ”Ihminen elää perinteen, arvojen, symbolien tai historiallisten tapahtumien määräämässä arkitodellisuudessa. Ideologiat ja symbolit ovat ympäristösidonnoisia”. (Sarmela 1991, 242-244.)

Keräily- ja metsästyskulttuureissa ihmiset käyttivät luonnon kasveja ravinnokseen ja metsästäivät metsän eläimiä. Ihmiset muuttivat asuinsijojaan aina vuodenajan ja ravinnon saatavuuden mukaisesti. Primitiivismin eli muinaiskulttuurien elinkeinoina olivat metsästys, kalastus ja keräily. Keskiajalla ryhdyttiin harjoittamaan lisäksi pelto- ja kaskiviljelyä sekä karjanhoitoa. Maatalousyhteiskunnan valtakautta voidaan kutsua kulttuurisen traditionismin ajaksi. Maatalouden myötä ihminen alkoi muuttamaan luontoa oman tahtonsa mukaiseksi. Metsiä raivattiin viljelymaiksi, soita ja järviä kuivatettiin runsaamman viljelymaan saamiseksi ja kotieläimiä kesytettiin. Eräissä osissa maapalloa ihmiset elävät edelleenkin vastaavalla tavalla. (Rinkinen 1995, 74.)

Ensivaiheessa muinaisuskontojen myytit ja kultit, myöhemmin kristinuskon periaatteet toimivat kaiken toiminnan normittajina. Muinaissuomalaisissa kultteissa palvottiin myös karhua, mutta kristinuskon voimistumisen seurauksena ne menettivät merkityksensä. Kirkko vaihtoi entisten kulttien sijaan uudet: haltijoiden tilalle tulivat pyhimykset ja loitsujen sijaan rukoukset. Kirkko ryhtyi kamppailuun epäpyhää pakanallisuutta vastaan noitavainojen muodossa. Kirkon mielestä tietäjät ja noidat luottivat pahuuden voimiin. Kristillinen perinne alkoi murtamaan uskoa ihmisen tai karhun jälleensyntymiseen. Esikristillisenä aikana senaikaiset isännät ja emännät noudattivat kyllä kirkon oppeja, lukivat Raamattua ja rukoilivat säännöllisesti, mutta toisaalta ”maallisen hyvän” (metsästys- ja karjaonni) toivossa saatettiin harjoittaa edelleen riittejä. Karhua vastaan saatettiin suojautua Matti Sarmelan (1991, 236) kuvaamalla tavalla, tervaristejä voitiin piirtää lehmien selkään tai navetan oven pieleen.

Eläinten ja ihmisten suhde muuttui täysin porvarillisen tuotanto- ja elämäntavan seurauksena. Karhu ja yleensä eläimet alettiin kokea ”vieraaksi” sivilisaatioprosessin myötä. Kulttuurisessa rakennemuutoksessa karhukin joutui asettumaan uuteen ympäristöön. Karhun asema ihmisten ympäristössä marginalisoitui yhteiskunnallisen kaupungistumisen, teollistumisen ja muun modernisoitumisen myötä. Karhu tehtiin kyvyttömäksi kotieläinten surmaamiseen. Karhun yhteiskunnallinen asema on ollut aina yhteydessä kunkin aikakauden koko ekosysteemiin. Karhuperinteen muodot ovat ajallisesti ja paikallisesti peräisin suurimmalta osaltaan primitiivikulttuurien piiristä, mutta osin vielä myös agraarikulttuurisilta aikakausilta. Menneisyydessä karhu oli huomattavasti merkittävämpi kuin nykypäivänä. Suomessa karhulla on ollut jokapäiväistä merkitystä ihmisille metsästys- ja maaseutuyhteisöissä aina tämän vuosisadan alkuun asti. (Buchner 1996, 191 6; Sarmela 1991, 235; Suihko 1986; Thomas 1983 7.)

⁶ Jutta Buchner on kirjoittanut eläinten kulttuurihistoriasta, eläimien ja ihmisten välisen suhteen historiasta teoksessa: Buchner, J. (1996): Kultur mit Tieren: zur Formierung des bürgerlichen Tierversändnisses im 19. Jahrhundert. Münster: Waxmann.

⁷ Keith Thomas on kirjoittanut modernisoitumisen vaikutuksesta suhtautumiseemme luontoon ja eläimiin. Thomas, K. (1983): Man and the Natural World. Penguin Books, London.

Yhteiskunnallinen kehitys on merkinnyt muutoksia ihmisten todellisuuskäsityksissä. Uskosta kirkollisiin auktoriteetteihin ollaan siirrytty luottamaan tieteentekijöiden viisauteen, mikä on merkinnyt muutoksia ihmisten käsityksissä ja uskomuksissa. Itseään alempaan, ”järjettömään” karhuun uskominen tai vieläpä sen palvominen ei enää tuntunut oikein järkevältä kaupunkikulttuurissa. Entisten uskomusten tilalle tärkeimmiksi nostettiin oma järki, tiede ja usko jatkuvaan kehitykseen. Nykyaikainen massakulttuuri ja joukkotiedotus ovat lisänneet kaikenlaista tietoutta asioista, myös tietomme karhusta perustuvat nykyisin näihin lähteisiin. Nykyisin ei enää tarvitse olla karhuasioissakaan pelkkien luulojen ja uskomusten varassa, vaan voi tukeutua erilaisten instituutioiden tuottamaan, tieteellisesti pätevään karhutietoon. Instituutiot työllistävät joukon ”karhuasiantuntijoita”. Eräät tahot ovat esittäneet valittelua sen seikan puolesta, että Suomesta tuntuksi puuttuvan kokonaan todelliset karhuasiantuntijat tai niitä sanotaan olevan vain hyvin harvalukuinen joukko.

Nykymaailmassa karhu on oikeastaan menettänyt asemansa metsän valtiaana. Maapallon viisaimmasta olennosta, ihmisestä, on tullut uusi metsän valtias. Mutta metsä ei ole ihmisen yksityisomaisuutta, vaan ihmisellä on ”vuokralaisen asemassa” metsäeläimiä, joiden tarpeet tulee riittävässä määrin huomioida. Aiemmin metsissä oli runsaasti tilaa niin karhuille kuin ihmisillekin. Nykyisin ihminen jatkuvasti laajentaa omaa elinpiiriään, kun taas karhun elinpiiri alituisesti tämän seurauksena kaventuu. Suomessa, joka edelleen on melko harvaanasuttu maa, luulisi olevan hyvin tilaa ainakin 1 000:lle karhuyksilölle ja huomattavasti enemmällekin. (Vilmi 1991, 15.)

2. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

2.1. AINEISTO

Tutkielmani on teoreettinen tutkimus ilman erikseen rajattua empiiristä aineistoa. Tutkielmassa ei siis näin ollen ole perinteistä jakoa teoreettisen ja empiirisen aineiston välillä. Tämä tutkielma pyrkii olemaan laaja yleiskartoitus. Pyrkimyksenä on kartoittaa karhusta ”puhumisen kenttää” ja ”ajatuksellisia mahdollisuuksia” virtuaalisimman laajasti. Tutkimuksen aineisto on valmis aineisto joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteista. Aineisto on luonteeltaan näyte/otanta valtavan laajasta aihepiiriä käsittelevästä kirjallisesta ja muusta materiaalista. Edustavuuden ongelmaa tulee luonnollisesti pohtia jokaisessa tutkimuksessa. Kysymykseksi nousee, missä määrin näytteestä saadut tulokset ovat yleistettävissä perusjoukkoon?

Oma tutkimusaineistoni koostuu monipuolisesta karhuaiheisesta materiaalista. Käyttämäni lähdeaineisto muodostaa mielestäni melko hyvän otoksen alan kirjallisuudesta. Aineiston valinnan menetelmänä käytin ns. ”lumipallomenetelmää”, jossa aineistoon kerätään uutta materiaalia siihen saakka, kunnes samat teemat alkavat toistamaan itseään. Kun uudet tapaukset eivät tuota enää mitään tutkimusongelman kannalta uutta tietoa, ollaan saavutettu ns. saturaatiopiste eli kylläntyminen. Tällöin aineiston lisää hankkiminen ei enää ole teorian muodostamisen kannalta välttämätöntä. Tässä tutkielmassa saturaatiopiste löytyi

mielestäni varsin hyvällä tavalla; kaiken olennaisen tietoainekseen pystyin saamaan hallintaan suhteellisen vaivattomasti. (Bertoux 1978 ⁸, Kortteinen 1982, 307 ⁹ mukaan; Eskola & Suoranta 1998, 62-63 ¹⁰.)

Kaunokirjallisuutta karhusta on julkaistu noin kahdenkymmenen suomenkielisen teoksen verran; joukossa on mukana muutama käännösteos. Tämän tutkielman aineistoon valikoin näistä kymmenkunta. Tietokirjallisuusteoksia karhusta on olemassa valtava määrä. Näihin teoksiin loin yleissilmäyksen käymällä niistä läpi noin kymmenkunta. Monet tietokirjoista ovat luontovalokuvaajien tekemiä. Tutkimusaineistossa on luonnollisesti mukana kaikki mahdolliset maassamme julkaistut tieteelliset tutkimukset, lukuun ottamatta biologian alan tutkimuksia (ks. lähdeluettelo). Aikakauslehdistä artikkeleita vuodesta 1995 tähän päivään asti löytyi muutama sata kappaletta. Sanomalehtien artikkeleita tutkiskelin Helsingin Sanomista vuodesta 1997 nykyhetkeen. Karhuaiheisia artikkeleita löytyi kaikkiaan runsas sata kappaletta. Muut sanomalehdet jätin systemaattisesti läpikäymättä. Internetissä on sadoittain karhu yhdistysten kotisivuja. Aineisto pitää sisällään Internet-sivuja kaikkiaan noin 1 000 artikkelia ¹¹.

Ulkomainen karhukirjallisuus on hyvin samantapaista kuin vastaava suomalainenkin. Tämän tutkielman esikuvia ovat oikeastaan kaksi amerikkalaista teosta, jotka käsittelevät ennen muuta karhun hengellisiä ja mystillisiä ominaisuuksia, mutta on niissä mukana myös paljon muutakin. Paul Shepardin & Barry Sanderin tutkimus, *The Sacred Paw: The Bear in Nature, Myth and Literature* (1985), käsittelee karhujen hengellisiä yhteyksiä: Alkaen varhaisista luolien karhukulteista ja jatkuen aina teddykarhujen nykyaikaiseen käyttöön lapsuuden pelkojen hoidossa. Kirjassa tehdään myös selkoa karhujen biologiasta ja karhujen vaikutuksesta kirjallisuudessa. Kirjassa on kuvattu huomattavan runsaasti myös suomalaista karhuperinnettä. Teos on akateeminen tutkimus ja oikeastaan hyvin samantyyppinen kuin mitä on tämä oma pro gradu-nikin. Se, että omasta tutkielmastani tuli hyvin samankaltainen edellä mainitun tutkimuksen kanssa, on itse asiassa pelkästään sattuma, sillä olin jo oman työni tehnyt lähes valmiiksi ennen kuin sain käsiini kyseisen teoksen.

Toinen vastaavanlainen teos on David Rockwellin *Giving Voice to Bear: North American Indian Rituals, Myths, and Images of the Bear* (1991). Kirja käsittelee enimmäkseen alkuperäisamerikkalaisten legendoja karhuista ja karhunpalvonnan vaikutusta kulttuuriin. Siinä kerrotaan yksityiskohtaisesti vuositu-
hansien ajan harjoitetuista erilaisista karhuihin liittyvistä rituaaleista. Rockwell kirjassaan toteaa, että hänen teoksensa kertoo enemmänkin ihmisistä kuin karhuista. Kirja kertoo siitä, mitä me ihmiset olemme ajatelleet eläimistä ja millaisin tavoin olemme eläneet yhdessä niiden kanssa. (Rockwell 1991, xii-xiii.)

⁸ Bertoux, Daniel (1978): *On Life-History Approach in Sociology*. A paper presented at the International Congress of sociology in Uppsala

⁹ Kortteinen, M. (1982): *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki. Keuruu: Otava.

¹⁰ Eskola, J. & Suoranta, J. (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere. Jyväskylä: Gummerus Oy.

¹¹ Ihmemaasta hakusanalla 'karhu' löytyy kaikkiaan noin 5 000 viitettä, joista tosin hyvin suuri osa on pelkkiä viittauksia Karhusukunimisiin henkilöihin.

2.2. TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimusmenetelmällisesti tutkielmani on, se myönnettäköön, melko köyhä. Kyse on enemmänkin es-seistisestä kirjoitelmasta kuin tieteellisestä tutkimuksesta. Tämä, pelkän pro gradun ollessa kyseessä, sallit-taneen: aika, raha, terveys!! Omassa tutkielmassani en ole edes pyrkinyt luomaan valheellista kuvaa tieteel-listen menetelmien monipuolisesta ja kekseliäästä käytöstä. Tutkielmani puutteet löytyvät ehkä juuri tältä saralta. Terve järki on ollut lähes ainoa käyttämäni tutkimusmenetelmä. Tutkimusmenetelmääni kuvaa par-haiten vertauskuva tutkimusmatkailijasta, joka lähtee tutkimusmatkalle ennestään tuntemattomalle alueelle. Tutkimustyötä ohjaa koulutuksen mukanaan tuoma yleinen tietous ja ennakkoavistukset tutkimusaiheesta. Tutkimusmatkailijan tavoin pyrin pitämään silmät ja korvat avoinna uusille vaikutteille ja vivahteille. Päivä-kirjaan raportoin tunnelmia ja heränneitä ajatuksia.

Tämän tutkielman voidaan sanoa olevan luonteeltaan antropologinen, sillä sen tutkimuskohde, karhu-perinne (ennen kaikkea osa 3), sijoittuu suurelta osaltaan meille suomalaisille vieraisiin kulttuureihin. Antropologia tieteenä tutkii varsinaisesti ihmisten tekemisiä kaukaisissa ja omastamme poikkeavissa yhteiskun-nissa ja kulttuuripiireissä. Antropologian tutkimussuuntauksista antrozoologia ja zoopologia ovat erikois-tuneet erityisesti eläinten tutkimiseen. Antropologiassa on tutkittu yleensä elämiin suhtautumista suhteessa kulttuuriin, yhteiskuntaan. Sellaiset tutkimukset, jossa tarkastellaan eläimiä suhteessa ihmisiin ja näiden ko-kemuksiin, ovat vielä toistaiseksi harvinaisuuksia. Etnografia on puolestaan antropologien käyttämä tutki-musmenetelmä, jolla kuvataan erilaisia toiminnallisia käytäntöjä joko kulttuurisesti tai ajallisesti vallitsevasta kulttuurista poikkeavissa yhteisöissä. Etnografiset tutkimukset koskevat yleensä kulttuurisia ”toisia” ja pe-rustuvat pääosin kuvauksiin. Kuvausten merkitystä laadullisessa tutkimuksessa hyvin usein vähätellään, vaikka ne ovat hyvin tärkeä osa kaikkea tiedettä.

Tutkielmani on nimensä mukaisesti myöskin kulttuurihistoriallinen tutkimus. Kulttuurihistoria on his-toria-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden rajamaastossa toimiva tieteen-suuntaus, joka varsinaisesti on histo-riatieteen eräs osa-alue. Kulttuurihistorialla on läheinen suhde kulttuurintutkimukseen: antropologiaan, et-nologiaan ja folkloristiikkaan. Kulttuurihistoriassa ei yksistään katsetta kohdisteta menneeseen, vaan myös nyky maailman elämänmenon ymmärtäminen ja tulevaisuuden vaihtoehtojen pohtiminen kuuluvat kuvaan mukaan. Kulttuurihistoria on täten varsin uudistushenkistä historiantutkimusta. Kulttuurihistorian perus-tana on laaja kulttuurin käsite. Kulttuuri nähdään yhteisön elämäntavan henkisinä, aineellisina ja sosiaali-sina käytänteinä; ihmisen maailmanhahmottamisen ja jäsentämisen sekä maailmassa olemisen tapana. Kult-tuurihistorian kohteet ulottuvat laajalle; periaatteessa mikä tahansa inhimillisen toiminnan alue voi olla kulttuurihistoriallisen tarkastelun kohteena. (Immonen 1999.)

Steve Baker (1993, 6) käyttää teoksessaan käsitettä ’uusi kulttuurihistoria’ kuvaamaan mentaliteettien tutkimusta. Mentaliteetti voidaan laajasti määritellä kollektiivisen, populaarin käyttäytymisen ja asenteiden (yleinen mielipide) kulttuuriseksi analyysiksi. Mentaali- tai mentaliteettihistoriassa tutkitaan tietyn kansan tai ihmisryhmän erityistä ajattelu- tai tuntemistapaa. Tässä tutkimussuuntauksessa tutkitaan meidän omaa sivilisaatiota samalla tavoin kuin antropologit tutkivat vieraita kulttuureita. Mentaliteettien kuvauksissa py-

ritään yleensä kokonaisvaltaisuuteen. Ne kertovat määrättyä ilmiötä koskevan ajattelun yleisistä piirteistä. Mentaliteetti-käsitettä on käytetty ennen muuta antropologian, psykologian ja historiatieteen tutkimuksen piirissä. Mentaliteetit ovat jokapäiväisen elämän itsestäänselvyksiä, joita ei tule monesti edes ajatelleeksi. Toistuessaan ne vähitellen luonnollistuvat. Muun muassa Roland Barthes on kuvannut tähän liittyvää naturalisaatioprosessia eli luonnollistumisen kehityskulkua arkielämän myyttejä kuvaavassa tutkimuksessaan (Mythologies, 1957). Julkisuuspuheen tekstuaalinen karhu on myös eräänlainen monella tavoin itsestäänselvydeksi muodostunut arkielämän myytti.

Vastaavasta tutkimuksesta käytetään muitakin nimityksiä. Lähes synonyymimerkityksessä on tutkittu stereotyyppioita, asenteita ja ennakkoluuloja. Eläinstereotyyppiat voidaan määritellä eläimiin kohdistuviksi yleistyksiksi. Stereotyyppisissä mielikuvissa tietyn ryhmän jäsenet nähdään samankaltaisina. Stereotyyppiat eivät siis kuvaa yksilön käyttäytymistä, vaan hänen edustamansa ryhmän oletettuja käyttäytymisnormeja. Stereotyyppiat ovat siten osa sosiaalista havainnointia. Stereotyyppiat ovat usein joko ylyleistyksiä tai ylyyksinkertaistuksia. Stereotyyppisillä käsityksillä selitetään usein ryhmien välisiä suhteita. Stereotyyppiat eivät ole täsmällisiä kuvia todellisuudesta, mutta ne eivät myöskään perustu pelkästään mielikuvitukseen. Stereotyyppiat liittyvät kiinteästi asenteisiin ja ennakkoluuloihin. Asenteilla tarkoitetaan vakiintuneeksi järjestelmäksi muodostuneita myönteisiä tai kielteisiä ajatuksia, havaintoja ja tunteita. Asenteet ovat opittuja, suhteellisen pysyviä ja herkästi yleistyviä. Ennakkoluuloilla tarkoitetaan puolestaan mielipiteitä, jotka perustuvat vähäiseen tai olemattomaan tietoon, ja joiden paikkaansa pitävyydestä ei ole otettu selvää. Tämä tutkielma ei varsinaisesti tutki ihmisten karhua ja eläimiä koskevia asenteita, mutta tutkimustulokset on hyvä ymmärtää tässä kontekstissa. (Baker 1993, 28-29.)

Omassa tutkimuksessani on kyse juuri näiden julkisessa puheessa esiintyvien kulttuuristen yleistysten esiintuomisesta tietoiselle tasolle. Tutkielmaa voisi luonnehtia näin ollen lähinnä aatehistorialliseksi tutkimukseksi. Aatehistoria kertoo tiettyä ilmiötä koskevien ajatusten ja ajattelun historiasta. Tämän tutkielman osalta siitä, mitä karhuista, eläimistä ja luonnosta ylipäänsä on ajateltu, ja mistä niihin liittyvät ajatukset ovat peräisin. Tämä tutkielma on historiallinen tutkimus myös siitä syystä, että sen tutkimusaihe sijoittuu suurelta osaltaan menneeseen aikaan, jolloin yhteiskunnat olivat täysin toisenlaisia kuin nyky-yhteiskunnat. Mielestäni oikeastaan minkä tahansa aiheen tutkimus on sen muinais- ja nykyhistorian tutkimusta. Ihmiselle on ominainen tapa tarkastella asioita historialliselta kannalta. Kehityskulku menneisyydestä nykyisyyteen on varmasti kaikkein tyypillisin asioiden esitystapa. Nykyisyyttä ymmärretään menneisyyden kehityskulkujen pohjalta ja tulevaisuus tulee ennustettavammaksi menneisyyden tuntien. Menneisyydestä voi löytää hyviä ideoita nykyiseen toimintaan. (Kalela 1972, 29.) C. Wright Millsin (1990, 142 ¹²) sanoin: ”kaikki nimensä arvoinen sosiologia on aina ”historiallista sosiologiaa””.

Historiantutkimuksessa pyritään luomaan todellisuutta vastaava kuva tutkimuskohteesta. Mahdollisimman objektiiviseen tietoon päästään vertaamalla omia tietoja muihin aiheesta saataviin tietoihin. Näiden tulisi olla yhteensopivia ja sopusoinnussa keskenään. Menneisyyden tutkimisen yksi ongelma on se, että

¹² Mills, C. W. (1990): Sosiologinen mielikuvitus. Kyrrii. Helsinki: Gaudeamus.

tutkittavia ilmiöitä ei välttämättä enää ole edes olemassa. Vaarana on, että tietomme menneisyydestä muodostuvat osaltaan oman mielikuvituksemme tuotteeksi. Tämän ongelman välttämiseksi tulee suorittaa huolellisesti historioitsijan käyttämän aineiston arviointi eli ns. lähdekritiikki. Aineiston tulee olla edustava ja riittävän laaja sekä antaa tutkimusaihetta vastaavaa tietoa. Totuudellisuuden vaatimukseen kuuluu, että aiheesta kerrotaan riittävän paljon, kaikki asiaankuuluvat tekijät tuodaan esille ja eri yksityiskohdille annetaan oikea paino ja paikka kokonaisuudessa. (Kalela 1972, 13-16.)

Historiantutkimus ja kansantieteellinen tutkimus usein keskittyvät selostamaan määrätyn ilmiön yksityiskohtia vain niiden itsensä vuoksi: hauskutellen omituisuuksilla ja eriskummallisuuksilla. Tällaisissa tutkimuksissa mainitaan usein valtava määrä erilaisia paikkojen ja henkilöiden nimiä, niin että ne eivät aina ole liiallisen yksityiskohtaisuutensa vuoksi enää oikein mielekäästä luettavaa. Tällaisia tutkimuksia kutsutaan perinteisesti kuvaileviksi tutkimuksiksi. Historiatieteen keskeisenä tehtävänä on rakentaa menneisyyden tapahtumista juonellinen, narratiivinen kuvaus (Aro 1993, 89). Sosiologisessa tutkimuksessa pelkkä asioiden selostus ei useinkaan ole riittävää. Sosiologiassa pyritään kuvailun lisäksi selittämään ja ymmärtämään ilmiöitä. Tämä tutkielma pyrkii näihin kaikkiin päämääriin. Ilmiön ymmärtämisen osalta olen pyrkinyt pysyttelemään kaikin tavoin kohtuuden rajoissa. Tutkielmani ei pyri antamaan vastauksia esimerkiksi sellaisiin kysymyksiin kuten: Miksi karhumyytteihin ollaan alettu uskomaa alun alkaen? Tai voidaanko karhumyyteistä johtaa joidenkin uskontojen alkuperä? Tutkielmani esittelee ennen muuta yleisiä karhuihin liitetyjä uskomuksia ja käsityksiä.

Sosiologisen tutkimuksen tehtävä on ymmärtää ilmiötä osana laajempaa kokonaisuutta, itse ilmiötä yleisemmällä tasolla. Tutkittavaa ilmiötä tulee tarkastella laajemman historiallisen kehityskulun kautta. Tieteen tehtävänä on tutkittavan ilmiön ymmärrettäväksi tekeminen osoittamalla ilmiö jonkin suuremman kokonaisuuden osaksi. ”Se on merkki jostakin muusta, viittaa johonkin muuhun ja sellaisena myös on jotakin muuta”. (Kalela 1972, 17.) Tutkimuksessa tulee esittää osien ja kokonaisuuden analysointiin pohjautuva säännönmukainen, ristiriidaton rakennekokonaisuus ja sen kehityskulku (Aro 1993, 90; Kalela 1972, 26). Hermeneuttisessa tutkimusmenetelmässä erityisesti korostetaan osan ja kokonaisuuden välistä suhdetta. Ilmiön jokaista yksityiskohtaa vaaditaan tarkasteltavan kokonaisuuden osana. Toisaalta saatetaan tarkastella sitä, miten yksityiskohdat vaikuttavat kokonaisuuteen. Yksityistapaus nähdään aina esimerkkinä yleisestä.

Tämä tutkielma on aiheen kokonaistutkimus. Tutkielmassa on haettu karhun eri ulottuvuuksia ja pyritty löytämään ne osat, joista yhdessä muodostuu mahdollisimman kaiken kattava karhukuva. Käytännön tasolla tämä merkitsee sitä, että olen harjoittanut teemoittelua. Poimin aineistosta sen sisältämät keskeiset aiheet ja teemat. Raportissa yksinkertaisesti esitän nämä olennaisimmat teemat ja niiden kehityksen. Näin saadun kokonaisuuden olen edelleen pyrkinyt saattamaan osaksi yleisempää teoreettista kehystä. Tutkimuksen ”teoreettinen selkäranka” muodostuu tutkimusaiheen empiirisiä käsitteitä yleisemmän tasoisista teoreettisista käsitteistä. Sosiologisessa tutkimuksessa pelkällä ainutkertaisen toiminnan kuvauksella ei päästä useinkaan haluttuun lopputulokseen, vaan lisäksi tulee pyrkiä löytämään yleistyksiä. Yksilöllisiä tapahtumia tulee kuvata yhteisön rakenteen kautta ja sen erikoistapauksena. (Kalela 1972, 29.)

Teoreettisten käsitteiden ja niiden empiiristen vastineiden välistä suhdetta kutsutaan validiteetiksi. Teoreettisten ja empiiristen käsitteiden välisen suhteen tulisi olla oikeanlainen. Empiiristen tapauksien tulee olla valittujen teoreettisten kokonaisuuksien yksityistapauksia. Tutkimuksessa tulee osoittaa tutkimuskohteen ja sitä selittävän ilmiön välinen yhteys toisiinsa, sekä tulee selittää, kuinka kyseinen laajempi ilmiö tekee ymmärrettäväksi tutkimuskohteen. Tutkimuksen tulee antaa vastauksia tutkimusaiheen kysymyksiin. Tutkimuksen on tarkoitus tuoda esiin tutkittavan ilmiön tärkeimmät ominaisuudet ja olennaisimmat seikat. Jos edellä mainitut vaatimukset täyttyvät, tällöin tutkimuksen validiteetti on oikeanlainen. (emt, 78, 81.)

Usein näkökulmia aiheeseen on liian monia; niistä on välttämätöntä valita yksi tai muutamia oman tutkimuksen kehykseksi. Näkökulman kautta tehdään valintoja ilmiön yhteyksistä toisiin ilmiöihin. Asiaa ei tulisi nähdä moraalisesti: valintana oikean ja väärän välillä. Kyse on enemmänkin valinnasta hedelmällisen ja hedelmättömän näkökulman välillä. Samasta aiheesta saa erilaisia tulkintoja, riippuen tutkijan arvostuksista, painotuksista ja näkökulmista. (emt, 18-19.) Jokaiselle asialle on olemassa vaihtoehtoisia selitysmalleja loputon määrä. Näkökulman valinta on onnistunut silloin, kun ”se tuottaa uutta tietoa ja sellaisia tuloksia, jotka aiheuttavat muutoksia, vahvistavat tai mitätöivät aikaisempaa tietoa ja/tai joiden voidaan odottaa herättävän uusia kysymyksiä”. (emt, 21.) Tutkielman kysymyksenasettelu määrää, millainen tieto milloinkin on pätevää tietoa (emt, 55).

Oman tutkielmani aiheen suhteen tiedonintressini on se kaikkein tavallisin: lisätä tietoa ja ymmärtämystä tutkimuskohteesta. Olen pyrkinyt kaiken kattavuuteen. Ilmiötä olen tarkastellut mahdollisimman monesta näkökulmasta tasa- ja monipuolisesti. Tämän tutkielman lähtökohtana on koota yhteen hajallaan olevaa tietoutta ja pyrkiä saattamaan se selkeäksi ja mielekkääksi kokonaisuudeksi. Käsillä oleva tutkimus on laaja kokonaiskartoitus, jossa on yhdistelty erilaisia aineistoja ja teorioita. Tällaisessa tutkimuksessa on vaarana, että siitä saattaa tulla liian väljä: hajanaista tietoa ”sieltä-sun-täältä”. Tämän välttämiseksi tulisi aihepiiriä rajata täsmällisemmän näkökulman löytämiseksi. Tutkimusteeman rajaamisen osalta voidaan todeta, että tutkimuskohdetta ei ole tarvinnut ajallisesti tai paikallisesti rajata. Tutkimukseen kuuluu koko aihealue suomalaisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Karhujen aihepiiri on sen verran suppea, että kaiken pystyy ottamaan mukaan samaan tutkimukseen. Tosin sivumäärältään tutkielma ylittää eräiden opaskirjojen normit, mutta koska sain mielestäni ”lähes kaiken karhuista” sopimaan 180 sivuun, en pitänyt laajuutta virheenä.

Karhu eläimenä on oikeastaan pelkkä ”järjetön luontokappale”. Siitä on aika vaikea lähteä kehittämään uutta sosiaalitieteellistä teoriaa; helposti sortuu yliteoretisoimaan selviä käytännöllisiä seikkoja. Teorioita ei tulisikaan mielestäni kunnioittaa muodollisuudesta niiden itsensä vuoksi, vaan joka kerran tulisi miettiä, onko teoriolla todellista, ”aihetta paremmin valaisevaa” -merkitystä. Voisiko kuvitella, että huonon ja merkityksettömän aiemman tutkimuksen teorian jättäisi kokonaan mainitsematta ja sen sijaan pyrkisi käytännöllisempiin päämääriin? Tämän tutkielman osalta toteaisin, että karhuun kyllä pystyy liittämään monia hyvinkin tunnettuja yhteiskuntatieteiden teorioita ja sen tarkastelu onnistuu erinomaisesti niiden kautta. Ongelmaksi muodostuu pikemminkin se, mitä valita runsaasta tarjonnasta. Olen tietoisesti pyrkinyt tuomaan mahdollisimman laajasti esiin aiheeseen liittyviä lähteitä, jotta lukija osaa lähteä jatkossa metsästä-mään karhua kirjallisessa mielessä oikeasta paikasta.

Tutkielma on rakenteeltaan jaksotettu kehitysasteiden mukaisesti. Alinta ja samalla kehittymättömintä tasoa edustaa eläin; eläintä seuraava ihminen on jo huomattavasti kehittyneempi olento; ja viimeksi Jumala on tietämyksemme mukaisesti kaiken kehityksen huipentuma, sen ”päätepiste”. Asioiden esitysjärjestys on sen kaltainen, että keskeisimmät teemakokonaisuudet on jaettu kolmeen osaan: eläin-, ihmis- ja jumalatasoon. Näistä kukin muodostaa oman kappalekokonaisuuden. Ensin kappaleen alkupuolella esittelen ilmiötä selittävän ja sitä laajemman ilmiön teoreettisena viitekehyksenä. Tämän jälkeen seuraa kunkin kappaleen ”empiirisemmän” osuuden esittely. Sama toistuu kussakin kolmessa kappaleessa. Arto Paasilinnan teos, Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija (1995), kuvaa tutkielmaani sillä tavoin, että siinä, samoin kuin omassa tutkielmassani, ensin kerrotaan biologisessa mielessä aidosta luonnon karhusta aivan tosiasiallisesti. Kirjan puolivälin jälkeen tyyli muuttuu ja karhu alkaa saamaan melkein huomaamattomasti ihmismäisiä, inhimillisiä taitoja. Puheääni enää jäi puuttumaan. Tutkielmani etenee myös tässä järjestyksessä, ensin kerron nykyajan luonnontilaisista karhuista, tämän jälkeen siirryn historian ihmisenkaltaisiin karhuihin.

Osa II.

Ihmistaso:

Karhu, metsäihminen

OSA I. ELÄINTASO - KARHU, METSÄNELÄIN

Tässä kappaleessa karhua tarkastellaan eläimenä biologisessa, fysiologisessa, geneettisessä ja hormonaalisessa mielessä. Huomion kohteena on karhun tosiasiallinen olemus. Kappaleessa pohditaan mm. sitä, millaista on oikeastaan eläinten ja karhun elämä? Eläinten yleisiä perustarpeita ovat ainakin syöminen, nukkuminen, toiminnan ja lisääntymisen tarpeet. Eläinten vaistonvaraisiin käyttäytymismalleihin kuuluvat lisäksi aggressiivisuus, reviiirin puolustamistarve, huoli jälkeläisistä ja näiden suojelemisen tarve sekä tarve luoda mahdollisimman tärkeä asema omassa yhteisössä. Näitä teemoja enemmän pohditaan kuitenkin eläinten henkisen elämän mahdollisuutta. (Koskinen 1996, 33-34.)

Toisaalta kappaleessa tarkastellaan ihmisten suhdetta eläimiin ja karhuun. Mitä eläimet oikeastaan meille ihmisille merkitsevät? Ihmiset ovat nähneet karhussa vastakkaisia piirteitä: Toisaalta se on pelottava petoeläin ja ihmisen vihollinen. Vaihtoehdoksi usein jää sen tappaminen tai sen muunkaltainen hallitseminen. Ihmisten suhtautumista karhuun määrittää monesti se tosiseikka, että karhu eläimenä on ihmistä alempiarvoisempi, ihmisen itsensä hallittavissa oleva luontokappale. Monesti ihmiset kuvittelevat ja kuvailevat karhun sellaiseksi kuin mitä he haluaisivat sen olevan: ihmisen ystävä, pehmeän karvainen, lähes kesy (koti)-eläin. (Shepard & Sanders 1985, xii.)

3. ELÄIN- JA LUONTOTUTKIMUS

3.1. ELÄINTUTKIMUS

Tieteellisessä mielessä eläimet ovat perinteisesti kuuluneet luonnontieteiden tutkimusalueisiin. Eläinten suhteesta ihmisiin ja ihmisten suhteesta eläimiin ovat olleet kiinnostuneita myös filosofit, eläinpsykologit, antropologit, uskontotieteilijät ja sosiologit. Vasta kehittymässä oleva tieteenhaara zoologia on antropologian sisartiede. Sen erityisalueina ovat eläimet kulttuurisesta ja historiallisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Vastaavalla tutkimusalueella toimii myös monitieteellinen antrozoologia, joka tarkastelee eläimen ja ihmisen välistä suhdetta. Yhteiskuntatieteilijät ovat myös ottaneet osaa tähän tutkimukseen. "Eläin-ihmissuhdetieteelle" ei oikeastaan ole vakiintunutta omaa, yhtä ja selkeää, tieteenimeä ollut tähän mennessä. Antrozoologia on ilmeisesti vakiintumassa kaikenlaisen eläimiä ja ihmisiä tarkastelevan tieteenharjoittamisen nimeksi. Zoologia-nimitystä eivät juurikaan muut ole käyttäneet kuin ympäristöfilosofi Leena Vilikka. Lisääntyvästä yhteiskuntatieteellisestä mielenkiinnosta eläimiä kohtaan kertoo uusien tieteellisten aikakauslehtien (mm. *Society and Animals*) ilmestyminen markkinoille. (Ingold 1988, 1; Vilikka 1996a, 18-19.)

Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen ongelmana on se, että sen tutkimuskohde kuuluu siis oikeastaan luonnontieteiden piiriin. Yhteiskuntatieteethän tutkivat perinteisesti ihmisiä ja näiden luomaa kulttuuria. Näiden tieteenalojen tutkimusmenetelmät poikkeavat toisistaan ratkaisevasti. Luonnontiede on monesti pelkästään positivistista, luonnon ilmiöiden lainalaisuuksien, mekaanisuuden ja kausaalisuuden mittaamista, kun taas yhteiskuntatieteet pyrkivät ymmärtämään ja selittämään yhteiskunnallista tapahtumista hermeneuttisen lähestymistavan kautta. Eläimiä on näihin päiviin asti tutkittu lähes pelkästään luonnontieteen metodein. Eläinten käyttäytymistä on kartoitettu enimmäkseen behavioristisella tavalla: "musta-

laatikko-kokein”, yms. Tieteenaloista sosiaaliekologia ja zoologia ovat tällaisia luonnontieteellisesti painotuneita eläintieteitä. Olemassa olevat eläintutkimukset ovat siitä kiusallista luettavaa yhteiskuntatieteilijälle, että niissä ei monestikaan ole osattu vetää rajaa selvästi luonnon- ja yhteiskuntatieteellisyyden välille. Eläinmaailman yhteiskunnallisuutta ollaan hahmoteltu lähinnä sieltä, missä ihminen astuu mukaan näyttämölle, sieltä missä eläin ja ihminen kohtaavat, ja missä tapahtuu sosiaalista vuorovaikutusta näiden kesken. (Kupsala.)

Yhteiskuntatieteet eivät tietenkään ole koskaan kokonaan unohtaneet eläimiä ja muuta luontoa. Luonto ja eläimet ovat olleet mukana tutkimuksissa sivuroolissa, ihmisten toiminnan objekteina: ”ympäristönä, raaka-aineena, aineellisena perustana, maun erottautumisvälineinä ruuassa, metaforina, sairauksina, kuoleman ja syntymän kiertona”. (Kupsala.) Mutta millaista olisikaan yhteiskuntatieteellinen tutkimus, jossa eläin sijoitettaisiin pääosaan? Eräät tutkijat (mm. Alger & Alger 1997¹³; Sanders 1993¹⁴) ovat jo ehtineet julkaisemaan tämäntyyppisiä tutkimuksia, joissa asioita tarkastellaan eläimen näkökulmasta. Ihmistieteiden teorioita (mm. symbolisen interaktionismin teoriaa) on sovellettu eläinten (mm. kissan ja koiran) ja ihmisten välisten suhteiden sekä eläinten keskinäisten suhteiden tarkasteluun.

Eläinten tutkiminen yhteiskuntatieteissä edellyttää eniten tutkijalta tutkimuksensa oikeuttamista. Uuden tieteenhaaran ongelmana on se, että vallitsevat tieteenalat asettavat usein kyseenalaiseksi uuden tutkimusalan mielekkyyden. Sosiologiassa on kuitenkin aina reilusti tunnustettu eläimien olemassaolo. Menneinä aikoina sosiologia jaoteltiin jopa ihmis-, eläin- ja kasvisosiologiaan (Rinne 1954, 13¹⁵). Eläintutkimuksen aihealueet voidaan jaotella seuraavasti: eläinrääkkäystapaukset, eläimet harrasteena, hyötynä ja ruokana (metsästys ja kalastus), eläimet seuralaisena (lemmikit), eläimet ongelmana (vahinkoeläimet), eläimet ihmisen hyvinvoinnin edistäjänä (tiede ja tuotanto), eläimet osana luontoa (uhanalaisuus) ja erikoiset eläimet (eläimet, joilla on erityistaitoja). (Pohjolainen 1996, 8.) Eläimiin suhtautuminen on usein ollut varsin yhdenmukaista, niitä on käytetty tekosyinä täysin muuhun keskusteluun, jota on pidetty paljon ensiarvoisempaa kulttuurissamme.

Yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus on tutkinut ennen kaikkea eläinten henkistä elämää: eläinten käyttäytymistä, tunnereaktioita, älykkyyttä ja kommunikointia. Eläinfilosofit ja -psykologit ovat pyrkineet ennen muuta määrittelemään eläimen. Luokitteluja on synnytetty erityisesti laatimalla vertailuja eläinten ja ihmisten samanlaisuudesta ja erilaisuudesta. Monet ajattelijat kautta aikojen ovat esittäneet omia ajatuksiaan eläinten asemasta ihmisten historiassa. Erästä vallitsevaa ajattelusuuntausta edustaa Aristoteles, joka on todennut, että ”koska eläimiltä puuttuu järki, me voimme syödä niitä” (Vilkka 1998a, 70). Hän asetti ihmisen muun luonnon yläpuolelle sillä perusteella, että vain ihminen on järkiolento. Länsimainen juutalais-kristillinen traditio on jatkanut tätä perinnettä ja esittänyt näkemyksensä, että eläimillä ei ole järkeä, päättelykykyä, ajatuksia, älyä eikä uskomuksia. Toisenlaista ajatteluperinnettä – edellisen kanssa rinnakkain kulkenut-

¹³ Alger, Janet M. & Alger, Steven F. (1997): Beyond Mead: Symbolic Interaction between Humans and Felines. *Society and Animals* 5:1, s. 65-81.

¹⁴ Sanders, C. R. (1993): Understanding Dogs: Caretakers' Attributes of Mindedness in Canine-Human Relationships. *Journal of Contemporary Ethnography*, 22, s. 205-226.

¹⁵ Rinne, Antero (1954): Sosiologian pääpiirteet. Porvoo-Helsinki: WSOY.

ta - edustaa mm. Platon, joka ei kieltänyt eläimiltä järkeä eikä uskomuksia. Platonin mukaan eläimet ovat ihmisen reinkarnaatioita. Hän uskoi eläinten kehittyneen ihmisistä, päinvastoin kuin Darwin myöhemmin. (emt, 76-77.)

Kysymys ”mitä eläimet oikeastaan ovat?” on askarruttanut ihmiskuntaa kautta aikojen. Eläimistä on ollut erilaisia käsityksiä eri aikoina. Jokaisella aikakaudella on ollut omanlaisensa eläinkäsityksensä. Historia, uskonto ja etiikka ovat määrittäneet ennen muuta käsityksiämme eläimistä. Luonnonfilosofian aikakaudella vallitsi animistinen eläinkäsitys, jossa eläimet sielullistettiin. Keskiajalla eläimiä alettiin pitämään moraalisisina olentoina, mm. järjestettiin yleisesti eläinoikeudenkäyntejä. Uusi luonnontiede puolestaan alkoi pitämään eläimiä lähinnä koneina, joihin suhtauduttiin varsin mekanistisesti. Tällä kannalla oli mm. René Descartes¹⁶. Descartesin mukaan sielu on ihmisen erityisominaisuus. Eläimet ovat sekä järjettömiä että tunteettomia, monimutkaisesti rakentuneita koneita. (Ingold 1987, 5; Vilka 1989, 77; 1996a, 162.)

Nykyaikainen eläinkäsitys perustuu biologiaan. Eläimien uskotaan olevan vaistotoimintojensa ohjaamia elollisia organismeja. Eläimet käyttäytyvät viettilylykkeittensä varassa vaistomaisesti ja tiedostamattomasti. Tulevaisuuden eläinkäsityksen uskotaan olevan sentientistinen. Tässä käsityksessä korostuu eläintensuojeluasenne. Eläinten kärsimiskykyisyyteen ja hyvinvointiin kiinnitetään yhä lisääntyvää huomiota. Sentientismi vastaa lähinnä ihmismaailman yksilöllisyyden tärkeyttä korostavaa puhetapaa. Sentientistinen eläinkäsitys korottaa eläimet ”oman elämänsä itseisarvoisiksi subjekteiksi”. (Vilka 1996a, 43.)

Esimerkiksi susi – modernin eläinsuojelun ja luonnonsuojelun symbolieläin – voidaan nähdä hyvin erilaisena olentona, riippuen siitä, millainen susikäsitys ihmisellä on. Susi voi olla haittaeläin, turkiseläin, riistaobjekti, petoeläin, koiraeläin, sosiaalinen ja kehittynyt nisäkäs, tuntema ja tietoinen olento, vierassieluinen olento, yksilö, persoona tai ystävä, riippuen tarkastelijan näkökulmasta ja eläinkäsityksestä. (Vilka 1996a, 44; 1998a, 33.)

Eri eläinlajeihin on yhdistetty vastakohtaisia symbolisia merkityksiä. Eläimiä on luokiteltu paitsi lajin, myös käyttötarkoituksen mukaan. Eläimiä on jaoteltu hyviin ja pahoihin, villeihin ja kesyihin, vaarallisiin ja vaarattomiin, syötäväksi kelpaaviin ja syötäväksi kelpaamattomiin, hyödyllisiin ja hyödyttömiin eläinlajeihin. Toisten on uskottu edustavan hyvyyttä, toisten puolestaan on nähty symbolisoivan pahuutta ja tuhoavia voimia. Villieläimet ollaan käsitetty vihamielisiksi ja pahuutta edustaviksi eläinlajeiksi, ”villeiksi toisiksi”, kun taas hyödyllisten ja vaarattomien kotieläimien ollaan nähty edustavan kiltteyttä ja viattomuutta. Käsitelmiin ovat vaikuttaneet mm. eläimen väri, ravinto, liikkumistapa ja elintavat. Erityisesti vaalean väriytyksen on uskottu edustavan hyvyyttä ja jumaluutta. Pahuutta puolestaan on kuvastanut tumma ruumiinväri, jätteiden ja raatojen syöminen sekä yöllä saalistaminen. Ihanneihminen ja -eläin ovat olleet yhdenmukaisia: molemmissa irrationaalisuus on voitettu mahdollisimman pitkälle. Perinteisesti ei-inhimillinen eläin on ollut ”se”, objekti, toisarvoinen asia tai ihmisen omaisuutta. Inhimillinen eläin on puolestaan mielletty samaksi asiaksi ihmisen kanssa. Eläimiä on kohdeltu sekä hyvin että huonosti. Nüitä on palvottu jumalina ja

¹⁶ Descartes, René (1976): ”Animals are machines”. In book Regan, T. & Singer, P. (eds.). Animal rights and human obligations. Prentice-Hall, New Jersey.

rakastettu perheenjäsenenä, toisaalta eläimiä on herjattu paholaisiksi ja pidetty ihmisen turmeltuneisuuden symboleina. (Aaltola 2000, 5-6; Biedermann 1993, 47; Suutala 1996, 14, 126.)

3.1.1. ONKO ELÄIMEN ELÄMÄLLÄ VÄLIÄ?

Eläintutkijat ovat pyrkineet selvittämään eläinten tietoisuuden tasoa ja niiden henkistä elämää, mm. sitä, miltä tuntuu olla eläin? Eläinten tietoisuuden ongelmassa on kyse psyyken alkuperän selvittämisestä, joka perinteisesti on kuulunut psykologian tutkimustehtäviin. Eläinten osalta eläinpsykologia on erikoistunut tähän aiheeseen. Samasta tietoisuuden problematiikasta filosofit käyttävät nimitystä sielu. Filosofit ovat pohtineet ”vierassieluisen ongelmaa” ja esittäneet kysymyksen: Onko eläimillä sielua, vaiko vain ihmisillä?. Enimmäkseen ollaan oltu sitä mieltä, että vain ihmisillä on sielu. (Kivinen 1989, 34-35; Vilkkä 1996a, 18-20, 27.)

Mitä voidaan sanoa eläinten elämyksistä, tunteista, ymmärryksestä, intentioista, tajunnasta, mentaalista kokemuksista, haluista, mielestä, ajattelusta, uskomuksista, valinnoista, minuudesta, tahdosta tai itsetietoisuudesta? Tätä kysymystä on tutkinut mm. Joseph Margolis. Hän on esittänyt, että vain ihminen voi vastata kysymykseen ”miltä tuntuu olla eläin”, sillä tietojemme mukaan eläimet eivät harrasta tällaisten asioiden ajattelua. ”Joko eläinten maailma on ihmisen ulottumattomissa oleva salattu maailma tai sitten mitään tiedettävää ei ole, sillä eläimillä ei ole vastaavia mentaalisia, psyykkisiä, mielen sisäisiä tuntemuksia kuten ihmisillä on”. (ks. Vilkkä 1989, 75, 77 mukaan.) Eläimet ovat ”vaienneita toisia”, kuten Saara Kupsala asian ilmaisee.

Eläinsuojelijat tähdentävät puolestaan, että eläimet ovat tietoisia, tuntevia ja kärsimiskykyisiä olentoja. Heidän mukaansa ihmisten ja eläinten välillä on huomattavia yhtäläisyyksiä. Ennen kaikkea eläinsuojelun näkökulma on harjoittanut eräänlaista antropomorfismia eli eläinten ihmisenkaltaistamista, korostaessaan eläinten ihmismäistä sielunelämää ja tuntemiskykyä. Eläimillä uskotaan olevan kyky ajatella, mutta niiltä puuttuu kyky välittää ajatuksensa toisille. Eläinten itseisarvoinen kunnioittaminen perustuu olettamukseen, että eläimillä on ihmismäistä tunne-elämää. Eläinten tuntemis- ja kärsimiskykyisyyttä käytetään perusteluna sille, että eläimiin vaaditaan suhtauduttavan itseisarvoisen subjektin tavoin. (Ingold 1987, 4; Vilkkä 1996a, 18-20, 43, 129; 1998a, 87.)

Eläinetiikan mielenkiinnon kohteita ovat eläinten oikeudet ja arvot. Eläimillä voi olla ihmisille monenlaista arvoa, mm. itseisarvoa, välinearvoa, taloudellista, esteettistä, tieteellistä, historiallista, uskonnollista ja kokemuksellista arvoa. Eläinten itseisarvoinen kunnioittaminen perustuu yleiseen elämän kunnioituksen etiikkaan: Elämä on arvo itsessään. Ketään ei ole oikeus kohdella silkkana välineenä toisiin päämääriin. Eläimelle tulee suoda aidot persoonan oikeudet ja oikeus yksilölliseen elämään. Eläintä tulee kohdella yksilönä, jonka fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin kiinnitetään huomiota. Eläimellä tulee olla itseisarvoa, riippumatta siitä, kuinka tarpeellisenä tai tarpeettomana, arvokkaana tai arvottomana, puoleen-savetävänä tai pahannäköisenä, me ihmiset eläintä pidämme. (Vilkkä 1996a, 141-142, 168; 1996b; 1998b.)

Yksi eläinsuojelun keskeisiä kysymyksiä on eläinten kärsimiskykyisyys: Tunteeko eläin kärsimystä? Eläinsuojeluliikkeen näkemys on, että eläimet tuntevat kärsimystä ja tästä syystä ihmisillä on velvollisuus huolehtia eläinten hyvinvoinnista. Eettisesti oikein on kunnioittaa kaikkea elämää, ei vain ihmisen elämää. Elämää säilyttävä ja edistävä toiminta on oikein, sen sijaan väärin on kaikenlainen elämän tuhoaminen tai sen vahingoittaminen. Länsimaisen etikan peruseräaattena on, että tuskan ja kärsimyksen aiheuttaminen on väärin. Länsimaisissa yhteiskunnissa vallitsee tietty yksimielisyyttä siitä, että eläimiä tulee kohdella hyvin. (Vilkkä 1996a, 42, 130; 1996b.) George Orwell antaa kirjassaan, *Animal Farm* (1945) (suom. *Eläinten valtakunta*, 1969), seuraavanlaisen kuvauksen eläinten elämästä. Kertojana on kuolemaa tekevä kantakirjakaarju Majuri:

Siis, toverit, millainen on tämä meidän elämämme? Tarkastelkaamme sitä kaihtelematta: meidän kunkin elämä on kurja, työn täyttämä ja lyhyt. Me syntyimme, meille annetaan juuri niin paljon ruokaa että pysyimme hengissä; niiden meistä jotka siihen pystyivät on pakko raataa voimiansa viimeiseen hituseen; ja heti paikalla kun meistä ei enää saada hyötyä, meidät teurastetaan kauhistuttavan julmasti. Yksikään Englannin eläin ei vuoden täytettyään tiedä, mitä onni tai vapaa-aika tarkoittaa. Yksikään Englannin eläin ei ole vapaa. Eläimen elämä on kurjuutta ja orjuutta: se on silkkä totuus. (Orwell 1969, 12.)

3.1.2. ONKO ELÄIMEN KUOLEMALLA VÄLIÄ?

Toinen yleinen suhtautumistapa eläimiin on eläinten välineellistäminen. Tämän kaltainen välineellinen eläinkäsitys ilmenee muun muassa nykypäivän tehoeläintuotannossa, jossa eläimiä käytetään ihmisten omien päämäärien ja hyödyn välineinä. Eläimiä kohdellaan massatavarana, raaka-aineena ja tuotantovälineenä. Tällaisessa tuotantokeskeisessä ajattelumallissa eläimet sinänsä eivät ole kiinnostuksen kohteena, vaan niistä saatavat hyödyt. Eläimet ovat välineitä muiden asioiden saavuttamiseen. Eläimille annetaan pelkästään välinearvoa. Taustalla on omistusoikeudellinen näkemys ihmisen suhteesta luontoon. Ihminen on asettautunut hallitsijan asemaan suhteessa muuhun luontoon. (Vilkkä 1996a, 43, 129; 1998a, 41; Pietarinen 1984, 17.)

Ihmisten suhde eläimiin ei ole ollut yksiselitteinen. Toiset eläimet ovat aiheuttaneet vahinkoa ihmisille ja toisista on taas ollut pelkästään hyötyä. Ihmiset ovat monella tavoin käyttäneet eläimiä hyväkseen ja hyödykseen. Kautta aikojen eläimet ovat olleet ihmisten käytössä, eivät pelkästään kotieläiminä ja metsästyksen kohteina, vaan eläimet on pantu palvelemaan myös uskonnon ja filosofian päämääriä. Eläimistä ollaan oltu kiinnostuneita hyödyn lähteinä, välineinä, työjuhtina, ravintona tai ihmisen eettisten arvojen kuvaajana. (Buchner 1996, 191; Suutala 1996, 14.) Eläimet voidaan jakaa hyötykäyttö-alueittain seuraavasti: koe-eläimet, tuotantoeläimet (maatalous, turkistalous), harraste- ja seuraeläimet, eläintarhat, sirkukset, luonnonvaraiset eläimet (metsästys) ja muut (Vilkkä 1996a, 126; 1998a, 85).

Olemme jo saaneet eläimiltä hyvin paljon: me syömmme niiden lihaa ja mureita, juomme niiden maitoa ja käytämme niiden nahkoja, villaa ja ihoa ruumiimme verhoamiseen. Satojen vuosien ajan eläimet ovat

vetäneet meidän vaunujamme, kantaneet meidän kuormiamme ja uhranneet henkensä meidän lääketieteellisissä kokeissamme. Monista eläimistä on tullut meidän uskollisia ystäviämme ja seuralaisiamme. (Pickering 1999, 6.)

Tosiasiasta edelleen on se, ettei yksikään eläin ole tähän mennessä saavuttanut ihmisten tietoisuuden tasoa. Jos tietoisuudella tarkoitetaan kykyä lukea, kirjoittaa ja keskustella asioista, silloin eläimet eivät ole tietoisia. Jos taas tietoisuudella tarkoitetaan aistikokemuksia, kuten hajut ja maut, tällöin eläimetkin ovat tietoisia. Tietoisuuden määritelmästä kulloinkin riippuu, millaisiin arvioihin päädytään. Tutkijat eivät ole toistaiseksi edes päässeet yksimielisyyteen siitä, mitä he oikeastaan tietoisuudella tarkoittavat. Yleisesti ottaen tietoisuuden uskotaan muodostuvan sellaisista seikoista, kuten tunteminen, tahtominen, haluaminen, rakastaminen, iloitseminen, leikkiminen ja ikävystyminen. (Vilkkä 1996a, 16-17, 22.)

Biologit ja koe-eläintutkijat pitävät käsitystä eläinten tietoisuudesta ja inhimillisyydestä epätieteellisenä. Heidän mukaansa eläimet eivät eroa ihmisistä ainoastaan biologisen rakenteensa puolesta, vaan myös henkisten toimintojensa perusteella. Eläinten henkiset ominaisuudet ovat hyvin vajavaisia tai ne puuttuvat kokonaan. Eläinten käytön kannattajat vedoten eroavuuteesiin pitävät oikeutettuna erilaisten kohtelua eri tavoin. Heidän mukaansa eläimillä ei ole tunteita, tällöin eläimelle itselleen ei ole merkitystä sillä, miten sitä kohdellaan. Eläimelle eri asiat ovat tärkeitä kuin eläintä erilaiselle ihmiselle. (emt, 18-19, 21.) Välineellisessä asennoitumisessa korostetaan eläinten ja ihmisten välisiä eroavuuksia. Orwellin (1969) teoksessa jo edellä mainittu kantakirjakaarju Majuri on varsin tyytymätön eläinten asemaan ihmisten maailmassa:

Miksi siis me olemme yhä näissä surkeissa oloissa? Siksi että ihmiset riistäväät meiltä miltei kaiken työmme tuoton. Siinä, toverit, on vastaus kaikkiin ongelmiimme. Se voidaan tiivistää yhteen ainoaan sanaan - Ihminen. Ihminen on ainoa todellinen vihollisemme. Jos ihminen poistetaan näyttämöltä, nälän ja ylenmääräisen työn poljimmainen syy on iäksi kaikkonnut. Ihminen on ainoa luontokappale joka kuluttaa tuottamatta. Hänestä ei saa maitoa, hän ei murei mureita, hän on liian beikko vetämään auraa, hän ei pysty juoksemalla tavoittamaan kaniineja. Kuitenkin hän on kaikkien eläinten herra. (Orwell 1969, 13.)

3.1.3. ELÄIMET OSANA YHTEISKUNTAA

Kulttuuri on nähty tekijäksi, joka selvimmin erottaa ihmiset ja eläimet toisistaan. Ihmisten paremmuus eläimiin nähden perustuu kulttuuriin. Kulttuuri on synonyymi sivilisaatiolle, joka viittaa inhimillisen tiedon ja rationaalisen toiminnan jatkuvaan kasvuun yhteiskuntaelämän eri aloilla. Eläinkulttuuri ei ole kehittynyt vastaavanlaiseksi kuin ihmiskulttuuri tieteeseen ja taiteeseen. Ihmisillä ainoastaan on politiikkaa, sodankäyntiä, moraaliala ja kieltä. Juuri kieli on se seikka, joka selvimmin erottaa ihmiset ja eläimet toisistaan. Eläimet ovat olleet ainakin toistaiseksi puhe- ja kirjoituskyvyttömiä. Monet uskovat, että koska eläimillä ei ole kieltä, niillä ei myöskään voi olla tunteita, ajattelua eikä uskomuksia. (Vilkkä 1996a, 34, 76.)

Eläimillä ei myöskään ole moraaliala eikä rationaalista toimintaa. Ne ovat jääneet ihmisten ainutlaatuisiksi ominaisuuksiksi. Eläimet eivät osaa etukäteen suunnitella toimintaansa. Sen lisäksi, että ihmiset ovat alun

alkaen evoluutiossa kehittyneet perittyjen ominaisuuksiensa puolesta eläimiä älykkäämmiksi, niin elämistä poiketen ihmisillä on nykyhetkessä opittujen ominaisuuksien puolesta kyky luoda kulttuuria. Ihminen pysyy tietoisesti vaikuttamaan oman evoluutionsa kulkuun kulttuurievoluutiolla. (Ingold 1987, 5, 11; Vilkkä 1989, 77; 1996a, 32, 36.) Länsimaisessa ihmiskeskeisessä ajattelussa on erityisesti painotettu järkeä. Järkeä on pidetty ihmisyyden, ihmisen paremmuuden ja luontoherruuden merkinä. Järjen ja sielun on katsottu olevan jumalallisia. Pahuus ja irrationaalisuus on leimattu elämellisyudeksi. Tätä irrationaalista elämellisyyttä ollaan pyritty voittamaan sekä järjen että Kristuksen avulla. Sivistys on nähty voitoksi alhaisesta elämellisyudesta. (Suutala 1996, 13, 29.)

Ihmisten suhdetta eläimiin on määrittänyt yhtäältä biologinen todellisuus ja toisaalta kulttuurimme tekstuaalinen ja henkinen kollektiivitajunta. Eläiminä on pidetty sekä todellisia eläimiä että kulttuurin mielikuvitteellisia eläinhahmoja. Näihin liitetyt käsitykset ovat paikoittain sekoittuneet keskenään. Usein elämistä puhuttaessa kerrotaan enemmän ihmisistä kuin eläimistä. Käsityksemme eläimistä eivät niinkään kuvaava eläintä itseään, vaan ne ovat enemmänkin ilmauksia ihmisen omasta todellisuudesta ja identiteetistä. Eläintä on pidetty säännöllisesti kulttuurisen "toisen" -arkkityypinä. Nämä "toiset" ovat meille vieraita, etäisiä, kaukaisia ja muita kuin "me". Luonto ja eläin saavat merkityksensä kulttuurin ja ihmisen kautta. Ihmisen muokkaamaton eläin on osa outoa ja vierasta toiseutta, joka ei kuulu monesta lainkaan kulttuurin piiriin. Toiseus saa merkityksellisen muodon, vasta kun ihminen nimeää sen. Elämellisyys rakentuu ihmisen ja ihmisyyden kautta ja on siten redusoitavissa osaksi ihmisyyttä. Eläin saa kulttuurisen hahmonsensa ihmisen näkökulman kautta. (Aaltola 2000; Baker 1993; Cohen 1994, 76.)

Eläimiä voi yhteiskunnalliselta asemaltaan verrata lapsiin. Eläimet ovat monella tavoin vajavaisia, samalla tavoin kuin lapset ovat suhteessa aikaihmiisiin. Eläin määritellään useasti negatiivisten ominaisuuksien kautta. Eläin on perinteisesti sijoitettu ryhmään ei-ihminen. Eläimestä saadaan ei-ihminen vertaamalla sitä ihmiseen. Se, mitä ihminen ei ole, on ei-ihmistä. Ihminen ei ole kone, jumala, eläin tai luonto. Ihmisen ja eläimen erilaisuuteen vedoten ollaan perusteltu asennoituminen eläimiin. Eläinten asema on rinnastettu yleisesti myös yhteiskunnan sorrettujen ja huonompiosaisten ryhmien asemaan. Eläimet ovat nykypäivän "neekereitä". (Vilkkä 1996a.)

Kahden viime vuosisadan aikana eläimet ovat pikku hiljaa kadonneet silmistämme. Me elämme oikeastaan ilman niitä nykyisin. Toisaalta eläimet ovat kuitenkin edelleenkin monella tavalla läsnä meidän jokapäiväisessä elämässämme. Viimeisen sadan vuoden aikana tapahtuneen teollistumisen ja kaupungistumisen seurauksena suhde eläimiin on katkennut paikoin täysin ja monet eläimet on marginalisoitu ihmisyhteiskunnasta ja eristetty vain eläimille tarkoitettuihin ympäristöihin. Eläimistä on tullut yhä enenevässä määrin kulttuurisia tuotteita, jotka ihmiset tuntevat enää vain elokuvien ja tiedotusvälineiden kautta. Mutta toisaalta nykyisin lemmikkieläinten yleistymisen myötä suhde eläimiin on muuttunut entistä läheisemmäksi, suorastaan intiimiksi. Eläimet merkitsevät ihmisille nykyisin sekä entistä enemmän että entistä vähemmän, riippuen tarkastelunäkökulmasta. Eläimet kuuluvat menneisyyteemme ja niiden monet nykypäivän merkitykset tulevatkin sitä kautta. Mutta kuten tunnettua, eläimet ja luonto ovat tulleet jatkuvasti yhä tärkeämmäksi jälleen nykypäivän kaupunki-ihmiselle. (Aaltola 2000, 13; Buchner 1996, 191; Pickering 1999, 54.)

Paljon kiistelty aihe on se, kuinka läheinen yhteys ihmisillä on eläimiin? Monet alan asiantuntijathan väittävät, että biologisessa mielessä myös ihminen on eläin (Vilkkä 1996a, 19) tai eroaa vain vähän muista eläinlajeista (Ingold 1987, 10). Toisinpäin tulee kuitenkin muistaa, että eläimet eivät ole ihmisiä (Koskinen 1996, 19). Ihmisen psyyke on eräänlainen kaksinaisuus, joka muodostuu toisaalta animaalisista ja toisaalta humanistisista piirteistä. Nämä ihmisen vastakohtaiset puolet esiintyvät usein samanaikaisesti ja voivat joskus taistella toisiaan vastaan. Jo Freud ja Jung aikanaan tekivät tästä seikasta omat huomionsa. Eräiden tutkijoiden mielestä voisi ryhtyä puhumaan ”eläinmäisyydestä”, jota ei kuitenkaan tule käsittää inhimillisyyden vastakohdaksi, vaan siksi mitä olemme tottuneet kutsumaan ”ihmismäisyydeksi”. (Suutala 1995; Vilkkä 1996a.)

3.1.4. ELÄINOIKEUDET JA -SUOJELU

Maailmassa on nykyisin 1 100 uhanalaista eläinlajia, joista 169 lajia on erittäin uhanalaisia. Uhanalaisilla lajeilla tarkoitetaan lajeja, jotka ovat suuresti harvinaistuneet, ja joista osa on vaarassa kuolla sukupuuttoon. Eläinlaji on uhanalainen, kun sen elossa olevien edustajien määrä kutistuu niin, etteivät ne kykene enää tuottamaan tarpeeksi jälkeläisiä lajia jatkamaan. Eläimet joutuvat uhanalaisiksi monista eri syistä, mm. ihmiset tappavat niitä liikaa tai niiden elinympäristöjä saatetaan tuhotaan niin, että ne menettävät normaalin elin- ja ruokailualueensa. Uhanalaiset eläimet jaetaan neljään harvinaisuus-asteluokkaan: hävinneisiin, erittäin uhanalaisiin, vaarantuneisiin ja silmälläpidettäviin. Erittäin uhanalaiset ja vaarantuneet tarvitsevat säilykseen välittömiä suojelutoimia, kun taas silmälläpidettäville lajeille riittää pelkkä seuranta. Vuosittain maailmasta häviää vähintään tuhansia, ehkä jopa kymmeniä tuhansia eliölajeja. Suomessa karhut kuuluvat ns. silmälläpidettäviin lajeihin, joilla ei vielä ole välitöntä häviämisen uhkaa, vaikka ne ovatkin selvästi harvinaistuneita. (Pickering 1999, 142, 148; Pulliainen & Rautiainen 1999, 150.)

Eläinoikeudet ja -suojaus ovat olleet yhteiskuntakeskustelun aiheena viime vuosikymmeninä. Monet ovat esittäneet kysymyksiä: Tulisiko eläimillä olla oikeuksia? Voidaanko eläinten oikeuksia verrata ihmisoikeuksiin? Monet ovat arvelleet, ettei ole kovin mielekäs puhua lainkaan eläinten oikeuksista. Eläimet itse eivät näet voi olla ihmisten tavoin moraalisia agentteja. Niiden oikeustoimikelpoisuus on pikkulapsien tasoa. Eläinten oikeudet toimivat vain ihmisten kautta, jolloin niistä samalla tulee ihmisten velvollisuuksia. Juridisten oikeuksien myöntäminen eläimille ei kuitenkaan olisi sen ihmeellisempää kuin oikeuksien myöntäminen lapsille. Eläimet olisivat oikeussubjekteja samoin kuin lapset. Eläimet ovat olleet tähän asti pelkkään objektin asemassa, ihmisten toimintojen kohteita. Eläinoikeusväki on vaatinut, että eläimet tulisi hyväksyä sellaisiksi oikeussubjekteiksi, joiden omat tarpeet, hyvinvointi ja oikeudet taataan sivistyneen yhteiskunnan lainsäädännössä. (Vilkkä 1996a, 121; Vilkkä 1998a, 64, 90.)

Eläinoikeusliikkeet ovat vaatineet, että ihmisten suhteesta eläimiin ja luontoon tulisi luoda selkeät sekä eettiset että lainsäädännölliset rajat ja pelisäännöt. Eläimiä koskevat lait ovat nykyisin varsin mielivaltaisia. Missään maailman maassa ei vielä ole yhtenäistä eläinoikeuslakia säädetty tai saatettu voimaan. Uudessa-Seelannissa vaaditaan parhaillaan ihmisapinoille ihmisoikeuksien tapaisia perusoikeuksia. Vaadittuihin periaatteellisiin eläinten perusoikeuksiin kuuluvat ainakin: oikeus tuskattomaan elämään, oikeus hyvinvointiin,

oikeus lisääntymiseen ja oikeus elämään. Eläinoikeusaktivistit eivät ole vaatineet eläimille ihmisoikeuksia, vaan että eläimillä tulisi olla tiettyjä eläinoikeuksia. (Kinnunen 1999; Vilka 1996a, 127, 135-136; 1996b.)

Yhteiskunnallisen keskustelun aiheena eläinten oikeudet ovat vielä varsin nuori teema. Eläinsuojelun lähtökohdana on ollut näkemys siitä, että raakuus eläimiä kohtaan on väärin. Länsimaisessa ajattelussa vallitsee tietty yksimielisyys siitä, että kaikkea elämää tulee pyrkiä edistämään, elämän tuhoaminen eri muodoissaan tuomitaan. Ihmisellä on suhteessa eläimiin lähinnä kaksi moraalista velvollisuutta: huolehtia eläinten hyvinvoinnista ja estää niiden kärsimys. Erilaiset eläinoikeus- ja suojeluliikkeet sekä Suomessa että maailmalla ovat vaatineet, että eläimiä ei saa kohdella toisella tavoin tai huonommin kuin ihmisiä. Suomessa toimivia eläinoikeus- ja -suojeluliikkeitä ovat mm. Suomen Eläinsuojeluyhdistys (SEY), Helsingin Eläinsuojeluyhdistys ry., Suomen Eläinsuojeluliitto ry., Eläinsuojeluliitto Animalia, Eläinjärjestö Vihreä Risti, Oikeutta eläimille -yhdistys ja Koe-eläinten Suojelu ry. (Vilka 1996a, 145; 1996b; 1998a, 63-64.)

Maailmalla eräät eläinoikeusliikkeet ovat toiminnassaan saavuttaneet anarkismin tason. Ekoanarkismin tunnuslause on vapaus, ja tämä pyritään saavuttamaan keinolla millä hyvänsä, vaikka väkivallalla ja tuhoamisella. Eläinten puolustajien ääriliike on nimeltään Animal Liberation Front ALF eli eläinten vapautusrintama. ALF:n toimintaperiaatteena on eläinten väärinkäyttäjien omaisuuden vahingoittaminen. ALF on tehnyt mm. pommi-iskuja Englannissa. Toisena periaatteena on eläinten vapauttaminen laboratorioista tai turkistarhoilta. Tunnuksena on: ”You have to break the law to change the law”. (Vilka 1996a, 104.)

Ihmisoikeuksien periaatteellisissa julkilausumissa sanotaan, että ketään ei saa riistää tai sortaa, eikä kellekään saa aiheuttaa turhaa kärsimystä. Jokainen tietää, että käytännön elämässä tähän ei aina aivan päästä, vaan jatkuvasti ihmisoikeuksia loukataan. Näin on asianlaita myös eläinten oikeuksien ollessa kyseessä. Eläinsuojeluaktivistit asettavat ”kauniita” päämääriä, joita muut melkein pä surutta rikkovat. Ihminen itsekkyydessään sortaa eläinten perusoikeuksia omien makumielymystensä, muodin tai minkä tahansa muun oman huvin tähden. Eläinoikeusaktivistit esittävät asian näin (Oikeutta eläimille ry.):

Meillä ei ole oikeutta riistää elämää ketulta turkkinsa takia tai sialta lihansa tähden vain siksi, että me satumme pitämään näistä tuotteista tai olemme tottuneet niihin. Se, että sallimme nykyaikaisen hyöke-sikäytön jatkuvan vain jotta voisimme itse hyötyä siitä, merkitsisi moraalisesti samaa kuin sallisimme ihmisten välisen sorron ihorvään tai sukupuolen perusteella. (Oikeutta eläimille ry.)

Pakistanin maaseudulta löytyy eräs esimerkki karhuihin kohdistuneesta eläinräkkäyksestä. Siellä harjoitetaan häpeällistä kansanhuvia, karhutappeluja. Eläimet joutuvat melkoisesti kärsimään tässä viihteen muodossa. Maailman eläinsuojeluliitto (WSPA) ja Maailman Luonnon Säätö (WWF) ovat yrittäneet useiden vuosien ajan lopettaa nämä kansainvälisellä painostuksella. Kansainvälinen kohu aiheesta nousi 1993. Karhutaisteluesityksissä koirat yllätetään kytketyn karhun kimppuun. Karhu sidotaan tolppaan muutaman metrin köyteen ja sen kimppuun usutetaan kaksi bullterrieriä. Näytöksessä käytetään noin kymmentä karhua, ja kukin karhu joutuu kestäämään 3-6 paria koiria peräjälkeen. Koirat on opetettu tähtäämään hyökäyksensä karhun kuonoon, kieleen, poskiin tai korviin. Pitävän otteen saatuaan ne yrittävät saada karhun

kaadetuksi maahan. Näyttelyitä on järjestetty noin tuhat vuodessa. Näytökset ovat olleet kiellettyjä jo yli satojen vuosien ajan, mutta kiellolla ei ole ollut merkitystä käytännössä. (Notko 1997.)

Eläinten syrjinnästä käytetään nimitystä spesismi eli lajien sorto. Se tarkoittaa syrjintää, jota ihminen harjoittaa muita lajeja kohtaan. Kyse on vastaavasta toiminnasta kuin mitä on rasismi, jonka kohteina ovat olleet tavallisimmin orjat, naiset, värilliset ja etniset kansat. Molemmat ovat ennen muuta ulkonäköön perustuvia ennakkoluuloja. Ennakkoluulot ilmenevät negatiivisena ennakoasenteena tiettyjä ryhmiä, rotuja, jne. kohtaan. Yleensä ennakkoluulot perustuvat olemattomaan tai vähäiseen tietoon. Poikkeavan ja erilaisen ulkonäön perusteella yksilö luokitellaan kuuluvaksi moraalin ulkopuolelle. Spesismi ja rasismi, sekä myös seksismi, aliarvioivat usein syrjijän ja syrjittyjen yhdenvertaisuuksia. Näille syrjinnän muodoille on tyypillistä välinpitämättömyys muiden tarpeista ja kärsimyksistä. (Vilka 1996a, 124-125; 1998a, 69.)

Eläinoikeudet kuuluvat yhteen luonnon itseisarvo- ja kaikkien elävien olentojen tasa-arvokysymysten kanssa. Luonto ja eläimet kuuluvat tämän päivän köyhiin ja sorrettuihin. Entisaikoina oikeusturvan ulkopuolella olleet ryhmät ovat vähitellen saaneet osakseen oikeuksia. Ensin miehet sitten naiset; ensin rikkaat sitten köyhät; ensin valkoiset sitten mustat ja nyt lopulta eläimet ovat alkaneet saada vapausoikeuksia. Eläinten vapautusliike on osa samaa historiallista tapahtumasarjaa, joka on johtanut orjien vapauttamiseen, työväen- ja naisasialiikkeeseen. (Suutala 1996, 18-19.) Orwellin kirjassa, Eläinten vallankumous (1969), eläimet kyllästyivät ihmisten herruuteen ja päättivät lopettaa eläinten hyväksikäytön. Eläimet toteuttivat vallankumouksen ihmisiä vastaan. Kantakirjakarju Majuri kertoo seuraavassa vallankumoushankkeista muille eläimille:

Eikö siis ole päivänsekää, toverit, että kaikki elämässämme oleva paha on peräisin Ihmisen tyranniasta? Kunhan vain pääsemme eroon Ihmisestä, meidän työmme tuotto jää omaksemme. Miltei yhdessä yössä meistä voisi tulla rikkaita ja vapaita. Mitä meidän siis tulee tehdä? Tietenkin uurrastaa yötä päivää kaikin ruumiin ja sielun voimin syöstäksemme vallasta ihmisrodun! Tämä on sanomani teille, toverit: vallankumous! (Orwell 1969, 14-15.)

Eläintarhassa elävien karhujen vallankumouksesta kertoo myös John Irving teos Setting Free the Bears (1968). Kirjan teemoja ovat sekä ihmisten että eläinten oikeus vapauteen ja vapaaseen tahtoon. Vapaata elämää luonnontilassa yleensä pidetään ihanteena ja vastaavasti yhteiskunnan rajoittavia lakeja pidetään vapauden esteenä. Vapautta olisi luonnonlakien mukainen elämä luonnonantimilla. Mutta tuleeko eläimestä tai ihmisestä vapaa, kun se pakenee omalta yhteiskunnalliselta paikaltaan? Minne eläintarhan eläimetkin menisivät keskellä kaupunkia, jos ne päästettäisiin vapaaksi eläintarhoista? Monesti parempi vaihtoehto on jäädä ”eläintarhaan”. Mitä järkeä olisi paeta häkistä, jossa yhteiskunnan varoilla tulee hyvin syötetyksi? Yhteiskunnan säännöt ja lait ovat yleensä varsin käyttökelpoisia ja hyödyllisiä asianosaisille, eikä niitä aina säädetä vain ihmisten kiusaksi. Tietysti riippumattomuus muista tuntuisi vapauttavalta, mutta onko se missään olosuhteissa täysin mahdollista? Riippumattomuuden käänntöpuoli merkitsee taas toisilta saatavan tuen puuttumista. Vapaus on monesti pelkkä itseriittoinen harhakuvitelma.

3.2. LUONTOTUTKIMUS

Tämän tutkielman luonto- ja eläintutkimukset ovat suurelta osin ympäristöfilosofi, dosentti Leena Vilkan käsialaa. Hänen sanotaan olevan tällä hetkellä maamme ainoa varsinainen ympäristöfilosofi. Hän on kirjoittanut ennen kaikkea ympäristöetiikasta ja eläinten oikeuksista. Ympäristöfilosofia on tieteenala, joka tarkastelee ihmisen paikkaa luonnossa. Sen tutkimuskohde on ihmisen suhde ympäristöön, luontoon ja eläimiin filosofian näkökulmasta. Ympäristöfilosofiassa pohditaan ympäristökysymyksiin ja ihmisten luontosuhteeseen liittyviä ontologisia, tieto-opillisia, eettisiä ongelmia ja arvokysymyksiä. Luonnon arvoja voidaan lähestyä monista eri näkökulmista käsin. Tässä kappaleessa tarkastellaan erityisesti ihmisten näkökulmasta eläin- ja luontosuhdetta, edellistä kappaletta selvästi laajemmasta perspektiivistä. (Oksanen 1997, 7; Vilka 1998a, 15.)

Nykyäänä ympäristökysymyksistä puhutaan verrattain runsaasti ja niitä voidaan sanoa aikamme muotiaiheiksi. Eri tieteenalojen luontokäsitykset poikkeavat jossakin määrin toisistaan. Kukin tieteenala määrittelee luonnon omista lähtökohdistaan käsin. Luonto tarkoittaa laajimmillaan maapalloa, sen muodostamaa elollista ja elotonta kokonaisuutta, ekosysteemiä. Suppeamman määritelmän mukaan luontoon kuuluu ei-inhimillinen, elollinen ja eloton ympäristö, jonka osia ovat lähinnä eläimet, kalat, linnut, puut, kukat, yrtit, kivet, metallit ja meret saarineen. Kivet ovat aineellisia, kasvit elollisia ja eläimet paitsi aineellisia ja elollisia, myös mahdollisesti tajuisia, tuntevia ja tietoisia. Monien luontokäsite sisältää myös ihmisen, jonka nähdään kuuluvan erottamattomasti luonnon kokonaisuuteen. (Vilka 1989, 77; 1998a, 16, 188.)

Ihminen on luonnosta varsin riippuvainen ja joutuu paljolti toimimaan sen ehdoilla. Toisaalta ihminen voi myös erottautua luonnosta jopa täysin. Ihminen on tuntenut ylemmyyttä suhteessa luontoon. Ihminen pystyy hallitsemaan sekä älyllisesti että käytännöllisesti muuta luomakuntaa. Tietonsa avulla ihminen on pystynyt kasvattamaan omaa hyvinvointiaan laajentamalla jatkuvasti ihmistalouden osuutta luonnossa, tämän seurauksena vastaavasti luonnontalouden osuus on jatkuvasti kutistunut. Tämän myötä luonnontalouden vauriot ovat lisääntyneet mm. saastekatastrofien ja luonnonvarakriisien muodossa. Teknisen elämäntavan mukanaan tuomat luonto-ongelmat pyritään ratkaisemaan nykyisin tieteen ja tekniikan keinoin. Tulee muistaa, että meidän ihmisten jokapäiväiselle hyvinvoinnillemme on ehdottoman tärkeää eläin- ja kasvimaailman säilyminen. (Pietarinen 1984, 139, 142; Vilka 1998a, 15.)

Ihmisten asennoituminen luontoa kohtaan vaihtelee, riippuen siitä, mistä näkökulmasta aihetta tarkastellaan. Stephen R. Kellert on erottanut kymmenen erilaista amerikkalaisten luontoasennetta¹⁷. Ihmisten luontoasenteisiin vaikuttavat mm. sukupuoli, ikä, koulutustausta, varallisuus, asuinpaikka, historiallinen ja uskonnollis-kulttuurinen tausta. Leena Vilka on lisännyt joukkoon vielä kaksi oma keksimäänsä. Tiiviste-

¹⁷ Eläinten osalta vastaava lista löytyy teoksesta: Kellert, S. R. (1994): Attitudes, Knowledge and Behaviour toward Wildlife among the industrial superpowers. In book: Manning A. & Serpell, J. (eds) (1994): *Animals & Human Society. Changing perspectives*. London: Routledge, s. 167.

tysti ihmisen luonto- ja eläinsuhde voi olla Kellertin ja Vilkan mukaan seuraavanlainen. (Gilbert & Dodds 1992¹⁸, Vilka 1998a, 39-40 mukaan.):

1. **Virkistyksellinen** (luonto harrastuksena ja vapaa-ajanviieton paikkana, luonnossa kulkijat, vaeltajat, keräilijät, metsästäjät, jne.)
2. **Biologinen** (tieteelliset luonnontieteilijät ja -harrastajat, luonnonsuojelijat)
3. **Humanistinen** (eläinten antropomorfointi, empaattinen suhde eläinyksilöihin, viehtymys lemmikkieläimiin ja eläintarhavierailuihin, ihmiskeskeisesti luonnon kokevat)
4. **Moraalinen** (eläinten oikeudet, eläinyksilöiden hyvinvointi ja kärsimys, eläinsuojelijat, luontoetikot)
5. **Esteettinen** (luonnon kauneuden ja pyhyden kokeminen, maisemataiteilijat, arkkitehdit)
6. **Uskonnollinen** (ykseyden tunne suhteessa luontoon, luonto henkisenä ja pyhänä, mystikot)
7. **Terapeuttinen** (luonnon parantava voima, luonnon rauhaan meneminen kerätäkseen voimia tai elpyäkseen stressistä, luonnon parantavan voiman kokijat)
8. **Utilitaristinen** (luonto ja eläimet taloudellisen hyödyntämisen resursseina, hyödyntäjät)
9. **Dominoiva** (urheilumetsästäjät)
10. **Negatiivinen** (pelkoa ja vihamielisyyttä luontoa kohtaan, voi ilmetä julmuutena eläimiä kohtaan tai aktiivisena luonnon ja eläinten välttelyä, salametsästäjät, eläinräkkääjät)
11. **Neutraali** (passiivista luonnon välttelyä, kiinnostuksen puutetta eläimiä ja luontoa kohtaan, välinpitämättömät.)

Ihmisten asennoituminen luontoa kohtaan voidaan pelkistää kahteen päätyyppiin: ihmis- ja luontokeskeiseen asennoitumiseen. Toisin kuin monien muiden kysymysten kohdalla, uskonto ei toimi erottavana tekijänä eri asennoitumistapojen välillä. Molempia asenteita ollaan argumentoitu Raamatun näkemysten pohjalta. Historiamme on ollut melkoisen ihmiskeskeinen eli antroposentrinen. Ihmiskeskeinen asennoituminen perustelee ihmisten tarpeista ja päämääristä käsin eläinten arvoa. Tätä vastaavaa luontokäsitystä voidaan kuvata myös resurssikeskeiseksi. Ihmiskeskeisessä ajattelutavassa luonto nähdään ihmisten omistuksen kohteena, resurssina ja raaka-ainearvona. Luonnolla on tällöin raaka-ainearvoa, taloudellista, esteettistä ja tieteellistä arvoa. Siitä saatava taloudenarvo voi muodostua myös itseisarvoksi. Ihmiskeskeisessä asennoitumisessa painopiste on ihmisen omassa hyvinvoinnissa. (Pietarinen 1984, 152; Vilka 1996a, 99.)

Toinen ajatteluperinne on luontokeskeinen eli biosentrinen asennoituminen luontoa kohtaan. Tässä ajattelussa ihminen asetetaan yhdeksi luonnon osaksi, jolla on arvoa ja epäarvoa samalla tavoin kuin muillakin luonnon osilla. Luontokeskeisessä ajattelussa luonnolle annetaan itseis- ja olemassaoloarvoa. Siitä saatavaa taloudenarvoa saatetaan pitää jopa epäarvona. Luontokeskeisessä asennoitumisessa ollaan ihmis-

¹⁸ Gilbert F. F. & Dodds D. G. (1992): *The Philosophy and Practice of Wildlife Management*. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida.

ten hyvinvoinnin lisäksi myös luonnon hyvinvoinnista kiinnostuneita. Usein luonnon hyvinvointi tulee vain määritellyksi ihmisten omista itsekkäistä tarpeista käsin. Näiden kahden ympäristökäsityksen keskinäinen kamppailu on ohjannut merkittävällä tavalla länsimaisen kulttuurin kehitystä. (Pietarinen 1984, 152; Vilkka 1996a, 100; 1998a, 42.)

Länsimaisessa ajattelussa kaiken kaikkiaan luonto on saanut arvonsa luonnon ulkopuolelta. Luonto on määritelty suhteessa Jumalaan, ihmiseen tai paholaiseen. Kun luontoa on arvostettu, silloinkin se on nähty Jumalan asuinpaikkana, jumalallisen hengen läpitunkemana tai kulttuurimaisemana. Kulttuurimaisemaa ollaan arvostettu lempeänä, hedelmällisenä, ihmisen viljelemänä luontona. Ihmishengen muokkaamana se on nähty hyvänä ja kauniina. Pahana luontona ollaan pidetty mm. erämaita. Näitä alkuperäisiä, villin luonnon ilmentymiä ei osattu arvostaa ennen 1800-luvun loppua. Pahaa luontoa ollaan pidetty paholaisen tai pahojen henkien asuinpaikkana. Esimerkiksi vuoria ollaan pidetty Jumalan rangaistuksena syntiinlankeemukselta. Länsimainen suhde luontoon on ollut varsin kielteinen historiallisesti tarkasteltuna. Ihminen on projisoinut oman pahuuteensa luontoon. Ihminen on pitänyt pahana elämellisyttä ja siihen liitettyjä muita seikkoja, kuten ruumiillisuutta ja naiseutta. (Suutala 1996, 11-12, 16, 42.)

3.2.2. IHMISKESKEISET ASEENTEET: ”IHMINEN ON LUONNON HERRA”

Kulttuurimme luonnetta ovat voimakkaimmin muovanneet ihmiskeskeiset asenteet. Tässä ajattelutavassa ihmisellä on velvollisuuksia toisia ihmisiä kohtaan, mutta ei esimerkiksi elotonta luontoa kohtaan. Luonnon hyväksikäytön rajat asetetaan ihmisten tarpeiden mukaisesti. Ihmisen sallitaan käyttää luontoa omien päämääriensä välineenä. Luonnolla on ihmisille vain välinearvoa. Utilismi ja humanismi ovat pääasiallisimmat ihmiskeskeisen filosofian suuntaukset. Utilismi tavoittelee ihmisen omaa etua ja hyötyä. Humanismin päämääränä taas on ihmisten henkinen hyvinvointi. Ihmiskeskeisessä asennoitumisessa eläimiä arvioidaan näin ollen sekä materiaalisen että myös henkisen hyödyn näkökulmista. (Pietarinen 1984, 39.)

Alussa luontoa pidettiin pyhänä. Alkukantaisessa kulttuurissa ihmistä ei erotettu luonnosta. Myöhemmin luonto alettiin käsittämään epäpyhäksi, mikä vaikutti ratkaisevasti uudenlaisen ajattelutavan syntymiseen. Antiikin Kreikan luontofilosofit ryhtyivät riisumaan luontoa myyteistä, mm. Aristoteles edusti täysin ihmiskeskeistä ajattelutapaa. Aristotelesin mukaan luonnon järjestykselle on luonteenomaista hierarkia: Alempi palvelee ylempää ja korkeammalla tasolla olevalla on oikeus käyttää alempiarvoisia hyväkseen. ”Kasvit on luotu eläimiä, eläimet ihmisiä varten, kesyt elannoksemme tai muuten käytettäväksi ja myös villit ainakin suurelta osin elannoksemme tai johonkin muuhun hyödylliseen käyttöön”. (Pietarinen 1984, 140.)

Modernisaation myötä maailmaa ja luontoa ryhdyttiin selittämään järjellis-tieteellisesti 1600-luvulta lähtien. Teknis-tieteellinen, darwinistinen maailmankuva ja rationaalinen tiede leimasivat muinaisen arvomaailman vanhoilliseksi ja primitiiviseksi. Se alettiin kokemaan vain edistyksen ja kehityksen esteeksi. Ihmisestä itsestään tuli ”luomakunnan herra” yli muiden olevaisten olioiden. Kristillinen traditio on myös tukenut ihmisen luonnonherruuden ajatusta. Raamatun luomiskertomuksessa annetaan ihmiselle käsky hallita luon-

toa. Luomiskertomusta onkin yleisimmin käytetty oikeutuksena vallankäytölle luontoon nähden. Kristinuskossa uskotaan Jumalan luoneen kaiken ihmisiä varten ja antaneen eläin- ja kasvikunnan ihmisten hallittavaksi. Luonto on luotu käytettäväksi. Ihmiset voivat hankkia itselleen luonnosta raaka-aineita elämistä ja kasveista. Kristinuskossa ihminen on asetettu tärkeysjärjestyksessä ensimmäisellä sijalla. Ihminen jakaa Jumalan kanssa ylemmyyden luonnosta. Kristinuskon sanotaankin olevan kaikkein ihmiskeskeisin uskonto maailmassa. Sekä tiede että kristinuskon ovat olleet siis samoilla linjoilla painottaessaan ihmisen luonnonhallitsijan asemaa ja ensisijaisuutta luonnossa. (Oksanen 1997, 8; Pietarinen 1984, 140; Suutala 1996, 29; White Jr 1997, 27-28.)

Luonnollisesti kristinuskokoisessa luontoajattelussa painotetaan usein itsekkyyden sijasta vastuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden ajatuksia. Ihmisen tulee hallita luontoa samalla tavoin kuin Jumala sitä hallitsee: huolehtien, ilman riistoa ja väkivaltaa. Raamattukaan ei anna siunausta väärinkäytölle. Päämääränä tulee olla luonnon säilyminen ja vaaliminen. Vastuullista luonnonherruutta kannatti mm. Luther omassa ajattelussaan. Hän asetti ihmisen Jumalan rengin ja sijaishallitsijan asemaan. Luontoa tulee käyttää Jumalan tahdon mukaisesti. Alkuperäinen luonto nähdään villinä ja keskeneräisenä; ihmisen toimin sitä tulee täydellistää ja pyrkiä muuttamaan hedelmälliseksi kulttuuriluonnoksi. (Suutala 1996, 30, 37, 41.)

UTILISMI – OMA EDUN TAVOITTELU

Utilismi (utilitarismi) on filosofinen suuntaus, jonka mukaan ihmisen tulee tyydyttää omia tarpeitaan, toimia omaksi edukseen, ja tavoitella hyötyä. Sen mukaan moraalisesti oikein on se, mikä on hyödyllistä, tuottaa nautintoa ja tekee onnelliseksi. Maailma ja luonto ovat olemassa ihmisiä varten. Ihmisillä on näin rajaton oikeus käyttää luontoa hyväkseen. Utilismille on tunnusomaista ”pyrkimys mahdollisimman korkeaan elintasoon, luonnon hyväksikäytön katsominen ihmisen oikeudeksi, luonnon käsittäminen energia- ja raaka-ainevarastoksi ja elämän erityisen arvon kieltäminen ja tekniikan kehityksen hyväksyminen itseltään selvänä asiana”. (Pietarinen 1984, 142.)

Utilismi luottaa ihmisjärkeen ja teknologiaan. Tieteen ja tekniikan avulla lisätään hyvinvointia ja ratkaistaan mahdolliset ongelmat. Utilistinen ajattelu antaa luonnolle vain välinearvoa. Välinearvoa on sellaisella, joka tuottaa hyviä ja haluttuja seurauksia. Luonnon armottomasta hyväksikäytöstä aiheutuu usein kuitenkin vakavia ongelmia. Luonnon tuhoamisen rajat tulevat utilismissa vastaan vasta, kun siitä ei enää voida ammentaa hyvinvointia, tai kun ihmisten oma hyvinvointi on vaarassa. Edes lajien häviäminen ei ole utilismin eettisiä periaatteita vastaan. (Pietarinen 1984, 142; Vilka 1998a, 49.)

HUMANISMI – HENKINEN HYVINVOINTI

Humanismi pyrkii ihmisen henkiseen täydellistymiseen. Ihmisen tulee pyrkiä tyydyttävään, järjelliseen ja oikeudenmukaiseen elämään, kehittämällä itseään älyllisesti ja eettisesti mahdollisimman korkeatasoiseksi. Luonnon ajatellaan olleen alun perin villi ja raaka, jotakin hengetöntä ja järjenvastaista. Ihmisen tehtävä on sen henkistäminen ja sivistäminen. Humanismissa luonnon muokkaamiseen liitetään myös kauneusarvoja. Humanististen luontoasenteiden perimmäisenä ajatuksena on sovittaa yhteen ihmisen ja luonnon

vastakohtaisuus, jotta molemmat auttaisivat toisiaan kehittymään. Luonto on sivistyksen sekä väline että kohde. (Pietarinen 1984, 143, 145.)

Humanismikin on ihmiskeskeinen ajattelumalli, mutta se eroaa utilismista siten, että siinä taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi ihanteena on myös älyllinen ja eettinen kehitys. Taloudellinen kehitys on muun kehityksen edellytys, mutta siitä ei saisi muodostua itsetarkoitusta. Sen tulisi palvella eritoten ihmisen eettistä ja älyllistä täydellistymistä, eikä suinkaan tuhota sen edellytyksiä. Luonto voi edistää ihmisen henkistä kehitystä; se voi olla eräänlainen sivistyksen raaka-aine. Humanistinen ajattelu lähtee ihmisen tarpeista ja näkee luonnon lähinnä välineenä. Humanisti saattaa puolustaa myös itseisarvoisia luonnonsuojelutoimia, mutta perustelee niiden tarvetta leimallisen ihmiskeskeisesti. Humanismi ei kohtele luontoa ja eläimiä hyvin niiden itsensä, vaan ihmisen oman hyvinvoinnin vuoksi. (Pietarinen 1984, 143, 145, 153; Vilkkä 1998a, 41.)

Humanismi edustaa edistysuskkoa ja tulevaisuuden optimismia. Ihmisen uskotaan pystyvän jatkuvasti kehittymään ja täydellistymään. Sivistys etenee koko ajan, monesti tosin kriisien ja koettelemuksien kautta. Humanismissa arvostetaan järkeä, tietoa, tiedettä ja tekniikkaa. Ihmisihanteena on Sokrateen filosofian mukainen ihminen, joka on eettisesti älyllinen, aktiivinen, ystävällinen, oikeudenmukainen, omaa itsehillintää ja mielenrauhaa. Humanismi korostaa ihmisen vastuuta luonnosta, sen säilyminen ja hyvinvointi ovat ihmisten vastuulla. Ihmisten sivistäminen vaatii hyvinvoinnin lisäämistä, mm. maapallon väestön kouluttaminen edellyttää laajaa luonnonvarojen kuluttavaa tuotantoa. (Pietarinen 1984, 145.)

Humanismi pohtii myös kysymyksiä: Millainen elämä on todella arvokasta? Millaiseksi ihmiskunnan tulisi kehittyä? Kuinka ihmiskunnalle oikein käy uskoessaan jatkuvaan edistykseen ja rationaalisuuteen? Entä vaikka ihminen osaa nykyisin jo valmistaa koko maailman tuhoavan ydinpommin, kannattaako sitä siltikään rakentaa? ”Järjen, tieteen ja tekniikan kritiikkiä” ovat esittäneet erityisesti Frankfurtin koulukunnan edustajat ”kriittisen teorian” muodossa. Kaikki ”pelkästään rationaalinen” ei ole järkevää. Elämän syvällisin tarkoitus ei varmastikaan ole äärimmäisen tehokkuuden tavoittelu teollisuuden, liikkumisen ja tiedonvälityksen kehittämässä. Kriitikkojen mielestä nykyinen yksilökeskeinen maailmankuva vääristää ja vieraannuttaa suhdettamme muuhun maailmaan. Luontosuhteestamme saattaa tulla tällöin luonteeltaan häiritsevä tai häiriintynyt. (Kailo 2000, 53; Pietarinen 1984, 153.)

3.2.3. LUONTOKESKEISET ASEENTEET: ”IHMINEN ON OSA LUONTOA”

Jyrkän vastakohdan ihmiskeskeiselle ajattelulle muodostaa luontokeskeinen eli biosentrinen asennoituminen luontoa kohtaan. Luontokeskeisessä asennoitumisessa ympäristösuhde nähdään laajasti. Luonto on kokonaisuus, jossa kaikella on paikkansa ja arvonsa. Tässä ajattelussa luonnolle annetaan ihmisestä riippumatonta itseisarvoa: Luonto on arvo sinänsä. Itseisarvoisuudella tarkoitetaan asioita, jotka ovat arvokkaita sellaisenaan, eivätkä ole enää välineitä muihin päämääriin. Itseisarvo voi olla mm. päämääräarvoa, kokemusarvoa, itsen arvoa, sisäistä arvoa, olemassaoloarvoa, kunnioitusarvoa tai tasa-arvoa. Tunnetuimmat luontokeskeiset filosofiat ovat naturismi, mystismi ja ekofeminismi. (Oksanen 1997, 8; Pietarinen 1984, 139; Vilkkä 1998a, 17.)

Naturismi asettaa kyseenalaiseksi luonnon perinteisen arvojärjestyksen: kasvit – eläimet – ihmiset. Naturismi kieltää kulttuuriesineiden olemassaolon; sen mukaan olemassa on vain luonnonesineitä. Naturismi poistaa ihmisen ja luonnon eron tekemällä ihmisestäkin vain biologisen olennon. Naturismi kiistää näin ihmisen etuoikeudet luonnossa. Naturismi kunnioittaa luontoa itseisarvona. Luonto nähdään omien lakiansa mukaan toimivaksi ekologiseksi järjestelmäksi, jonka yksi osa on ihminen. Ekologisen järjestelmän kaikkia osia pidetään arvokkaina. Ihmisellä ei ole oikeutta käyttää hyväkseen muuta luontoa. Tekniikan laajamittaista hyväksikäyttöä pidetään haitallisena, koska se vaarantaa lajien olemassaoloa ja häiritsee itseisarvoista luonnontaloutta. Naturismi vaatii elämäntavan muutoksia; näiden toteuttaminen on kuitenkin usein ylivoimaista, muttei täysin mahdotonta. Naturismi ehdottaa pakoa luontoon, yhteiskunnan rajoittavien lakien vapautta riistävistä kontrolloista. (Vilka 1998a, 11.)

Luontokeskeisesti ajattelevat kritisoivat ajatusta, että kaikki asiat on luotu ihmistä varten. He pitävät ihmisen erityisasemaa luonnon järjestyksessä epäoikeutettuna. Darwinin kehitysteoria aikanaan selitti maailman ja luonnon uudella tavalla. Elävää luontoa ja erityisesti ihmisen merkitystä ja asemaa koskevat käsitykset muuttuivat kehitysteoriassa ihmiskeskeisistä luontokeskeisiksi. Biologisessa maailmankuvassa jokaisella lajilla on oma tärkeä tehtävänsä kokonaisuuden osana. Lajit eivät ole pysyviä, vaan luonto luo jatkuvasti myös uutta. Darwinismin kehitysteoria palautti ihmisen luonnonjärjestyksen yhdeksi osaksi. Ihminen ei kuitenkaan tämän myötä menettänyt erityisasemaansa, päinvastoin ihmisen etuoikeuksia saatetaan puolustaa vetoamalla kyvykkäämpien yksilöiden eloonjäämisen periaatteeseen. Ihmisen voidaan sanoa selviytyneen muita paremmin olemassaolon taistelussa. (Pietarinen 1984, 147-148.)

Naturistisessa ajattelussa on aste-eroja eri ajattelijoiden välillä, siinä suhteessa, kuinka ihmistä arvotetaan luonnon osana. Englantilaisen Herbert Spencerin naturistisessa filosofiassa ihminen nähdään luonnon arvokkaimmaksi osaksi. Spencerismiksi kutsutun filosofian mukaan ihmisestä on luonnonvalinnan tuloksena kehittynyt luonnon arvokkain osa ja hänellä on siksi luonnollinen oikeus käyttää kaikkia kykyjään ja valtaansa suhteessa muuhun luontoon. Spencerismi harjoittaa arvojen perustelua tieteellisesti; siinä pyritään oikeuttamaan luonnonvalinnan teorialla määrättyjä eettisiä periaatteita. Historiallisesti spenceriläisellä ajattelulla on ollut suuri vaikutus, mutta tällä hetkellä sillä ei ole juurikaan kannattajia. Spencerismin luontokeskeisyys päättyy ihmisen erityisaseman korostamiseen lähtemällä hänen biologisuudestaan. Asenne kuuluu tavallaan ihmiskeskeisten joukkoon. Spencerismia ei tule sekoittaa ns. sosiobiologiaan. (emt, 148.)

Toista naturismin ääripäätä edustaa Pentti Linkola, joka omassa ajattelussaan, edelliseen verrattuna päinvastaisesti, pitää ihmistä vain eräänä eliölajina, jolla ei ole erityisasemaa luonnossa. Linkola on maamme tunnetuin naturismin edustaja ja luonnon itseisarvoisen kunnioittamisen puolestapuhuja. Hänen tunnetuin teoksensa on *Unelmat paremmasta maailmasta* (1971). Luonnon itseisarvon hän ymmärtää seuraavasti: ”Ainoa arvo filosofisessa mielessä, jonka luonnonystävä tunnustaa, on elämän runsaus ja monimuotoisuus, eliölajien- ja muotojen mahdollisimman suuri määrä, elämänilon summa”. (ks. Pietarinen 1984, 148 mukaan.) Linkolan asenne perustuu biologisiin lähtökohtiin, joiden mukaan ihminen on luonnon osa,

eräs sen eliölaji. Ihmisellä on sama olemassaolon oikeus kuin muillakin lajeilla. Ihmisellä ei ole kuitenkaan minkäänlaista erityisasemaa luonnossa. Linkola on maailmankatsomuksellisesti ateisti. Hänestä on järjenvastaista ajatella, että ihmisellä olisi muita elämänmuotoja tähdellisempi tarkoitus tai merkitys. Linkolan ja Spencerin ajattelu eroavat toisistaan siis suhtautumisessa ihmisen asemaan luonnossa. Linkolan mielestä ihmisen hyvinvointi ja luonnon säilyminen ovat toisensa poissulkevia vaihtoehtoja. (Pietarinen 1984, 57, 148-150; Vilkkä 1998a, 12.)

Linkolan mielestä ihmisen tulee luopua omasta erityisasemastaan, ja samoin kaikki kristillis-humanistis-sosiaaliset ihanteet tulee hylätä. Ihminen harjoittaa kulttuuria, tiedettä ja taidetta luonnon kustannuksella, ja siitä syystä niistä on luovuttava. Linkola on ehdottanut nykyisen yhteiskuntasysteemin purkua ja paluuta maalaisyhteiskuntaan. Voimakas valtio ja väkivalta eli ekofasismi voisivat toimia apuna yhteiskunnan purkuprosessissa. Ihmisen tulee muuttaa elämäntapaansa, vetäytyä luonnon hallitsijan asemastaan ja luopua hyvinvoinnistaan ja sivistyksestään. Linkolan asennetta on kutsuttu primitivismiksi, jonka tunnuslause on: ”paluu luontoon”. Ihminen tuhoaa muuta luontoa kiihtyvällä vauhdilla: Jatkuva elintason lisääminen uhkaa terveyttä, raaka-ainevarastot tyhjenevät huolestuttavasti, luonto saastuu ja elämän monimuotoisuus köyhtyy, eliölajeja kuolee, lajien ja rotujen määrä on vähentymässä, maailmanlaajuisesti väestönkasvu uhkaa länsimaiden hyvinvointia ja lopulta asevarustelu asettaa koko ihmiskunnan olemassaolon kyseenalaiseksi. (Pietarinen 1984, 142, 150.)

MYSTISMI – JUMALALLISEN PYHÄ LUONTO

Mystismi on tietoisuuden laajentamiseen pyrkivä filosofinen suuntaus, johon kuuluu mm. mietiskelyä, mystiikkaa ja uskontoa. Mietiskelyn, intuition tai muun eläytymisen avulla pyritään saavuttamaan ihmisen ja luonnon alkuperäinen yhteys. Mystismi tavoittelee jotain sellaista mihin järki ei yllä. Mystismi on kokonaisvaltainen elämänasenne, jossa tavoitellaan ykseyden kokemusta, tunnetta, että on yhtä jonkin äärettömän suuren ja voimakkaan kanssa: ”Ajan ja paikan rajoitukset katoavat, ääretön ikuisuus ja pyhyys on läsnä. Koko maailma, luonto ja Jumala ovat yhtä”. Luontoa ja Jumalaa saatetaan pitää samana asiana. Suurten muutosten yhteydessä ihminen turvautuu kaikkein tavallisimmin uskontoihin ja mystiikkaan. Erityisesti kulttuurin murrosaikoina esiintyy aatteita, jotka hylkäävät tieteellisen ja muun rationaalisen ajattelun ja etsivät täysin toisenlaista elämänsisältöä. (Pietarinen 1984, 150-152.)

Mystis-maagisessa maailmankuvassa luonto, samoin kuin ihminenkin, nähdään olemukseltaan henkiseksi ja jumalalliseksi. Luonto edustaa pyhää, jonka tavoittelu katsotaan ihmiselämän korkeimmaksi arvoksi. Mystikko kunnioittaa luonnon pyhyttä ja vaatii luonnon säilyttämistä mahdollisimman koskemattomana ja alkuperäisenä. Mystismi tuomitsee tekniikan, koska se tekee väkivaltaa luonnon henkisyydelle. Tiede hajottaa luonnon kokonaisuuden ja estää pääsyn luonnon yhteyteen. (emt, 152.) Mystismin mukaan luonnon itseisarvoja ei tule tavoitella pelkästään tieteen ja järjen keinoin, vaan tulee käyttää myös mystiikkaa, taiteita, tunteita ja muuta henkistä pääomaa. Kaikkea ei voida rationalisoida, ottaa käsittein haltuun, tai pysyttyä aistein havaitsemaan. Monesti tarvitaan sydäntä ja intuitiota, ”kuudetta aistia”. ”Luonnon itseisarvoisuus on koettava ja eletävä luonnon ehdoilla: metsässä, merellä, tunturissa tai tähtitaivaan alla” (Vilkkä

1998a, 10). Mystismin ongelma on, miten sovittaa luonnon kunnioittaminen yhteen ihmisten toimeentulon kanssa. Mystismi on lähinnä kunkin yksilön henkilökohtainen ratkaisu, joka ei sovellu kovin hyvin maailmanlaajuisesti toteutettavaksi.

EKOFEMINISMI – ERI LAISUUDEN HYVÄKSYMINEEN

Amerikkalaista syntyperää oleva ekofeministinen Gaia eli Äiti Maa -filosofia esittää näkemyksensä, että ihmisten, eläinten ja luonnon välisten suhteiden tulisi perustua rakkauteen, huolenpitoon ja tasa-arvoisuuteen. Ekofeminismi on feminististä siinä mielessä, että se korostaa pehmeitä arvoja: hoiva- ja kunnioitusarvoja. Naisiin liittyvä ajattelu on laajennettu koskemaan myös eläimiä ja luontoa. Ekofeministien näkemyksen mukaan ihmisten ja luonnon riisto pohjautuvat samoihin seikkoihin. Ne ovat länsimaiden patriarkaalisesta ”Isä Jumala ja isänmaa” -ajattelun tuloksena syntyneiden yhteiskuntajärjestelmien aikaansaannosta. (Warren 1987¹⁹, Merchant 1992, Vilka 1998a, 19, 193-194 mukaan.)

Kaarina Kailon (2000, 52, 55) mielestä kaikkea yhteiskuntaelämää leimaa miesten alistuskulttuuri, jossa alistettuja (naisia, lapsia, eläimiä, jne.) kohdellaan pelkkinä miehen oman minän jatkeina. Miesten omistava asennoituminen synnyttää kielteisen, jopa suorastaan perverssin, symbioosin eri osapuolien välille. Yhteensuhteet ja riippuvuussuhteet eivät toimi kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla. Syylliseksi on nähty isä-poikapainotteinen kristinuskko, joka on merkinnyt miehistä luonnonherruutta ja naisten henkisen ja myyttisen perinnön mitätöimistä ja kätkemistä syrjään. Naisia on menneinä aikoina pidetty jopa eläimellisinä tai eläiminä, miesten vastakohtina. Miesten nähtiin yksinään edustavan ihmistä. Kristinuskko painottaa luonnon moninaisuuden ja tasapainon kunnioittamisen sijaan hierarkiakeskeisyyttä. Lihan syönti on myös nähty tässä valossa. Vegatarismin kannattajien mukaan eläimet voidaan tulkita ”syötäviksi ruumiiksi”, samalla tavoin kuin naisiin ollaan suhtauduttu ”katsottavina tai käytettävänä ruumiina”. Lihan syönti kuvaa miehistä kulttuuria, sillä ”tosimiehet” syövät lihaa. (Pohjolainen 1996.)

Rotusorto, luokkasorto, naisten alistaminen ja luonnonriisto ovat seurausta patriarkaalisista, dualistisista ja hierarkkisista ajattelumalleista. Dualistisessa ajattelussa asiat jaotellaan toisensa poissulkeviin luokkiin. Kuten jo edellä esitettiin, tavallisimmat kahtiajaot ovat mies nainen ja kulttuuri luonnon vastakohtana. Eräs tällainen yleisesti tunnettu dualistinen luokittelu on myös primitiivisten kansojen ja sivistyneiden kansojen välinen vastakohtaisuus. Hierarkkisyyden pohjalta toinen arvotetaan toista paremmaksi tai huonommaksi. Spesismissä eläimiä pidetään alempiarvoisina suhteessa ihmisiin, ja eläinten huono kohtelu sallitaan tämän nojalla. Ekofeminismin lähtökohta on erilaisuus, ei ylemmyys tai paremmuus. Ihminen on kyllä erilainen, mutta ei parempi kuin eläimet. Erilaisuutta ei tulisi nähdä arvosidonnaisesti. (Suutala 1996, 34; Vilka 1998a, 19, 193-194.)

Kristinuskossa painotetaan osin samoja teemoja ekofeminismin kanssa: herruudesta vapautumista ja kaikkien kumppanuutta. Jürgen Moltmann on esittänyt ajatuksen, että ihmisen tulisi hallitsemisen sijasta pyrkiä vapauteen. Tällaisessa hallitsemisessa patriarkaatti ja matriarkaatti pyritään kumoamaan ja korvaa-

¹⁹ Warren, Karen (9/1987): ”Feminism and Ecology”. *Environmental Ethics*.

maan "lapseudella". Isyyden ja äitiyden tilalle tulisi asettaa lapseus. Herruusajattelusta tulisi vapautua, olipa kyse sitten ihmisen suhteesta luontoon tai miehen vallasta naiseen nähden. Ihminen on tarkoitettu kumpu-panuuteen, ei herruuteen. Tällaisessa ajattelussa ei enää korosteta ihmisyyttä ja herruutta, vaan kaikkien elävien olentojen ja elämän yhteenkuuluvuutta. Vallankäytön sijasta painotetaan elämän ykseyttä, tasa-arvoisuutta ja vapautta. (ks. Suutala 1996, 33-34 mukaan.)

Ekofeminismi esittää asioita ja perustelee niitä varsin tunteisiin vetoavalla tavalla ja mystifioivalla kielenkäytöllä. Kansanedustaja Satu Hassi on eräs Äiti Maa -ajattelun kannattajista: "Kauan aikaa sitten uskottiin, että on olemassa Suuri Äiti, joka on synnyttänyt kaiken. Tämä symbolisoi kaiken ykseyttä, myös ihmisen ja luonnon yhteyttä, ja luonnon pyhyttä. Jumalattaren yksi puoli on maaäiti, pyhä, koskematon maaäiti". (Vilka 1998a, 194-195; ks. myös Koskinen 1996, 131-132.) Pohjois-Amerikassa tunnettu shamaani nimeltään Aurinkokarhu on myös samoilla linjoilla: "Meillä kaikilla on rodusta tai synnyinmaasta riippumatta yksi ja sama Maaemo, joten oppikaamme rakkautta, rauhaa ja sopusointua ja näkemään hyvät tiet elämässä". (Drury 1993, 115.)

3.2.4. LUONNONSUOJELU

Luonnonsuojelu on ennen kaikkea ollut metsien puolustamista, taistelua viimeisten ojitettomien soiden puolesta ja kamppailua elämän säilyttämiseksi. Luonnonsuojelutoiminta kokonaisuudessaan on luonnollisesti huomattavasti laaja-alaisempaa. Se on muuttunut yhä enenevässä määrin pienen idealistisen vähemmistön asiasta ja biologisesta luonnonharrastuksesta poliittiseksi ja yhteiskunnalliseksi vaikuttamiseksi. Samalla luonnonsuojelu on alkanut marginalisoitua, koska siltä on kadonnut vihollinen. Ympäristösuojelun perinteiset vastustajat, talouselämä ja hallitus, ovat alkaneet vihertyä. Luonnonsuojelijat saavat olla jo rauhassa. Luonnonsuojelusta on kaikille pelkästään hyötyä; se on toimintaa yhteiseksi hyväksi. (Vilka 1998a, 59-60.)

Luonnonsuojelun kohteena ovat olleet luonnonalueet, kasvit ja eläimet, joko yksittäinen yksilö, laji tai laajempi ekosysteemi. Luonnonsuojelussa kiinnitetään huomiota lajien olemassaolon turvaamiseen ja lajien oikeuteen olemassaolonsa. Luonnonsuojelun lähtökohtana on, että luonnolla on arvoa. Luonnonalueita tai luonnonvaroja halutaan hoitaa muiden ihmisten, omien jälkeläistemme, tulevien sukupolvien tai muiden kansakuntien käytettäväksi. Asiantuntijat puhuvat ns. kestävästä kehityksestä, josta on olemassa yhtä monta määritelmää kuin on määrittelijöitäkin. Yleensä ottaen sillä tarkoitetaan sitä, että luontoa hyödynnetään nykyisten tarpeiden verran siten, että myös tulevaisuuden tarpeet saadaan turvattua. Kestävässä käytössä pyritään pitämään huoli siitä, että uusiutuvia luonnonvaroja on määrällisesti ja laadullisesti yhtä paljon saatavilla tulevaisuudessa kuin nykyisyydessäkin. (emt, 49, 52, 117.)

Luonnonsuojelufilosofiassa erotetaan toisistaan kaksi pääsuuntausta: konservatismi ja preservatismi. Konservatismi pitää sisällään suojeltavien kohteiden, alueiden tai lajien hyväksikäytön ja jalostuksen ihmisten tarkoituksiin. Lähtökohtana on ihmisten omat tarpeet. Luontoa säästetään ja säilytetään tulevaa käyttöä varten. Preservationisessa ajattelussa luonnolle annetaan itseisarvoa, ja luontoa suojellaan

ihmisen aiheuttamalta haitalta ja hyväksikäytöltä. Molemmat lähestymistavat ovat varsin ihmiskeskeisiä. Luonnonsuojelutoiminnassa voidaan erottaa toisistaan myös aktiivinen ja passiivinen luonnonsuojelu. Aktiiviset suojelun keinot ovat luonnonhoitoa, johon kuuluu kilpailevien tai haitallisten lajien hävittäminen, elinolosuhteiden muokkaaminen suotuisaksi, siirtoistutukset ja luonnonsuojelualueiden perustaminen. Passiivinen suojelun keino on esimerkiksi luonnon rauhaan jättäminen. Luonnonsuojelu on sitä, että luonnosta otetaan vain sen verran mitä todella tarvitaan, muuta luontoa ei riistetä tarpeettomasti. Luontoa on suojeltava ennen kaikkea ihmiseltä. (Pulliainen & Rautiainen 1999, 145; Vilkkä 1998a, 50.)

4. KARHULAJIT

4.1. KARHUT, PUOLIKARHUT JA EPÄKARHUT

Karhut jaetaan karhuihin (Ursidae) ja puolikarhuihin (Procyonidae). Karhuja on kolme sukua²⁰, yhteensä kahdeksan eri lajia ja lisäksi on olemassa näiden lukuisia alalajeja. Myös täysin toisenlaisia arvioita karhujen suvuista ja lajien määristä on esitetty²¹. Karhulajit eroavat toisistaan kokonsa, värityksensä, käyttötapojensa ja elinolosuhteittensa puolesta, mutta ne kaikki on kuitenkin helposti tunnistettavissa karhuiksi. Kaikilla karhuilla on yhteiset koiransukuiset esivanhemmat. Puolikarhut ovat kaukaista sukua varsinaisille karhuille. Puolikarhun sukuja ja lajeja on lukuisia määriä. Ne polveutuvat koiraeläinsuvusta Canidae, joka tietyvästi erkani muiden karhujen sukuhaarasta jo 20 miljoona vuotta sitten. Lisäksi on olemassa ns. ”epäkarhuja”, joiden nimessä on sana ’karhu’ tai niillä on muutoin jotakin tekemistä karhujen kanssa. (Hollonpainen 1999; Leinonen & Suominen 1991, 22; Shepard & Sanders 1985, 2, 20; Uusi Zoo 1988.)

Australian pussikarhu eli koala on varmaankin maailman tunnetuin epäkarhu. Eläintieteilijöiden mukaan se ei ole karhu ollenkaan, vaan pussieläin, joka on kenguruuden sukulainen. Nimitys ’koala’ tarkoittaa ’ei juotavaa’. Tarun mukaan koala oli kerran orpopoika, jota muut hyljeksivät. Kerran hän janoissaan piilotti koko heimon vesiastiat puuhun ja tästä hyvästä hänet tapettiin. Tämän seurauksena poika muuttui koalaksi. Tänä päivänäkin se elää puissa, lehtiä syöden, koskaan mitään juomatta. Leluteollisuus on lainannut teddykarhun ulkonäön koalalta, joka on kooltaan syliin sopiva, nappisilmäinen ja suurikorvainen. Muiden epäkarhujen osalta voidaan todeta, että eläintieteellisesti muurahaiskarhu on kaikkea muuta kuin karhu, vaikka se pituutensa ja turkkiinsa pörröisyyden puolesta muistuttaakin melkoisesti karhua. Merikarhut eli turkishylkeet ovat puolestaan merileijonien sukulaisia. Ne eivät myöskään ole karhujen sukulaisia. Nekin voisivat hyvin olla karhuja jyrkevään ulkomuotoonsa ja paksun turkkiinsa puolesta. (Leinonen & Suominen 1991, 22-23; Shepard & Sanders 1985, 5.)

Pohjois-Amerikan pesukarhu eli Amerikan supi (Procyon lotor) ja Etelä-Amerikan nenäkarhu ovat jo lähes oikeita karhuja. Pesukarhu ja nenäkarhu ovat hyvin pienikokoisia, niin ettei niitä ulkonäkönsä puolesta juurikaan karhuna voi pitää. Ne ovat kooltaan suuren kissan tai pienen koiran kokoisia. Toisaalta ole-

²⁰ Karhujen kolme sukua ovat: Ailuropodinae (pandat), Tremarctinae (silmälasikarhut) ja Ursinae (lopun karhut) (Halfpenny 2000, 12).

²¹ Eräiden tutkijoiden mielestä karhulajeja on kaikkiaan yhdeksän, eräiden mukaan taas vain seitsemän.

mukseltaan, liikkeiltään ja elintavoiltaan ne käyttäytyvät hyvin samantapaisesti kuin oikeat karhut. Eläintieteilijät ovat tottuneet kutsumaankin niitä puolikarhuiksi tai pikkukarhuiksi, sillä ne ovat kaukaista sukua isommille karhuille. Niiden sukuhaara erkani isojen karhujen haarasta ehkä jo parisenkymmentä miljoonaa vuotta sitten. Pandalajit ovat tunnetuimpia puolikarhuja, näiden lisäksi muita puolikarhulajeja ovat ainakin keltainen kierteishäntäkarhu eli kinkaju, ravunsyöjäsupi, valkonenäkarhu, vuorinenäkarhu, kissafretti ja gabbinkissafretti. Kaikki puolikarhut elävät Pohjois-, Keski- tai Etelä-Amerikassa. (Leinonen & Suominen 1991, 23-24.)

4.2. HISTORIALLISET KARHUT

Karhujen kehitys petolajikkeeksi voidaan jäljittää noin 20 - 35 miljoonan vuoden taakse, jolloin esiintyi vanhin tunnettu karhu. Tämä pieni, ketunkokoinen petolaji oli nimeltään sarastuskarhu (*Ursavus elemensis*). Se erkani ensimmäisenä pesukarhuista ja ns. karhukoirista. Sarastuskarhun arvellaan olleen nykyisten puolikarhujen ja pandojen esi-isä. Sen arvellaan eronneen muiden karhujen kehityslinjasta noin 12 miljoonaa vuotta sitten. Myöhemmät lajit kehittyivät huomattavasti suurempi kokoisiksi. Tanakka, pienen koiran kokoinen petoeläin *Ursavus*, alkukarhu, eleli kymmeniä miljoonia vuosia sitten. Se oli luultavasti kehittynyt varhaisemmista karhulajeista. Todella ”pieni karhu”, *Ursus minimus*, joka oli vain noin 45 kg:n painoinen, esiintyi noin 2,5 - 5 miljoonaa vuotta sitten. Sen arvellaan olleen sepelkarhujen ja mustakarhujen esi-isä. Eräs muinaiskarhu oli myös *Arctodus simus*. Pikkukarhuista kehittyi monenlaisia kookkaita karhulajeja, joista useimmat ovat kuolleet aikoja sitten sukupuuttoon. (Halfpenny 2000, 12; Leinonen 1991, 23-24, 26-27; Middleton 1997; Shepard & Sanders 1985, 2-3; Uusi Zoo 1988.)

Eräs suurikokoinen muinaiskarhu tunnetaan nimellä etruskikarhu (*Ursus Etruscus*). Sen uskotaan olleen muinaisen luolakarhujen, nykyisten ruskeakarhujen ja mustakarhujen esi-isä. Etruskikarhu asusteli Aasian sademetsissä. Etruskikarhujen jälkeläinen, toinen jättiläismäinen muinaiskarhu, luolakarhu (*Ursus spelaeus*), eli ennen jääkautta yhdessä mammuttien kanssa. Se oli suurempi kokoisempi kuin muut sen aikaiset petoeläimet, kuten sapelihammastiikeri, luolaleijona tai nykyään vielä elävä Kodiakinkarhu. Se saattoi olla jopa yli kahden metrin pituinen. Kookas uros painoi noin 500 kg. Björn Kurtén on tutkinut perusteellisesti luolakarhua. Kivikautiset esi-isämme osoittivat sille uskonnollista kunnioitusta; sitä pidettiin kulttieläimenä maagisissa riiteissä. Karhua kasvatettiin jo pennusta alkaen palvontaa varten. Luolakarhua voidaan pitää myös ihmisen vanhimpana kotieläimenä. Se kuoli sukupuuttoon noin 25 000 vuotta sitten, viimeisellä jääkaudella. Luolakarhujen jäännöksiä on löydetty monista ihmisten asumista luolista. (Leinonen & Suominen 1991, 25, 27; Shepard & Sanders 1985, 3, 188.)

Miljoonia vuosia ensimmäisten karhujen ilmaantumisen jälkeen vaelsi eräs alkukarhujen sukuhaara Aasiaan. Osa karhuista jatkoi sieltä edelleen matkaa Beringin salmen poikki Tyynenmeren pohjoispuolitse Pohjois-Amerikkaan. Beringin salmen tilalla on useinkin ollut maakannas entisaikoina. Tämän ”uudisasukaskarhun” jälkeläisistä kehittyi ”Amerikan karhujen sukukunta”, joka miljoonien vuosien ajan hallitsi sekä Pohjois- että Etelä-Amerikkaa. Niiden joukosta löytyvät maailman kaikkien aikojen suurimmat ja voimakkaimmat karhut, jotka tosin ovat kuolleet sukupuuttoon jo aikoja sitten. Mustakarhu, Pohjois-Amerikan

yleisin karhulaji, polveutuu samoin myös aasialaisista esi-isistä, mutta niihin johtaa kuitenkin täysin erillinen kehityslinja kuin ruskeakarhuihin. (Leinonen & Suominen 1991, 26; Shepard & Sanders 1985, 3.)

Etelä-Amerikan silmälasikarhu on ainoa laji, joka on säilynyt nykypäivään asti ”Amerikan karhujen sukuhaarasta”. Silmälasikarhun ja muiden karhujen kehityslinjat erkanivat toisistaan 6 - 14 miljoonaa vuotta sitten. Alkukarhun sukupuusta voidaan erottaa lisäksi kaksi muuta, myöskin itään suuntautunutta oksaa, jotka johtavat nykyiseen huulikarhuun ja malaijinkarhuun. Aasialaista sukuhaaraa edustaa myös alkukarhusta polveutuva, kaikkein vanhimaksi lajiksi arvioitu, Kiinan pandakarhu eli isopanda. Sen kaikki lähisukulaiset ovat kuolleet sukupuuttoon jo kauan aikaa sitten. Pandakarhun arvellaan eronneen karhujen kehityslinjasta noin 12 - 25 miljoonaa vuotta sitten. (Halfpenny 2000, 12; Leinonen & Suominen 1991, 26; Nyholm & Kemilä 1990, 16.)

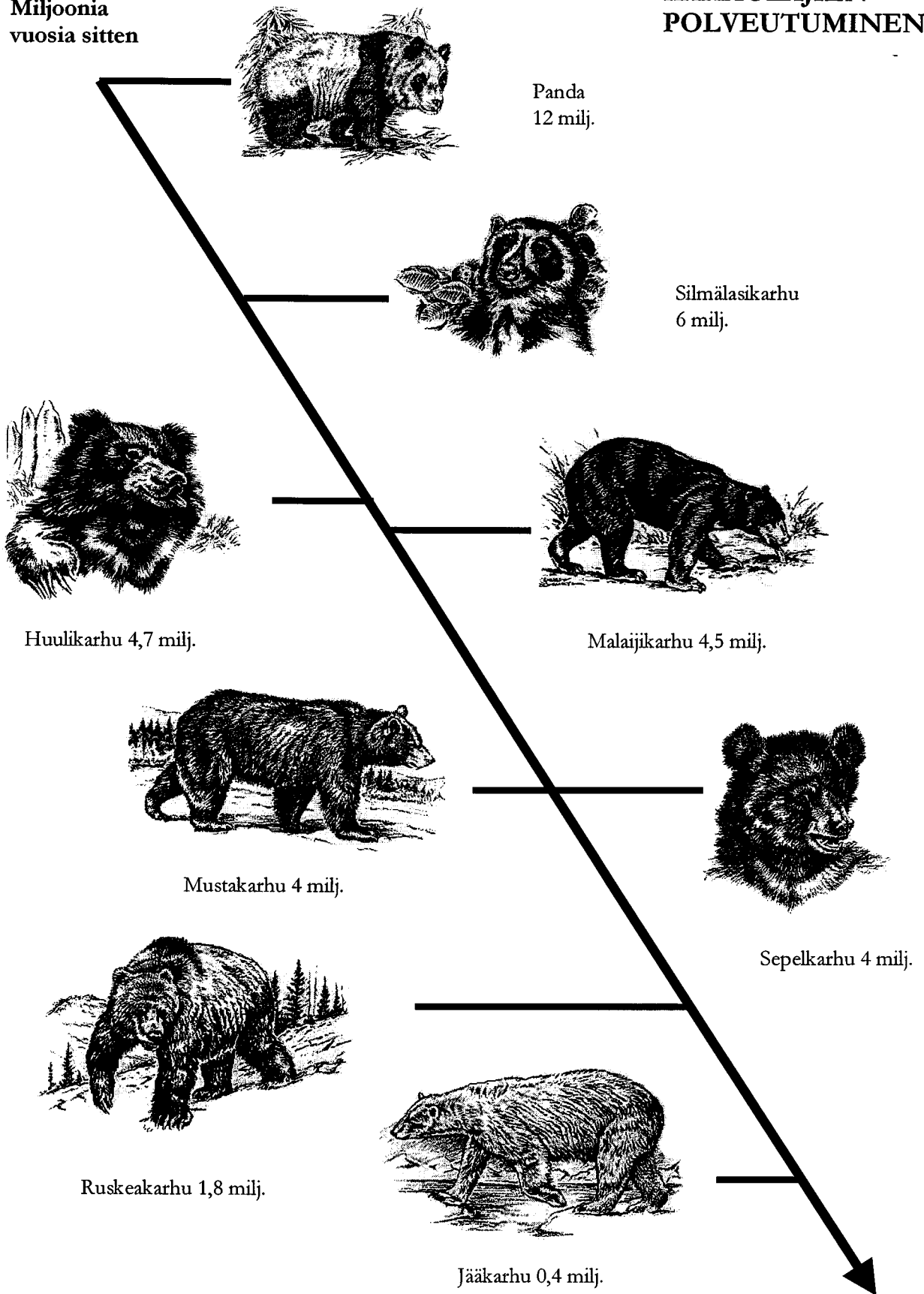
Oma eurooppalainen ruskeakarhumme polveutuu samasta aasialaisesta muinaiskarhusta (etruskikarhu) kuin Pohjois-Amerikan ruskeakarhut. Maakarhua esiintyi aluksi Aasiassa, josta se levisi myöhemmin Eurooppaan noin 250 000 vuotta sitten. Euroopassa se sekoittui luolakarhuun. Synnyinsijoiltaan tämä itäinen karhu on levittäytynyt niin länteen kuin itään. Se on maailman karhuista sekä runsaslukuisin että laajimmalle levinnyt. Ruskeakarhusta on tullut karhumaailman suvereeni valtias. (Leinonen & Suominen 1991, 27; Nyholm & Kemilä 1990, 13.)

Jääkarhu on kaikista karhulajeista nuorin, ilmeisesti vain muutaman kymmenen tai sadantuhannen vuoden ikäinen. Jääkarhun on todettu kehittyneen omaksi lajikseen Aasiassa, lähemmin Siperiassa Jäämeren rannikolla eläneistä ruskeakarhuista. Ruskeakarhulla ja jääkarhulla on näin yhteinen alkuperä. Ne ovat luultavasti risteytyneet ja saaneet lisääntymiskykyisiä jälkeläisiä keskenään. Tutkijoiden mukaan jääkarhun ja maakarhun eroavaisuudet ovat niin pieniä, että ne oikeastaan kuuluvat samaan sukuun (*Ursus*). (Leinonen & Suominen 1991, 27; Nyholm & Kemilä 1990, 14; Shepard & Sanders 1985, 4.)

Nykyisin maailmassa elää kaikkiaan siis kahdeksan karhulajia. Näistä kolme - mustakarhu, sepelkarhu ja jääkarhu - ovat ruskeakarhulle melko läheistä sukua. Huomattavasti jo etäisempiä sukulaisia ovat malaijinkarhu, huulikarhu, silmälasikarhu ja pandakarhu. Kaikkein kaukaisimpia sukulaisia ovat pienet puolikarhut, kuten pikkupanda ja pesukarhu. Nykyisin karhuja ja puolikarhuja elää erilaisissa elinympäristöissä kaikkialla maailmassa, lukuun ottamatta Australiaa, Afrikkaa ja Etelämannerta. Uhanalaisten eläinlajien joukossa on nykyisin viisi karhulajia, mutta näillä ei ole kuitenkaan välitöntä häviämisen vaaraa. Maantieteellisen elinympäristönsä perusteella karhulajit voidaan jaotella kolmeen ryhmään: pohjoisiin, amerikkalaisiin ja aasialaisiin lajeihin. (Leinonen & Suominen 1991, 90; Nyholm & Kemilä 1990, 13; Pickering 1999, 18.)

KARHULAJIEN POLVEUTUMINEN

Miljoonia
vuosia sitten

Kuva 3. Bear species and Hybridization (Tiedot: Halfpenny 2000, 12.)

4.3. POHJOISET KARHULAJIT

MAAKARHU ELI KARHU (URSUS ARCTOS)

Kun puhutaan karhusta, puhutaan useimmiten maakarhusta eli ruskeakarhusta ²². Ruskeakarhun tieteellinen nimi 'Ursus arctos' tulee latinan ja kreikan kielistä. Nimen alkuosa on latinaa ja tarkoittaa 'karhua'. Jälkiosa on kreikkaa ja tarkoittaa myös 'karhua'. Suomen luonnossa elää yksinomaan ruskeakarhuja. Karhuja on koko maassa; näistä suurin osa elää Pohjois-Suomessa ja itäisillä rajaseuduilla. Karhun levinneisyysalueiden ulkopuolelle jäävät nykyisten havaintojen mukaan vain Ahvenanmaan saaristo ja Käsivarren Lapin korkein tunturialue. (Leinonen & Suominen 1991, 14; Nyholm & Kemilä 1990, 35.)

Viimeisimpien Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen (RKTL) tietojen mukaan karhukanta on edellisvuodesta jälleen kasvanut. Tämän hetken karhukannan arvioidaan olevan 1 150 yksilöä. Vuosittain karhuja saa kaataa noin sata kappaletta; vuonna 1999 kaatolupia myönnettiin kaikkiaan 108 karhuun. Suomen rajan läheisyydessä Neuvosto-Karjalassa arvioidaan olevan lisäksi lähes 3 000 karhun kanta. Suomalainen karhukanta säilyy ja lisääntyy idästä muuttavien karhujen varassa. Viime vuosikymmenten aikana Suomen karhukanta on jatkuvasti kasvanut, tosin kannan kasvunopeus on hidastunut lisääntyneiden kaatomäärien vuoksi. Sata vuotta sitten karhu oli Suomessa sukupuuttoon kuoleminen partaalla. Vielä 1970-luvun alussa Suomessa oli ainoastaan noin sata karhuyksilöä. (Danilov ym. 1990; Kämäräinen 1999c; Leinonen & Suominen 1991, 5; Pulliainen & Rautiainen 1999, 72.)

Maailmanlaajuisesti maakarhujen asuinalueita ovat koko Eurooppa ja Aasia sekä suurin osa Pohjois-Amerikkaa. Suurimmat karhukannat löytyvät Alaskasta ja Kanadasta (20 000) sekä Venäjältä (100 000). Kaikkiaan maailmassa maakarhuja on nykyisin noin 150 000 yksilöä. Suuressa osassa Eurooppaa karhu on melkein kokonaan tai täydellisestikin hävitetty sukupuuttoon, mm. Ranskassa elää nykyisin vain kolme karhua ²³. Sukupuuttoon karhu on hävitetty kokonaan mm. Iso-Britanniassa, Saksassa ja Sveitsissä. Monissa Euroopan maissa arvioidaan karhuja olevan nykyisen alle satakunta. Tällaisia maita ovat Kreikka, Norja, Espanja, Italia, Puola ja Albania. Euroopan todellinen karhumaa on Romania, jossa maan 5 000 - 7 000:ta karhua on suojeltu jopa paremmin kuin ihmisiä. Samoin entisessä Jugoslaviassa on noin 2 000:n karhun elinvoimainen kanta. (HS 31.7.1999; Leinonen & Suominen 1991, 14, 18; Panda.org; Shepard & Sanders 1985, 202.)

Karhu kuuluu petoeläinheimoon ja luonnontieteellisissä luokitteluissa suurpetojen riistaeläin -ryhmään. Se on suurimpia nykyisistä maapedoista. Maakarhun väri vaihtelee kermanvärisestä kanelinruskeaan, harmaanruskeasta tummanruskeaan ja mustaan. Naaraskarhu (engl. sow) on huomattavasti pienempi kokoisempi kuin uroskarhu (engl. boar) ²⁴. Uroskarhu saattaa painaa jopa 300 kg (keskimäärin yli 200 kg), naaras

²² Maakarhut voidaan edelleen jaotella seuraaviin alalajeihin: Alaskan ruskeakarhu, Aasian ruskeakarhu, Euroopan ruskeakarhu, grizzlykarhu, Himalajan lumikarhu, Kodiakinkarhu ja Syyrialainen karhu (Coulbourne & Pollard).

²³ Helsingin Sanomien (31.7.1999) mukaan Ranskassa on karhuja tällä hetkellä yhdeksän. Itävalta on vastaavanlainen valtio, jossa arvioidaan karhuja olevan nykyisin alle viisi.

²⁴ Luonnontieteilijät käyttävät nykyisin englanninkielessä uros- ja naaraskarhuista nimityksiä "boar" ja "sow", jotka sananmukaisesti viittaavat sioista käytettäviin nimityksiin "karju" ja "emakko". Eräiden mukaan näet karhutkin ovat "eräänlaisia" sikoja. (Shepard & Sanders 1986, xix.)

puolestaan noin 80 - 150 kg. Karhun pituus vaihtelee 1,5 - 2,5 metriin. Maakarhulla on raskas ruumis, voimakkaat raajat, lyhyt kaula, pyöreähkö pää, lyhyehkö kuono, pienet silmät ja korvat sekä hyvin lyhyt häntä. Karhu on kanta-astuja, joka pystyy hyvin nousemaan takajaloilleen. Kömpelöltä näyttävä karhu on todellisuudessa nopea ja notkea. Karhu pystyy juoksemaan todella vauhdikkaasti, se myös ui hyvin ja kiipeilee puihin mielellään. Sen haju- ja kuuloaisti ovat erinomaiset, mutta sen sijaan näkö sillä on melko heikko. (Leinonen & Suominen 1991, 18.)

Karhu on kaikkiruokainen. Se syö hyvin samanlaista ravintoa kuin ihminenkin, suunnilleen samassa suhteessa kasvis- ja liharavintoa. Kasvisten osuus ravinnosta on noin 80 %. Ruokavalioon kuuluvat monenlaiset kasvit, sienet, marjat, kalat ja pikkunisäkkäät. Etenkin keväällä ja alkukesällä se voi tappaa hirviä, poroja tai kotieläimiä. Karhu tarvitsee paljon ravintoa; se saattaakin syödä lihaa jopa 200 kg viikossa. Tärkeän ravintolähteen muodostavat lisäksi haaskat. Karhulle maistuu myös hyönteisravinto, esimerkiksi muurahaiset ja lahokannossa elävät kovakuoriaisten toukat. Karhu syö mielellään myös mehiläispesistä hunajan ja toukat. (MMM 6/1996; Rockwell 1991, 5.)

Kaikki ruskeakarhut nukkuvat talviunta. Karhu menee talviunille syys-lokakuun tienoilla ja lepäilee talvipesässään aina huhtikuuhun asti. Talviuni on karhulle välttämätöntä, koska karhu ei löydä tarpeeksi ravintoa talviseen aikaan. Kesän kuluessa karhu kerää ruumiiseensa paksun rasvakerroksen, jossa se säilyttää talven ruokavarat. Talviunen aikana karhu ei virtsaa, ulosta, syö eikä juo. Karhu havainnoi kyllä pesänsä ulkopuolista elämää. Sen aistit ovat valppaina ja se yleensä nostaa päätään kerran päivässä²⁵. Talviunen aikana karhulle muodostuu peräsuoleen ns. pihkatappi. Pihkatappi on karhun siisteysväline, joka estää jätöksiä sotkemasta sen turkkia. Keväällä pihkatappi irtoaa, kun karhun ruuansulatus lähtee jälleen käyntiin. Ensimmäisenä karhu yleensä ahmii muurahaiskeon sisällön. Karhuja voi yrittää jäljittää etsimällä metsistä pihkatappeja. (Mainio 1996a; Rautiainen & Härkönen 1990, 9; Rockwell 1991, 10; Shepard & Sanders 1985, 10-11.)

Karhu saavuttaa sukukypsyyden neljä-viisi -vuotiaana. Karhut parittelevat toukokuun ja heinäkuun välisenä aikana. Ensimmäinen esikiima voi kestää useita päiviä, sen aikana uros tekee tuon tuostakin lähentely-yrityksiä. Ennen parittelua uros suostuttelee morsiantaan pureskelemalla hellästi sen niskaa, kuonoa ja erityisesti korvia. Parittelutapahtumaa edeltävät monivaiheiset takaa-ajoleikit ja telmimiset. Karhujen akti kestää muutamasta minuutista tunteihin asti. Yleensä se kestää kahdestakymmenestä minuutista tuntiin. Parittelun jälkeen pari saattaa kulkea tiiviisti yhdessä vielä viikon ajan ja toistaa aktin useita kertoja. Parittelu voi toistua jopa muutaman tunnin väliajoin useita kertoja. Naaras saattaa kiima-ajan kuluessa vaihtaa kumppania, jos muita halukkaita uroksia on tarjolla. Kiinteästä yhdessäolosta huolimatta parit eivät ole pysyviä, vaan uros voi tulla syrjäytetyksi vielä ensimmäisen parittelun jälkeenkin. Nisäkäslajeista noin 95 prosenttia on moniavioisia. Esimerkiksi karhu-uros voi laukata kiima-aikana parittelemassa niin monen naaraan kans-

²⁵ Oulun yliopistossa aloitettiin vuonna 1988 karhun talviunitutkimus. Mainio, T. (1996): Otso uinuu aistit valppaina. Helsingin Sanomat 28.9.1996.

sa kuin suinkin vain jaksaa, ehtii ja kehtaa ... (HS 18.10.1998; Nyholm & Kemilä 1990, 182, 184; 1988, 190; Rautiainen 1995, 10-25; Shepard & Sanders 1985, 12.)

Talviuuden aikana tammi-helmikuussa karhuemo synnyttää kaksi tai kolme oravankokoista, puolen kilon painoista pentua. Pennut ovat syntyessään lähes karvattomia, hampaattomia, sokeita ja täysin avuttomia. Karhuemo imettää niitä talvipesässään. Tavallisesti karhu saa pentuja joka toinen vuosi. Se pitää yleensä vähintään yhden, useimmiten kahden vuoden tauon. Pennut seuraavat emokarhua puolestatoista vuodesta aina neljään vuoteen saakka, tavallisesti kaksi ja puoli vuotta. Keväisin karhuemo aloittaa pentujensa kasvattamisen. Pennut saavat oppitunteja elämisen taidoista: siisteydestä, kalanpyynnistä ja puihin kiipeämisestä. Karhunpennut ovat kuin ihmislapsen. Ne leikkivät joko yksinään tai toisten pentujen ja emonsa kanssa. Karhunpentujen koulutusaika kestää yleensä lähes kaksi vuotta. Yhden kesän emoa seuranneita ja sen jälkeen omille teilleen lähteviä pentuja sanotaan erauspennuiksi. Karhua sanotaan erityisesti hyväksi äidiksi, koska se huolehtii erinomaisen hyvin jälkikasvustaan. (Leinonen & Suominen 1991, 19; Mäensyrjä 1971, 208; Nyholm & Kemilä 1990, 160, 190-191; Rockwell 1991, 4; Shepard & Sanders 1985, 2, 12-13.)

Karhu on enimmäkseen yksineläjä, mutta myös varsin sosiaalinen käytökseltään. Karhu liikkuu yksinään öiseen aikaan ja aikaisin aamulla. Päivät se lepäilee puiden katveessa. Se saattaa vaeltaa pitkiäkin matkoja, jopa satoja kilometrejä päivässä. Uimisesta ja puihin kiipeilystä se myöskin pitää. Karhun päiväohjelmaan kuuluu lisäksi marjastusta, sienestystä ja kalanpyyntiä; siis varsin samantyyppisiä asioita kuin muinai- silla pyyntikulttuureilla. Karhun äännähtelynä voi kuulla vihellystä, mörinää ja tuhahtelua. Luonnossa elävän karhun elinikä on noin 25 - 30 vuotta. Eläintarhaolosuhteissa karhu voi elää jopa 50-vuotiaaksi; tähän- astinen ennätys on 47 vuotta. (Leinonen & Suominen 1991, 19; Nyholm & Kemilä 1990, 208; Shepard & Sanders 1985, 8.)

Eläinten keskuudessa on oma valtarakenteensa, hierarkia, jonka mukaan vanhimmat ja vahvimmat hallitsevat, nuorempien ja heikompien väistyessä tieltä. Karhun ainoa vihollinen luonnossa on oikeastaan susi, eikä sekään ole kovin paha vihollinen. Joskus harvoin susilaumat hyökkäävät karhujen kimppuun. Susia huomattavasti suurempi vaara karhulle on oma lajikumppani tai ihminen ylivermaisine aseineen. Ruskeakarhujen elämää kuvaa luonnollisella tavalla mm. Jean-Jacques Annaudin ranskalainen elokuva Karhu (L'Ours 1989 ²⁶). Filmi kertoo kahden karhuyksilön, Bartin ²⁷ ja Youkin elämästä ja näiden metsästäjistä. (Leinonen & Suominen 1991, 19; Nyholm & Kemilä 1990, 28-32, 208; Shepard & Sanders 1985, 17, 33.)

JÄÄKARHU (THALARCTOS MARITIMUS)

Arktisten seutujen karhulaji on jääkarhu ²⁸. Sen asuinalueita ovat napapiirin alue, Pohjoisen Jäämeren rannikot ja jäätiköt, Grönlanti, Islanti, Norja, Venäjä, Kanada, Alaska ja Etelä-Japanin saaret. Jääkarhu on

²⁶ Elokuvasta on kirjoitettu myös kirja: Heymann, D. (1989): The Bear. From the film by Jean-Jacques Annaud. London: Sidgwick & Jackson.

²⁷ Heymannin (1989) kirjassa toisen karhun nimi on Kaar, eikä Bart kuten elokuvassa.

²⁸ Jääkarhuista käytetään englanninkielessä nimityksiä: Ice Bear, Polar Bear, Sea Bear ja White Bear. Lisäksi jääkarhua saatetaan kutsua nimillä: Nanook ja Walking Bear. (Coulbourne & Pollard.)

samankokoinen tai suurempi kuin maakarhu. Se voi olla yli 2 metriä pitkä ja jopa yli 700 kg painava. Jääkarhu on pitkän kaulansa ja suhteellisen kapean päänsä kanssa rakenteeltaan elegantimpi kuin toiset karhut. Sen turkki on väriltään kellanvalkoinen. Jääkarhun ruokavalio on muihin karhuihin verrattuna huomattavasti liharuokapainotteisempi; se ei juurikaan syö kasviksia. Pääasiallinen ravinto muodostuu hylkeistä, kaloista, mursujen ja valaitten raadoista. Jääkarhu ui erittäin mielellään, jopa satoja kilometrejä kerrallaan. Talviunta nukkuvat ainoastaan naaraskarhut. Jääkarhun sanotaan olevan ainoa suurista petoeläimistä, joka ei luontaisesti pelkää ihmistä. Jääkarhuja on nykyisin jäljellä noin 40 000 yksilöä. Uhanalaisena lajina niitä suojellaan kansainvälisin sopimuksin. (Shepard & Sanders 1985, 40-44; Uusi Zoo 1988.)

4.4. AMERIKKALAISET KARHULAJIT

AMERIKAN RUSKEAKARHUT

Maakarhulla on Pohjois-Amerikassa, laskentatavasta riippuen, kaksi tai kolme alalajia: Kodiakinkarhu eli Alaskan ruskeakarhu ja grizzly eli harmaakarhu sekä kamtjatkakarhu, jonka uskotaan tosin kuolleen sukupuuttoon 1920-luvulla. Jättiläismäinen Kodiakinkarhu (*Ursus middendorffi*) elää Alaskassa ja Tyynenmeren rannikoilla. Harmaakarhu eli grizzly elää puolestaan Kalliovuorten metsissä. Se ei ole oma lajinsa, vaan maakarhun pohjoisamerikkalainen nimitys. Pohjoisamerikkalaiset karhut ovat todella suurikokoisia; ne voivat kasvaa aina kolmimetrisiksi ja painaa jopa 800 kg. (Leinonen & Suominen 1991, 18; Pickering 1999, 140; Uusi Zoo 1988.)

Yhdysvalloissa grizzlystä on tehty lukuisa määrä elokuvia. Pohjoisamerikkalaista karhukulttuuria kuvaa mielestäni varsin leimallisella tavalla elokuva *Grizzly Adamsin legenda* (1976)²⁹. Elokuvesta on tehty lisäksi kaksi jatko-osaa (1990, 1999), tv-sarja (1977) ja tv-elokuva (1982). Kultiksi kohonnut legenda *Grizzly Adamsista* perustuu tositarina. Grizzly Adams eli Capen Adams syntyi 1812 Massachusettsissa. Hän eli elämänsä Montanan, Utahin ja Kalifornian vuoristoseuduilla. Adamsia syytettiin rikoksesta, johon hän oli syytön. Hän joutui siitä syystä pakenemaan vuorille ja hylkäämään entisen elämänsä. Vuorilla hän törmäsi karhunpentuun, joka oli joutunut pulaan. Pentu ei olisi selviytynyt ilman apua. Adams pelasti sen oman henkensä vaarantaen. Karhunpentu ihastui Adamsiin ensi silmäyksellä. Adamsilla oli muutoinkin mestarillinen taito käsitellä eläimiä, mutta kaikista eläimistä karhulla oli erityinen sija hänen sydämessään. Tästä Ben-nimisestä karhunpennusta tuli Adamsin paras ystävä. Yhdessä heistä tuli legenda. Adamsin hyviä ystäviään olivat Ben Franklin ja Martha Washington. Karhun kanssa elänyt Martha Washington on myös varsin tunnettu ”nimi” karhuasioissa Atlantin tuolla puolen. (Shepard & Sanders 1985, 34, 158.)

MUSTAKARHU ELI BARIBALI (*URSUS AMERICANUS*)

Mustakarhun eli baribalin³⁰ asuinseutuja ovat Pohjois-Amerikka aina Meksikosta ja Kaliforniasta Alaskan ja Kanadaan, idässä suuriin järviin saakka. Mustakarhut ovat säilyneet kaikista karhulajeista parhaiten,

²⁹ Elokuva (*The Life and Times of Grizzly Adams*) sijoittuu 1800-luvun Pohjois-Amerikkaan. Elokuussa karhu on pääosan esittäjän hyvä toveri, joka kulkee mukana kuin koira ainakin.

³⁰ Mustakarhu tunnetaan myös nimillä: kanelikarhu, kermode-karhu, jäätikökarhu, Floridan mustakarhu (Coulbourne & Pollard).

niitä elää nykyisin lähes miljoona yksilöä. Mustakarhun väriytyksen vaihtelee valkoisesta siniseen, ruskeaan, harmaaseen ja mustaan. Mustakarhu on kooltaan maakarhua pienempi, vain alle sadan kilon painoinen. Se muistuttaa varsin paljon maakarhua, mutta sen turkin karvat ovat huomattavasti lyhyemmät. Pohjoisessa elävät karhut nukkuvat talviunta noin 5 - 7,5 kuukautta; eteläiset urokset eivät nuku talviunta lainkaan. Elintavoiltaan mustakarhu on hyvin paljon muiden karhujen tapainen. Amerikkalaiset pitävät mustakarhuja ja mustia ihmisiä luonteensa ja käyttöksensä puolesta samanlaisina. Amerikkalaisilla rasisteilla on olemassa kaskuja mustakarhuista ja neekereistä. John Irving vertaa romaanissaan, *The Hotel New Hampshire* (1981), mustia ihmisiä juuri mustakarhuihin, ehkä tosin aivan tahattomasti. (Gelo 1987, 144-147; Savela 1993, 49; Shepard & Sanders 1985, 41; Uusi Zoo 1988.)

SILMÄLASIKARHU (TREMARCTOS ORNATUS)

Eteläisen pallonpuoliskon ja Etelä-Amerikan ainoa karhulaji on silmälasikarhu, jota myös joskus Andien karhuksi kutsutaan. Paikalliset ihmiset käyttävät erivärisistä ja -tapaisista silmälasikarhuista monenlaisia muitakin kuvaavia nimityksiä³¹. Silmälasikarhut ovat levinneet Andeille, Venezuelaan, Boliviaan, Kolumbiaan, Ecuadoriin ja Peruun. Niitä on nykyisin jäljellä kaikkiaan pari tuhatta. Silmälasikarhu on suhteellisen pienikokoinen. Sen turkki on erinomaisen paksu. Sillä on silmien ympärillä pyöreät tai puolipyöreät kuviot. Se on pääasiassa kasvissyöjä, tosin se saattaa käydä jopa kotieläinten kimppuun saadakseen ravintonsa. Se on muiden trooppisten karhulajien tapaan mainio küpeliijä. Talviunta se ei nuku lainkaan. (Shepard & Sanders 1985, 49-51; Uusi Zoo 1988.) Vuodelta 1922 peräisin olevassa eläinkirjassa, *Maapallon eläimistö*, kerrotaan silmälasikarhusta, että sen ”silmiensä ympärillä on kellanvalkeat renkaat, jotka tekevät karhun naurettavan näköiseksi, on aivan kuin sillä olisi silmälasit” (Leinonen & Suominen 1991, 28). Itse silmälasien käyttäjänä kysyisin: Tekeekö silmälasit eläimen naurettavan näköiseksi, entä ihmisen?

4.5. AASIALAISET KARHULAJIT

SEPELKHARHU ELI KAULUSKHARHU (SELENARCTOS THIBETANUS)

Sepelkarhusta eli kauluskarhusta käytetään monia nimityksiä, kuten kuukarhu, Tiibetin karhu, Himalajan karhu ja Aasian mustakarhu³². Sepelkarhu elää Etelä-Aasian metsä- ja pensasalueilla Iranista Japaniin, joskus samoilla alueilla mustakarhun kanssa. Sepelkarhujen lukumääristä ei ole tietoja. Sepelkarhu on jonkin verran pienempi kuin mustakarhu, jota se elintapojensa puolesta paljon muistuttaa. Mustakarhulla ja sepelkarhulla epäillään olleen samat kantavanhemmat. Väriykseltään sepelkarhu on kiiltävän musta, mutta se voi olla myös ruskea tai punaruskea. Sepelkarhulla on usein kaulassa ja lavassa pidemmistä karvoista muodostunut ”kaulus”. Sillä on myös silmiinpistävän pyöreät korvat. Talviunta nukkuvat vain pohjoisten alueiden karhut. (Shepard & Sanders 1985, 45-46; Uusi Zoo 1988.)

³¹ Silmälasikarhusta käytetään myös nimitystä ”lyhytnaamakarhu” (Short-faced bear) (Coulbourne & Pollard).

³² Sepelkarhusta käytetään vielä lisäksi monenlaisia muitakin nimityksiä, kuten: basindo nan tenggil (He who like to sit high-day bedding), mustapeto, koirakarhu ja formosalainen karhu. Japanissa siitä käytetään nimitystä jätiläismäinen kissakarhu. (Coulbourne & Pollard.)

MALAIJIKARHU ELI BIRUANGI (URSUS/HELARCTOS MALAYANUS)

Trooppinen karhulaji on kaakkoisaasialainen malaijkarhu eli biruangi. Sitä kutsutaan myös aurinko- ja hunajakarhuksi³³. Sen asuinseutuja ovat Kaakkois-Aasian metsäiset alueet, Intia, Burma, Etelä-Kiina, Laos, Vietnam, Thaimaa, Malesia ja Indonesia. Malaijkarhujen lukumääristä ei ole olemassa tarkkoja tietoja. Malaijkarhu on karhuista pienikokoisin, vain noin 45 kg:n painoinen, vaaleakaulainen, vahvakyntinen ja ketterä puissa kiipeilijä. Se ei nuku talvilepoa lainkaan. Pienen kokonsa takia se ei ole kovinkaan vaarallinen ihmisille. Paikallinen väestö pitää niitä usein seuraeläiminä. Malaijkarhu on yleinen karhulaji eläintarhoissa. (Leinonen & Suominen 1991, 26; Shepard & Sanders 1985, 48-49; Uusi Zoo 1988.)

HUULIKARHU (MELURSUS URSINUS)

Huulikarhu³⁴ on intialainen karhulaji, joka elää pääasiassa Itä-Intiassa, Bangladeshissa, Nepalissa, Bhutanissa ja Sri Lankassa. Huulikarhuja on nykyisin olemassa noin 10 000 yksilöä. Huulikarhu eroaa huomattavasti muista karhuista. Se roikkuu puissa laiskiaisen tavoin. Sen tuuhea turkki on musta, seassa on lisäksi ruskeita, harmaita tai ruosteenvärisiä karvoja. Huulikarhu ei nuku talviunta, mutta menee pesäänsä saadakseen yksityisyyttä ja rauhaa. Huulikarhujen sanotaan olevan yksiavioisia. Maailman tunnetuin huulikarhu on varmastikin viidakkokirjan Baloo. (Leinonen & Suominen 1991, 26; Shepard & Sanders 1985, 46-48; Uusi Zoo 1988.)

PANDAKARHU (AILUROPODA MELANOLEUCA)

Aivan viime vuosiin saakka eläintieteilijät lukivat isopandan kuuluvaksi puolikarhujen aasialaiseen alaheimoon. Uusimmat sukututkimukset näyttävät kuitenkin osoittavan, että se on sittenkin aivan aito karhu. (ks. tarkemmin Shepard & Sanders 1985, 52.) Pandasta käytetään nimityksiä isopanda, jättiläispanda ja bambukarhu. Usein pandakarhua sanotaan pelkästään pandaksi. Sen kiinankielinen nimi on 'beishung'³⁵. Isopanda löydettiin vasta vuonna 1869. Ensimmäiset vangitut yksilöt tulivat länsimaihin vuonna 1937. Isopandoja elää Tiibetin ja Kiinan vuoristossa 2 000 - 3 000 metrin korkeudessa. Kiina on maailman ainoa maa, jossa isopanda vielä nykyisinkin elää luonnonvaraisena. (Leinonen & Suominen 1991, 24, 26; Shepard & Sanders 1985, 51-55; Uusi Zoo 1988.)

Isopandalla on nallekarhumainen olemus, tylppä kuono, erikoinen musta-valkoväritys ja ihmismäinen tapa syödä istuvassa asennossa. Isopandat ovat jonkin verran pienempiä kuin maakarhut. Isopanda syö melkein pelkästään bambua. Se käyttää suurimman osan elämästään bambun syömiseen elossapysymiseksi. Se ei nuku lainkaan talviunta. Isopandat ovat varsin lyhytikäisiä; eläintarhaolosuhteissa ne ovat eläneet 14-vuoden ikäisiksi. Elokuvien (mm. Pandan ihmeellinen seikkailu 1995) perusteella isopanda vaikuttaa varsin kesyiltä ja ihmisläheiseltä, ei lainkaan pelottavalta otukselta, jota voi huoletta pitää jopa sylissä. Mutta

³³ Malaijkarhun muita nimityksiä ovat: bruang (Sumatra), maylay-karhu, koirakarhu (Thaimaa) ja apinamies (Coulbourne & Pollard).

³⁴ Huulikarhusta käytetään lisäksi nimityksiä: Aswail, Baloo, hunajakarhu ja viidakkojokeri (Coulbourne & Pollard.).

³⁵ Jättiläispandasta käytetään monenmoisia muitakin nimityksiä, kuten: Bai Bao, Shi Ti Shou (Iron Eating Beast), palava kettu, säteilevä kissa, kissakarhu ja musta-valkokarhu (Coulbourne & Pollard).

siitä sanotaan, että vaikka se on suloisen ja halattavannäköinen, se on kuitenkin petoeläin ja voi siten olla aivan yhtä arvaamaton kuin muutkin karhut. Viihdeteollisuuden tunnetuin pandahahmo on varmaankin Taotao. (Leinonen & Suominen 1991, 26; Lindholm 1999a; Pickering 1999, 22-23; Shepard & Sanders 1985, 54-55; Uusi Zoo 1988.)

Pandoihin liittyvä taru kertoo, että kauan sitten pandakarhut olivat ihan valkoisia. Valkoisella pandalla oli ystävänä nuori tyttö, joka oli nuorin neljästä sisaruksesta. Panda auttoi häntä paimentamaan isänsä lampaita. Eräänä päivänä nälkäinen tiikeri halusi syödä pandan. Tyttö yritti estää, mutta tiikeri tappoi tytön. Tytön muistoksi pandat hieroivat mustaa tuhkaa kypäliinsä. Se oli surun merkki. Kaikki pandat surivat kovasti. Tuhka tarttui niiden turkkiin ja silmien ympärille, kun ne itkivät niin kovasti. Kun ne avasivat silmänsä, tytön kolme siskoa olivat poissa. He olivat kaivanneet sisartaan niin, että olivat hypänneet jokeen. Seuraavana päivänä syntyi vuori, jossa oli neljä huippua (Neljän sisaren vuori). Ne vartioivat ja suojelevat pandoja ikuisesti. Pandat eivät koskaan unohtaneet sitä tyttöä ja siitä asti ne ovat olleet mustavalkoisia. (Pickering 1999, 23; ³⁶.)

Isopanda on yksi maapallon harvinaisimmista eläinlajeista. Niitä arvioidaan elävän luonnossa enää alle 1 000, ehkä alle 500 yksilöä. Sen luonnonvaraista kantaa suojellaan aktiivisesti lainsäädännöllä, jo pelkäävät siihen liittyvän perinteen vuoksi. Kiinan isopanda on eläinmaailman ainutlaatuisimpia rikkauksia. Isopandan syntyjuuret ovat hyvin kaukaisessa menneisyydessä; se eli jo noin kolme miljoonaa vuotta ennen suurten ihmisapinoiden kehittymistä ihmisiksi. Pandat olivat entisaikoina Kiinan keisareiden lemmikkejä, joita pidettiin palatsin puutarhoissa. Niitä pidettiin jonkinlaisina puolijumalina, joilla uskottiin olevan taikavoimia pahojen henkien karkottamiseen ja sairauksien ehkäisyyn. Luonto ei enää yksin pysty takaamaan pandan säilymistä, siihen tarvitaan ihmisten apua. Isopanda on ollut Maailman Luonnon Säätiön (WWF) tunnuseläin vuodesta 1980. (Leinonen & Suominen 1991, 26; Pickering 1999, 23; Uusi Zoo 1988; Wenshi 1988.)

KULTA- ELI PIKKUPANDA (AILURUS FULGENS)

Isopandan lisäksi on olemassa toinenkin pandalaji: kulta- eli pikkupanda, jota myös kissakarhuksi kutsutaan. Eräs sen kiinankielisistä nimistä tarkoittaa 'pieniä karhukissaa'. Jättiläispandan vastaava kiinankielinen nimitys merkitsee 'suuria karhukissaa'. Pikkupanda elää Aasian keskiosissa, Himalajan kaakkoisrinteillä yli 2 000 metrin korkeudessa. Kultapanda on olemukseltaan, kooltaan ja naamaltaan kissamainen. Se on väriltään punertavan kupariruskea ja sillä on sievä pörröhäntä. Kultapanda viihtyy puissa kuten pesukarhu. Se luetaan kuuluvaksi pesukarhujen heimoon. Eläintarhoissa elää nykyisin noin 400 pikkupandaa. Korkeasaaren eläintarhossa sen pentuja syntyy säännöllisin väliajoin. (Leinonen & Suominen 1991, 24; Uusi Zoo 1988.)

³⁶ Lainaus elokuvasta Pandan ihmeellinen seikkailu (1995).

5. CITY- JA HÄIRIKKÖKARHUT

5.1. CITYKARHU

Karhut ovat nyt nousseet uutisotsikkoihin erityisesti kahdesta syystä: Ensinnäkin ne ovat alkaneet kaupungistumaan ja toiseksi ne ovat tämän myötä aiheuttaneet lisääntyntä vahinkoa ihmisille. Nykyisin lehtien palstoilla keskustellaan runsaasti lisääntyneistä karhuhavainnoista ja karhun aiheuttamista häiriöistä. Helsingin Sanomat kirjoittaa: ”Karhu tallusteli Tampereen lähiöön” (7.7.1998), ”Ruokolahdella karhuista toistasataa havaintoa kahdessa kuukaudessa” (19.9.1998) tai ”Karhuja taas asuinalueilla” (26.6.1999). Suomessa käydään nykyään vilkasta julkista keskustelua ns. ”citykarhusta” eli kaupunkikarhusta. Se on karhu, joka tulee ihmisasutuksen läheisyyteen.

Uudellamaalla on liikkunut kesä- ja heinäkuun aikaa city-karhu, joka on tullut verraten lähelle asuinkeskuksia. Todennäköisesti se on 3-5 -vuotias naaras. City-karhusta on havaintoja ainakin Vantaalta, Espoosta, Viidistä ja Lohjalta. (Kiuru 13.7.1997, HS.)

Lehdissä uutisoidaan havainnoista säännöllisesti muutaman päivän välein, milloin milläkin paikkakunnalla nähdystä yksilöstä. Moni kaupunki on jo saanut oman karhunsa. Karhuhavainnoista on tullut hyvin tavallisia, mutta joka kerran havainto on kuitenkin uutiskynnyksen ylittävä tapaus. Televisiosta ja lehdistöstä karhukeskustelu on siirtynyt edelleen koteihin, työpaikoille ja lehtien mielipidesivuille. Tieteellinen keskustelu on rajoittunut alan julkaisuihin ja ammattilehtiin. Tieteilijöiden lausuntoja on esiintynyt poikkeuksellisen vähän sanomalehdissä. Karhuja havaitaan nyt enemmän kuin ennen myös kaupunkialueella, koska karhuja on enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Eräissäkin uutisissa haastateltava kommentoi tilannetta: ”Nyt eletään niitä aikoja, jolloin joka toinen risahdus metsässä tulkitaan karhuksi” (Pirttimaa 1998).

Omhan karhutkin
nykyään citykarhuja

(Kuva 4. Honda-mainos)

Asiantuntijoiden mukaan suurpetomme ovat alkaneet kaupungistumaan. Suurpetomme - karhu, susi ja ilves - ovat alkaneet lisääntyvässä määrin sopeutumaan ihmisiin ja muuttaneet käyttäytymistään siirtymällä elämään lähemmäs ihmisasutusta. Nykyään monet pedot etsivät ravintonsa asutuskeskusten läheisyydestä, kulkevat teitä pitkin ja nukkuvat rakennetuissa ympäristöissä. Asuintaajamien läheisyydessä yleistyneiden karhujen johdosta ovat viranomaiset ryhtyneet antamaan ohjeita karhun kohtaamisen varalle. Metsästäjäin keskusjärjestö on mm. laatinut kymmenen kohdan ohjekirjaisen nimeltään ”Opi elämään karhujen kanssa”. Karhuohjekirja on tarkoitettu kaikille kansalaisille, ei ainoastaan metsästäjille. Joukkotiedotusvälineissä annetaan nykyisin varsin yleisesti ohjeita karhun kohtaamisen varalle. (Korpimo 1998; Saksholm 1987, 56.)

Euroopassa elävät maakarhut ovat tavallisesti rauhallisia ja arkoja. Toiset voivat olla tosin hiukan uteliaita. Ihmisten kimppuun ne eivät hyökkää ilman syytä. Yleensä karhu ihmisen aistiessaan väistyy, piiloutuu tai pakenee paikalta. Tosin karhu voi olla aika arvaamaton; sen käyttäytymistä on mahdotonta ennustaa. Karhu on vaarallinen vastustaja, jos sitä häiritään äkillisesti tai haavoitetaan. Loukkaantunut karhu saattaa olla hyvinkin vaarallinen. Naaraskarhujen kerrotaan suojelevan ja puolustavan poikasiaan erityisen rai-vokkaasti. Karhu ei käy ihmisten päälle koskaan saalistusmielessä. Se ei syö ihmisten lihaa, vaikka löytäisi kuolleen ihmisen metsästä. (Shepard & Sanders 1985, 34.)

Ohjeissa sanotaan, että tulee välttää karhun kohtaamista. Metsässä liikkussa tulee pitää kuuluvaa ääntä: huutaa, kolistella, viheltää, hyräillä tai puhua itsekseen. Näin karhu tajuaa ihmisen olemassaolon. Äänekäästi liikkuvaa ihmistä karhu väistää ja lähtee itse pakoon. Tätä asiaa auttamaan on nyt Suomen luonnonsuojeluliitto kehittänyt erityisen karhukulkusen. Karhukulkunen on tarkoitettu niille, jotka karhun tähden arastelevat metsässä liikkumista: marjastamista, sienestämistä tai lenkkeilyä. Kulkusrannekkeita voi ostaa luontokeskuksista ja huoltoasemilta. Ne maksavat 79 markkaa. Karhua vastaan voi suojautua myös kantamalla mukanaan pippurikaasusuihkepulloa. Pippurisuihkepullo sisältää oikeasti paprikajauhetta, joka karhua päin suihkutettuna käy silmiin ja hengitykseen sekä lamauttaa toimintakyvyn. (Liikkanen 1999c.)

Karhun nähdessään kannattaa seisahtaa, eikä rynnätä suinpäin karkuun. Yleisesti suositellaan poistumista paikalta; mieluiten mahdollisimman hitaasti näköyhteyden karhuun säilyttäen. Karhua ei tule kuitenkaan ryhtyä tuijottamaan silmiin. Vaarallinen tilanne voi syntyä, jos joutuu naaraskarhun ja sen pentujen väliin. Emokarhu puolustaa pentujaan usein hyökkäämällä. Karhuemo saattaa ajaa poikaset puuhun turvaan ollakseen itse vapaampi taistelemaan vihollisia vastaan. Karhun hyökätessä tulee painautua maahan mahalleen ja suojata käsillään niskaa ja päätä; lisäksi tulee olla liikkumatta ja tekeytyä valekuolleeksi. Liikkumista tulee hyökkäystilanteessa välttää. Puuhun ei kannata kiivetä, sillä karhu voi tulla perässä. Pakoon ei myöskään kannata lähteä juoksemaan, koska karhu on nopea juoksija. (Nyholm & Kemilä 1990, 243; Shepard & Sanders 1985, 32.)

On ehdottoman tärkeää, että karhua ei ryhdytä ruokkimaan, jottei se näin tottuisi ihmisiin. Erityisesti talojen ja mökkien pihoissa kotitalousjätteet ja kompostit tulisi hoitaa niin, etteivät karhut olisi niistä kiinnostuneita helpon ravinnon toivossa. Asiantuntijat varoittavat karhujen kesyyntymisestä ”roskalaatikko-karhuiksi”. Karhuja ei myöskään pitäisi ryhtyä valokuvamaan; ei edes pihoissa liikkuvia karhuja. Lapsia

tulee erityisesti muistaa valistaa ja varoittaa karhuista. Liialliseen pelkoon ei kuitenkaan ole mitään syytä. Tosiasia edelleen on se, että suurin osa suomalaisia ei koskaan luonnossa liikkueensa näe karhua.

Kansalaiset ovat kokeneet, että karhun kohtaamisenpelko rajoittaa ennen kaikkea heidän luonnossa liikkumistaan. Luonnossa liikkuminen on säännötetty jokamiehenoikeuksien nojalla. Jokamiehenoikeudet ovat vain alkaneet unohtumaan nykysuomalaisilta. Oikeuksista tunnetaan peruseriaatteen, mutta useimmille on täysin epäselvää oikeuksien perusteet. Maan- ja metsänomistajilla on määrättyjä oikeuksia omistamiensa maiden osalta; kenellä tahansa ei ole oikeutta tehdä mitä tahansa toisen omistamalla maalla. Jokamiehenoikeudet kieltävät mm. häiritsemästä eläimiä, myöskään niitä ei saa metsästää ilman lupia. Suomessa ei ole erillistä jokamiehenoikeuksia koskevaa lainsäädäntöä. Oikeudet muodostuvat useiden eri lakikokonaisuuksien pykälien tulkinnasta. (Kämäräinen 1999a.)

Me ihmiset emme pidä siitä, että meidän kotiimme tulee ilmoittamatta tuntemattomia vieraita. Eläimykään eivät pidä siitä, että niiden reviirille tullaan omistajan elkein. Metsä on eläinten koti ja niiden luontainen elinpiiri. Karhun paikasta käydään nykyisin julkista väittelyä; sen reviiriä pyritään määrittelemään. Kansalaiset ovat lähes yksimielisesti vaatineet, että karhujen tulisi pysytellä metsissä, eikä niiden pitäisi antaa kotiutua kaupunkiympäristöön. Aito karhu ei tosiaan oikein sovellu elämään ihmisten parissa, joka muuta väittää katsokoon elokuvan Karhu Neiti (1997). Elokuva kertoo perheestä, jolla on karhu lemmikkieläimekään. Melkoista sähellystä ja sotkua! Toisaalta karhuunkin voi kyllä kiintyä. Karhu mahtuu erinomaisesti elämään erämaissa, mutta kaupunkiympäristöön se ei oikein sovellu. Vanha kansa tiesi sen jo sanoa, kuten Kivijärveltä peräsin olevassa karhun rauhaan asettamissanoissa kehoitetaan otsoa pysymään pesässään ja elämään emänsä kanssa:

*Ei ole sirum osasi
Olla ihmisten ihmossa,
Eikä kaivaa karjasia.
(Karhu 1947, 62).*

Citykarhua voisi verrata pakolaiseen, jolle ihmiset sanovat, että meidän alueelle et ole tervetullut. Kansalaiset vaativat kansanedustajiaan laatimaan tarkat säädökset siitä, montako karhua kaikkiaan saa olla maassa. Toisaalta citykarhua voisi verrata myös ”tapoja osaamattomaan, tökerökäytöksiseen maalaiseen, junttiin tai korven kasvattiin”, joka tekee maaltamuuttoa kaupunkimaiseen ympäristöön. Urbanisoituneen kansan ylemmyyden ja paremmuuden tunteet naapurissa majailevaa ”naurettavaa köntystä” kohtaan ovat päässeet valloilleen vastaavalla tavalla kuin yleensä muutkin sivistymättömät tunnereaktiot. Citykarhu on saanut osakseen paljon myös ymmärtämätöntä kohtelua. (HS 26.7.1998.)

Asiallisesti ottaen, ulkomailla karhuongelmia ollaan ratkaistu riistaistutuksen keinoin. Riistanistutus tarkoittaa riistaeläinten siirtämistä ja kotiuttamista uuteen elinympäristöön. Eräät asiantuntijat ovat Suomesakin ehdottaneet karhuongelman ratkaisuksi citykarhuhyksilöiden ”kyyditystä perämetsiin” eli näiden siirtoa asumattomille erämaa-alueille. Suomessa on tehty kaikkiaan viisi karhusiirtoa. Täällä karhuja on vaikea siirtää niin kauas, etteivät ne enää palaisi takaisin entisille asuinsijoilleen. Siirroista ollaan saatu enemmän

vain huonoja kokemuksia. Etenkin vanhimmat karhuyksilöt palaavat pitkienkin matkojen takaa entisille asuinseuduille. Karhuja on karkotettu myös kumiluoti-, hernepussi- ja paukkupatruunoilla sekä kovaluontoisilla koirilla, jotka ovat hätistelleet karhun kauemmaksi. Parin ampumiskerran jälkeen useimmat karhut jättävät alueen. Näillä menetelmällä ei tosin päästä kovinkaan pysyviin ratkaisuihin. (Jussila 1995; Pihlaja 1998.)

5.2. HÄIRIKKÖKARHU

Vuoden 1998 kesän ja syksyn aikana Suomessa sattui runsaasti ihmisten ja karhujen välisiä yhteenottoja, joista kaikki eivät päättyneet onnellisesti. Esimerkkejä Helsingin Sanomien uutisotsikoista ovat seuraavat: ”Karhu tappoi Ruokolahdella metsässä lenkkeilleen miehen” (19.6.1998) ja ”Karhun epäillään raadelleen hevosta Vihdissä” (21.8.1998). Vastaavia uutisia voi löytää lähes jokaisesta sanomalehdestä. Ruokolahden karhusurman jälkeen petoeläinten vaarattomuutta puolustavat argumentit saivat nolon vastaväitteen: karhu saattaa tosiaan tappaa ihmisenkin. Tosin ennen Ruokolahden surmaa, karhu ei ole tappanut ihmistä Suomessa sataan vuoteen.

Karhu tappoi lenkkeilemässä olleen 42-vuotiaan luutnantti Kari Pulkkisen. Karhu löytyi hämmennyneessä mielentilassa ruumiin äärestä. Ruokolahti tuli kuuluisaksi kyseisen karhusurman vuoksi. Jo muutamia vuosia aiemmin Ruokolahdesta puhuttiin tiedotusvälineissä, silloin keskustelunaiheena oli leijona. Se sai osakseen maailmanlaajuista huomiota. Ruokolahdella on maan tihein karhukanta, kaikkiaan 40 yksilöä. Asiantuntijoiden mukaan määrässä on puolet liikaa. Paikalliset asukkaat ovat viime vuodet kulkeneet melkein ”varpaisillaan” karhuvaaran vuoksi. Ruokolahdella on aloittanut toimintansa erityinen petopuhelin, joka kerää havaintoja alueella nähdystä karhuista ja susista. Pitäjällä on tehty karhuhavaintoja poikkeuksellisen runsaasti. (Niskanen 1998; Perttu 1998.)

”One dead, two injured in polar bear attack in northern Canada” (CNN 11.7.1999). Ulkomailla karhun tappama ihminen ei ole harvinainen uutinen. Pohjois-Amerikassa grizzlykarhujen ja ihmisten väliset yhteenotot ovat varsin tavallisia. Pohjois-Amerikassa karhut tappavat keskimäärin pari-kolme ihmistä vuosittain. Kanadassa elää nykyisin kaikkiaan puoli miljoonaa karhua. Kanadan viranomaiset ja ympäristöjärjestöt ovat lähteneet kouluttamaan ihmisiä karhujen kohtaamisten varalle hyvin samantyyppisin neuvoin kuin mitä jo edellä kerrottiin suomalaisviranomaisten tiedotustoiminnasta. Karhuista varoitetaan yleisesti väittämällä, että ”every bear is a dangerous bear”. (Nyholm & Kemilä 1990, 14; Pulliainen & Rautiainen 1999, 114.)

*Obtonen, metsän omena,
Mesikämmen källeröinen,
Kannis karva kulleröinen,
Miks olet paboa tehnyt?
(SKS: Karhun jäljen parantaminen.)*

Karhun aiheuttamat vahingot liittyvät tavallisesti sen ravinnon hankintaan. Ravintokysymys on ensisijainen karhuongelman ratkaisemisessa. Jos karhulla on riittävästi luontaista ravintoa, se ei hakeudu yhtä herkästi ihmisasumusten luo. Tulee muistaa se tosiseikka, että petoeläimet tappavat toisia eläimiä henkensä pitimiksi ja riittävän ravinnon saamiseksi. Karhun normaaliin ruokavalioon kuuluu toisten eläinten liha. Karhu pitää lihan lisäksi myös kasvisravinnosta. Viime vuosina on karhuista alkanut olla todellista haittaa myös maanviljelykselle. Lisääntynyt karhukanta hakeutuu syksyisin kaurapelloille aterioimaan. Tähän ehkäisyksi ovat eräät riistanhoitoyhdistykset kokeilleet riistapeltojen perustamista. Karhulle varataan oma kaurapelto. Karhu syö sille varatun pellon sadon ja näin se jättää varsinaiset viljelypellot koskemattomiksi. (Jussila 1995; Reinikka & Mäki 1995, 88.)

Karhu hunajanhimoissaan on oikea mehiläistarhojen ”vitsaus”. Tosin hunajan osuus karhun koko ravinnonkäytöstä on häviävän pieni. Sadasta karhusta vain kaksi tai kolme käy mehiläistarhoilla aterioimassa. Mehiläistarhaajat ovat todenneet sähköaitaukset käyttökelpoisiksi menetelmiksi tunkeilijoita vastaan. Kielletyn hedelmän houkutus saattaa karhun myös omenapuiden luo. Lammikoissa viljellyt kirjolohetkaan eivät ole siltä turvassa. Karhun saattaa löytää myös kaivelemasta roskiksia ja tunkioita. Karhun aiheuttamiin vahinkoihin voidaan laskea mukaan lisäksi karhun ja auton törmäykset, joita sattuu muutamia vuosittain. Karhun aiheuttamat vahingot ovat lisääntyneet viime vuosikymmenten aikana. Maa- ja metsätalousministeriö maksaa vuosittain kuudesta kahdeksaan miljoonaa markkaa petovahinkojen korvauksia. Vuonna 1998 korvauksia maksettiin yli 6,5 miljoonaa markkaa. Erityisesti on korvattu suurpetojen elinkeinoille, ennen muuta poro- ja karjataloudelle, aiheuttamat vahingot. (HS 23.9.1999a; Jussila 1995; Nyholm & Kemilä 1990, 244; Perttu 1998.)

Nykyisin julkisuudessa keskustellaan haaskoista. Haaskat ovat kuolleiden eläinten jäännöksiä. Luonnonkuvaajat ovat käyttäneet niitä karhujen houkuttelemiseen näköpiiriinsä. Monet puolustelevat haaskoja, koska tällöin karhut tappavat vähemmän hirviä ja poroja ravinnokseen. Elävä ravinto ei kiinnosta karhua, kun helpompaakin ruokaa on tarjolla. Haaskojen huonona puolena pidetään sitä, että karhut kesyyntyvät ja tottuvat ihmisiin niiden myötä. Kesyyntyneet karhut eivät osaa enää tarpeeksi pelätä ihmisiä. Maa- ja metsätalousministeriö on suunnitellut haaskojen kieltämistä. EU-komissio on vaatinut haaskojen kieltämistä, koska ne levittävät villieläimiin BSE:tä, hullun lehmän tautia, tai scrabieta, taudin erästä muunnosta. (Liik-kanen 1998b; Pulliainen & Rautiainen 1999, 171, 173.)

Porin seudun häirikökarhu on lükkunut taajaan asutuilla seuduilla koko kevään ja kesän ajan. Se on öisillä retkillään syönyt kanoja, tappanut muutaman lampaan sekä kaatanut omenapuita, beinäseipäitä ja roskalaatikoita. (Width 28.7.1999, HS.)

Lehtien palstoilla karhusta on yleisesti ryhdytty käyttämään nimitystä häirikökarhu. Mikä sitten tekee karhusta häirikökarhun? Termi 'häirikökarhu' viittaa karhuun, joka aiheuttaa vahinkoa, haittaa, harmia ja ikävyyksiä. Nimitykseen riittää pelkästään, että karhu hakeutuu ihmisasutuksen piiriin, jo se on ihmisten näkökulmasta häiriötä. Kai-Eerik Nyholm kirjoittaa Metsästäjä-lehden numerossa 2/99 häirikökarhuista. Hänen mielestään nimitys häirikökarhu on harhaanjohtava, parempi termi olisi ongelmakarhu. Hänen

mukaansa nimitys häirikkökarhu sopii yksilölle, jotka lajityypilliseen käyttäytymiseen verrattuna käyttäytyy poikkeavasti. Tällaisia on vielä melko vähän maassamme. Nyholmin määrittelemä 'ongelmakarhu' ei sinänsä käyttäydy lajilleen epänormaalisti. Karhun aiheuttamat vahingot ihmisille eivät ole karhun taholta epänormaalia käytöstä. Karhulle on täysin normaalia esimerkiksi käydä hajottamassa mehiläispesiä ihmisten pihamailla öiseen aikaan. Häirikkökarhun poikkeavaa käyttäytymistä ovat sen sijaan ihmispelon heikkeneminen ja sen seurauksena röyhkeä käyttäytyminen. Karhua ei pitäisi kuitenkaan julistaa häiriköksi, jos se joskus sattuu kulkemaan ihmisasumuksen ohitse. (Nyholm 1999.)

Nyholm ei ehkä ole riittävästi miettinyt sanavalintojaan. Termin häirikkökarhu kantasana on häirikkö. Häirikkö tarkoittaa ympäristölleen häiriöksi olevaa henkilöä; siis häirikkökarhu merkitsee ympäristölleen häiriöksi olevaa karhua. Vastaavasti sana ongelma on oikeastaan sanan häiriö synonyymi. Termin pitäisi olla 'häiriintynyt karhu', tällöin siinä olisi mukana poikkeavan ja häiriintyneen käyttäytymisen leima. Sana häiriintynyt viittaa epänormaaliin ja tavallisuudesta poikkeavaan käyttäytymiseen, jota myös mielisairaudeksi saatetaan kutsua. Monesti teemme sen virheen, että leimaamme kaikenlaisen epätavallisen epänormaalksi tai jopa mielisairaaksi. Kyse on yleisestä tavasta lisätä käsitteisiin mukaan myös niiden lähikäsitteiden merkityksiä, jotka voivat muuttaa itse käsitettä harhaanjohtavalla tavalla. Esimerkiksi juuri sanaan 'häirikkö' liitetään mukaan sanan 'häiriintynyt' monet merkitykset, kuitenkin häirikkö sanana merkitsee jotakin aivan muuta kuin häiriintynyt. Termistön kanssa tulisi olla tarkkana, ettei sinänsä asiaa oikealla tavalla kuvaavasta, sinänsä kelpo nimityksestä häirikkökarhu tulisi termin 'mielisairaskarhu' synonyymiä. (CD-perus-sanakirja; ks. myös Pulliainen & Rautiainen 1999, 134.)

Nyholmin käyttämä nimitys ongelmarakku tuo mieleen lähinnä rikollisuuden mielikuvia. Todellisia ongelmarakkuksilöitä – voisiko sanoa "rikolliskarhuja" – on ollut maassamme muutamia. Suomen kaikkien aikojen pahamaineisin rakkuksilö on ollut 1884 - 1887 elänyt "Lopen tappajakarhu". Kyseinen rakku oli erittäin paha rakkuksilö. Tämän rakkun arvellaan tappaneen noin 100 lehmää ja joukon muita eläimiä. Se tappoi ahkerina päivinä jopa 2 - 3 lehmää. Tuorempi tapaus on vuonna 1977 Kuopion ympäristössä liikkunut uros, jota kutsuttiin "Suonenjoen mansikkakarhuksi". Se tappoi muutaman viikon aikana 13 lehmää ja sen käytös oli muutoinkin poikkeuksellisen röyhkeää. Viimeisimpänä Ruokolahdella kesällä 1998 lenkkeilijän surmanneesta rakkuksilöstä sanotaan, että sekään ei varsinaisesti ollut poikkeuksellisesti käyttäytyvä, häiriintynyt rakku, vaan normaalisti pentuaan puolustava emo. Se syyllistyi vain normaalia käytöstä kuvaavaan henkirikokseen. Kysehän saattoi olla pelkästä vahingosta; rakhulle saattaa tapahtua erehdyksiä saalistuskohteen tunnistamisessa. Ihmisrikollisten tavoin, mielentilatutkimuksen jälkeen rakhulle langetettiin tuomio. Ruokolahden rakku sai teostaan tappotuomion, kuten aika moni rakku saa melko vähäistenkin tekojen perusteella. (Mäensyrjä 1971, 8-10, 16; Nyholm 1999.)

Asiantuntijat ovat pohtineet syitä rakkujen muuttuneeseen käyttäytymiseen. Viime vuosien aikana petotutkija Erik S. Nyholm, joka on maamme tunnetuimpia rakkututkijoita, on useaan otteeseen julkisuudessa esittänyt näkemyksiään rakkujen nykyiseen käytökseen. Hän on esittänyt keskeisimmäksi syyksi rakkujen rauhoituksen. Rakku oppii vaistoamaan, ettei sitä uhata. Rakhusta tulee vähitellen rohkeampi, eikä se enää pelkää oleskella asutuksen lähistöllä. Peloton rakku tottuu ihmisiin ja siitä saattaa tulla hyvinkin röyhkeä.

Karhu etsii elintilansa sieltä, mistä sen helpoimmalla saa. (Jussila 1995, 26.) Karhu on omassa ajattelussaan karhukeskeinen, samoin kuin ihminen on omassa ajattelussaan ihmiskeskeinen. Karhu näyttäisi tottuvan helpommin ihmiseen kuin ihminen karhuun. Karhu voi kesyntyä hyvinkin ihmisrakkaaksi; tällaisia ihmisiin kesyntyneitä karhuja voi nähdä monissa elokuvissa. Vaikka karhu on vaarallinen eläin, sen vaarallisuutta usein liioitellaan. Eräissä kirjoissa esitetään visioita siitä, kuinka karhu ja ihminen voisivat jopa elää elämään yhdessä, jos siihen suotaisiin tilaisuus ja tarvittavasta koulutuksesta huolehdittaisiin. (Shepard & Sanders 1985, 204; Vilkkä 1996a, 99.)

Jos karhua eivät ihmiset enää samassa määrin pelota kuin ennen, niin sen sijaan ihmisiä on karhu alkanut pelottamaan lisääntyvässä määrin. Lehtihaastattelujen ja mielipidekirjoitusten perusteella ihmiset voisi tässä suhteessa jakaa ”pelkääjiin” ja ”pelottomiin”. Petovihaa ovat kokeneet henkilöt, jotka ovat karhun itse kohdanneet tai asuvat paikkakunnilla, joissa on sattunut karhun kohtaamisia. Nämä henkilöt kertovat yleisesti pelkäävänsä luonnossa liikkumista nyt enemmän kuin ennen. He eivät uskalla entiseen tapaan liikkua luonnossa. Mustikat ja korvasienet ovat vaarassa jäädä enenevässä määrin ”mättäille mätänemään”. Syrjäseuduilla aikuiset pelkäävät lastensa puolesta. Mielipidetiedustelun mukaan 60 % suomalaisista pitää karhua ihmiselle vaarallisena eläimenä³⁷. Psykologit selittäisivät ehkä karhun aiheuttamia pelkotiloja eläin-fobioiden avulla. (Pulliainen & Rautiainen 1999, 140.)

Suurin osa ihmisistä ei kuitenkaan varsinaisesti osaa edes pelätä karhua, koska he eivät ole sitä itse elävänä ”silmästä silmään” koskaan kohdanneet. Ihmisen ja eläimen vuorovaikutussuhde on muuttunut yhteiskunnallisen modernisaation myötä. Moni kaupunkilainen ei enää pelkää eläimiä siksi, ettei heillä ole ollut eläissään minkäänlaista kosketusta eläimiin. Television ja kirjojen pohjalta heille syntyy romantisoitu käsitys petoeläimistä. Mielikuvissa karhukin on kuin piirroselokuvien kiltti Nalle Puh. Kulttuuriset itsestäänselvytykset ja luonnollisuudet alkavat toistamaan itseään. Toistuessaan tällaiset käsitykset muuttuvat vähitellen kyseenalaistamattomiksi totuuksiksi. Kansalaisten karhukäsitys näyttäisi olevan riippuvainen siitä, miten läheisessä suhteessa ihminen elää karhun kanssa. Kaukana metsien kätköissä asustavasta, etäisestä karhusta on suhteellisen helppo pitää, mutta silloin kun karhu alkaa uhata ihmisen omia elinmahdollisuuksia, tällöin käsitykset usein muuttuvat pelon sanelemiksi. Kaupungeissa ei olla totuttu näkemään vapaina kulkevia eläimiä. (Buchner 1996; Koillissanomat 31.12.1998; Saksholm 1987, 13.)

Eläinten vaarallisuus on nykyisin ihmisten säätelemää. Ihmisille vaaralliset eläimet elävät yleensä tietyillä, niille erityisesti varatuilla alueilla, kuten eläintarhoissa ja -puistoissa sekä luonnonsuojelualueilla. Eläinhyökkäysohjelmuksia tapahtuu kuitenkin edelleen varsin runsaasti. Työtapaturnmia sattuu eläintarhoissa, joissa niiden asukit saattavat käydä yllätäin hoitajiensa kimppuun. Jopa norsut tappavat vuosittain yhden hoitajansa. Erilaiset koulutetut eläimet sirkuksissa ja eläinnäyttelyissä voivat nekin olla vaarallisia. Espanjan härkätaistelussa sattuu varsin tavallisesti onnettomuuksia. Luonnossa elävät villieläimet ovat nykyisin melko harvinaisia kimppuun kävijöitä, sen sijaan oma koira on huomattavasti yleisempi raatelija. Yhdysvalloissa tapahtuu vuosittain noin 4,7 miljoonaa koiran kimppuun käymistäpausta³⁸. Tosiasia on, että

³⁷ Ilpo Kojolan tiedoksianto TV1:n Aamu TV -lähetyksen haastattelussa 11.11.1999.

³⁸ Tv-ohjelma "Eläinhyökkäykset" TV4:lla 11.4.2000

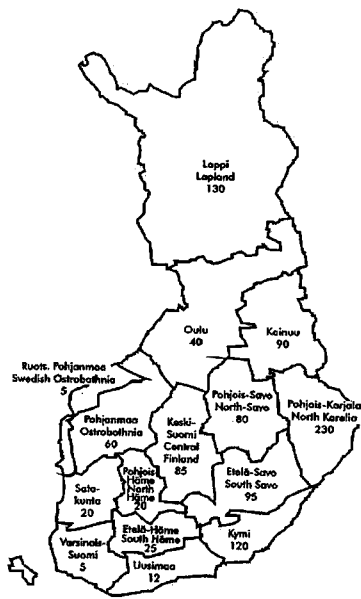
kesylystä näytävällä villieläimellä on pohjimmiltaan villin kesytön luonne. Näiden ominaislaatua tulisikin kunnioittaa ja niille tulisi suoda riittävästi omaa elintilaa. Toisinpäin tulee muistaa, että maailmanhistoria on pullollaan tarinoita ihmisten aiheuttamasta eläinten huonosta kohtelusta. Tieteilijöitä onkin eläinten vaarallisuutta enemmän kiinnostanut ihmisten harjoittama eläinräökkäys. Historian kuluessa eläimiin on kohdistettu varsin raakamaista väkivaltaa ihmisten toimesta. Eläimet ovat joutuneet sietämään halventavien asenteiden lisäksi tuskallisia käytäntöjä.

5.3. KARHUPOLITIikka

Karhukeskustelun keskeinen teema on ollut petokannan suuruuden arviointi: Mikä olisi sopiva karhumäärä maantieteellisin, biologisin ja yhteiskunnallisin perustein? Asia on arvostuskysymys, johon vaikuttaa se, millä tavoin ja kenen kannalta asiaa halutaan tarkastella. Ekologia on tieteen ala, joka tutkii lajien esiintymistä, populaatioiden kokoa, eliöyhteisöjen rakennetta ja ekosysteemin toimintaa. Maamme karhututkimus on melko vähäistä; sille myönnetään hyvin niukasti voimavaroja ja rahaa. Pohjoisten alueiden karhututkijoiden tutkimusyhteistyöelin on nimeltään Northern Forum. Suuria karhututkimusmaita ovat Yhdysvallat, Kanada ja Japani. Pohjois-Amerikassa on tutkittu varsin runsaasti karhujen ja ihmisten välisten suhteiden järjestelyjä. (Purhonen 1995, 97; Ylimaunu 1999.)

Tiedot karhujemme määristä perustuivat aina 1970-luvun puoliväliin asti lähes pelkästään kaato- ja vahinkotilastoihin, jotka eivät ole olleet täysin luotettavia. Varsinaiset suurpetokantojen määritykset alkoivat vuonna 1975, jolloin maa- ja metsätalousministeriö asetti petoeläintoimikunnan. Vuonna 1979 suurpetotutkimus siirtyi Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen (RKTL) yhteyteen. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos harjoittaa systemaattista karhukannan seuranta. Karhujen tutkiminen ei ole helppoa; riittävän luotettavan otoksen saaminen kannasta on hyvin vaikeaa, jopa mahdotonta. Karhuja on tunnistamisen helpottamiseksi rengastettu. Karhuihin on asennettu radiolähettimeä ja pantu korva- ja kynsimerkintöjä. Karhukannan arviointi edelleenkin perustuu ennen muuta havaintoihin. Kaikista karhuista ei tehdä koskaan havaintoja. Havaittujen karhujen perusteella määritellään vähimmäiskanta, josta edelleen lasketaan koko maata koskeva ja todellista tilannetta kuvaava karhukanta-arvio. Todellisen kannan arvioidaan olevan jopa kaksinkertainen verrattuna vähimmäiskantaan. (Jussila 1995; Nyholm & Kemilä 1990, 34, 37.)

Etelä- ja Keski-Euroopan tapaan Suomessakin karhut olivat vähällä kuolla sukupuuttoon. 1960-luvulla arvioitiin Suomessa olleen enää satakunta karhua. Tällöin viranomaiset havahtuivat asian suhteen. Vuonna 1964 kiellettiin karhunpyynti talvipesiltä; se yhdessä muiden rajoitusten kanssa käänsi karhukannan kasvuun. Vielä 1970-luvun puolivälissä maassamme oli karhuja vain 200. Vuoteen 1980 mennessä edellinen luku oli kaksinkertaistunut (400). Tämän jälkeen karhukanta on lisääntynyt sadoittain vuosittain. 1990-luvun loppuvuosina karhukanta ylitti 1 000 yksilön rajan. Tuhatkunta on vakiintumassa Suomen karhuksi. Vuoden 1986 tietojen mukaan urosten osuus karhukannasta on noin 70 %. (Nyholm & Kemilä 1990.)

Kuva 5. RKTL:n arvio karhujen lukumäärästä riistanhoitopiireittäin 1999.

Varsinaiset päätökset eläin- ja metsästyskiintiöistä tekee maa- ja metsätalousministeriö, jonka toiminta perustuu poliitikkojen päätöksiin ja lakeihin. Alue- ja pyyntilupakiintiöiden määrittämisessä kuullaan riistanhoitopiirejä ja alan tutkimuslaitoksia. Päätöksenteko on ollut hyvin pääkaupunkikeskeistä. Karhuasioista ovat puhuneet ja päättäneet ne, jotka eivät itse ole asuneet karhujen keskellä. Suomen virallista petopoliitikkaa on linjattu mm. Suurpetotyöryhmän raportissa (MMM 6/1996). Suomalainen petopoliitikka perustuu metsästyslain ns. kestäväen käytön periaatteeseen, jonka mukaan ihmisen tulee verottaa riistakantaa vain oman tarpeensa verran, jotta kanta saataisiin säilymään edelleen elinvoimaisena tulevaisuudessakin. Muillekin pedoille tulee myös jättää saalista. Nykyiset kiintiöt ottavat huomioon kannan tilan ja uusiutumisen. Suomessa suurpetokantoja ollaan pyritty viime vuosina hallitusti lisäämään. Suomen viranomaiset ovat hyväksyneet lukuisia luontoa koskevia sopimuksia, mm.

sopimuksen luonnon monimuotoisuuden suojelusta. Tämän mukaan yhtään eläin- tai kasvilajia ei saa hävittää Suomesta sukupuuttoon. (Rinkinen 1995, 76.)

Nykyisin Euroopan unionin luontodirektiivit määrittävät petopoliitikkaamme. EU:n luontodirektiivi jakaa suojeltavat luontotyytit, eläimet ja kasvit eri ryhmiin. Näiden kohtelua EU säätelee direktiivin kuudella kohdalla. Niistä toinen, neljäs ja viides koskevat eläimiä. Toiseen direktiiviin kuuluvat eläimet, joita varten on osoitettava erityisiä suojelualueita. Karhu kuuluu direktiivin neljänteen liitteeseen, joka määrittelee eläimet, jotka vaativat tiukkaa suojelua. Viides direktiivi määrittelee lajit, joiden hyväksikäyttöä on säädeltävä. Niitä saa metsästä, mutta vain hallitusti. Suomen maa- ja metsätalousvirkamiehet ovat ehdottaneet karhun siirtoa neljännessä viidenteen direktiiviliitteeseen. Suomi haluaisi, että karhu siirrettäisiin EU:n luontodirektiivissä tiukasti suojeltavien eläinten listalta hallitusti eli normaalisti metsästettävien eläinten joukkoon. EU:n periaatteellisenä lähtökohta on ollut, että suurpetoja ei saisi metsästä lainkaan. EU hyväksyi kuitenkin poikkeuksen tästä ja sallii Suomen osalta säädellyn metsästyksen. (HS 27.9. 1998; Jussila 1995; Luovio 1999; Valkama 1999.)

EU:n sopimuksissa eläimet luokitellaan vahinkoeläimiin, rauhoittamattomiin lajeihin, riistaeläimiin ja luonnonsuojelulajilla rauhoitettuihin lajeihin. Karhu ja muut suurpedot ovat Suomen metsästyslaissa (1993) sijoitettu ryhmään riistaeläimet. EU:n elinympäristödirektiivin (92/43/ETY) mukaan karhu, samoin kuin susi ja ilves, kuuluvat ns. tiukasti suojeltavien eläinten ryhmään. Näiden lajien osalta on kiellettyä mm. tahallinen pyydystäminen ja tappaminen. EU velvoittaa jäsenmaitaan suojelemaan kaikin tavoin suurpetoja, siellä missä niitä vielä on jäljellä. Suurpedon saa tappaa vain, jos se on vaaraksi ihmiselle tai kotieläimelle tai aiheuttaa merkittävää haittaa elinkeinolle. EU:n luontodirektiivi edellyttää täysin suojeltujen lajien pesimä- ja levähdyspaikkojen rauhoitusta. Suomen lainsäädännössä tätä ei ole kirjoitettu pykälä pykälältä EU:n

edellyttämällä tavalla, siksi Suomi sai huomautuksen tästä. EU antoi viime keväänä Suomelle lisäksi virallisen huomautuksen liian väljästä suurpetojen metsästyksestä. Suomi on pyytänyt poikkeuksia direktiiveistä, mutta saanut ainoastaan yhden. EU ei velvoita Suomea varaamaan karhuille erityisiä suojelualueita, kuten esimerkiksi Ruotsin on tehtävä. (Cajander 1998; HS 26.7.1998; Lapintie 1998; MMM 6/1996; Pihlaja 1998; Pulliainen & Rautiainen 1999, 150.)

5.4. PETOJEN VASTUSTAMINEN

Petoeläimiä on vihattu ja pelätty kautta aikojen. Karhua on yleisesti pidetty suurta vahinkoa aiheuttavana vaarallisena petona. Petojen vastustajat ovat vaatineet petoeläinten vähentämistä tai jopa hävittämistä kokonaan sukupuuttoon. Vieläpä luonnonsuojeluihmisetkin olivat ennen sitä mieltä, että tietyt pedot, kuten sudet, tulisi hävittää sukupuuttoon niiden pahuuden vuoksi. Vuosisadan alun eläinsuojelu langetti syyllisen roolin pedoille. Eläinsuojeluväen mukaan pedot aiheuttavat muulle eläimistölle pelkästään kärsimystä. Luonnonsuojelun painopiste oli tuolloin muissa luontokappaleissa kuin pedoissa. Petojen suojelu ei kuulunut entisaikoina luonnonsuojelun periaatteisiin. (Vilka 1998b.)

Metsästäjät ovat perinteisesti suhtautuneet myötämielisesti petojen hävitykseen. Heidän mukaansa riis-taeläimiä olisi enemmän, jos petoja olisi vähemmän. Yleinen kansalaisten mielipide maassamme tuntuisi olevan, että häirikkökarhut saa lopettaa ilman muuta. Vaarallisten yksilöiden ampumiseen myönnetään suhteellisen helposti lupa erikoislupamenettelyn kautta. Luvan myöntää maa- ja metsätalousministeriö riis-tainhoitopiirille. Citykarhun välitön ampuminen on usein kuitenkin hätävarjelun liioittelua. Tappamisen sijasta tulisi kokeilla muitakin keinoja asian ratkaisemiseksi. Suomessa on kahden viime vuoden aikana kaa-dettu neljä häirikkökarhua. (Width 1999; Vilka 1998b.)

Ruokolahden kunnassa asukkaat ovat alkaneet ”narista” suuresta karhumäärästä. Kuntalaiset ovat vaatineet karhukannan pienentämistä kuntansa alueella, koska petoeläinten koetaan uhkaavan asukkaiden turvallisuutta. Ruokolahden kunnanhallitus teki asiasta kantelun oikeuskanslerille. Oikeuskansleri Paavo Nikula vastauksessaan Ruokolahden kunnalle 13.7.1999 toteaa seuraavaa: ”Valtiovallan tehtävä on edistää sekä ihmisten turvallisuutta että luonnon monipuolisuutta. Ihmisten turvaaminen petoeläimiltä on kuitenkin ensisijaista, mikäli nämä tavoitteet joutuvat ristiriitaan”. (Luovio 1999.)

Onko ihmisillä oikeus tappaa häirikkökarhu? Perinteisesti ”hyvän elämän häiritsijät” on saatu poistaa joukoista niin ihmismaailmassa kuin eläinmaailmassakin. Ihmisellä on oikeus suojella ja puolustaa sekä itseään että lähimmäisiään (ja karjaansa) pedoilta. Ihminen saa puolustaa omaa reviiriään, eikä hänen tule luonnollisestikaan elää petojen ehdoilla. Maailman tulee perustua vahvimpien oikeustajuun. Järjetön luontokappale ei itse tiedä mikä sille on hyväksi tai huonoksi, sitä viisaampi ihminen sen jo voi tietää. Luonnon omassa oikeusjärjestelmässä on voimassa ”viidakon lait” ja ”vahvimman oikeus”: ”Saalista tai tule saalistetuksi, syö tai tule syödyksi”³⁹. Voittajilla on kaikki oikeudet poistaa vihollisensa keinolla millä hy-

³⁹ Sanonta on lainattu joltakin kirjoittajalta, mutta en saanut jälkikäteen selville mistä lähteestä.

vänsä. Heikkojen yksilöiden eli häviäjien kohtalo on kuolla. Kaikkien karhujen hävitys vastaisi ihmisoi-
keusrikoksena tunnettua joukko- tai kansanmurhaa. ”Karhukansan” murha ei kuulosta kovinkaan sivi-
tyneeltä idealta.

5.5. PETOJEN PUOLUSTAMINEN

Suhtautuminen karhuihin voi olla myös niitä puolustelemaa. Positiivinen asennoituminen petoeläimiin on uutta. Petojen puolustajat ovat muistuttaneet historiasta. Pedot ovat aikojen alusta asti kuulunut osana luontoon. Niiden hävittäminen sieltä olisi rikos luontoa kohtaan. Petojen sukupuuttoon kuoleminen olisi melkoinen häpeä maallemme. Petojen merkitys ihmisille on nykypäivänä erilainen kuin ennen. Aiemmin pedot olivat todellinen uhka ihmisille ja kotieläimille. Koko elämän toimeentulo oli vaarassa karhun pääs-
tyä perheen ainoan lehmän tai hevosen kimppuun. Metsästyksen tarpeellisuuden ymmärsi tältä pohjalta. (Leinonen & Suominen 1991, 5; Nyholm & Kemilä 1990, 222; Vilka 1998b.)

Nykyään tilanne on täysin toisin, suurpedot eivät enää uhkaa ihmisten hyvinvointia. Metsästystäkin har-
rastetaan nykyisin vain oman huvin ja taloudellisen hyödyn vuoksi. Nykyisin tajutaan luonnon tasapainon
merkitys entistä paremmin. Tässä pedoillakin on oma tehtävänsä jyräjien ja peuraeläinten lisääntymisen
säätelyssä. Luonnon kokonaisuus ja monimuotoisuus tarvitsee myös petonsa. Eläinnäkökulma painottaa,
että eläimet kuuluvat maailman kokonaisuuteen siinä missä ihmiset ja muut Luojan luomat olennot. Ihmis-
oikeuksien tapaan petoeläinten olemassaoloa ja hyvinvointia tulee puolustaa riippumatta niiden hyödylli-
syydestä ekosysteemille tai haitallisuudesta ihmiselle. Kaikilla olennoilla tulee olla oikeus olemassaoloonsa
riippumatta hyödyllisyydestä tai haitallisuudesta. (Vilka 1998b.)

Eläinkantojen säätely on oikeastaan ihmisen toimintarajojen ylitys, vähän niin kuin eutanasia meille ih-
misille. Luonto itse on vuosituhansien ajan hoitanut eläinkantojen säätelyn. Ihmiset aiheuttavat usein pel-
kästään ongelmia puuttuessaan luonnon kiertokulkuun. Eläimet eivät varsinaisesti tarvitse ihmisiä sääteli-
jökseen. Voisi kysyä, millä oikeudella ihmiset lähtevät muuttamaan alkuperäistä, rikasta luontoa ”asfaltti-
viidakoksi”: Määrätty määrä puita, korkeintaan muutama ihmisen mieleinen eläinlaji tietyissä paikoissa,
kaikki tämä luonnollisesti ihmisen hyvässä kontrollissa ja hallinnassa. Luontoromantiikka, villin vapauden
ihannointi tai luontomatkailet eivät ole kaikkein vakuuttavimpia petomäärien arvioinnin lähtökohtia.

Rakkaus: ”kaiken se kestää, kaikessa usko, kaikessa toivoo, kaiken se kärsii” (1. Kor. 13:7). Raamatun
mullistava opetus aikanaan oli käsky rakastaa ei ainoastaan ystäviä, vaan myös itsensä vihollisia. Leena
Vilka (1998b) esittää asian näin: ”Mitään erityisen eettistähän ei ole siinä, että suojelemme niitä eläimiä,
joista on itsellemme hyötyä ja iloa. Eläinetiikan vaikein läksy on oppia arvostamaan ihmiselle vaarallisia
eläinyksilöitä, jopa silloin kun yhteentörmäyksiä ei voida välttää”. Etiikan yksi vaikeimmista asioista on
oppia rakastamaan vihollistaan, josta ei aina pidä. Mielestäni eläinoikeuksien puolustamisen, eikä pelkäs-
tään eläinoikeuksien vaan myös kaikenlaisten muidenkin huonompisoisten oikeuksien puolustamisen,
voi kulminoida Jeesuksen sanoihin (Ollila 1989, 70; Vilka 1998a, 56.):

Te olette kuulleet sanotuksi: 'Rakasta lähimmäistäsi ja vihaa vihollistasi'. Mutta minä sanon teille: rakastakaa vihollisianne ja rukoilkaa niiden puolesta, jotka teitä vainoavat, että olisitte Isänne lapsia, joka on tarvissa; sillä hän antaa aurinkonsa koittaa niin pahoille kuin hyvillekin, ja antaa sataa niin väärille kuin vanhurskaillekin. Sillä jos te rakastatte niitä, jotka teitä rakastavat, mikä palkka teille siitä on tuleva? Eivätkö publikaanitkin tee samoin? Ja jos te osoitate ystäväillisyyttä ainoastaan veljellenne, mitä erinomaista te siinä teette? Eivätkö pakanatkin tee samoin? Olkaa siis te täydelliset, ninkuin teidän tarvullinen Isänne täydellinen on. (Matt. 5: 43-48.)

6. KARHULIIKETOIMINTA

6.1. ELÄINTARHAT JA -SIRKUKSET

Karhulla voidaan tehdä myös ”bisnestä”. Ihmisten halu nähdä eläviä eläimiä voi toimia yrityksen liike-ideana. Eläintarhat ja -sirkukset ovatkin kautta aikojen rahastaneet lapsiperheitä tällä helpolla tavalla varsin tehokkaasti. Eläintarhoja onkin kritisoitu pelkiksi eläinnäyttelyiksi, joilla vain rahastetaan. Mutta on eläintarhoissa hyviäkin puolia. Eläintarhoja käytetään yleisesti uhanalaisten lajien säilytyspaikkoina. Ne ovat sopiva elinympäristö eläimille, joiden lajit ovat kutistuneet lähes olemattomiin. Eläintarhan suojatuissa olosuhteissa ne voivat lisääntyä rauhassa. Eläintarhassa oleskelun jälkeen eläimiä palautetaan jälleen takaisin luontoon. Ihmiselle vaarattomin tapa kohdata karhu on vierailu eläintarhassa. Monet ihmiset eivät elämänsä aikana karhua muulla tavoin näekään. (Pickering 1999, 143.)

Eläintarhat on nähty eläinoikeudellisena kysymyksenä. Luonnonsuojelijat ovat kautta aikojen kritisoineet eläintarhoja siitä, että niissä eläimet menettävät vapautensa, kun niitä pidetään suljetuissa häkeissä vankeudessa ja muuten kontrolloidussa ympäristössä. Eläimet joutuvat usein elämään liian pienissä ja virikkeettömissä tiloissa, joissa ne helposti alkavat käyttäytymään varsin stereotyyppisesti. Paljon keskustelua on herättänyt eläintarhaeläinten oikeudet, kuten niiden oikeus vapauteen ja luonnonmukaiseen elinympäristöön. Eläintarhojen nähdään symbolisoivan vapauden menetystä. Eläintarhoja on verrattu jopa siirtomaiden imperialistiseen vallankäyttöön. Koko elinikänsä eläintarhassa viettävien eläinten pelätään ”laitostuvan”, samalla tavoin kuin vaikkapa vanhusten vanhainkodeissa. Ongelman ratkaisuksi soveltuisi ehkä jonkinlainen eläinten kierrätys: Eläimet sijoitettaisiin luonnosta eläintarhaan muutamiksi vuosiksi ja sieltä ne palautettaisiin jälleen takaisin luontoon.

Suomen eläintarhoissa asustaa tällä hetkellä muutamia kymmeniä erilaisia karhuja. Karhuja voi nähdä Suomen tunnetuimmissa eläintarhoissa ja -puistoissa, kuten Korkeasaaren eläintarhassa ja Ähtärin eläinpuistossa. Kuusamoon on vastikään (3.6.1998) perustettu Kero-Suurpetokeskus, jonka tunnetuimmat asukkaat ovat, lehdissäkin esillä olleet, uroskarhu Vyöti (5-vuotta) ja naaraskarhu Tessu (6-vuotta) ja näiden pentu Juuso ja Jooseppi. Maamme sirkuksissa on villieläinten käyttö nykyisin täysin kiellettyä. (Kero 1999; Mainio 1998.)

6.2. KARHUNMETSÄSTYS

Metsästys, riistanpyynti, jahti – monta nimitystä samalle asialle. Toinen karhulla rahastamisen keino on metsästys. Metsästyksellä on pitkät perinteet, sitä sanotaankin ihmisen ensimmäiseksi elinkeinoksi. Pyyntikulttuureiksi kutsutaan yhteiskuntia, joiden elinkeinoina ovat metsästys ja kalastus. Karhujen metsästystä ihmiset ovat harjoittaneet kivikautisista ajoista asti. Entisajat täällä Pohjan perillä

ovat olleet kovia: Viljelemätön karu maa, talven kylmyys, lumi ja jää, pitivät liikkeellä jokapäiväisen leivän hankinnassa. Elämä oli kamppailua selviytymisestä yli kylmän talven. Erämaista ja metsistä sai ruuaksi lihaa ja suojaksi lämpimiä nahkoja ja turkiksia. Entisaikoina metsästäjän ja riistan välinen suhde oli sopusointuinen ja tasa-arvoinen. Ihminen surmasi eläimiä ainoastaan välttämättömän toimeentulonsa turvaamiseksi. Suomessa karhun metsästys oli pitkään kaikkien vapaa oikeus. Valtiovalta oikein houkutteli miehiä karhun kimppuun. 1600-luvulla maksettiin karhusta jopa tapporahaa. Vuoden 1664 metsästyslain mukaan: ”Jokainen saa vapaasti ampua, tahi pyydystää ja omanansa pitää karhun, ...” (Pullainen & Rautiainen 1999, 89.) (Kuva 6.)

Entisaikoina karhun metsästyksen liittyi oikeaa sankariromantiikkaa. Karhu oli saavutuksen ja urotyön välikappale. Karhun tappaminen oli eräänlainen ”maskuliininen potenssiiritti”⁴⁰. Karhu merkitsi vaarallista vastustajaa ja uhkaa. Metsästäjän tuli voittaa karhun edustama uhka, luonto. Suurin sankari oli eniten karhuja kaatanut metsämies. Entisaikoina karhua pyydettiin raudoilla, ritakuopalla, käpylaudalla, keihäällä ja ampumalla. Nykyisestä karhunmetsästyksestä on sankariromantiikka väistynyt ja se on muuttunut melkein pelkäksi tekniseksi operaatioksi tehokkaiden ampuma-aseiden aikakaudella. (Sarmela 1991, 240-241.)

Ampuma-aseiden tultua käyttöön suurenkin saaliseläimen kuolema muuttui mekaaniseksi suorituksiksi. Elämän ja kuoleman avaimet siirtyivät teknologialle. Usko tekniikkaan syrjäytti uskoa siihen, että ihminen olisi osa luontoa ja vastuussa karhun tappamisesta luonnon jumalille tai kaikkien karhujen kantaemolle. Metsäteollisuus ei ole tarvinnut tuonpuoleisia selityksiä, sen ylläpitämässä kulttuurissa karhu ristiinnaulataan metsästysmajan seinälle. Eikä ihmisen ole tarvinnut kunnioittaa karhun oikeuksia, huolehtia karhun elämän jatkumisesta, kaiken olemassa olevan ikuisesta kiertokulusta. Teknologia vapautti tappajat vastuusta. (Sarmela 1991, 242.)

Nykyisin metsästys ei ole enää kenenkään pääelinkeino Suomessa. Lapissa sillä on osaelinkeinona edelleenkin oma tärkeä merkityksensä. Maassamme on nykyisin lähes 300 000 metsästäjää. Metsästyksellä saatavien lihan ja turkisten arvo on useita satoja miljoonia markkoja vuosittain. Karhunmetsästys on maas-

⁴⁰ James M. Taggart on kuvannut maskuliinista identiteettiä erään Latinalaisessa Amerikassa tunnetun karhukansansadun kautta. Taggart, J. M. (1997): *The Bear and His Sons: Masculinity in Spanish and Mexican Folktales*. University of Texas Press.

samme täysin järjestäytymätöntä. Karhun metsästäjiä on ollut parhailla mailla ruuhkaksi asti. Innokkaiden yrittäjien toimista ei oikein kukaan kannu vastuuta. (Nyholm & Kemilä 1990, 236; Reinikka & Mäki 1995, 28.)

Metsästykseseen liittyvät asiat kuuluvat maa- ja metsätalousministeriön kala- ja riistaosaston alaisuuteen. Maa- ja metsätalousministeriö myöntää vuosittain alueelliset karhun kaatoluvat, joiden perusteella riistanhoitopiirit myöntävät varsinaiset pyyntiluvat. Muita metsästysasioista vastaavia viranomaisia ovat: ympäristöministeriö, Metsähallitus ja Riista- ja kalataloudellinen tutkimuslaitos. Alan neuvonta- ja valistusjärjestö on Metsästäjien Keskusjärjestö (MKJ). Sen keskuustoimisto on Helsingissä ja sillä on 15 riistanhoitopiirin alueellista toimipistettä. Maassamme on kaikkiaan 298 riistanhoitoyhdistystä, jotka vastaavat metsästykseseen liittyvistä käytännön järjestelyistä. Riista- ja kalataloudentutkimuslaitos harjoittaa alan tutkimustoimintaa. Lisäksi Suomessa toimii Suomen Metsästäjäliitto ja Suomen Metsästäjä- ja Kalastajaliitto (SMKL). Maassamme ilmestyviä metsästyslehtiä ovat mm. Jahti-Jakt, Metsästys ja kalastus, Metsästäjä ja Erämies. (Nyholm & Kemilä 1990, 236; Reinikka & Mäki 1995, 283.)

Karhunmetsästyksestä säädetään metsästyslaissa ja siihen liittyvissä säädöksissä ja asetuksissa. Nykyinen metsästyslaki astui voimaan 1.8.1993. Lain peruseriaate on se, että metsästys kuuluu alueen omistajille. EU:in liittyminen ei tuonut mukanaan merkittäviä muutoksia maamme metsästyskäytäntöihin. EU:lla ei ole varsinaista metsästyslainsäädäntöä lainkaan, vaan sen metsästysasiat kuuluvat ympäristö- ja suojelulainsäädäntöön. Karhunmetsästys oli vapaata aina vuoteen 1964 asti, jolloin karhulle säädettiin rauhoitus-aika. Nykyisin karhua saa metsästää rajoitettuna aikana vuodesta. Muuna aikana se on rauhoitettu eläin, jonka häiritseminenkin on laitonta. Karhu on rauhoitettu koko talvipesässä viettämänsä ajan. Naaraskarhu, jolla on alle vuoden ikäinen pentu, ja parin vuoden vanhat pennut ovat rauhoitettuja ympäri vuoden. Luonnonsuojelupiirit ovat esittäneet puheenvuoroja karhun täydellisen rauhoituksen puolesta. Sen seurauksena karhukanta saataisiin nopeaan kasvuun. (Reinikka & Mäki 1995, 28.)

Koko maassa karhumetsästyskausi alkaa 20. elokuuta ja päättyy viimeinen päivä lokakuuta. Aiemmin pohjoisimmassa riistanhoitopiirissä (Lappi, Oulu ja Kainuu) oli lisäksi kevätmetsästyskausi 1.5. - 15.6. välisenä aikana, mutta vuoden 1993 metsästyslaki kielsi tämän kevätmetsästyksen kokonaan. Nykyisin kevätpyynnin tarpeellisuudesta käydään keskustelua; toiset kannattavat sitä toisten sitä vastustaessa. Eräät tahot ovat vaatineet vapaata metsästystä. Eräät tahot haluaisivat puolestaan suurpetojen pyynnin luvanvaraiseksi. Metsästäjäpiirit ovat yleisesti kannattaneet luvanvaraistamisen ajatusta. Jos suurpetojen metsästysluvut myönnettäisiin henkilökohtaisina, se estäisi hämäräperäisen kaupankäynnin kaatoluvilla. Nykyisellään karhujahtiin tarvitaan maanomistajan lupa. Metsähallitus myy muille kuin maanomistajille karhunkaatolupia omistamilleen alueille varsin auliisti. Karhusta peritään lisäksi kaatomaksu, joka on ollut noin 1 200 mk per karhu. (Poutanen 1985, 10.)

Metsästysoikeus voidaan myöntää kaikille asianomaisen aseenkantoluvan haltijoille. Aseenkantolupa edellyttää 15 vuoden ikää, vähintään 2 500 joulun kiväärin omistusta ja ampumataitoa. Karhunmetsästäjältä ei vaadita muiden riistaeläinten metsästyskorttia, jonka saaminen puolestaan edellyttäisi metsästäjäatutkin-

non suorittamista. Metsästäjän tärkeimmät pyyntivarusteet ovat ampuma-ase (kivääri tai haulikko) ja metsästyskoira, ”peni”. Useimmat käyttävät koiraa, yleensä suomenpystykorvaa tai karjalankarhukoira, apuna metsästyksessä. Metsästys voikin olla koiran ja miehen yhteistyötä. Metsästäjälle koira on usein enemmän kuin pelkkä metsästyksen apuväline, se on monesti suoranainen ystävä ja metsästystoveri. (Reinikka & Mäki 1995, 49, 78.)

*Miesjoukko urhea metsähän bihtää
pyssyil ja kirkkail keihäil,
kableissa seuraavat reijuvat koirat
silmillä leimuvilla.
(Kivi 1984, 15⁴¹.)*

Luvatonta karhunmetsästystä luvattomilla menetelmillä harjoitetaan yleisesti Pohjois-Suomessa. Jos tällaista näkee tapahtuvan, tulee asiasta ilmoittaa viranomaisille. Passiivisten pyydysten, kuten häkkien, loukkujen ja rautojen käyttö, on ollut lailla kielletty vuodesta 1964. Karhua ei myöskään saa houkutella haaskan avulla ammuttavaksi, eikä sitä tule ampua omalta haaskalta tai sen läheisyydestä. Talvipesästä pyynti ja kelkalla tai moottoriajoneuvolla pyynti ovat lailla kiellettyjä tekoja. (Leinonen & Suominen 1991, 5; Saari 1986, 28.)

Luvattoman pyynnin seurauksena metsästäjä menettää aseensa valtiolle. Valtio veloittaa karhusta sen siitosarvosta riippuen 5 000 - 20 000 markkaa; kaikkein kalleimpia ovat täysi-ikäiset naaraat. Salametsästäjä saa rangaistukseksi kovimmillaan vankeutta, mutta yleensä vain sakkoja. Karhun luvattomasta kaadosta voi seurata jopa kaksi vuotta vankeutta ja metsästyskielto jopa viideksi vuodeksi. Lapissa lisääntynyt salametsästys haluttaisiin saada kuriin erityisen luontopoliisin avulla. Lapin lääninhallituksen yhteyteen on esitetty perustettavaksi erityinen eräpoliisiyksikkö. Luontopoliisin tehtäviin kuuluisivat metsästyksen, kalastuksen ja poronhoidon valvonnan ohella myös muut luonnossa liikkumiseen ja luonnon käyttöön liittyvät asiat. Ulkomailla laitton salametsästys on todellinen ongelma. Luonnonsuojelijoiden yksi tärkeä toimintakenttä ympäri maailman on riistaeläinten ja juuri karhujen salametsästyksen valvonta. (Kämäräinen 1999b; Mainio 1997a.)

Metsästystä harjoitetaan yleensä pyyntieläimen lihan, nahan, turkiksen tai sarvien tähden. Kaikkinensa kaadetusta karhusta voi rahastaa jopa 30 000 - 40 000 markkaa. Entisaikoina metsästettiin ennen muuta eläinten turkiksia. Pohjois-Amerikassa erityisesti pääpaino asetettiin turkisriistan metsästykseseen, sillä turkikset olivat varsin hintavia menneinä aikoina. Nykypäivänä turkismetsästys on menettänyt hallitsevan asemansa. Turkiksia edelleenkin himoitaan saaliiksi ja niillä on yhä jossakin määrin taloudellista merkitystä. Hyväkuntoisen taljan arvo on muokattuna 10 000 - 15 000, jopa 20 000 markkaa. (Liukkonen 1995; Poutanen 1985, 10; Reinikka & Mäki 1995, 251, Rockwell 1991, 60-61.)

⁴¹ Kivi, A. (1984): Sydämeni laulu. Valikoima runoja. Kuvittanut Vuori, P. SKS:n toimituksia 407. SKS. Helsinki. Jyväskylä: Gummerus Oy. (Runo: Karhunpyynti s. 15)

Suuressa maailmassa erityisesti käydään kauppaa karhun erilaisilla osilla. Karhun kypälät, kynnet, leuka ja hampaat ovat arvotavaraa. Karhun kypäliä pidetään suurena herkkuna monissa maissa ja niissä uskotaan olevan parantavaa voimaa. Karhun kallolla voi myös ansaita sievoisen summan rahaa. Perinteinen kiinalainen lääketiede pitää suuressa arvossa karhun sappea, jolla tiedetään olevan parantavia vaikutuksia. Sapesta valmistetuilla lääkkeillä on suuret markkinat niin idässä kuin lännessä, varsinkin kun sapesta saatava hinta on noussut huikkeisiin lukuihin. Eräät Pohjois-Amerikan intiaanit ovat kiinnittäneet erityistä huomiota karhun leukaan, siitä he ovat valmistaneet hyvin haluttuja amuletteja. (Rockwell 1991, 41, 57, 64.)

Karhunliha luonnollisesti myös kiinnostaa metsästäjää. Karhunlihasta saa nykyisellään maksaa noin 300 markkaa kilolta. Sisäfileen kilohinta voi kohota jopa 500 - 600 markkaan kilolta. Petoasetuksen mukaan myytävä karhunliha on tarkastettava siten kuin lihantarkastuslaissa (160/60) ja sen nojalla annetuissa säädöksissä määrätään. Lihantarkastus pyrkii estämään vaarallisen sukkulamadon eli trikiinin siirtymisen ihmisiin. Lajikumppaneiden keskinäinen raatelu edistää karhujen keskuudessa trikiinin leviämistä. Karhunlihasta on miltei vuosittain löydetty trikiinejä. Tietyillä alueilla Kanadassa trikiiniä on tavattu jopa 80 prosentilla karhuista. (HS 30.9.1999; Nyholm & Kemilä 1990, 208, 211.)

Kaikkialla maailmassa metsästäjät itse eivät syö karhua. Amerikassa vain osa metsästäjistä tarkastuttaa eläimen lihan ja vielä harvempi syö sen. Venäjällä puolestaan on karhua syötty kautta aikojen. Siellä on ollut tapana käyttää kaikki syötäväksi kelpaava hyväksi ravintona. Perinne on säilynyt näihin päiviin asti, ja karhusta valmistetaan herkkuja siinä missä muustakin riistasta. Karhun liha on karkeasyistä ja voimakkaanmakuista. Lihan rasvakerros on varsin paksu. Ravintola-annoksissa lihan makua joudutaan jossakin määrin pehmentämään. Karhu on parhaimmillaan paistina, myös keittoihin ja uunissa haudutettuihin ruokiin se sopii erinomaisesti. Karhun kanssa voi tarjoilla puolukkahilloa, hunajaa, katajanmarjoja, yrttejä (timjamia, rosmariinia) tai rommia. (HS 30.9.1999.) Televisiosta tunnettu kokki Jaakko Kolmonen kehuu karhun lihan makua. Karhu on hänen mukaansa: ”rasvaista, mutta vietävän hyvää. Minkään muun riistan maku ei mene sen yli.” (Bäcksbacka 1999.)

Suomessa venäläistä ruokaa tarjoilee ainakin helsinkiläiset ravintolat Alexander Nevski, Saslik, Bellevue ja Scarona&scaronlik. Näiden ravintoloiden ruokalistalta löytyy myös karhua. Ravintoloiden karhuruokien kysyntä on ollut kohtuullisen pientä. Karhu tuo lähinnä vain eksotiikkaa ruokalistalle. Karhunlihan saaminen on joskus vaikeaa, ja näin olleen sitä ei aina ole ruokalistalla saatavilla. Ravintola Scarona&scaronlikin ruokalistalta löytyy alkuruuaksi karhupateeta ja marinoituja kantarelleja hintaan 78 markkaa ja karhumetvurstia 69 markkaa. Pääruuaksi karhua tarjoillaan rommimarinoituna paistina, 320 markkaa. Ruukussa tarjoiltu karhu smetanapohjaisen kastikkeen, tattarin, hapankaalin ja mustaherukkahyytelön kera maksaa puolestaan 290 markkaa. (HS 23.9.1999b; Soikkanen 1997.)

Karhunmetsästyä on pidetty ”herrojen harrastuksena”, jota jopa keisarit ja kuninkaat ovat harrastaneet. Suomalainen karhu kiinnosti aikanaan pietarilaisia ”julkkiksia”: Venäjänmaan tsaaria ja Suomen suuriruhtinaita. Heidän lisäksi koko hoviväki oli kiinnostunut karhujen pyytämisestä, ja tämä teki suomalaisesta karhusta suosituksen kansainvälisen metsästyskohteen. Keisarit olivat oman aikansa kuuluisuuksia, joi-

den tekemisiä seurattiin tarkoin sanomalehdistössä. Keisarillisen karhujahdin kuvaukset olivat varsin tavallisia sen aikaisissa lehdissä. Nykyisinkin karhunmetsästyksessä on mukana elitistisiä piirteitä lähinnä siitä - syystä, että se on suhteellisen kallista. Karhunmetsästyksessä on lähinnä varakkaiden ihmisten harrastus. Johtavissa asemissa olevat henkilöt tekevät syksyisin ruskaretkiä Lappiin ja muille karhualueille, kuten Kuolaan. Karhukierrokset maksavat huomattavia summia rahaa. Huvimetsästyksen ja karhukierrosten järjestäminen on monille kannattava liikeyritys. (Jaakkola 1997; Mäensyrjä 1971, 26, 28-29; Nyholm & Kemilä 1990, 223.)

6.3. LUONTOMATKAILU

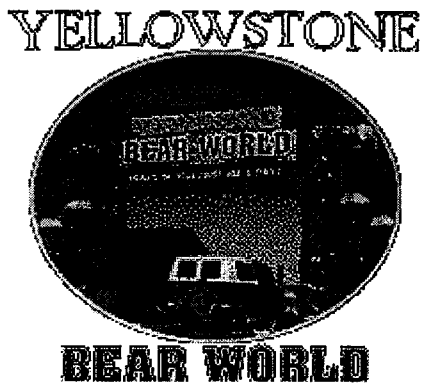
Toimeentulonsa voi hankkia myös karhuun liittyvällä luontomatkailulla. Ekomatkailu on nimittäin kasvattanut suuresti suosiotaan. Yhä useampi kaupunkilainen lähtee nykyisin etelänloman sijasta luontoon: ”etsimään jännitystä yksinkertaisesta”. Erityisesti keskieurooppalaiset, japanilaiset ja amerikkalaiset haluavat nyt ”palata luontoon”. Monet haluavat nähdä eläviä eläimiä niiden aidossa luonnon ympäristössä. Luontomatkailun tavoitteena on kokea ympäristöystävällisesti luontoelämyksiä. Ekomatka pitää sisällään ennen muuta urheilullisia retkiä - joko patikointia tai vaeltamista - luonnon helmassa. Ekomatka voi olla myös ”akkujen lataamista”, vetäytymistä omaan rauhaan ja pelkkää oleskelua maaseudulla. ”Luontofriikkejä” on ainakin kahdenlaisia (Forsström 1998.):

- (1) *Yhdelle riittää, kun elämysten ohessa on tarjolla telttä, nuotion paikka ja vettä, mahdollisesti myös opas. Ei häiritse, vaikka rinka hiertää ja evästyks on muonaa, vaikka hyttyset syö tai karhu karjuu kumpareen takana. Päinvastoin, hän nauttii entistä enemmän, koska survääl-elto täytyy.*
- (2) *Toista ovat ne suurkaupunkien hälinässä kasvaneet luontomatkailijat, jotka haluavat nähdä mahdollisimman paljon mahdollisimman väijättömästi. Hyvä jos lillukan viereen pääsee autolla, jos yösiijassa on suihku, jos olut on kylmää ja illallisella gummattia, jos ainakin oppaan taskuun on tullut ohvia ja pakkaaseja kantaa joku muu. (Forsström 1998.)*

Suomessa on kaikkiaan 31 kansallispuistoa, joissa on lukuisia patikka- ja luontoreittejä. Valtion omistamia luontokeskuksia on kahdeksan. Luonnonpuistot tarjoavat enimmäkseen vain luontoelämyksiä, niissä eläimet useinkin loistavat poissaolollaan. Yksityinen luontomatkailutoiminta on oma luku sinänsä. Karhuun liittyvää luontomatkailua edustaa mm. Kuusamon karhunkierros, jossa tänä kesänä kävi 10 000 reppuristia. Täysipitkän karhukierroksen mitta on 80 kilometriä. Kanadassa karhu on melkoinen matkailuvaltti. Luontomatkailu tuo vuosittain runsaasti ihmisiä Brittiläiseen Kolumbiaan, missä on erityisen paljon karhuja. Myös suomalaista karhua voisi hyödyntää entistä tehokkaammin matkailutoiminnassa. Hyvin hoidetut suurpetokannat voisivat tuoda maallemme kansainvälistä mainetta ja lisätuloja luontomatkailun muodossa. (Cajander 1998; Mainio 1997b; Tukia 1997.)

Tutkielmaa tehdessä on mieleeni tullut karhumatkailuun liittyvä liikeidea. Maassamme tietämykseni mukaan ei vielä ole nimenomaista ”karhu-luonto-erämatkailukeskusta”. Mielestäni karhuteeman ympärille

voisi kehittää toimivan liikeyrityksen, joko kokonaisen matkailukeskuksen tai pienempimuotoisen ohjelmatoimiston, joka järjestäisi karhuaiheista ohjelmaa, kuten ”karhuteemaviikkoja”, jo olemassa olevissa luontomatkailuun suuntautuneissa matkailuyrityksissä. Karhun kulttuuriperinteestä voisi hyvin ammentaa monenmoisia ohjelmanumeroita. Rahoituksen puuttuessa en ole itse pystynyt viemään eteenpäin kyseistä hanketta, mutta ehkä joku toinen kiinnostuu tämän tutkielman luettuaan ideasta siinä määrin, että jonakin päivänä voimme suunnata lomamatkamme asianomaiseen kohteeseen.

Olen miettinyt viikon mittaisen matkan alustavan matkasuunnitelman. Matkaohjelma voisi olla esimerkiksi sellainen, että ensimmäiset pari päivää metsästettäisiin karhua (oikeata tai leikkikarhua) metsästysmajoista käsin, joissa myös ehkä asutaisiin. Tämän jälkeen olisi muutama välipäivä, jolloin voisi harrastaa muuta aiheeseen liittyvää luontohenkistä. Viikon loppupäivinä järjestettäisiin karhupeijaiset alueen ravintolassa. Tämä kaikki yhdistettynä perinteisen loman tunnelmiin – suvi, kitara, kalja ja seksi - varmasti luovat tuottoisan "rahasammon".

Lisämarkkoja voisi koota vielä karhutuotteiden (nallekarhut, turkisliivit, karvalakit, jne.) myynnillä. Myöhemmin yrityksen menestyessä sen yhteyteen voisi kehittää myös (tieteellisen tai vähemmän tieteellisen) karhutietokeskuksen. Ulkomailta ehkä jo löytyykin kuvatunkaltaisia lomakeskuksia, ainakin Yhdysvalloissa Yellowstonen kansallispuiston alueella sijaitsee erityisiä karhukeskuksia. (Kuva 7.)

6.4. LUONTOKUVAUS

Luontokuvaus on myös eräiden ihmisten karhuihin liittyvä ammatti. Karhu kotimaisen luontovalokuvan aiheena oli aina 1970-luvun loppuun asti harvinaisuus, tämän jälkeen karhuvalokuvaus maassamme alkoi huomattavasti vilkastumaan. Karhuvalokuvateoksia on viime vuosikymmeninä julkaistu kymmeniittäin. Maassamme on tällä hetkellä useampi kymmenen karhuvalokuvaaja. Tunnetuimpia näistä ovat: Antti Leinonen, Eero Kemilä, Lassi Rautiainen, Seppo Saari, Kari Soveri ja Juha Suonpää. Suomen Luonnonvalokuvaajat ry. -yhdistyksellä on vuoden 1997 tietojen mukaan 650 jäsentä eri puolilla Suomea. Karhun kuvaus on hidasta, vaativaa ja yksinäistä työtä. Kuvaaja saattaa joutua oleskelemaan aivan hiljaa pienessä vanerikopissa pitkiäkin aikoja. Siellä kuvaaja odottelee karhua saapuvaksi haaskalle ja usein sitä saakin odotella viikkokausia. Karhut ovat vaikeita kuvattavia, kuvaajan työ edistyy hitaanlaisesti ja Offia kuuluu ... (Koponen 1997; Nyholm & Kemilä 1990, 10.; Pulliainen & Rautiainen 1999, 168; Ranki 1997.)

Vuoden Luontokuva -kilpailu on Suomen Luonnonvalokuvaajat ry.:n omille jäsenilleen järjestämä vuotuinen kilpailu. Vuoden 1983 Vuoden Luontokuva -kilpailun voitti Seppo Saari karhuvalokuvallaan. Sama toistui vuonna 1990, jolloin Antti Leinonen puolestaan voitti kilpailun omalla karhuvalokuvallaan. Palkintoraati perusteli Leinosen kuvan valintaa Vuoden Luontokuvaksi seuraavasti: ”Tuo järeän alkuvoimaisen suomalaisuuden symboli, kontio, otso, mesikämmen, nalle ’metsän kuningas’, seisoo Vuoden luontokuvassa 1990 kuninkaallisessa valossa antamatta periksi uhkakuville suomalaisen metsän ja kulttuurin häviämi-

sestä. Samaistumme karhuun mielessämme toivo alkuperäisen elämänmuotomme ja luonnon säilymisestä.” (Kuure 1990.)

Luontokuvaus on usein romanttista maisemakuvausta, jonka kohteita ovat meri, saaristo ja metsä. Monista saattaa tuntua, että perinteiset luontokuvat on jo nähty moneen kertaan; niissä ei ole enää mitään uutta. Jokainen uusi aika hakee uusia tulkintoja, usein entisistä teemoista entisillä keinoilla. Persoonalliselle tulkinnalle ja luovuudelle on aina olemassa kysyntää. Luontokuvia kritisoidaan siitä, että niillä voi olla hyvin vähän todellista yhteyttä luontoon. Ne esittävät luonnon ”disneymäisen” keinotekoisesti. Karhu on luontokuvissa monesti herttainen nallekarhu, joka pitelee hunajapurkkia kämmenissään. Kuvaajat kyselevätkin: miten on todellisuuden laita, onko tällainen luontokuva oikea kuva karhusta? Millainen olisi yhteiskunnallinen karhukuva? (Kurvinen 1998.)

Oikeista karhuista on tehty valtavia määriä luontodokumentteja ja elokuvia (mm. jo edellä mainitut Karhu, L'Ours 1989; Grizzly Adamsin legenda 1976 ja sen jatko-osat, Karhu Neiti 1995). Walt Disney on valmistanut ja tuottanut sekä piirroselokuvia että aitoja karhuaiheisia elokuvia. Oikeiden karhujen elämästä kertovat mm. elokuvat Karhujen maa (1959) ja Karhulaakso⁴². Molemmat filmit on kuvattu Yellowstonen kansallispuistossa, lähellä Kalliovuoria Yhdysvalloissa. Elokuvissa esitellään karhuja, niiden naapureita ja ystäviä. Useimmat karhuelokuvat sijoittuvat karuihin erämaamaisemiin, usein Alaskaan. Muun muassa elokuva Alaska (1996) kertoo lentäjä Jack Barnesin perheestä Alaskassa. Jackin lentokone putoaa erämaahan, jonka jälkeen tämän tytär ja poika lähtevät etsimään isäänsä sieltä. Erämaa koettelee heitä ankarasti. Alussa pelottavalta vaikuttava jääkarhu Cubby lähtee lapsia seuraamaan. Cubby osoittautuu kuitenkin hyväluontoiseksi ja ystävystyy lasten kanssa. Se neuvoo heille tien kadonneen isän luo ja auttaa pelastustöissä, kun köysiä katkeilee isää nostettaessa vuorien rotkoista. Salametsästäjät pyytävät Cubbya saalikseen useaan otteeseen. Elokuva on lämminhenkinen koko perheen filmi, monien muiden eläin- ja luontoaiheisten elokuvien tapaan.

”Hollywood” -elokuviissa ajoittain vilahtelee myös karhuja. Karhu oli keskeisessä roolissa viimeisimpänä elokuvassa The Edge, Reunalla (1997). Kyseinen elokuva on koottu kasaan samantyyppisistä elementeistä kuin edellä kerrottu Alaska-elokuvakin. Elokuva on kertomus kahden miehen selviytymisestä vaaratilanteista erämaaluonnossa. Tarinan henkilöt ovat miljonääri (Anthony Hopkins), hänen mallivaimonsa (Elle MacPherson) ja valokuvaaja (Alec Baldwin), joka liehittää vaimoa. Lentokone putoaa ja miehet joutuvat luonnon armoille kauaksi erämaahan. Elokuva kuvaa miesten selviytymistä luonnon armoilla. Erämaaluonnon lisäksi kesytettävänä on ihmisluonto: ihmisen alkukantaiset vaistot ja vietit. Tarinan sivujuonteina ovat miesten taistelu naisesta ja siihen liittyvät mustasukkaisuus, kateus ja kilpailu. (Elokuva-arvostelija: Avola 1998; Rantala; Ruokolainen 1998.)

⁴² Elokuvista on kirjoitettu myös kirjoja. Ensinnäkin teos: Disney, W. (1960): Karhujen maa. Löytöretkiä luonnon valtakunnassa. Tekstin laatinut elokuvan mukaan Otto Fehringier. Helsinki: Tammi; Toinen teos on: Disney, W. (1975): Karhulaakso. Sanoma Oy. Helsinki. Tanskalainen alkuteos: I Bjørneland. Arne S. Dyhrberg (toim.) 1973. Walt Disney Productions. Verona, Italy.

Lisäväriä kamppailuun tuo ihmislihasta kiinnostunut karhu. Suuri harmaakarhu Bart uhkaa vaarallisella tavalla pääosan esittäjiä. Bart-karhu on rutinoitunut näyttelijä, jolla oli roolit myös elokuvissa Karhu ja Intohimon tuulet. Alaskan jylhän karu luonto yhdistettynä miehiä jahtaavan karhun saalistusvaistoon luovat kiihottavan jännittävän tunnelman. Jimmy Ruokalaisen (1998) sanoin elokuva pohtii siitä, ”kuinka (post)-modernisoitunut ihminen selviää villin luonnon haasteista menettämättä toivoaan, järkeään tai henkeään?”. Elokuva asettaa kysymyksen: mikä ihmiselle ääritilanteessa on tärkeintä - lihakset, aivot vai erilaiset apuvälineet? Kohtalainen elokuva. (emt.)

*Luonto piittaamatta muista elää omaa elämänsä,
se on sekä kaunis että raaka,
se on kamppailua revieristä ja saaliista - ilman ihmistäkin.
Tapa tai tule tapetuksi - on luonnon laki ⁴³.*

Ääritilanteet ovat käyneet varsin harvinaisiksi meidän turvallisessa, sosiaalidemokraattisessa hyvinvointivaltiossamme. Me otamme usein itsestäänselvyytenä nyky maailman yhteiskuntajärjestyksen. Tutkija Eero Ojanen (1999) kutsuu nykyisenkaltaista yhteiskuntaa ”hyvyyden yhteiskunnaksi” ⁴⁴. Mutta entä mitä, jos maailmamme muuttuisikin jonain päivänä ”kiusaamisen yhteiskunnaksi”? Millaista roolia oikeastaan näyttelee edelleen ruumiinvalta, väkivalta, jne.? Järjen ja henkisen pääoman merkitys kaventuu elinympäristöissä, jossa ei ole järjestystä eikä moraalialia. Järjestynyt yhteiskunta perustuu yhteispeliin, vuorovaikutukseen, aitoon kumppanuuteen, lähimmäisistä välittämiseen ja hyvään tahtoon. Nykyisin järjestäytyneeseen yhteiskuntaan synnyttään ja tällöin muita vaihtoehtoja ei edes tajuta olevankaan. Maailmanlaajuisesti tämä järjestäytyne yhteiskuntarakente puuttuu kuitenkin edelleen suuresta osasta kehittymättömiä maita.

Kehitys, edistys ja sivistys ovat merkinneet sivilisoitunutta yhteiskuntaelämää, jossa ihmisten otaksutaan käyttäytyvän korrektin asiallisesti ja itsetietoisesti. Onko ehkä tällä kehityssuuntauksella kääntöpuolensa tai entä mitä, jos se kaikesta huolimatta romahtaisi myös länsimaissa? Kovuuden aatteella on aina ollut kannattajakuntansa, mutta ei sellaista suosiota, etteikö vieläkin olisi voimassa sanaton sopimus siitä, että ”ollaan ihmisiksi”. Moni voi vain arvailla, kuinka merkityksellisiä ovat edelleenkin ihmisen biologiset seikat ja psyyken tiedostamaton puoli. Kuka tietää, vaikka ihmisiin olisi jälleen keräytynyt patoutuneita ja torjuttuja tunteita, jotka jonakin hetkenä voivat purkautua julki jossakin ”hitlermäisessä” muodossa ja tästä kaikesta saattaisi seurata ”hyvän tahdon loppu!”. Kovuuden opissa jokin viehättää myös minua, sillä olen alkanut tajuamaan, millaista oikeastaan voi olla ”alhaismielisten terrorismi terapiayhteiskunnassa, jossa kaikkia täytyy ymmärtää”. Tulin ehkä ymmärretyksi?

⁴³ Teksti on osin lainattua ja osin muunnettua.

⁴⁴ Ojanen, Eero (1999): Hyvyyden yhteiskunta. Helsinki. Kirjapaja. Hämeenlinna: Karisto

Osa I.

Eläintaso:

Karhu, metsäneläin

OSA II. IHMISTASO – KARHU, METSÄIHMINEN

Yleisesti ottaen taiteentekijät tekevät taidetta aivan kaikista maailman aiheista, myöskin karhusta. Karhun kuvia ja tarinoita siitä voi löytää kirjallisuudesta, runoudesta, suullisessa kansanperinteestä, musiikista, kuvataiteesta, näytelmistä, sarjakuvista, piirrosfilmeistä, elokuvista, Internetistä, jne. Menneiden ja nykyisten kulttuurintekijöiden karhuhahmo on ihmismäinen olento, joka käyttäytyy ihmisen lailla. Tällä ”ihmis-karhulla” on ihmisten tavoin tunteita, tahdon ilmauksia, mielikuvitusta, rooleja, identiteettejä ja sosiaalisia tarpeita. Folklore, kulttuuri ja taide ovat tehneet villieläimestä kotieläimen, pedosta kiltin pehmonallen. ”Walt Disney saa meidät unohtamaan, että Baloo on huulikarhu ja Nalle Puh ruskeakarhu”.

7. IHMISELÄIMET JA -KARHUT

7.1. KARHUN IHMISMÄISYYS

Kirjallisuudessa kerrotaan yleisesti, että karhu ei ole pelkkä metsäneläin, vaan myös eräänlainen metsäihminen (Halme 1998, 6; Karhu 1947, 12; Kovalainen & Seppo 1998, 76). Laajalti uskotaan karhun alkujaan olleen ihminen (Saksholm 1987, 3) tai ainakin puoliksi ihminen (Rockwell 1991, 2). Ulkonäkönsä puolesta karhu muistuttaa jossakin määrin ihmistä; sen ovat panneet merkille melkein kaikki arktisen alueen kansat. Suomen lappalaisten mielipide on, että nyljetty karhu on aivan ihmisennäköinen: Se on kuin ”nyljetty jätkä”. Sen käpälät ja kämmenet muistuttavat ihmisen vastaavia ruumiinosia. Erityisesti sen jalanjälkien sanotaan muistuttavan ihmisen jälkiä. Eräistä karhun naamakin on aivan karvaisen ihmiskasvon kaltainen. Toisista taas naaraskarhun rinta on niin kuin vaimolla. (Karhu 1947, 9; Rockwell 1991, 2; Tenhunen 1984-85.) Kalevala kuvaa karhun ulkoista olemusta näin:

*Kasvoi otso kaunihiksi, yleni ylen eboksi:
lyhyt jalka, lysmä polvi,
tasakärsä talleroinen,
pää levyt, nenä nykerä,
karva kaunis röyhetyinen.
(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)*

Ruumiinvoimiensa ja eräiden lahjojensa puolesta karhu on jopa ihmistä paljon etevämpi. Karhu on ylivoimaisen voimakas, vaikka se näyttää varsin kömpelöltä. Karhu on kuin ihminen noustessaan pystyyn seisomaan kahdelle jalalle. Karhu nousee takajaloilleen nähdäkseen tai haistaakseen paremmin. Se voi olla myös merkki epävarmuudesta. Karhulla on oikeastaan aika ihmismäiset elintavat. Se muistuttaa ihmistä enemmän kuin muut metsän eläimet. Karhun ruokavalio on hyvin samantyyppinen kuin ihmisenkin. Lisäksi se ilmehtii, kyynelehtii ja masturboi ihmisen tavoin. (Grünthal 1998; Karhu 1947, 10; Leinonen & Suominen 1991, 5; Rockwell 1991, 2; Sarmela 1987, 3; Shepard & Sanders 1985, xi-xii, 72, 159.) Pohjois-Amerikan intiaanit sanovat, että karhu on kuin ihminen paitsi, että se ei pysty tekemään tulta (Rockwell 1991, 4).

Karhu on pidetty älykkäänä, viisaana ja sielukkaana olentona, jolla on uskottu olevan ihmisen äly (Karhu 1947, 15; Leinonen & Suominen 1991, 12). Tarinaperinteen mukaan karhu on eläinkunnan kolmanneksi älykkäin olento. Eräiden mukaan se on paljon viisaampi ja viekkaampi kuin kettu (Karhu 1947, 17), älykkäämpi kuin hevoset ja koirat (Shepard & Sanders 1985, 2⁴⁵) tai ainakin yhtä viisas kuin ihminen (Karhu 1947, 20). Etelä- ja keskisuomalaiset sanovat: ”Karhulla on yhdeksän miehen voima, mutta yhden miehen mieli”. Lappalaiset ovat laskeneet asian toisin, heidän mukaansa: ”Karhulla on kymmenen miehen voima, mutta kahdentoista miehen mieli”. (emt, 20.) Muinaisihmisten mielestä karhun älystä todistavat sen talvipesän rakennuspuuhut ja sen taitavuus eksyttää metsämiehet kannoiltaan (Karhu 1947, 15; Rockwell 1991, 9-10). Karhun viisaudesta on usein mainittu esimerkkinä sen laskutaito. Karhun kerrotaan osaavan laskea ainakin yhdeksään. (Karhu 1947, 16.)

Entisajan ihmiset uskoivat, että karhu ymmärsi ihmisen puheen. Se kuuli ja tiesi kaiken, mitä siitä puhuttiin, vaikka se ei ollut lähistölläkään. Karhua pidettiin ajatustenlukijana, joka tiesi ihmisten ajatuksetkin. (Karhu 1947, 24; Rockwell 1991, 123; Shepard & Sanders 1985, 64.) Karhu kiivastui ja raateli karjaa tai teki muuta pahaa, jos siitä puhuttiin halventavasti, tai jos lausuttiin sen oikea nimi. Perimätiedon mukaan lappalaiset eivät ole koskaan puhuneet karhusta pahaa, koska he ovat uskoneet sen ymmärtävän puhetta ja vihastuvan ilkeästä puheesta. (Karhu 1947, 24-25.) Karhun sanotaan olevan tottelevainen ja kuuliainen sanelle; kun sille sanoo esimerkiksi: ”Älä mene!”, niin se pyörähtää heti takaisin. Karhun saa pysähtymään sen ajaessa takaa, kun sanoo: ”Levähäpä, äläpä mene!”. (emt, 21.) Erityisesti jos karhua kutsuu mainemillä, vaikkapa Jumalanviljäksi, niin se ei tule päälle (emt, 23).

Karhua ollaan pidetty myös mystillisenä tietäjänä ja noitana. Karhun uskottiin voivan lumota keihään tai muun aseeseen, tulen tai luodin. Karhunmetsästäjät tekivät muinoin monenlaisia taikoja, saadakseen karhun lumoamisvoiman tehottomaksi. Karhua pidettiin noitana, koska sen arveltiin tuntevan ja osaavan hallita eri väet. Karhua pidettiin tietäjänä siksi, että se osasi arvioida metsästäjien kyvyt, ja koska se osasi ennustaa talven tulon ja tajusi siten laittaa pesänsä oikeaan aikaan. Karhussa on uskottu olevan siis monenmoista mystistä tenhovoimaa. Kun kaikki mainitut uskomukset yhdistää, saa karhu ylikuonnollisen sädekehän otsalleen. (Halme 1998, 6; Karhu 1947, 26-27; Kovalainen & Seppo 1998, 76; Tenhunen 1984-85.)

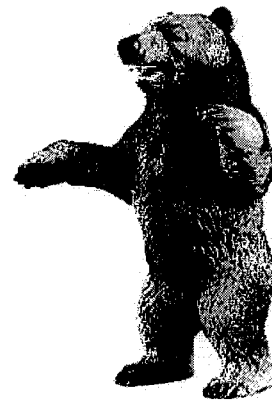
Osmo Iisalo esittää Suomen kansan eläin kirjassa (1921) kuvauksen karhun luonteenpiirteistä. Hänen mukaansa karhun keskeisimmät luonteenpiirteet ovat herkkäuskoisuus ja oikeudentaju. Kokiessaan vääryyttä karhu suuttuu silmittömästi ja rynnistää välittömästi kiusantekijänsä perään. Kansansaduissa esitetty tyhmyyskin juontaa juurensa tästä: karhu ei ymmärrä, että joku voisi tietien tahtoen petkuttaa syytöntä. Karhu uskoo hyväuskoisesti ja vilpittömästi kaiken. (ks. samoin Shepard & Sanders 1985, 142.) Sanonta ”karhunpalvelus” kertoo siitä, kuinka karhu oikeastaan vahingossa saattaa tehdä väärin toisia kohtaan, tai kuinka pienestä teosta voi seurata arvaamaton, suuri ja tuhoisa lopputulos. 1600-luvulta peräisin olevassa, ranskalaisen La Fontainen eläintarinassa, karhu näkee kärpäsen isäntänsä otsalla ja haluaa pyyhkäistä sen

⁴⁵ Nykyaikaisen sirkuksen perustaja Carl Hagenbeck on todennut, että hänestä karhut ovat viisaampia kuin hevoset tai koirat (Shepard & Sanders 1985, 2).

tassullaan pois ärsyttämästä. Karhu vahingossa musertaakin isännän koko kallon. (Berro; Grünthal 1998; Shepard & Sanders 1985, 144, 146.)

Karhussa on myös oma pahantuulinen, töykeä ja kärttyisä puolensa. Karhu on oikeastaan käyttöksensä ja tapojensa puolesta sellainen kuin millainen ihminenkin oli muinoin. Sen luonnonmukainen käyttäytyminen on muisto ihmisten omasta menneisyydestä. (Shepard & Sanders 1985, xi.) Karhulla on myös ihmismäisiä heikkouksia. Joskus karhu voi sortua ahneuteen. Toisinaan makean himoinen, jo ennestään tuhti karhu, saattaa saada ylikiloja sortuessaan ylettömään herkutteluun. Myös viina kelpaa karhulle. Psykkisestä ja fyysisestä voimastaan huolimatta karhu voi olla melkoinen pelkuri, joka juoksee jopa kissaa pakoon. (Saksholm 1987, 38-41.) Iisalon kirjassa kuvataan tapahtumia Metsolassa, jossa karhun kuoltua eläimet surevat sen poislähtöä. Metsän eläimet punnitsevat sen arvoa ja päätyvät arvioon, että se on yksi kaikkein mukavimmista metsän eläimistä: "suoraluontoinen, perin rehellinen ja ylen ahkera". (emt, 33.)

*Karhu on enemmän ihminen kuin toiset eläimet,
Se osaa kävellä pystyssä;
Se osaa käyttää käsiään,
Se syö samaa ruokaa ihmisten kanssa,
Sen aivot ovat nopeat oivaltamaan,
Ei ole mahdollonta, että karhu ja ihminen eläisivät yhdessä.
(Dobie 1933 ⁴⁶, Shepard & Sanders 1985, 159; Kuva 9.)*

7.2. ANTROPOMORFISMI, PERSONIFIKAATIO

Ihmisenkaltainen eläin on hyvin tunnettu hahmo kaikessa kulttuuriperinteessä, erityisesti lapsille suunnatussa tarjonnassa. Satujen ja lastenkirjojen päähenkilöinä on jopa $\frac{3}{4}$ osassa puhuvia ja ihmisenkaltaisia eläimiä. Ihmisten tavasta esittää eläimiä ihmisenkaltaisina käytetään tieteellistä nimitystä antropomorfismi. Antropomorfismi tulee kreikankielestä ja tarkoittaa 'ihmisenmuotoisuutta'. Termi tulee sanoista 'anthropos' eli 'ihminen' ja 'morfe' eli 'muoto'. Antropomorfismi merkitsee inhimillisten ominaisuuksien, ajatusten ja tunteiden sijoittamista ei-inhimillisiin olioihin ja esineisiin, erityisesti eläimiin ja jumaliin. Ihminen heijastaa omat ominaisuutensa ja elämisenmallinsa ympärillään olevaan luontoon ja hahmottelemaansa yliluontoon. Ihmistä muistuttavat piirteet voivat olla joko ruumiillisia tai henkisiä. (CD-perussanakirja.)

Yleisen määritelmän mukaan antropomorfismi tarkoittaa siis ihmisen ominaisuuksien liittämistä olenoihin, jotka eivät ole ihmisiä; ei-ihmisen käsittämistä ihmisen kaltaisena. Virheellisestä antropomorfisoinnista on kyse silloin, kun jollekin oliolle liitetään ominaispiirre, joka siltä todellisuudessa puuttuu tai joka kuuluu ainoastaan ihmisille. Antropomorfismi on enimmäkseen virheellistä. Kyseistä käsitettä käytetäänkin

⁴⁶ Dobie, James Frank (1933): "Juan Oso, Bear Nights in Mexico". Southwest Review 19 (1933): s. 34-64.

paljon juuri vain tässä merkityksessä. Antropomorfismi ei kuvasta menneisyyden ihmisten toimintaa, vaan se on ominaista hyvin kehittyneillekin kulttuureille. (De Waal 1997, 4; Kennedy 1992 ⁴⁷, Vilka 1996a, 20-21, 25 mukaan.)

Kirjallisuuden tutkimuksessa samasta ilmiöstä käytetään nimitystä personifikaatio. 'Personifikaatio' tarkoittaa, että 'eloton esitetään elollisena'. Esineelle tai asialle annetaan ihmisen ominaisuuksia. Personifikaatio voi tarkoittaa myös luonnon inhimillistämistä siten, että luonnon objektit esitetään ihmismäisiksi ominaisuuksiltaan. Tämä voi tapahtua esimerkiksi niin, että runon minän tai kokevan minän emootioita ja ajatuksia projisoidaan maisemaan. Vanhemmassa runoudessa personifikaatiota ollaan pidetty naiivin tyylin ja ajattelutavan piirteinä. Tällaista ovat suosineet etenkin kansanrunous, sadut ja lasten kirjallisuus. (Palmgren 1986, 119-120.)

Antropomorfismissa ja personifikaatiossa on kyse siis minkä tahansa sielullistamisesta, personoimisesta, henkilöimisestä, elollistamisesta tai inhimillistamisestä. Hyvin yleisesti käytetään verbiä 'inhimillistäminen', joka kuitenkin mielestäni sopii kaikkein huonoiten kuvaamaan kyseistä ilmiötä. 'Inhimillistää' tarkoittaa sanakirjan mukaan 'tehdä inhimilliseksi, humanistaa'. Muiden edellä mainittujen verbien merkityksen ollessa 'kuvitella elolliseksi, kuvata jk sielulliseksi olennoksi'. (CD-perussanakirja.) Suomenkielisistä vastineista kaikkein kuvaavin verbimuoto saattaisi olla 'ihmisenkaltaistaminen'. Antropomorfismi voi ilmetä eläinten ihmisenkaltaistamisen lisäksi esimerkiksi jumalien ihmisenkaltaistamisena. Antropomorfismista on kyse silloin, kun jumalia pidetään ihmisten kaltaisina. Muun muassa kreikkalaisten alkumyyteissä Gaia eli Maata ja Uranusta eli Taivasta ryhdyttiin pitämään naisena ja miehenä. Alun alkaen niin jumalat kuin ihmiset olivat kaksisukupuolisia hermafroditteja eli androgyynejä. (Lilja 1999, 163-164.)

Stephen Vicchio (1986 ⁴⁸) kuvailee artikkelissaan, "From Aristotle to Descartes: Making Animals to Antropomorphic", ihmisten erilaisia tapoja antropomorfisoida ja stereotyyppittää eläimiä. Ihmiset sielullistavat helposti eläimet tai pitävät niitä pelkkinä ihmistä hyödyttävinä objekteina. Huomattavasti vaikeampaa on oppia näkemään eläimet ensisijaisesti eläiminä. Ihmiset antropomorfisoidessaan asioita kuvaavat hyvin tavallisesti pelkästään ihmisten omaa elämää, unohtaen eläinten todellisuuden. Ihmiset siirtävät ihmismaailman asioita eläinmaailmaan. Toisaalta eläinten antropomorfisointi auttaa ihmisiä samaistumaan paremmin eläinten asemaan. (ks. Vilka 1998a, 126-127 mukaan.) Toisinpäin ihmiset saattavat heijastaa eläinten ominaisuuksia itseensä. Ihmisen sanotaan olevan milloin "ovela kuin kettu", milloin taas "tyhmä kuin hanhi", toisinaan puolestaan "vikkelä kuin kärppä" tai "vapaa kuin taivaan lintu". Ihminen saa eläimeltä sekä hyviä että huonoja ominaisuuksia ja taitoja. Nykypäivänä antropomorfismia voi nähdä kaikkialla, alkaen luonnonmukaisista sankarieläimistä kuten Lassie, jatkuen aina postmoderniin Stuart Littleen asti. (Pickering 1999, 78; Vilka 1996a, 43.)

⁴⁷ Kennedy, John S. (1992): *The New Anthropomorphism*. Cambridge University Press, Cambridge.

⁴⁸ Vicchio Stephen (1986): "From Aristotle to Descartes: Making Animals to Antropomorphic", In book Hoage R. J. & Goldman Larry (eds.): *Animal Intelligence: Insights into the Animal Mind*. Washington: Smithsonian Institution Press.

Populaarikulttuuri pommittaa meitä kaikenlaisilla inhimillistetyillä eläimillä, joiden tarkoitus on kouluttaa, viibdyttää, satirisoida tai propagoida. Walt Disney sai meidät unohtamaan, että Mikki on hiiri ja Aku on anka. (De Waal 1997, 6.)

Mikä saa aikuiset oikeastaan kuvittelemaan, että lasten on helpompi samaistua eläinhahmoihin kuin ihmisiin? Miksi lapsille pitää uskotella, että eläimet osaavat puhua? Itsekin lapsena leikin siskon kanssa leikkiä, jossa luulottelimme lehmät ihmisiksi. Lehmät muodostivat oman mielikuvitusmaailman, kuningaskunnan, jossa oli korkeaa väkeä: kuninkaallisia, aatelistoa ja presidenttejä. Kuvittelimme lehmät ihmisten näköisiksi ja muutoinkin ihmisiksi elämäntapojensa puolesta. Leikkasimme lehdistä julkkisten kuvia ja ne saivat vastata lehmiämme (Mustikki, Minna, Mallu, Milkkis, jne.). Meidän oma roolimme leikissä oli olla toimittajia. Kirjoitimme uutisia lehmien elämästä ja kokosimme nämä kirjoitukset kansioon, joita vieläkin on tallella kaksi kappaletta.

Pingviini vikoitteli räpylöitään samppanjajääbhyttimessä. Aloin epäillä, että paikka ei ollutkaan se edullinen pizzeria, jota hiiri oli suositellut. (Kuva 10.)

Voisiko eläimistä tulla ihmismäisiä todellisuudessa? Tositarinoita puhuvista ja ihmismäisistä eläimistä on liikkunut maailmalla aika ajoin. Hevonen nimeltä ”Viisas Hans”, josta käytetään myös nimeä ”Nokkela Hannu”, oli ensimmäinen eläin, jota myös tutkittiin tieteellisesti. Vuosisadan vaihteessa eläneen hevosen on kerrottu osanneen mm. laskutehtäviä. Hansia tutkineet professorit totesivat Hansin kyllä hyvin älykkääksi, mutta eri tavalla kuin oli luultu. Se oli hämmästyttävän taitava huomaamaan pienimmätkin ihmisen asennon tai ilmeiden muutokset. Hevosen todettiin osaavan laskea vain, jos joku paikalla olleista tiesi tehtävän vastauksen. Useimmat vastaavat tarinat on osoitettu enemmän tai myöhemmin huijauksiksi. (Ingold 1987, 6; Serpell 1988, 15-16.)

1960-luvun alussa jälleen uutisoitiin puhuvista eläimistä. Tällä kertaa kyseessä olivat delfiinit. Delfiinejä on kautta aikojen pidetty älykkäinä eläiminä. Mihin tällainen uskomus on oikeastaan perustunut: tosiseikoihin vai mielikuviiin? Osin molempiin kaiketi. Delfiinien on kerrottu oppivan suhteellisen helposti erilaisia temppuja. John C. Lilly (1961⁴⁹) kertoo tutkimuksessaan onnistuneensa opettamaan niille äänтелеmistä käskystä. Hän havaitsi, että eräät niistä osasivat spontaanisti matkia ihmisten puhetta jollain lailla. Delfiineillä on todettu olevan poikkeuksellisen suuret ja monimutkaiset aivot. (ks. Serpell 1988, 16 mukaan.)

⁴⁹ Lilly John C. (1961): Communication Between Man and Dolphin : The Possibilities of Talking With Other Species.

Ihmisapinoiden tutkimus on erityisesti kiinnostanut tiedeyhteisöä. Apinoita on pidetty lähimpinä sukulaisinamme eläinmaailmassa. Aina 1940-luvulle asti tutkimustulokset olivat tuloksettomia. Vuonna 1947 amerikkalainen psykologi alkoi tutkimaan ja opettamaan Vicky-nimistä apinaa. Apina oppi kaikkiaan neljä sanaa. Jälleen 1970-luvulla uutisia puhuvista apinoista ilmestyi lehtien etusivuille. Allen ja Beatrice Gardner olivat opettaneet Washow-nimiselle simpanssille viittomakieltä (American Sign Language). Neljän vuoden tehokoulutuksen jälkeen Washow hallitsi 132 merkin sanavaraston. Usein väitetään, että simpanssit kykenevät keskustelemaan kielen avulla, mutta näitä väitteitä ei toistaiseksi ole pystytty todistamaan tosiksi. (Ingold 1987, 6; Serpell 1988, 16.)

Eräiden muidenkin eläinlajien, kuten lintujen, kielellistä kyvykkyyttä tiedemiehet ovat tutkineet. Useiden vuosien opetuksen jälkeen amerikkalainen tutkija onnistui opettamaan Alex-nimiselle afrikkalaiselle harmaapapukaijalle yli kahdenkymmenen eri kohteen nimen: paperi, kivi, korkki, vesi, jne. Alex oppi myös viisi väriä, neljä eri muotoa ja erilaisia verbi-ilmaisuja, kuten ”haluan”, ”tule tänne” ja ”sinä kutitit minua”. Alex oppi yhdistelemään sanoja merkityksellisellä tavalla. Se kykeni lähes samoihin suorituksiin kuin viittomakieltä hallitsevat simpanssit. (Serpell 1988, 17.)

Toistaiseksi ihmismäisiä, puhuvia eläimiä, jotka osaavat keskustella, tavataan vain myyteissä ja lastenkirjoissa. Ihminen ei ole vielä kertaakaan onnistunut opettamaan yhdellekään eläimelle ihmisen kieltä. Mikä olisi sen hauskempaa kuin kysyä eläimiltä itseltään suoria kysymyksiä niiden elämästä. Olisi hyvin kiinnostavaa saada tietää, mitä eläimet todella ajattelevat ja tuntevat. Emme kuitenkaan ole päässeet lähellekään tämänäyttöistä vuoropuhelua. Ihmisten kirjoittamissa kirjoissa tästä mahdollisuudesta on esitetty lukuisia visioita. Ihmisiksi eläimet eivät kuitenkaan halua muuttua, ainakaan Orwellin (1969) mukaan:

Velvollisuutemme on suhtautua vihamielisesti Ihmiseen ja kaikkiin hänen toimiinsa. Jokainen kahdella jalalla kulkeva on vihollinen. Jokainen neljällä jalalla kulkeva tai siivekäs on ystävä. ... taistellamme Ihmisistä vastaan emme saa tulla hänen kaltaisikseen. ... älkää omaksuko hänen huonoja puoliaan. Yksikään eläin ei saa koskaan asua talossa, nukkua vuoteessa, pitää yllään vaatteita, juoda alkoholia, polttaa tupakkaa, koskea rahaan tai käydä kauppa. Kaikki Ihmisen tavat ovat huonoja. (Orwell 1969, 16.)

Jos pystyisimme keskustelemaan eläinten kanssa, voisimme saada ehkä jälleen yhteyden mystilliseen, toistaiseksi tavoittamattomaan ja lähes tuntemattomaan omaan eläimelliseen alkuperäämme. Monien mielestä me ihmiset olemme kadottaneet yhteyden alkuperäämme. Postmodernin maailman ”päättä huimaavan” teknisen kehityksen keskellä olemme unohtaneet ”mistä me tulemme”, samalla kun tuskin yhtään arvaamme ”mihin olemme menossa”. Modernia psyykettä vaivaa usein juurettomuus, elämän mielekkyyden katoaminen ja tulevaisuudenuskon puute. Lääke tällaiseen ”tyhjään oloon” saattaisi löytyä oman ”sisäisen eläimen” tiedostamisen kautta. (Koskinen 1996, 13; Serpell 1988, 17.)

7.3. IHMISYYS, ELÄIMELLISYYS JA ELÄINMÄISYYS

Kulttuuritutkimuksen piirissä eläintä ja eläimellisyyttä ollaan käytetty määrittelemään ihmistä ja ihmisyyttä. Tämä on tietysti täysin luonnollista jo siitäkin syystä, että kulttuuritutkimus tutkii perinteisesti juuri ihmisen tekemisiä ja aikaansaannoksia. Kulttuuri on jo käsitteenä leimallisen ihmiskeskeinen. Kulttuuritutkimuksen eläinkäsitys kuvaakin kaikkea sitä, mikä liitetään eläimeen eläimen itsensä lisäksi. Ihminen on jäsentänyt kautta aikojen omaa identiteettiään erilaisten eläinrepresentaatioiden kautta, mutta on ehkä järkevää kysyä, missä määrin eläin on edes merkityksellinen tämän teeman kannalta vai onko se lähinnä epäolennainen seikka tosiasiaissa? Eläimelle on annettu monenlaisia merkityksiä ihmisyydestä puhuttaessa. Eläintä on kuvattu hyvin yleisesti halveksivasti ja alentuvasti tässä kontekstissa.

Kulttuuritutkimuksen perustavimmiksi kategorioiksi ovat muodostuneet jaot ihminen eläimen, kulttuuri luonnon vastakohtana. Nykyaikaisen länsimaisen kehitysideoan mukaan luonto on sivistyksen vastakohta. Luonnolla on arvoa ihmiselle vain, jos se hyödyttää kehitystä. Luonto nähdään ihmisen vastuksena, joka ihmisen on voitettava joko puolustautumalla sen hyökkäyksiltä (myrskyltä, tulvilta, villieläimiltä) tai kesyttämällä sen itselleen alamaiseksi (karjanhoito, maanviljely, tekniikka). (ks. lisää Ingold 1994, 18-19.) Eläimistä puhutaan myös muina kuin konkreettisina eläiminä. Perinteisesti eläimellisyyden käsitteen alla on määritelty näitä kulttuurisia "ihmisen psyyken eläimiä". Luonnon ja kulttuurin välinen perustava vastakkainasettelu on muodostunut yhtäältä eläimen ja eläimellisyyden eli ruumiillisuuden, aistillisuuden, seksuaalisuuden, naiseuden, tunteiden, halujen, mielikuvituksen, villiiden ja luonnon näkemisestä vastakohtana ihmiselle ja ihmisyydelle eli sielulle, hengelle, jumalallisuudelle, miehisyydelle, järjelle, sivistykselle ja kulttuurille. Vastakkain ovat olleet pahana pidetty eläimellisyyys ja hyvänä pidetty ihmisyyys. Eläimellisyyden pitäminen ihmisyyden vastakohtana on muodostunut eräänlaiseksi vaihtoehdottomaksi ja kyseenalaistamattomaksi totuudeksi. Mihin oikeastaan pohjautuu tällainen lähes luonnolliseksi itsestäänselvyydeksi muodostunut luokittelu? (Suutala 1995, 12.)

Kuinka eläimellisiä (tai karhumaisia) me ihmiset oikeastaan olemme? Tutkijoita on kiinnostanut ihmisten ja eläimien väitetty yhteinen alkuperä. Psykologit (mm. Freud ja Jung) ovat pitäneet ihmisen vaisto- maista puolta eli piilotajuntaa psyyken eläimellisenä puolena. Heidän mukaansa persoonallisuuden alkukantaiset vaistot ja aggressiiviset puolet todistavat ihmisen ja eläimen yhteisen alkuperän puolesta. Primitiiviset kansat ovat selittäneet, että ihmisen psyyke ei ole yhtenäinen, vaan ihmisellä on ns. "aavikkosielu" oman sielunsa rinnalla. Yksilöllä on yhteinen psyykkinen identiteetti jonkin villieläimen tai kasvin kanssa, johon aavikkosielu on ruumiillistunut. Ihmisen mielessä on eläinajan muistoja. Käsitys pohjautuu uskemukseen ihmisten ja eläinten yhteisestä alkuperästä. Kun ihminen myöhemmin kehitti itselleen tietoisuuden, menetti hän samalla yhteyden osaan tuosta alkukantaisesta psyykkisestä energiasta. Länsimainen ihminen on tämän jälkeen etsinyt omaa kadottamaansa identiteettiään, omaa aitoa minuuttaan, ja kysynyt: missä kulkee ihmisyyden ja eläimellisyyden raja? Mikä ihminen oikeastaan on - eläin, jumalallinen olento vai jotakin siltä väliltä? (Jung 1991, 24, 95, 98; Savela 1993, 22; Suutala 1995, 52-53.)

Onko ihminen siis Jumalan vai eläinten sukua? Keskiajalla vallitsi käsitys eläimellisestä naisesta ja miehisestä neitsyestä. Jakob Böhmien mukaan alkuihminen on ollut androgyyni, mies ja nainen, mutta toisaalta ei kumpikaan. Alkuihminen eli avioliitossa Jumalan kanssa. Böhme kuvaa alkutilan puhdasta henkisyyttä ja seksuaalittomuutta miehisyytensä. Syntiinlankeemuksen jälkeen syntyi sukupuolten kahtiajako. Tällöin mukaan kuvaan ilmaantunut ruumiillisuus ja seksuaalisuus liitettiin naiseuteen. Nykyaikainen länsimainen ajattelu pohjaa edelleenkin ajatukseen hengen ja ideoiden miehisyudesta ja luonnon ja materian naisellisuudesta. Ihmisestä uskotaan syntiinlankeemuksen jälkeen tulleen kaksijakoinen: toisaalta ihminen on paha eläin (aistillisuus ja seksuaalisuus) ja toisaalta hänessä on jäljellä vielä hyvää alkuperäistä jumalallisuutta (sielu ja järki): "Ruumis paha, sielu hyvä". (Suutala 1995, 52-53, 58, 62.)

Länsimaisen ajattelun kulmakiviä on näkemys, jonka mukaan sielu edustaa ihmisyyttä ja ruumis ja muu materia taas eläimellisyyttä, ja jossa sielu on korotettu ruumiin ja materiaalisen todellisuuden yläpuolelle. Viisaus kuuluu ihmisen erityisasemaan. Ihminen on järkensä ja itsetuntemuksensa tähden arvokkaampi kuin kaikki muut olennot. Ihminen voi vaikuttaa elämänsä kulkuun ja voi itse valita, miten elää. Länsimaisessa dualistisessa ihmiskuvassa korostuu ihmisen ja eläimen, ihmisen ja luonnon, hengen ja materian välinen kuilu. Tämä ihmiskuva on perinteisesti muodostunut kolmesta osasta: eläimellisyydestä, järjestä ja jumalallisuudesta. Eläimellinen elämä on jumalatonta, järjetöntä elämää himojen vallassa. Järkevä elämä on hyveellistä, luonnon ja yhteiskunnan lakien mukaista elämää. Se on kuitenkin vasta hyvää ja humanista elämää. Vasta Jumalan tuntemus tekee järkevistä elämästä jumalallista. Todellinen järki löytyy jumalallisuudesta. "Aistit tekevät ihmisestä eläimen, järki ihmisen ja henki enkelin." (Suutala 1995, 58, 60-61, 80.)

Maailma- ja seksuaalikielteisyys juontavat juurensa näihin dualistisiin käsityksiin. Seksuaalisuuteen liitetään yleisesti käsitys eläimellisyydestä, erityisesti seksiin ilman rakkautta, ja tätä kautta sitä ollaan pidetty varsin vastenmielisenä. Ennen syntiinlankeemusta seksuaalisuus nähtiin viattomana, mutta lankeemuksen jälkeen siihen tuli mukaan tahdosta riippumaton himo. Moni ajattelija on ollut sitä mieltä, että orjuuttavassa seksuaalisessa himossa on synnin koko olemus. Sama orjuuttava luonne on mukana muissakin ihmisen himoissa ja intohimoissa. Kun intohimot (kunnianhimo, rahanahneus, viha, kateus, yms.) hallitsevat ihmistä, saavat harhaiset, syntiset ajatukset ja mielikuvituksen vallattomat mielikuvat vallan ihmisen luonnosta. Toki on olemassa myös hyviä, järkeviä ja henkisiä intohimoja. Mutta juuri himon uskotaan olevan ihmisen ruumiissa olevan pahuuden perimmäinen lähde, sen ydin ja olemus. (Suutala 1995, 79.)

Psykoanalyttikko Carl G. Jung korosti töissään erityisesti ihmisen psyyken eläimellisen eli vaistomaisen puolen merkitystä ihmisen käyttäytymisessä. Ihminen on eläimellinen toimiessaan alkukantaisten vaistojensa varassa, siinä mielessä, että eläinten käyttäytymistä kuvaa parhaiten juuri vaistonvaraisuus. Eläimet kulluttavat aikansa syömisessä ja lisääntymisessä. Ihmisen vaistomaista puolta on ollut tapana kutsua ihmisen eläinluonnoksi. Ihmisen eläinluontoon kuuluu ihmisen viettiluonto: persoonallisuuden villit, brutaalit, kapinalliset ja aggressiiviset puolet. Ihmisen alkuperäinen eläimellisyys on säilynyt ihmisen elimistössä. Miehisissä sanotaan olevan vielä nykyisinkin naista enemmän eläintä. (Savela 1993, 22, 38, 66.)

Ihmisen psyykeen on uskottu olevan eräänlainen kaksinaisuus, joka muodostuu toisaalta eläimellisistä ja toisaalta humanistisista ominaisuuksista. Ihmislunnon uskotaan olevan käynnissä jatkuva valtataistelu minuuden hengen ja piilotajunnan viettien välillä; vastaavalla tavoin kuin yhteiskunnallisella tasolla vallitsee kulttuurin ja luonnon välillä vastakkainasettelu. Sivistynyttä kulttuuria ollaan pidetty ihmisen eläinluonnon vastakohtana. Nyky-yhteiskunnan sanotaan jähmettävän ihmisen perusvaistot ja halut. Kulttuuri-ihminen torjuu helposti oman seksuaalisuutensa lisäksi myös muut vaisto- ja viettilylykkeensä. Liiallinen eläimellisyys, ruumiillinen viettienergia, tiedostamattomat ja vaistomaiset viettilylykkeet voivat korostuneena syrjäyttää ihmisen sivistyneen mielen, samalla kun liiallinen sivistys ja äärimmäisen kontrolloitu käytös saattavat sairastuttaa ihmisen eläinpuolen. Ihanteellisin olotila olisi varmastikin näiden kahden puolen keskinäinen sopusointu ja tasapaino. (Savela 1993, 66.) Aniela Jaffe sanoo, että ”primitiivisen ihmisen on kesytettävä eläin itsessään ja tehtävä siitä auttava kumppaninsa; sivistyneen ihmisen on parannettava eläin itsensä ja tehtävä siitä ystävänsä.” (Jaffe 1991, 239⁵⁰, Savela 1993, 23 mukaan.)

Perinteisesti siis kulttuurin on nähty edustavan hyvää (järjestystä, kehitystä, järkeä, sivistystä) ja luonnon paha (kaaosta, alkukantaisuutta, villiyttä), mutta ns. ”psykokulttuurissa” tämä asetelma on kääntynyt toisinpäin. Kyseessä ei ole mikään täysin uusi ajattelutapa, vaan toki kautta aikojen on esiintynyt puheenvuoroja myös tämän vastakkaisen arvottamisen tavan puolesta. Aikanaan muun muassa teologi Luther edusti ajattelua, jossa luonto nähtiin puhtautena ja viattomuutena, kun taas ihminen näyttäytyi pahuuden ja synnin lähteenä. Lutherin mielestä syntiinlankeemuksen jälkeen ihmisestä tuli täysin syntinen sekä ruumiillisesti että henkisesti. Sen sijaan muu luomakunta - luonto, eläimet ja kasvit – säilyivät puhtaina. Luonto vertautuu paratiisiin; se on ”täynnä ikuisuuden esimakua”. (Suutala 1995, 56.)

Luonnon ja kulttuurin arvottamisen ”psykokulttuurinen perinne” saa ilmauksensa mm. Janne Kivivuoren (1992) ns. psykomyytissä. Tämän psykomyytin hän on muodostanut ns. edifioivan psykologian eli psykologiatieteen kulttuurisen perinteen pohjalta. Edifioivaan psykologiaan on keskeisesti kuulunut ihmisen tunnepuolen korostaminen. Ihmisen ei uskota olevan ainoastaan järkeä, vaan enemmänkin tunnetta, viettejä, haluja, tahtoa valtaan, aggressiivisuutta ja murhanhimoa. Tämä psykomyytti toistuu kaikessa psykokulttuurisessa puheessa. Psykomyytin ytimen muodostaa Freudin esittämä vastakkainasettelu yksilön ja yhteisön välillä. Psykomyytti on kertomus aidosta ihmisestä, jonka ahdistava kulttuurimme rappeuttaa henkisesti. Länsimaisen sivilisaation nähdään merkinneen tunteiden ja vaistojen alistamista. Psykomyytti perustuu autenttisuuden ihanteeseen ja siinä pyritään ”nautinnon etiikan” oikeaksi todistamiseen. Autenttisuuden ihanne nojaa vahvasti romanttiseen kertomukseen tunteesta ja nautinnosta. Siinä tiivistyy melkeinpä maailmanhistoriallinen vapautuminen sidonnaisuuksista erilaisiin yhteisöihin. Autenttisuutena nähdään vaistonvaraisuudesta nousevat tunteet. Monista nekin tosin ovat yhtä kulttuurisidonnaisia ja kasvatuksessa opittuja käytösmaalleja siinä missä kaikki muutkin ihmisten tavat.

Psykomyytissä kertomuksessa ihmisen alkuperäinen, aito minuus sijoitetaan luontoon ja tämän pohjalta luonto arvotetaan ”hyväksi”. Luonnolla tarkoitetaan välittömyyttä ja aitoutta, joita edustavat sellaiset

⁵⁰ Jaffe, A. (1991): ”Symboliikka kuvataiteissa”. Teoksessa C. C. Jung, Symbolit – piilotajunnan kieli. Alkuteos *Man and His Symbols*. 1964. Suomennos Rutanen Mirja. Helsinki: Otava, s. 230-271.

seikat kuten: vietit, tarpeet, seksuaalisuus, erotiikka, energia, luovuus, lapsi, aito minuuus, läheisyys ja spontaanisuus. Kulttuuri eli sivilisaatioprosessi edustaa ”pahaa”, koska se estää luonnon toteutumisen. Kulttuuriin kuuluvat mm. yliminä, torjunta, puolustusmekanismit, omatunto, estot, normit, kiellot, työ, kiire, välillisuus, etäisyys ja järki. Ihmistä ahdistaa ennen kaikkea kulttuurin vaatimukset: normit, säännöt ja sopimukset. Luonnon estämisestä seuraa tuskaa ja ahdistusta. Ratkaisuksi luonnon ja kulttuurin yhteensovittamiseen nähdään välitön ja avoin tunneilmaisu, jonka nähdään johtavan takaisin luontoon. Tunnustaminen, avoimuus, läheisyys ja kulttuurin luoman ahdistuksen voittaminen tapahtuu paradoksaalisesti kulttuurin omimmalla tavalla: puhumalla! Ja paluu luontoon jälleen voi alkaa ja kadotettu, todellinen minuuus saattaa vielä hyvinkin löytyä!

Itse jäin miettimään normien ja sääntöjen ahdistavaa luonnetta ja niiden leimautumista syyllisiksi ihmismielen ongelmiin. Uskon, että syyllistä etsitään väärästä paikasta. Lasten kasvattajatkin sanovat, että lapset tarvitsevat rajoja ja kuria kasvaakseen terveiksi yhteiskunnan jäseniksi. Onko kasvatusperinteemme ollut niin ylinormatiivista, että sen vastakohdassa - normittomassa kasvatuksessa - nähdään pelkästään hyviä puolia? Entistä yleisemmäksi on tullut tapa etsiä syyllisiä nyky-yhteiskunnan viihtymättömyys- ja pahoinvointiongelmiin juuri järjen ja sivistyksen piiristä. Kulttuuri on leimattu keinotekoisuudeksi. Luonto on alkanut merkitsemään sen vastakohtaa, ennen kaikkea alkuperäisyyttä, pysyvyyttä ja harmonisuutta. Tässä ajattelussa alkuperäisen luonnon mukainen eläinkin on alkanut edustamaan hyvää, kun taas luonnosta vieraantuneesta ja minuutensa kadottaneesta ihmisestä on tullut pahuuden symboli. (Aaltola 2000, 12.)

Henkisyys sijoitetaan yhä yleisemmin luontoon, eikä sitä enää pidetä ihmisyyden ainutlaatuisena määreenä. Luonto nähdään paratiisimaisena alun täydellisyytenä, sen sijaan kulttuuri edustaa ihmisen epätäydellistä kädenjälkeä. Epätäydellisen ihmisen koetaan turmelleen luonnon alkuperäistä täydellisyyttä. Ihmisyys ollaan alettu kokemaan jollakin tapaa epäonnistuneeksi hankkeeksi. Ihmisyys koetaan sotien, atomipommien, ydinaseiden ja ekokatastrofien melskeessä jonkinlaiseksi irvokkaaksi epäonnistumiseksi. Vaikka uskonnolle ei enää anneta sitä merkitystä, mikä sillä oli ennen, niin silti se vieläkin vaikuttaa vahvasti taustalla. Maailman olemassaoloa uhkaavat riskit saatetaan nähdä Jumalan rangaistuksena syntiin sortuneelle ihmiselle. Ihmisen koetaan sortuneen ylpeyden syntiin pitäessään itseään Jumalan veroisena. Järjen kritiikki on vaatinut ihmisen tunne-elämän mitätöinnin lopettamista ja ehdottanut ihmisyyden kokonaisvaltaista tiedostamista. Ihmisen tulisi löytää uudelleen oma vaistonvarainen tunne-elämänsä, kadottamansa tunteet ja vaistot. Ihmisessä oleva eläin ei asu pelkästään ruumissa, vaan myös ihmisen alitajunnassa. (Aaltola 2000, 12; Suutala 1995.)

Asiantuntijat ovat olleet sitä mieltä, että ihmisen vaistomainen eläimellisyys on myönteistä tai kielteistä sen mukaan, pyrkiikö sen kieltämään vai myöntämään. Jos persoonallisuuden vaistomaiset puolet kieltetään, ne saattavat muuttua tukahduttuina vaarallisiksi. Psykologisten ohjeiden mukaan ihmisen tulisi pyrkiä hyväksymään oman vaistomaisen eläimellisyytensä positiiviset puolet. Ihmisen eläimellistä puolta ei tulisi tukahduttaa, vaan ihmisen tulisi käyttää mahdollisuuksiensa mukaan hyväkseen psyykensä tiedostamattomia puolia. Eläimellisyyden kieltämisen sanotaan olevan syy muun muassa miesten väkivaltaiseen käytökseen: raiskauksiin, murhiin, jne. Ihmisen eläinluonnon pohjalta nousee ihmisen epäinhimillisyys toisia ih-

misiä kohtaan. Ihmisen petomaiset puolet pääsevät valtaan vaikeissa tilanteissa, kuten sota-aikana. Ihmisten petomaisuus tiivistyy joukoissa ja tietyn ideologian sisäistäneissä ryhmissä. Käsite ”ihmispeto” ei ole ollut täysin tuntematon historian kuluessa. (Savela 1993, 65, 67, 80.) Sotaa on kuvattu eläimellisyytenä. Sotilaita ja murhaajia on verrattu villieläimiin. ”Vaikka sota on eläimellistä, eläimet ovat parempia kuin ihmiset: mistään ei löydy paikkaa, jossa olisi tuhansia toisensa tappaneita susia.” (Suutala 1995, 68.)

Syntisyyttä on kuvattu säännönmukaisesti eläimellisyytenä. Saarnaajan kirjassa todetaan ihmisistä: ”omassa olossaan he ovat eläimiä”. Raamattu nimittää ihmistä ilman jumalallista kipinää eläimeksi. Korkeasti oppineetkin ihmiset pysyvät eläimellisinä ilman Jumalaa. Ihmisen nähdään jäävän eläinten tasoiseksi ilman Jumalan tuntemista tai muuttuvan eläimeksi syntiinlankeemuksen seurauksena. Kristuksen löytäminen merkitsee itsessä olevan eläimen tappamista. Ihmisen tulee lakata olemasta ”paholaisen tottelevainen kotieläin”. Eläimellisyyttä on käytetty paljon synty-käsitteen synonyyminä. Eläimellisyyttä tavataan siellä missä ihminen elää syömingeissä, juopottelussa, laiskuudessa, ruumiin himoissa ja muissa paheissa. Pahaa eläimellisyyttä on ollut lisäksi vaatteisiin, rahaan ja omaisuuteen kiintyminen. (Ollila 1989, 62; Suutala 1995, 63, 65-67, 72, 81.)

Ahne on suden kaltainen ja kielenkäyttötään pureva on koiran kaltainen, viekas on kuin kettu, raukkamainen on hiiren kaltainen, ja kevytmieliset, epävakaaat ihmiset ovat kuin lintuja. Epäpuhtaissa himoissa elävä muistuttaa likaista emakkosikaa. (Suutala 1995, 94.)

Ihmisyyden ja eläimellisyyden määrittelyissä paha ei ole kuulunut ihmisyyteen. Pahuus on siirretty ihmisen ulkopuolelle ja eläimistä on tehty syyllisiä. Ihmisten pahuutta, ei eläimen, on kuvattu eläimellisyytenä. Tämä käytäntö näkyy esimerkiksi kielenkäytössä. Huonoja käytöstapoja tai humalatilaa on kuvattu eläimellisenä. Ihmisen alennustilaa kuvaavat erilaiset eläimiin liitetyt ilmaukset, kuten esimerkiksi ”sikamaisuus” tai ”aasimaisuus”. Alkoholin vaikutuksesta ihmisestä sanotaan tulevan ”rentun ruusu, joka humalaisena röhkii kuin sika kuravellissä”. Juopon sanotaan elävän ”sikaelämää”. Tietämättömyys tekee ihmisestä ”apinan”. Apinoita ollaan käytetty yleisesti tyhmyyden vertauskuvina. Muinaisissa kasvatusta käsittelevissä kirjoituksissa varoitettiin mm. siitä, että jos lasta ei kasvateta oikein, lapsesta saattaa tulla villi ja vaarallinen eläin. Ennen ajateltiin, että siellä missä järki nukkuu, siellä ihmisessä oleva villieläin saa vallan. Ihmisyyden käsitteeseen olisi korkea aika sisällyttää mukaan myös paha ja tuhoava käytös. (Suutala 1995, 62, 69-71, 85.)

Jos ihminen esimerkiksi sodassa tappaa toisia ihmisiä, ei kyse ole ihmisen eläimellisyydestä tai vajoumisesta eläimen tasolle, vaan päinvastoin ihminen on tappaessaan ihminen ja ihmisenä vastuussa teoistaan. (Suutala 1995, 16.)

Vihollisen monesti aiheeton epäinhimillistäminen ja eläimiksi kutsuminen on ollut varsin yleistä kautta historian. Eläimellisiksi on sanottu ainakin naisia, eritoutuisia, alkuperäisyhteisöjä, mielisairaita ja kouluttamattomia henkilöitä. Menneinä aikoina naisia ja alkuperäiskansojen asukkaita pidettiin älyllisesti vajaina, vaistojensa ja viettien ohjailmina olentoina. Naisiin liitettiin ruumiillisuus ja seksuaalisuus. 1500- ja 1600-lukujen taiteessa naiset kuvattiin raivottarina, jotka ryypäsivät, mukiloivat miehiään ja raahasivat näitä vuoteeseen. Luonnonkansat on nähty samaan tapaan kuin naiset ja eläimet. Muun muassa intiaaneja pidet-

tiin eläiminä vielä 1600-luvulla; samoin saamelaisia on sanottu pieniksi eläimiksi; ja tietysti on syytä muistaa Hitler, joka piti juutalaisia ihmisen ja apinan välimuotona. (Suutala 1995, 57, 77-78.)

Ihmisen petomaisuutta – barbaarisuutta, hillittömyyttä, sairaalloisuutta, pelkuruutta - voi kuvata myös ihmisen individuaatioprosessin eli henkisen kehityksen kautta. Voidaan sanoa, että ihminen on jäänyt henkisesti kehittymättömälle lapsuuden tasolle ollessaan julman eläimellinen. Ihmisen kasvaminen edellyttää, että ihminen pääsee kosketuksiin oman persoonallisuutensa piilotajujen, monesti epämiellyttävien puolensa kanssa. Kasvaminen on oppimista ymmärtämään elämän perusasiat, ennen muuta elämän ja kuoleman. Ihmisen on hyväksyttävä oma sisäinen eläimellisyytensä, mutta toisaalta luovuttava omasta ulkoisesta eläimellisyydestä. Tullakseen toimeen sosiaalisessa elämässä, ihmisen on hallittava oma ulkoinen eläimellisyytensä järkensä ja käytöstopojensa avulla, mutta toisaalta ihmisen tulee kesyttää oma sisäinen eläimellisyytensä (mielikuvitus, aistit, tunteet), ammentaakseen siitä uutta luovaa energiaa, löytääkseen yhteyden henkiseen sieluunsa ja saadakseen persoonallisuudelleen voimaa. Minuuden eri puolet tulee sulauttaa toisiinsa. Kasvaessaan ihminen siirtyy eläimellisyyden tasolta ihmisen tasolle, mikä merkitsee eläimellisten, vaistomaisten puolten kesyyntymistä kokonaisen persoonallisuuden hyväksi. (Savela 1993, 68, 71, 76, 78-79, 93.)

Alan tutkijat (mm. Suutala ja Vilkkka) ovat ryhtyneet kritisoimaan 'eläimellisyyden' -käsitettä. Se on heidän mukaansa negatiivisesti väritynyt; eläin nähdään siinä varsin kielteisessä sävyssä. Länsimaisessa kulttuurissa ollaan pahuutta toistuvasti kuvattu eläimellisyytenä; kaikki kammoksuttava ja pelottava on voitu kuvata eläimellisyytenä. Eläimellisyys on yhdistetty irrationaalisuuteen, aistillisuuteen ja himoihin. Tutkijat ovatkin ehdottaneet käsitteen korvaamista uudella 'eläinmäisyyden' -käsitteellä, joka on neutraalin myönteinen ilmaus sekä ihmisessä itsessään olevalle että ihmisen ulkopuolella olevalle eläinluonnolle. Eläinmäisyydessä ei ole kyse siis pelkästään eläimenhahmoisista olennoista. Eläinmäisyys merkitsee ennen muuta ihmisen kadoksissa olevaa minuutta, identiteettiä, joka on jäänyt yleisestä kulttuurikehityksestä (järki ja sivistys) jälkeen. Vaikka eläimet luonnostaan eivät ole ihmisenkaltaisia, on ihminen jossakin määrin eläinten kaltainen. Tutkijat ovat ehdottaneet, että vallitsevat eläinmielikuvamyytit tulisi purkaa luonnollisina itsettänselvytyksinä. Samalla kulttuurimme alentavat asenteet ja käytännöt eläimiä kohtaan tulisi pyrkiä muuttamaan, esimerkiksi tiedon lisäämisen avulla. Halventavien mielikuvien tilalle tulisi synnyttää uusia positiivisempia eläinmielikuvia. (Baker 1993; Suutala 1995, 10, 16.)

7.4. MIELIKUVITUS, FANTASIA

Ihminen dualistisia luokitteluja harjoittavana olentona on jakanut elämänpiirinsä materiaaliseen ja henkiseen todellisuuteen, tämänpuoleiseen ja tuonpuoleiseen, näkyvään ja näkymättömään. Ihminen on eri tavoin selvittänyt suhdettaan ympäröivään maailmaan. Näkymätön, yliluonnollinen maailma on kiehtonut ihmistä aina varhaisista ajoista alkaen. Taiteen eri lajien avulla ihminen on yrittänyt tulkita ja välittää käsitystään tästä näkymättömästä ja käsittämättömästä todellisuudesta. Ihmisen piilotajunta on unien, mielikuvien, ajattelun ja tunteiden maailma. Persoonallisuutemme minä rakentuu näiden piilotajujen raaka-ainelähteiden varaan. Nykyaikainen ihminen pelkää ja torjuu usein tietämättään piilotajunnasta nousevia jään-

teitä, kuten illuusioita, fantasioita, arkaaisia ajattelumuotoja, historiallisia assosiaatioita ja perusvaistoja. Jungilaisen käsitteistön mukaisesti arkkityyppinen ajattelu syntyy juuri näistä elementeistä. Myyttien, satujen, tarujen, näkyjen, uskontojen ja taideosten symboliikka pohjautuu vain osittain ihmisen tietoiseen ajatteluun. (Bettelheim 1984, 150; Jung 1991, 98-99; Koskinen 1996, 28-29; Savela 1993, 29.)

Mielikuvitus, fantasia ja fiktio tarkoittavat kaikki suunnilleen samaa, lähinnä 'kuvitteellisuutta'. Fantasia on yksi kirjallisuuden laji, genre. Se on esitystyyli, joka voi liittyä moniin kirjallisuuden lajeihin; mm. sadut ovat yksi fantasiakirjallisuuden osa-alue. Fantasiassa on juurensa muinaisissa myyteissä, mystiikassa, folklorissa, saduissa ja romantiikassa. Fantasiassa henkilöt, paikat ja tapahtuma-ajat ovat yleensä epämääräisiä, ja sitä ei yleensä kerrota totena. Fantasiassa yliluonnollisuus hyväksytään ilman varauksia. Moderni fantasia on eräs lastenkirjallisuuden nykyaikaisista tyyllilajeista. Modernissa fantasiassa mielikuvituksellisuus on keskeistä: eläimet puhuvat ja esineet ovat elollisia; tapahtumat sijoittuvat mielikuvitusmaailmoihin tai toiseen todellisuuteen. (Saksholm 1987, 42-44.)

Fantasialle on ominaista tavallisen maailman ja yliluonnollisen maailman kohtaaminen, joka aiheuttaa lukijassa epävarmuuden tunteita. Fantasian keskeinen elementti on yllätyksellisyys: lopputulos on lukijalle joka kerran yllätys. Fantasiaan tulee mukaan yliluonnollisuutta yleensä siirtyäessä tilasta toiseen. Yliluonnollinen rikkoo vallitsevat säännöt ja luo uusia näiden tilalle. Fantasiassa toinen maailma liitetään arkisen jokapäiväiseen maailmaan. Fantasiassa eletään ikuista "nyt-hetkeä", menneisyyttä ja tulevaa ei ole lainkaan. Tapahtumat sijoittuvat mielikuvitusmaailmojen epämääräiseen aikaan. Fantasiat kuuluvat toiseen todellisuuteen ja toiseen aikaan. Fantasiamaailma ylittää todellisuuden realiteettien rajoitukset. Fantasiassa yliluonnollinen ja arkipäiväinen elävät sulassa sovussa keskenään. Kun ne limittyvät toisiinsa, syntyy uusi todellisuus. Fantasia perustuu yleensä myyttiin, muttei aina. Toisinaan uusi todellisuus syntyy jo siitä, että esineet heräävät eloon ja eläimet alkavat puhua. (Saksholm 1987, 44, 45-46, 50.)

Fantasian kautta voidaan vapautua sidonnaisuudesta todellisuuden rajoituksiin, toisin kuin realistisen lastenkirjallisuuden tehtävänä ollaan pidetty lapsen mukauttamista yhteiskunnan normeihin. Fantasia on leikkiä ja taidetta, joka auttaa yksilöä kestämään todellisuuden ja näkemään sen uudessa valossa. Arkipäiväisyyksien yläpuolelle kohoaminen on mahdollista juuri fantasian avulla. Psykoanalytikko, satututkija Bruno Bettelheimin (1984) mielestä lastenkirjallisuuden tulisi antaa virikkeitä lapsen mielikuvitukselle, sen tulisi auttaa lasta kehittämään älyään ja selventämään tunteitaan, pelkoja ja pyrkimyksiä.

Tarinoita helposti vähätellään ja suorastaan pilkataan sen vuoksi, että ne eivät ole totta. Totuus on meille ihmisille jotakin todella tärkeää ja arvokasta. Tulee muistaa, että totuuksia on monenlaisia. Lapsen maailmassa totuus saattaa olla erilainen kuin aikuisten. Kaikki totuudet eivät ole vangittavissa kaksiarvoajatteluun. Usein ajatellaan, että se mikä ei ole väärin, on itsestään selvästi oikein, tai että kaikki mikä ei ole kaunista, on rumaa. Usein muistetaan pelkästään realismi eli järkitotuus kaikista totuuden lajeista. Musta-vaikoiselle tieteelle vain tosiasiat ovat olemassa; tarinoita pidetään pelkästään "satuna, puppuna, tyhjään-päiväisenä hömppänä". Molemmilla on kuitenkin oma tehtävänsä ja paikkansa yhteiskuntaelämässä. Ta-

rinattekstit pyrkivät toisiinsa päämääriin kuin vaikkapa tieteelliset tekstit. Myyttien, riittien ja symbolien to-
tuudet kuuluvat moniarvologiikan piiriin. (Bettelheim 1984, 145; Koskinen 1996, 40; Moilanen.)

Martin Heidegger on työstänyt kyseistä teemaa. Heideggerin mukaan ”totta on se, mikä avaa, tuo pi-
lossa olevan esille, näkyväksi” (Moilanen). Mielikuvitustarinat tuovat esille meidän jokaisen piilotajuisia,
syvällä sisällä olevia tunne-elämyksiä ja kokemuksia. Ne välittävät elämän tulkintamalleja, valottavat unien,
mielikuvien ja ajattelun maailmaa. Tunteiden maailmaa ei voida täysin ilmaista tietoisella kielellä. Taiteen
tehtävä on antaa ilmaisu alitajunnasta nouseville, joskus hämäräperäisillekin viesteille. Taide pyrkii nimen-
omaan vetoamaan tunteisiimme; se pyrkii herättämään ja ylläpitämään niitä. Ihmiselle itselleen omat mieli-
kuvat ja tunteet ovat todellisuutta; niiden totuus on tunnetotuutta. Taidetta ja elämää yhdistävä voima on
mielikuvitus. Ihmiset jatkavat kuvittelemista ja unelmointia, vaikka unelmat eivät aina toteudukaan. Kuvit-
teleminen tuottaa mielihyvää ja herättää ideoita sekä auttaa oivaltamaan elämän monenlaisia mahdollisuuksia.
(Savela 1993, 88.)

8. KULTTUURIKARHUT

8.1. LASTENKULTTUURIN SATUKIRJALLISUUS

Satuja on tavallisesti pidetty vain lapsille kuuluvana kirjallisuutena, mutta monet sadut on suunnattu
myös aikuisille. Ne ovat osa myös aikuisten perinnettä. Sadut jäsentävät aikuistenkin todellisuutta ja käsit-
televät monia heidän ongelmiaan. Alun alkaen sadut ovat olleet nimenomaan aikuisten ajanvietettä. Myö-
hemmin ne siirtyivät melkein yksinomaan lasten perinteeseen kuuluvaksi. Melkein kaikki sadut alkavat
”Olipa kerran ...”. Sadut ovat yleensä ajallisesti määrittelemättömiä. Ne tapahtuvat ajassa, joka on ajaton.
Ne voivat tapahtua vaikka juuri tässä hetkessä. Sadut jaetaan yleensä kahteen päätyyppiin: kansansatuihin
ja taidesatuihin. Ero näiden välillä on häilyvä. Taidesatujen ominaisuutena on pidetty sitä, että niillä on ni-
metty tekijä, toisin kuin kansansaduilla. (Koskinen 1996, 43; Saksholm 1987, 14, 19, 26.)

Psykologisesta näkökulmasta sadut ilmentävät yleisiä, eri puolilla maailmaa samanlaisina toistuvia ark-
kityyppisiä kuvia, jotka elävät ihmisten alitajunnassa. Arkkityyppiset kuvat on jäänteitä menneisyydestä. Ne
voivat olla peräisin ajoilta, jolloin oli toteemieläimiä ja ihmisten eläinsieluja. Tätä tutkimussuuntausta edus-
tavat lähinnä psykoanalyttikot. Tunnetuimpia nimiä ovat Carl G. Jung ja Bruno Bettelheim. Jungin käyttä-
mä arkkityyppi tarkoittaa ihmisen vaistomaista taipumusta muodostaa perushahmoisia mytologisia mieli-
kuvia. Arkkityypit ovat kollektiivisia kuvia, jotka toistuvat samanlaisina kaikkialla maailmassa riippumatta
ajasta, paikasta tai rodusta. Tunnetuimmat arkkityyppiset hahmot ovat miehillä anima ja naisilla animus.
Näitä harvinaisempi on Äiti Maa -arkkityyppi. Äidin arkkityyppi esiintyy usein eläimenä, kuten kissana tai
karhuna. (Savela 1993, 9, 29, 31-32; Saksholm 1987, 15.)

Sadut ovat luonteeltaan vertauskuvallisia. Ne vetoavat lapsen mielen tiedostamattomiin alueisiin. Sadut
käsittelevät monia psykologian teemoja. Tällaisia ovat esimerkiksi vapautuminen vanhemmista, isän ja äi-
din tunteet, pelot, ahdistukset, toiveet ja käskyt. Saduissa on tavallisesti mukana ikuinen sukupolvidraama:
tytär, äiti ja isoäiti. Psykologinen perinne on aina muistanut erityisesti korostaa äidin merkitystä kaikenlais-

ten ongelmien synnyssä ja ratkaisussa. Monissa saduissa käydään läpi ihmisten pelkoja pahojen noitien, hirviöiden ja mustasukkaisten äitipuolien avulla. Tarinoissa ihminen voi elää läpi sensuroimiaan tunteita ja ongelmiaan. Sadut ja myytit voidaan nähdä tapana yrittää oivaltaa syvällisesti symbolisella tasolla mistä elämässä on todella kysymys. (Koskinen 1996, 41, 44; Saksholm 1987, 27.) Eräs tunnettu karhuaiheinen satu on ”Kultakutri ja kolme karhua”. Se käsittelee symbolisesti lapsen aikuiseksi kasvamisen liittyviä ongelmia, kuten oidipaalista tilannetta ja lapsen siinä käymää kamppailua, oman identiteetin etsintää ja sisarkateutta. Eläinsatuja ei juurikaan muutoin ole tutkittu psykologisesta perspektiivistä. (ks. lähemmin Bettelheim 1984, 259-270.)

Modernit psykologiset satujen tulkinnat pohjautuvat ennen muuta Freudin ja Jungin näkemyksiin. Tutkimuksissa korostetaan satujen suhdetta uniin. Me ihmiset olemme vähän kuin karhuja, nimittäin vietämme puolet elämästämme nukkuen. Ihmisten nukkuma-aika on vain eri tavalla jaksottunutta karhujen uniaikaan verrattuna. Unimaailman merkittävyyttä ihmiselle ei tulisi väheksyä. Unet edustavat kaikkein selkeimmin ihmisen alitajuista, tiedostamatonta puolta. Sadut ja tarinat syntyvät samoista aineksista kuin unet, piilotajuisesta viestinnästä. Yleisesti uskotaan, että ihmisen päivätaju on järjellinen, kun taas piilotajuinen puoli on tunteellinen. Unet ovat matkoja toiseen todellisuuteen, missä arkitodellisuus ja yliluonnollinen kohtaavat. Matka unen maahan on joka kerran seikkailu; etukäteen ei tiedä mitä se tuo tullessaan. Unet ovat myyttisiä tarinoita, jotka nousevat mielikuvistamme. Mielikuvat tuottavat tunteemme, näkymme, unemme, kaikki elemme ja puheemme. (Bettelheim 1984, 46, 69; Moilanen; Rockwell 1991, 195-196; Saksholm 1987, 19, 106-108; Shepard & Sanders 1985, 70.)

8.1.1. KANSAN- JA ELÄINSADUT

Kansansadut ovat yleensä lyhyitä, pelkistettyjä, helposti ja nopeasti kerrottavia tarinoita. Sadun henkilöt on kuvattu yleensä varsin kaavamaisen mustavalkoisesti: Hahmot ovat joko köyhiä tai rikkaita, kauniita tai rumia, hyviä tai pahoja. Tarinat ovat usein melko naiiveja, mutta ne voivat olla myös varsin oivaltavia. Kansansatujen alkuperä jää yleensä arvoitukseksi, koska niillä ei useinkaan ole selvästi nimettyä tekijää. Kansansadut ovat kertoja-, maantieteellisiä, historiallisia ja kulttuurisidonnaisia. Suosittu kansanperinteen laji on ollut lapsille kerrotut eläinaiheiset sadut. Eläinsadut ovat yleensä symbolisia kertomuksia ihmisten maailmasta. Saduissa eläinten yhteiskunta on varsin pitkälle järjestäytynyt. Suomalaisten satujen miljöönä on yleensä luonnonvarainen, avara ja leimallisesti suomalainen salomaisema. Yleisesti eläinten käyttö kulttuurissa on hyvin banaalia; eläimiä käytetään ilman, että niille annetaan juuri mitään merkitystä. Eläinsatujen hahmoilla ei yleensä ole juuri minkäänlaista suhdetta todellisiin eläimiin. Eläinsatujen sanotaankin olevan symbolisia kertomuksia ihmisten maailmasta. Ne kuvaavat eläimen elämän sijasta ihmisten elämää. (Halme 1998, 8; Saksholm 1987, 13, 15, 22, 24-25; Shepard & Sanders 1985, xii.)

Eläinsaduissa on usein mukana jonkinlainen opetusfunktio. Opettavia eläinsatuja kutsutaan faabeleiksi. Faabelit käsittelevät moraalisia ja eettisiä ongelmia. Ne ovat opettavaisia ja joskus varsin moralistisia. Saduissa on usein mukana kristillisiä eettisiä opetuksia kuten, että ”viisaus on raakaa voimaa parempi, heikkoa ei pidä halveksia, ylpeys ja kerskailu ovat tuomittavia tai että kiittämättömyys on maailman palkka.”

Opetus voi olla myös toisenlainen kuten, että ”tyhmä ja hyväuskoinen joutuu petetyksi, hyvä ei aina saa palkkaansa, paha ei aina rangaista tai että ahkeran työn sijasta petoksella rikastuu”. (Halme 1998, 8.) Eläinsaduissa ei aina tunneta sääliä, eikä nöyryyttä, myötätuntoa tai hyväuskoisuutta pidetä kunniaissa. Saduissa menestyy joskus parhaiten viekkauksella ja oveluudella; niissä voi olla mukana myös seksuaalisuutta ja julmaa realismia. Ne ovat joskus tekopyhiä, joskus taas enemmänkin huvittavia. (Bettelheim 1984, 54; Elovaara 1992, 179; Halme 1998, 8; Saksholm 1987, 13, 22, 50.)

Eläinsadut ovat tavallisesti varsin lyhyitä, mistä johtuen eläinhahmot jäävät usein melko epäpersoonalliseksi. Eläimet toimivat eläinsaduissa kuten ihmiset: ”Ne puhuvat, tekevät maataloustöitä, keittävät ruokaa, valmistavat tarvekaluja. Niillä on hautajaisia ja häitä. Ne ovat myös kummeja ja lastenhoitajia. Käräjäkin ne käyvät ja jopa sotaa, mutta myös rauha solmitaan”. (Halme 1998, 8.) Tarinoissa eläimet esiintyvät monesti pareittain. Yleinen tarina on sen kaltainen, että voimiltaan heikompi, mutta viisaampi, voittaa ruumiinvoimiltaan voimakkaamman, mutta tyhmemmän, kumppaninsa. Kaikkinensa ihmismäiset eläinhahmot eivät ole näin hyvin käyttäytyviä, vaan villieläinten pahamaineisuuskäsityksiin nojaavia eläinhirviöitä on myös kulttuuriperinteessä mukana. Eläinhirviöhahmo saattaa pyrkiä pirstomaan ihmisen ja kulttuurin (esim. King Kong ja Tappajahai). Eläinhirviö on monesti psykopaattisen raaka hahmo, ihmisyyden kieltäjä ja inhimillisyyden vastakohta. (Aaltola 2000, 3; Baker 1993, 152-158; Elovaara 1992, 179; Saksholm 1987, 21-22, 50.)

Folkloressa karhua ollaan pidetty älykkäänä olentona, joka erityisesti loitsuissa esitetään varsin pelottavana. Eläinsaduissa puolestaan karhu kuvataan usein tyhmäksi ja kömpelöksi, jota muut eläimet petkuttavat. Toisilleen vastakkaiset käsitykset karhun älyllisistä ominaisuuksista selittyvät erilaisten käyttöyhteyksien mukaan. Karhuloitsuja on käytetty kriittisissä tilanteissa, kun taas sadut ovat olleet arkipäivän tavallisten hetkien ajanvietettä. Loitsujen avulla ihminen on pyrkinyt saamaan karhun taikavoimaisesti hallintaansa, mutta eläinsaduissa sen sijaan asetetaan sen arvovalta kyseenalaiseksi ja nautitaan sen nöyryyttämisestä, kun se esiintyy hölmönä ja naurettavana. (Halme 1998, 9; Saksholm 1987, 12, 32.) ”Nöyryyttämällä vaarallista eläintä ihminen haluaa todistaa olevansa maailman herra” (Saksholm 1987, 32).

8.1.2. MODERNIT TAIDESADUT

Modernit taidesadut ovat tämän vuosisadan satuja ja siitä johtuen ne ovat kansansatuja nykyaikaisempia. Ne ovat ilmaisukeinoiltaan kehittyneet edeltäjänsä moniulotteisemmiksi. Taidesadut ovat tuoneet eläinsatuihin mukaan tietoisesti kehiteltyjä psykologisia kysymyksiä, kuten mm. kärsimyksen ongelman. Saduissa karhu on edelleenkin suosittu hahmo. Kansansatujen karhu on saanut uusia piirteitä tämän vuosisadan saduissa. Modernien taidesatujen karhuhahmot ovat entistä moni-ilmeisempiä, kaupungistuneita, aikuistuneita, ihmisenkaltaisia teddykarhuja, jotka ovat lasten hyviä ystäviä ja kumppaneita. Nykyisissä karhusaduissa elää kansanomaisten eläinsatujen perintö, johon lisäväriä ollaan haettu myyttisestä perinnöstämme. Karhuhahmoja on yhdistetty muinaiseen karhumytologiaan ja näiden yhteyksiä on etsitty edelleen suomalaisen luontoon. Muiden maiden karhusatuhahmoja on hyödynnetty ja liitetty mukaan suomalaisen perinteeseen. Perinteinen ihmisenkaltaistava eläin kuvaus on yhä pitänyt pintansa. Lastenkamarin leik-

kikkarhu on myös saanut lisätilaa suomalaisessa satukirjallisuudessa. (Halme & Salemaa 1998, 11; Saksholm 1987, 51, 56.)

Marja-Leena Mikkolan taidesatu *Amalia, karhu* (1975) hakee pohjavireensä muinaisesta karhumytologiasta. *Amalia* on suomalais-ugrialaista sukua, Taivaan Karhun jälkeläinen. Samaa perinnettä edustavat Helvi Juvosen ja Mirjam Polkusen karhuhahmot. Jukka Parkkisen *Otto-karhulla* (1980) on *Amalian* tavoin myytiset sukujuurensa, mutta teos ei muutoin käsittele karhumyytistöä. Teos luonnontieteellisessä tarkkuudessaan on lähellä ns. eläintieteellistä allegoriaa. Elina Karjalaisen *Uppo-Nalle* (1978) puolestaan yhdistyy lähinnä anglosaksiseen leikkinalleperinteeseen, joka tuntuu jääneen vieraaksi muille suomalaisille satukirjailijoille. Moderneiksi taidesaduiksi luokiteltavia karhusatuja on ilmestynyt ainakin kahdenkymmenen sadun verran maassamme tämän vuosisadan aikana. (Halme & Salemaa 1998, 11; Saksholm 1987, 65.)

8.2. NALLEKARHUT

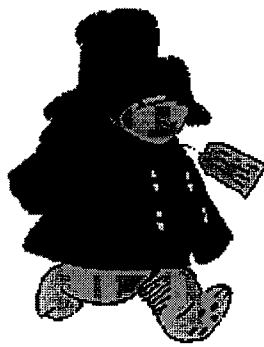
Oikeiden karhujen lisäksi on olemassa sadoittain ns. sarjakuva-, elokuva- ja satukarhuja. Näitä nallekarhuja luonnehtii viattomuus, kiltteys, ystävällisyys, lapsellisuus ja hellyttävyyys. Nimitys nallekarhu kuvaa vaaratonta olentoa. Nallekarhu on ihmisten kesyttämä lemmikkieläin, joka ei enää selviytyisi luonnossa omin päin. Nallekarhu saattaakin elää luonnon ympäristön sijasta vaikkapa lelukaupassa tai ihmisasunnossa. Nallekarhu ei ole enää oikea eläin, vaan ihmistä riippuvainen kotieläin. Nallekarhu ei osaa metsästä ja on aika avuton, ellei ihminen syötä sitä. Nallessa yhdistyvät vastakohtat: esikuvan kovuus ja itse lelun pehmeys. Nallekarhut kuuluvat lapsuuden maailmoihin. Nallekarhu on todellinen lapsuutta symbolisoiva lelu, johon ihminen kiintyy jo lapsuutensa aikana. (Savela 1993, 52-53, 77; Shepard & Sanders 1985, 165-166.)

Kautta aikojen nallekarhuja on ollut saduissa ja taruissa. Myöhemmin ne siirtyivät sarjakuviin ja piirrettyihin elokuviin. Nykyisin oman aikamme myyttejä välittää vahvimmin moderni elokuvatekniikka. Sarjakuvahahmoista, kirjojen, elokuvien ja tv-sarjojen sankareista tehdään yleisesti leluja ja keräilyesineitä. Jokaisesta kiinnostavasta tyypistä valmistetaan valtavia määriä muita oheistuotteita, kuten paitoja, nukkeja, mukkeja, julisteita, rintamerkkejä, patsaita, yms. ”roinaa”. Kaupallistumisen myötä hahmoja on ryhdytty valmistamaan ”liikevoittomielessä”; näiden ympärillä pyöriikin nykyisin ”miljoonabisnes”.

Nykyisin nallekarhuhahmoja on olemassa huikea määrä. Tunnetuimpia karhuhahmoja ovat Nalle Puh, Karjuherra Baddington, Uppo-Nalle, Jogi, Fozzie, Taotao, Baloo, Rasmus Nalle, Maailman vahvin nalle ja näitähän löytyy sekä suomalais-kansallisia että ulkomailta tuotuja. Lisäksi mainittakoon Titi-nalle, Puuhalle, Enni ja Onni, Ottonalle, Otso-herra, Leikkikarhu, Veli Nalle, Oiva-karhu, Nalle, Nallestiina, Nalle Luppakorva, Akaka Buto, Teddykarhu Tarvainen, Kai, Pieni Jääkarhu, Pikkukarhu, Nalle Nallukka, Bablo, Slowly, Kummikarhut (Kummi, Tomi, Sanni, Mummi ym.), Halinallet (Helläsydän, Uninalle, Myrtsi, Toivomusnalle, Ilonalle, Hali ja Jali) ja moni muu. (Sundström.)

Nalle Puh

Paddington

Uppo-Nalle

Rasmus Nalle

Maailman vahvin
nalle

Jogi

Fozzie

Taotao

Baloo

Kuva 11. Maailman tunnetuimpia nallekarhuja

8.2.2. TEDDYKARHU

Monista nallekarhuhahmoista on valmistettu leikkikaluja. Teddykarhu on näistä kaikkein vanhin ja tunnetuin. Teddykarhu muistuttaa ulkonäöltään Australiassa elävää pussikarhu koalaa. Teddykarhun syntytarina ei kuitenkaan ole peräisin Australiasta, vaan Yhdysvalloista ja Saksasta. Teddykarhu on saanut nimensä Amerikan presidentin Theodor Rooseveltin mukaan, jota kutsuttiin lempinimellä Teddy. Tämän nimen hän sai oltuaan vuonna 1902 karhunkaadossa useita päiviä; tänä aikana hän ei edes nähnyt yhtään karhua. Paikalliset asukkaat ottivat karhunnappauksen kiinni ja toivat sen presidentin eteen ammuttavaksi. Presidentti ei suostunut karhua ampumaan, vaan sanoi: ”Jos sen tekisin, en voisi katsoa lapsiani silmiin”. Lehdistö alkoi asiasta pilailemaan laittamalla aina presidentin kuviin mukaan karhun. Roosevelt otti karhunpoikasen uudelleenvalintakampanjan maskotiksi. Roosevelt oli innokas metsästäjä ja luonnonsuojelija. (Lindholm 1998a; Saksholm 1987, 92; Shepard & Sanders 1985, 165; Sundström.)

Tästä kaikesta eräs kauppias keksi ryhtyä valmistamaan ja myymään leikkikaluja, jotka hän nimesi presidentin luvalla Teddyksi, ja kuten nykyisin tiedämme varsin hyvällä menestyksellä. Toinen syntytarina johtaa Saksaan, missä vuosisadan alussa lelusuunnittelija Richard Steiff oli keksinyt samaisen idean ja kehittänyt vastaavanlaista karhulelua lapsille. Nallekarhu-boomi levisi muutamassa vuodessa sen keksimisestä maailmanlaajuiseksi. Muualla maailmassa nallekarhujen valmistus alkoi vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Nykyisin teddykarhu on itsenäistynyt ja alkanut elää yhä enenevässä määrin irrallaan esikuvastaan. (Lindholm 1998a; Saksholm 1987, 92.)

ROLLO ARKAS KARVAKÖRRI JA NALLEKARHUTERAPIA

Oma Rollo Arkas Karvakörrini on vielä toistaiseksi melko tuntematon karhuhahmo. Se kuuluu ruskeakarhujen lelunalle-sarjaan. Nallekarhuni sielunelämästä voisin kertoa jotakin. Rollo on luonteeltaan vähäsen pikkuvanha ja näsäviisas. Se mielellään shokeeraa muita viisauksillaan. Rollo on uroskarhu, joka miehiin tapaan tykkää naaraskarhuista; sillä onkin kaksi hyvää tyttöystävää: Hunajainen ja Kultaturkki. Rollo pitää molemmista yhtä paljon, eikä osaa valita näiden väliltä. Rollolla on sormus kummassakin kädessä. Karhu Kullervo on Rollon paras poikaystävä. Rollolla on muuten ihan kivaa, mutta sille on nyt ilmaantunut ongelmia karvanlähdön kanssa. Sen päästä on näet hävinnyt karvoja huolestuttavalla tavalla. Olen saanut äskettäin perheenisäystä, nimittäin pienikokoinen Kultaturkki muutti myös luokseni. Kultaturkki on luultavasti ruskeakarhun ja jääkarhun risteytys, sillä se on nimensä mukainen vaaleaverikkö. Mainittakoon omasta karuhistoriastani vielä sekin, että 1990-luvun alussa minulla oli seuralaisena nimettömäksi jäänyt jääkarhunalle, jonka nyttemmin olen jo lahjoittanut eteenpäin.

Omasta kokemuksestani voin sanoa, että aikuisenakin leikkikarhujen kanssa keskusteleminen ja leikkiminen, niiden sylissä pitäminen ja suukottelu tekee ihmiselle pelkästään hyvää. En ole tosiaan mikään poikeus, mitä tulee kotieläimen kanssa puhumiseen. Amerikkalaistutkimuksen mukaan nimittäin 94 %:a ihmisistä puhuu kotieläimelleen (Yemma 2000⁵¹). Teddykarhuja hyödynnetään nykyisin eräissä terapiamuo-

⁵¹ Yemma, John (2000): Ideas. Pet project. The Boston Globe Magazine. <http://web.boston.com/globe/magazine/7-13/ideas/>

doissa, kuten objekti-, rooli- ja (lemmikki)eläinterapioissa. Näissä terapiamuodoissa karhuja suosituimpia terapiaobjekteja ovat kuitenkin toistaiseksi olleet koirat, kissat, hevoset, koulutetut linnut ja möhömahaiset siat⁵². Kyseisissä terapiamuodoissa työskentään ihmisen tunteita, kohdistamalla niitä erilaisiin esineisiin tai elollisiin olioihin. Tulevaisuuden ammatteja voisi ehkä olla karhuterapeutin toimi, joka psyykkäisi luultavasti muitakin kuin vain karhua pelkääviä eläinfobisteja.

Eläimiä on käytetty terapeutteina yksinäisten ihmisten, vanhusten, sairaiden ja vammaisten hoidossa. Nämä ihmisryhmät ovat saaneet apua eläimiltä joko fyysisessä tai henkisessä mielessä. Lemmikkieläimestään he ovat saaneet itselleen toverin, jolle voivat avautua ja puhua. Eläin on jopa ihmistä parempi kuuntelija; se jaksaa väsymättä kuunnella ihmisen ilot ja surut. Eläin ymmärtää myös puhetta ja ennen kaikkea elekieltä, sillä onhan eläimellä herkät vaistot. Eläin kiintyy yleensä hoitajaansa ja ymmärtää tätä myös huonoina päivinä. Erityisesti lapset pystyvät tyydyttämään huomion- ja hellyydentarpeensa eläimen avulla. Eläimethän suorastaan rakastavat pajailua ja halailua. Myös fyysisesti sairaiden hoidossa eläimet ovat olleet apuna. Hevosella ratsastamista ollaan käytetty parannuskeinona raajoistaan vammautuneiden kuntoutuksessa. (Häkämies 2000.)

8.2.3. KIRJOJEN NALLET

NALLE PUH

Nalle Puh on Alan Alexander Milnen (1882-1956) luoma karhuhahmo. Milnen teokset ovat älykkäitä ja sydämellisiä, niissä on mukana huumoria varsin oivaltavalla tavalla. Kirjojen kuvittajana on toiminut E. Shepard. Nalle Puh on runoilija, joka kirjoittaa pieniä laulelmiä erilaisista arkipäivän tilanteista. Nalle Puhissa on aimo annos filosofia, jopa mystikkoja, joka pohtii hunajan ja muiden elämän perustotuuksien arvoa. Eräiden tutkijoiden mukaan tarinoilla on ilmi- ja epäselviä yhtymäkohtia kuningas Arthurin elämäntekseen. Milnen teosten eläimet ovat leikkieläimiä, siksi ne eivät ole kovin viisaita: ”niillä on villaa aivojen paikalla” (Saksholm 1987, 55, 94; ks. myös Shepard & Sanders 1985, 166.)

Englantilaisen perinteen kotikeskeisyys ja ”pieni on kaunista” -ajattelu ovat leimallista Nalle Puh -kirjoille. Elinympäristönä on pieni metsikkö, jossa toisarvoisetkin tapaukset saavat suuren merkityksen. Nalle Puh on Milnen teosten - Nalle Puh (1926) ja Nalle Puh rakentaa talon (1928) - jälkeen alkanut elämään ”kirjojen jälkeistä elämää”. Nalle Puhista on tehty lukuisia näytelmiä, elokuvia, sarjakuvalehtiä ja lisäksi lukuisia muita kirjoja, joissa Nalle Puh on sivu- tai pääroolissa. Disney-yhtiöt omistavat Nalle Puh -oikeudet. Etelä-Englannin Hartfieldissa sijaitsee erityinen Nalle Puhille omistettu matkailukohde: Nalle Puhin metsä ”Pooh Country”. (Lindholm 1998b; Saksholm 1987, 93.)

⁵² Service and Therapy Dogs . . . from Professor Hunt's Dog Page. <http://www.cofc.edu/~huntc/service.html#Difference> (1999).

KARHUHERRA PADDINGTON

Toinen maineikas teddykarhu on Karuherra Paddington. Kertomukset Karuherra Paddingtonista perustuvat Michael Bondin lastenkirjoihin. Teokset on kuvittanut Peggy Fortnum. Karuherra Paddington on pieni eteläamerikkalainen, tarkemmin perulainen karhu, joka matkusti kotiseudultaan Englantiin rahtilaivassa ja päätyi lopulta Lontooseen Paddingtonin rautatieaseman kadonneitten osastolle. Brownin⁵³ perhe löysi karhun ja päätti ottaa sen asumaan luokseen. Perheen jäsenet pitivät kovasti karhusta ja myöhemmin he adoptoivatkin sen omaksi karhulapsekseen. Paddington on varsin omatoiminen, kekseliäs ja suunnilleen leikkikarhun kokoinen. Paddington käy ostoksilla, harrastaa taiteilua, viettää syntymäpäivää, tapetoi huonettaan, yms. Karuherra Paddingtonista on lukuisten kirjojen lisäksi tehty televisiosarja. (Lindholm 1998c; Saksholm 1987, 95; Shepard & Sanders 1985, 166.)

UPPO-NALLE

Ensimmäinen Uppo-Nalle -kirja ilmestyi vuonna 1977. Tämän jälkeen Elina Karjalaisen luoma Uppo-Nalle satuhahmo on seikkaillut jo yli kahdessakymmenessä kirjassa. Kirjojen kuvittajana on toiminut Hannu Taina. Uppo-Nalle sai alkunsa, kun eräässä laivassa matkustanut pieni ranskalaispoika heitti suutuksissaan Alfonso-leikkinalensa mereen. Vuoden verran Alfonso-nalle ajelehti maailman merillä. Tänä aikana se kuuli puhuttavan monia kieliä ja koki monenmoista. Myrskyssä ja sateessa se oli melkein upoksissa; rohkaistakseen mieltään se alkoi kutsumaan itseään Uppo-Nalleksi. Rannalle ajelehtineen Uppo-Nallen löysi Reeta-niminen tyttö, josta tuli nallekarhun hyvä ystävä. Myöhemmissä kirjoissa Uppo-Nalle tapasi Kumman, josta tuli hänen kihlattunsa. (Lindholm 1998d; Saksholm 1987, 91, 96.)

Uppo-Nalle on Nalle Puhin tapaan runoilija. Uppo-Nalle on oikea city-karhu, nykyajan kasvatti. Urbanisoituneella Uppo-Nallella on tapana murrosikäisten tavoin, rehvastellen valehdella muille, että hänen suonissaan virtaa jääkarhun verta ja sillä saada muut kauhusta tai ihailusta pyörryksiin. Uppo-Nalle on anglosaksisen teddykarhuperinteen jälkeläinen, jolla ei ole yhteyttä suomalaisen luontoon eikä myyttiseen karhuperinteeseen. Se ei ole näin sukua suomalaiselle kantakarhulle. Uppo-Nallen juuret ovat leikkikalutehtaassa, sillä se on valmistettu koneellisesti Ranskassa. (Saksholm 1987, 90, 93, 95, 104-105, 112.)

8.2.4. SARJAKUVIEN NALLET

RASMUS NALLE

Tanskalaiset Carla ja Vilh. Hansen ovat luoneet piirroshahmo Rasmus Nallen. Alkuaan se esiintyi viikkolehtien piirrossarjana. Nykyään Rasmus Nallesta on olemassa omat sarjakuvakirjansa. Tarinoissa Rasmus Nalle seikkailee ystäviensä kanssa. Kirjoissa monitaitoinen Rasmus Nalle saa yllätysvieraan, etsii isoisää, on kummitustalossa, tekee lehden, rakentaa laivan, pianon ja radioaseman, omistaa huoltoaseman, yms. (Lindholm 1998e.)

⁵³ Toisten lähteiden mukaan kyseinen perhe on nimeltään Kent (Saksholm 1987, 95).

MAAILMAN VAHVIN NALLE

Maailman vahvin nalle oli alkuaan sarjakuvahahmo, jonka loi Rune Andréasson vuonna 1962. Nalle ei ole ainoastaan maailman vahvin, vaan myös maailman kiltein nalle. Tarinoissa nokkeluus voittaa väkivaltaa, pienet ja isot ovat yhtä arvokkaita ja jokaisella tarinalla on onnellinen loppu. Maailman vahvin nalle saa voimansa ”jymy”-hunajasta, jonka Nallen isoäiti oli aikanaan kehittänyt. Maailman vahvin nalle elää kuin ihmiset. Se tekee töitä, ja elää puolisonsa ja neljän lapsen kanssa. Tässä sarjassa, samoin kuin Nalle Puhissa, karhuihin liitetty stereotypia hunajansyönnistä on tuotu korostetusti esille. Karhujen himo hunajaan perustuukin tosiasioihin. (Lindholm 1988f; Shepard & Sanders 1985, 136.)

8.2.5. TELEVISION NALLET

FOZZIE, JOGI, TAOTAO JA BALOO

Amerikkalaisia tunnettuja ”show”-karhuhahmoja ovat Fozzie ja Jogi. Fozzie on Muppet Show -ohjelman karhuhahmo, jota esittää Frank Oz. Omasta mielestään Fozzie on vastustamaton koomikko ja laulaja. ”Hei väki, tiedätkö kuka on maailman hauskin ja älykkäin karhu? Kyllä, se olen minä”. Suomessa vuoden lopulla (1999) esitetyissä uusissa jaksoissa on mukana toinenkin karhu, nimeltään Bobo. (Lindholm 1988g.) Edelleen Jogi on Huckleberry Hound Show -ohjelman karhu, joka ensimmäisen kerran esiintyi vuonna 1958. Hahmon piirtäjänä toimivat Hoyt Curtin, Bill Hanna ja Joe Barbera. The Yogi Bear Show alkoi vuonna 1961 Yhdysvalloissa. Jogi-karhu ei oikeastaan ole lapsille tarkoitettu piirretty elokuva, vaan se on enemmänkin suunnattu aikuisille. (Lindholm 1988h.)

Itämaisia karhuhahmoja ovat pandakarhu Taotao ja huulikarhu Baloo. Taotao on uusi tulokas, ei klassikko monen muun nallen tapaan. Taotao on tullut tutuksi televisiosarjan kautta. Se on nykyisin melkoisen suosittu lasten keskuudessa. Sarjassa ei esiinny lainkaan väkivaltaa ja jokaisessa jaksossa on opetus mukana. Taotao seikkailee Himalajan vuoriston maisemissa Waizan-laaksossa. Äiti Panda kertoo tarinoitaan. (Lindholm 1998i.) Edelleen Rudyard Kiplingin (1894) luoma Baloo on Disneyn piirretystä elokuvasta Viidakko-kirja (ens. 1967) tuttu hahmo. Elokuvasa se on susilapsi Mowglin ystävä. Huulikarhu Baloo, Mowgli ja panteri Bagheera siirtyvät seikkailusta toiseen. Baloon rooliin kuuluu juonikkuus. (Lindholm 1988j; ks. lisää Shepard & Sanders 1985, 154-155.)

8.3. AIKUISKULTTUURIN KARHUHAHMOT

8.3.1. KARHUKAUNOKIRJALLISUUS

Menneiden vuosisatojen suomalaisessa kaunokirjallisuudessa kerrotaan karhusta ainakin sen kahdessa kuuluisassa merkkiteoksessa: Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä ja Ilmari Kiannon Punaisessa viivassa. Romaaneissa kuvataan vuosisadan vaihteen agraarikulttuurin karhunmetsästäystä. Aleksis Kiven teoksessa, Seitsemän veljestä, Jukolan talon isäntä oli ahkera yli viidenkymmenen kaadon karhumies. Isäntä tuli ”elonsa päätepyhäkille” karhumetsällä. Metsästä löydettiin kuolleen isäntä makaamassa rinnakkain karhun kanssa. Ilmari Kiannon Punaisessa viivassa Korpiloukon Topi sai samoin surmansa käydessään lehmänsä

tappajan kimppuun. Köyhä torppari yritti kirveellä pelastaa lehmänsä karhun kynsistä. Karhun kynsiin kuolivat sekä lehmä että talonpoika, jonka kaulasta veri valui punaisena viivana. (Grünthal 1998.)

Lähes kaikki karhuaiheinen kirjallisuus tapahtuu metsästyksen ja muun eräkulttuurin kontekstissa. Karhunkaatajista, metsästyksestä ja yleensä eräkulttuurista on olemassa varsin paljon kirjallisuutta. Muun muassa Pentti Mäensyrjän teoksessa, Reppukarhuja (1987), kerrotaan monia erätarinoita. Vastaavanlainen eräromaani on myös karhunkaataja Ikä-Alpista eli Albert Ikäheimosta kertova, Arto Paasilinnan esikoisromaani vuodelta 1988. Ulkomaisista teoksista John Ehlen romaanin *The Winter People* (1982) sanotaan olevan upea eräkuvaus. Muinainen luonnonläheinen elämä rinnan karhun kanssa pohjustaa useimpia karhuaiheisia erätarinoita.

Nykyaikaisessa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa karhuhahmo on saanut ylikuonnollisia piirteitä ja se on muuttunut entistä ihmismäisemmäksi. Arto Paasilinnan romaani, Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija (1995), kertoo karhusta nimeltään Perhana, joka on kirjan puoliväliin asti todellinen luontokarhu, kirjan loppupuolella se muuttuu hyvinkin ihmismäiseksi. Perhana-karhun vuorosanoja ei teoksessa esiinny lainkaan. Vastikään on Veikko Huovinen julkaissut tuoreen eläinaiheisen romaanin *Porsaan paperit*. *Eläinaiheiset erikoiset* (1999). Kirjassa on mukana mm. karhun ja muiden eläinten haastatteluja. Eläimet kertovat itse oloistaan ja mietteistään. Huovinen ottaa kirjallaan kantaa ajankohtaiseen karhukeskusteluun.

Ulkomaaisessa kaunokirjallisuudessa on kuvattu karhun kautta mm. ihmisen kasvun, kehittymisen ja aikuistumisen prosesseja, tavallisesti seksuaalisuuden näkökulmasta kuvattuina. Nykyaikainen karhuaiheinen romaani on Jean Heglandin *Into the Forest* (1996; suom. Suojaan metsän siimekseen 1998). Romaanissa on keskeisesti mukana monia metsä- ja karhumyyttejä. Kirjan tapahtumat sijoittuvat kalifornialaisen luonnonsuojelualueen lähelle sijaitsevaan, eristyksissä olevaan mökkipahaseen. Kirja kertoo sisaruksista, jotka elävät isänsä kanssa jonkinlaisessa epätodellisessa unien maailmassa ja metsän myyttisessä hämärässä. Kirja kuvaa tyttöjen seksuaalisuuden kautta asioita: raiskauksen, raskauden ja intohimoisen lyhyen romanssin valossa. Karhulla on oma osansa tarinassa; toinen tytöistä muuttaa metsään asumaan ja nukkuu siellä yönsä karhun vieressä. Lopussa kun raiskaaja palaa, niin karhu toimii pelastajana ja ajaa raiskaajan tiehensä. Tarina päättyy metsän hämyisiin maisemiin. Tyttöjen kerrotaan aikuistumisen sijasta siirtyneen ikaikäiseen esiäitiyteen, karhun tyttäreiksi ja puolisoiksi. (Aikakone.)

Samoin William Faulkner kuvaa teoksessaan, *The Bear* (1942, suom. Karhu ja muita novelleja 1969), karhun metsästyksen kautta mieheksi kehittymisen prosesseja. Karhun avulla vertauskuvallisesti kerrotaan ongelmista, jotka liittyvät nuorukaisen siirtymiseen poikuudesta miehuuteen, viattomuudesta kokeneisuuteen: "Lähti poikana, palasi miehenä". Kirja muutoin kuvaa intiaanien, neekerien ja valtaväestön välisiä rotusuhteita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Yhdysvalloissa. (Faulkner 1969; Savela 1993, 17, 89-90; Shepard & Sanders 1985, 171.)

Maailmankirjallisuuden kuuluisa nimi John Irving on teoksissaan käyttänyt karhumyyttejä varsin runsaasti. Hänen kerrotaan lyöneen ystävänsä kanssa vetoa siitä, että hän pystyy soluttamaan karhun jokaiseen

romaaninsa, ja näin on myös tapahtunut. Irving itse sanoo, että karhu edustaa vapauden symbolia hänen tuotannossaan. Irvingin romaaneille on ominaista, että niissä ihmiset elävät sadunkaltaista elämää, jossa on täysin normaalia elää yhdessä vaikka karhun kanssa. Hänen romaaneissaan esiintyy ihmismäisiä karhuja ja karhumaisia ihmisiä. Irvingin karhut ovat enimmäkseen ihmisten ympäristöissä eläviä kotikarhuja. (Savela 1993, 1, 8; Shepard & Sanders 1985, 180-181.)

Romaanissa *The Hotel New Hampshire* (1981; suom. *Kaikki isäri hotellit*) kerrotaan sirkuskarhu State O'Mainesta. Teoksessa hotelliin saapuu itävaltalainen eläintenkesyttäjä Freud mukanaan tanssiva sirkuskarhu. Freudin karhu State O'Maine on koominen ihmisten viihdyttäjä, joka osaa pari yksinkertaista tempua. Yhdessä perheen isän kanssa se kiertää ympäri maata esiintymässä. Eläintenkesyttäjä Freud esitetään vaikuttavana shamanistisena hahmona, joka tekee karhusta toteemieläimen kirjan päähenkilöperheelle. Teoksessa viitataan Sigmund Freudin ajatuksiin toteemieläimistä ja seksuaalisuuden kätkemisestä. Kirjassa tarkastellaan edellisten kirjojen tapaan ihmisen seksuaalista kasvua vertauskuvallisesti karhun kautta nähtynä. (Savela 1993, 38-40, 82.)

John Irvingin romaaneissa esiintyy yleisesti myös eläintarhakarhuja, jotka tosin ovat täysin vieraantuneita aidosta esikuvastaan. Teoksessa *Setting Free the Bears* (1968) päähenkilö vapauttaa eläintarhan eläimet Wienissä sijaitsevasta Hietzingin eläintarhasta, koska eläintarhan yövahti häiritsee eläinten yöunta ja kiduttaa eläimiä kaikin tavoin. Yövahti on entinen natsi, joka jatkaa kidutusharrastustaan eläintarhan eläinten parissa. Eläinten vapautuksesta tuli kuitenkin lopulta melkoinen katastrofi, sillä eläimet olivat niin nählissään, että ne söivät toisiaan. Verilöylystä selvisi hengissä vain silmälasikarhupariskunta. Tarina perustuu tositapahtumiin vuodelta 1945. Samaa eläintarhaeläinten vapauttamisen teema käsittelee myös Irvingin romaanit *The World According to Garp* (1978; suom. *Garpin maailma*) ja *The Water-Method Man* (1972; suom. *Vesimies*). Viimeksi mainitussa teoksessa kuvaillaan eläintarhassa elävää karhuyksilöä, joka paleltuu kuoliaaksi. Kirja kuvaa symbolisesti ihmiselämän ja maailman vaarallisuutta. Karhun elämä kuvataan toivottomaksi kuoleman odottamiseksi. (Savela 1993, 34-35, 37-38, 56.)

Mielikuvituksen mestarillinen tuntija J. R. R. Tolkien on kirjoittanut myös jotakin karhuista. Tolkienin teos *Hobbit or There and back again* (1972; suom. *Hobitti eli sinne ja takaisin*) kertoo Beorn-nimisestä muodonmuuttujamiehestä, joka öisin muuttuu karhuksi. Richard Adams on puolestaan kirjoittanut eläimistä runsaasti romaaneja. Hänen eläinaiheinen romaaninsa, *Ruohometsän kansa*, oli aikanaan melkoinen menestys kautta maailman. Huomattavasti tuntemattommaksi on jäänyt Adamsin toinen fantasiaromaani nimeltään *Shardik: Beklan herra* (1980), jonka päähenkilö on maanpäälle saapunut Karhujumala. Kirjasta kerrotaan lisää tuonnempana kappaleessa, joka käsittelee eläinten uskonnollista ajattelua. Muita karhuromaneja ovat lisäksi mm. John Gardnerin teos *Mickelsson's Ghosts*, joka kertoo yliluonnollisista, okkultistisista karhuista. Äiti Karhun legendan on tallentanut Madeleine L'Engle romaaninsa *The Bear*. Teddykarhuista on kirjoittanut lisäksi mm. Graham Greene novellissaan *The Bear Fell Free* (1935). Karhu on kirjallisuudessa symboloinut edellä kerrotun lisäksi vielä mm. maan majesteettisuutta ja joskus itse Jumalaa. (ks. lisää Shepard & Sanders 1985, 146.)

8.3.2. KARHUKANSANRUNOUS

Karhun liittyvä runous voidaan jakaa kolmeen osaan: metsästys-, karjanhoito- ja muu runous. Etelä-Suomea lukuun ottamatta kaikkialla maassamme on esiintynyt karhurunoperinnettä. Metsästysloitsujen tarkoituksena oli pyytää metsänhaltialta saalista. Loitsuihin kuului olennaisesti metsänhaltian mairittelu, metsämaiseman kauneuden ja saaliin määrän yletön liioittelu. Lukuja ja riittejä käytettiin saaliista kiittämiseen ja anteeksiannon saamiseen. Näillä toimilla pyrittiin varmistamaan metsästysonnen jatkuminen tulevaisuudessakin. Samoin karjanhoito-onnen varmistamiseksi käytettiin monenmoisia riittejä ja loitsuja. Metsän pedot, taudit, loukkaantumiset ja muut ylikuonnolliset vaarat olivat muinoin alituisena uhkana metsässä kulkeville kotieläimille. (Karhu 1947, 36; Virtanen 1984, 84.)

Karhurunoutta on olemassa karhunkaadon ja –peijaisten eri vaiheista. Rohkaisuksi luettiin karhun synnyloitsuja karhun kaatoon lähtemisen yhteydessä. Suomessa ei ole ollut tapana laulaa loitsuja ja lukuja, vaan ne luettiin useimmiten joko mutisten tai korkealla äänellä. Karhunkaadon ja –peijaisten jokaisessa vaiheessa luettiin runoja yleensä vuoropuheluna. Kaatoon lähdetessä lausuttiin sanat karhun synnystä, metsässä luettiin metsän lukuja ja tavan mukaan karhu laulettiin ylös pesästään. Välittömästi kaadon jälkeen luettiin lepyttelyruno, lisää runoja seurasi kotiin kannon yhteydessä, syötäessä ja juotaessa. Karhuun suhtauduttiin kuten kunnioitettuun ihmiseen. (Karhu 1947, 40; Saksholm 1987, 10; Suomalainen Pakanalähetys ry.)

Vaka vanha Väinämöinen itse tuon sanoiksi virkei:

"Veli, seppo Ilmarinen! Taos mulle uusi keihäs,

tao keiho kolmisulka varren vaskeisen keralla!

Ois' otso otettavana, rahakarva kaattavana

ruuniani ruhtomasta, tammojani tahtomasta,

kaatamasta karjoani, lehmää levittäjästä."

(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)

Elias Lönnrotin kokoamasta kansalliseepos Kalevalasta (1835) löytyy varmasti maamme tunnetuin karhuaiheinen runo. Vanhan Kalevalan 28. runo ja Uuden Kalevalan 46. runo kertoo ”Pohjolan karhusta”. Runossa Väinämöinen tappaa karhun ja tämän jälkeen karhun tappoa juhlietaan peijaismenoin. Karhuruno liittyy taisteluun Sammosta. Runossa Pohjolan emäntä Louhi, ”Pohjan akka harvahammas”, käyttää taikavoimiaan ja nostattaa karhun karjan kimppuun. Väinämöinen ja Ilmarinen lähtevät sitten taotuin keihäin karhua tappamaan. Karhun surmaamisen jälkeen on vuorossa juhlliset peijaispidot, joissa Väinämöinen, mahtava laulaja ja ”tietäjä iänikuinen” laulaa ja soittaa kantelettansa. (Pentikäinen 1987, 87, 207; Rockwell 1991, 180.)

8.3.3. KARHUMUSIIKKI

RUNOLAULU

Kansanmusiikissa on kautta aikojen ollut mukana myös karhuaihe. Kalevalan runoja ja muita karhuaiheisiä kansanrunoja on musiikiksi sovittanut kansanmusiikkiorkesteri Köyhät Ritarit -yhtye ja PRIMO

(Primitiivisen musiikin orkesteri). Heidän levynsä ”Karhujuhla The Bear Feast” ilmestyi vuonna 1986. Levyllä on 13 karhulaulua, joiden sävelmät ovat 1700 - 1800 -luvulla tallennettuja toisintoja. Sävelmiä ja rytmejä on muunneltu kansantyyliä jäljitellen. Tekstit on koottu vanhoista kansanrunoista kansanlaulajien ja Lönnrotin esimerkin mukaisesti.

Suomessa suomalais-karjalainen runolaulu säilyi muutamilla seuduilla (Karjala, Savo, Inkeri) elinvoimaisena aina viime vuosisadalle asti, paikoin aina meidän päiviimme saakka. Länsi- ja Etelä-Suomessa vastaava perinne loppui jo 1600 - 1700 -luvulla. Karhunpeijaislauluja on tallennettu 1700 - 1800 -luvulla suuria määriä eri puolilla Suomea. Lauluja on esitetty joko yksinlauluna, vuorottelevana kaksinlauluna, monenlaisena vuorolauluna tai yhteislauluna pienessä ryhmässä tai suurella joukolla. Laulajat jakautuivat yleensä kahteen ryhmään: toiset kysyivät ja toiset vastasivat. (Laitinen 1986; Suihko 1986.)

KARHU-OOPPERAT

Karhu on innoittanut myös muutamia oopperan tekijöitä. Maamme tunnetuimmat karhuaiheiset oopperat ovat Karhu-ooppera ja Punainen viiva. Virtain Torisevalla järjestetään vuosittain ”Karhu-ooppera”. Ooppera kertoo maankuulusta karhunkaataja Martti Kitusesta. Näyttämöllä tassua paiskaavat tarujen karhu ja leivästään kamppaileva ihminen. Ooppera kuvaa supisuomalaista korpimetsää ja elämisen taistelua hämäläisen kansan karun kansanlaulun soudessa. Oopperassa on mukana tarujen mystisyyttä, kiehtovaa kalevalaisuutta, salaperäistä shamanismia ja peijaisten tunnelmaa. Oopperan teemat ovat ihmiskunnan ikuisuusasioita: ihminen ja luonto, usko ja taikausko, pimeys ja valo, viha ja rakkaus. Oopperan solistilaulaja vuonna 1995 oli Inga Sulin. (Karhu-ooppera.)

Martti Kitunen oli Suomen kaikkien aikojen kuuluisin karhukaataja ja erämies, joka eli Virroilla 1747 - 1833. Ensimmäisen karhun Kitunen kaatoi jo 16-vuotiaana. Karhuja oli tuohon aikaan runsaasti tarjolla. Ne aiheuttivat suuria karjavahinkoja sen ajan karjankasvattajille. Martti meni aikansa Reetan kanssa naimisiin ja sai häälahjaksi hopeaketjussa roikkuvan karhunhampaan, joka oli Kituselle oikea taikakalu, onnen amuletti, pyhä esine ja perintökalu. Martti kantoi aina lahjaa kaulassaan. Hän uskoi onnen riippuvan amuletista, ja onni oli enimmäkseen Martille myötä. Tosin pari kertaa Kitunen oli päästä hengestään. Viimeisen karhun hän ampui 74 vuoden iässä. Kitusella sanotaan olleen hallussaan karhunkaadon Suomen ennätys. Martti Kitusen kaatamien karhujen lukumäärästä on olemassa monta tietoa. Vanhimman tiedon mukaan Kitunen onnistui kaatamaan kaikkiaan 193 aikuista karhua ja lukemattoman määrän karhunpentuja. Joidenkin lähteiden mukaan oikea luku kuuluisi olla 198 karhuyksilöä. (Tarkkonen 1995.)

Virroilla komeilee Martti Kitusen muistopatsas, joka pystytettiin vuonna 1936. Virroilta löytyy myös vuonna 1961 perustettu Martti Kitusen museo. Martti Kitusesta ovat kirjoittaneet kirjoja mm. nimimerkki ”Korhos-Heikki” (1955) ja Veikko Rissanen teoksen Kitusen kintereillä (1988). Kitusen ohella toinen maankuulu karhunkaataja on ollut lappalainen Heinäkangas. Hän kaatoi elinaikanaan noin 300 karhua. Karhunkaatomäärien perusteella Heinäkangas vaikuttaisi olevan Kitustakin parempi karhunkaadon Suomen ennätysmies. (Mäensyrjä 1971, 23; Rovamo & Martikainen 1988.)

”Minä sen vielä tapan! Minä sen tapan, sen karhun!”. Toinen karhuaiheinen ooppera, ”Punainen viiva”, alkaa uhkauksella tappaa karhu, joka on syönyt lampaan. Ilmari Kiannon romaanin on oopperaksi säveltänyt Aulis Sallinen. Teoksen solistina, Topin osassa, olemme tottuneet näkemään Jorma Hynnisen ja Riikan roolissa on yleensä ollut Taru Valjakka. Aulis Sallinen itse sanoo: ”Punaisen viivan karhu, jonka musiikillinen muotokuva kehystää draamaa, on enemmän kuin karhu. Se on kaiken sen vertauskuva, jota vastaan korven ihmisen on taisteltava”. (Lehtonen 1982, 8.) Punainen viiva ei ole Aulis Sallisen ainoa karhuaiheinen teos, vaan myös oopperassa ”Ratsumies” esiintyy jokunen karhu.

9. KARHUSYMBOLIIKKA

9.1. METAFORAT, SYMBOLIT JA MUUT VERTAUSKUVAT

METAFORAT

”Tiedän kyllä, ettei karhu ole pitkävilla, mutta sanon sitä kuitenkin pitkävillaksi, koska haluan antaa kuulijalle sen vaikutelman, että se jotenkin muistuttaa pitkävillaa” (Koski 1992, 14). Metaforassa joku on ”ikään kuin” jotakin. Jotakin tuntematonta tai abstraktia asiaa verrataan tutumpaan tai konkreettisempaan asiaan. Metafora on ’vertaukseen perustuva kielikuva’. Se selittää ilmiötä tai käsitettä jonkin toisen käsitteen tai ilmiön avulla. Runous ja myyttinen kieli ovat tulvillaan metaforisia ilmauksia. Tavallisessa puhekielessä on myös paljon vakiintuneita metaforia, joiden kuvallisuutta ei enää tule edes ajatelleeksi. Metaforan rinnakkaistermejä ovat symboli, allegoria, paraabeli, faabeli ja myös myytti. (emt, 13.)

Cleanth Brooks & Robert Penn Warren ovat painottaneet metaforan havainnollistamiseen liittyviä ominaisuuksia. Metafora tarjoaa ”vaihtoehtoisen kuvauksen, kuvauksen, joka on yksinkertaisempi, tutumpi ja helpompi käsittää kuin tavallinen ilmaus”. Metafora on vaihtoehtoinen ja korvaava ilmaus jollekin ilmiölle tai käsitteelle. Metaforan tehtävänä on koristaa, värittää tai kaunistaa. (ks. Elovaara 1992, 10 mukaan.) Rafael Koskimies (1949⁵⁴) on määritellyt metaforan seuraavasti: ”Metaforaan nimittäin sisältyy lähinnä se merkitys, että jonkin tietyn asian tilalle asetetaan tai siirretään toinen asia. ... Metaforalle on yleensä ominaista, että se asettaa havainnollisia ja aistimuksellisia mielikuvia abstraktisten ja sovinnaisesti käsitteellisten mielikuvien paikalle”. (ks. Elovaara 1992, 11 mukaan.)

Metaforaan sisältyy vertailua, samoin kuin vertaukseen. Vertaus ja metafora ovat periaatteessa melko samankaltaisia, mutta niiden välillä on myös eroja. Vertaus osoittaa pelkästään asioiden samanlaisuuden, kun taas metafora esittää ne toisten kautta ja jättää varaa tulkinnoille. Vertauksessa vertailu on yleensä eksplisiittistä; se esitetään sanojen ”kuin” tai ”niin kuin” avulla. Metaforassa puolestaan vertailu tapahtuu implisiittisesti. Mielikuvia pyritään synnyttämään tavallisesti ilman ”kuin” –sanan käyttöä, esimerkiksi eufemismien avulla. Eufemismi on kiertoilmaisu, joka ilmaisee asian epäsuorasti tai jotakin lievempää ilmaisua käyttäen. Eufemismi on yläkäsite ja sen alakäsitteitä ovat metafora, idiomi, metonymia ja personifikaatio. (Elovaara 1992, 14; Kauppinen 1992, 204.)

⁵⁴ Koskimies, Rafael (1949): Yleinen runousoppi. 2. painos. Helsinki.

Metafora rakentuu analogian tai kaltaisuuden varaan. Metaforat perustuvat eri ilmiöiden välillä havaittavaan samankaltaisuuteen, esimerkiksi yhdenmukaiseen ulkonäköön. Metaforasta on joskus vaikeaa löytää metaforan yhteistä tekijää, silloinkin kun metaforan kaikki osat ovat tiedossa. Metaforan merkitys on sidoksissa metaforiseen kuvaan. Metaforassa tapahtuu nimityksen siirto. Metaforassa asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle. Sanojen vakiintuneita merkityksiä käytetään uudesta kohteesta uudella tavalla. Sanan uusi käyttö perustuu vertailuun alkuperäisen ja uuden kohteen välillä, ja käytön tarkoituksena on esittää tuo vertailu. Vertailu edellyttää kaltaisuutta kohteiden välillä. Tuntemattomista kohteista pyritään välittämään tietoa tai edes saamaan jonkinlainen ote nimittämällä niitä metaforisin käsittein. Metaforan yksi tarkoitus on tutun avulla selittää tuntematonta. (Elovaara 1992, 14-16; Kauppinen 1992, 192.)

Ne sanat, jotka ovat lauseessa mukana avainsanan lisäksi, saavat aikaan sen, että jotkut avainsanaan liittyvät ominaisuudet ”viriävät”. Viriävät ominaisuudet ovat yleensä ns. yleisiä uskomuksia; eräät sanovat niitä latteuksiksi. Sanoihin liittyvät yleiset uskomukset vaihtelevat kulttuuriperinteiden mukaisesti. Metafora tarjoaa perspektiivin, josta kerrotaan jotakin yhdestä, jonkun toisen näkökulmasta. Kaksi eri aihepiirin sanaa liitetään yhteen siten, että toisen voi ymmärtää toisen kautta. Pääkäsitteeseen siirretään sivukäsitteiden tiettyjä ominaisuuksia. Metafora sisältää paradoksin: Aluksi toteamus tai väite saattaa vaikuttaa ristiriitaiselta, mutta tarkemmin tarkasteltuna kuitenkin voi havaita, että se sisältää jonkinlaisen totuuden. (Elovaara 1992, 26-27, 67.)

SYMBOLIT

Symboli juontaa juurensa kreikankielisestä sanasta ’symbolon’, joka alun perin tarkoitti ’kaksoiskappaletta’. Kyse on esineen kahdesta toisiinsa yhteensopivasta kappaleesta. Kappaleiden yhteensopivuus perustuu esineen rikkomiseen kahteen osaan. Muita symbolin merkityksiä ovat ’asettaa yhteen’ ja ’liittää kiinni’. Alkuperäisen kokonaisuuden muodostavat kaksi osaa liitetään yhteen symbolissa. Toisen version mukaan symboli tulee kreikankielen verbistä ’sym ballein’. Se tarkoittaa ’tuntomerkkiä’. Sana viittaa tunnistamiseen, joka edellyttää jotakin yhteistä olemassa olevaksi. Olemassa olevat yhteiset asiat luovat osapuolien välille siteen. Symboli on tämän yhteisen siteen merkki. Symboli kertoo jotakin siteen luonteesta ja siitä, millälaisen toimintaan side velvoittaa. (Koskinen 1996, 38; Pekonen 1991, 10.)

Suomen sanakirjan mukaan ’symboli’ tarkoittaa merkkiä, tunnusmerkkiä, tunnuskuvaa, jolla havainnollistetaan yleensä jotakin abstraktista, ajatusta tai aatetta. Symboli on asian jotakin olennaista puolta esittävä kuva tai esine. ’Symboliikka’ tarkoittaa symbolien käyttämistä; jonkun asian ilmaisemista symboleja käyttäen vertauskuvallisesti. Suppeampi käsite ’tunnuskuva’ merkitsee jonkin asian tunnuksena oleva kuva. Symbolit ovat merkkejä, jotka viittaavat johonkin ja edustavat jotakin. ’Merkki’ pelkästään viittaa johonkin määrättyyn seikkaan, kun taas laajempi käsite symboli viittaa johonkin epämääräiseen asiaan. Symboli saa merkityksensä suhteessa vallitseviin käsityksiin tiettyjen asioiden luonteesta. (Elovaara 1992, 98-99, 138; Pekonen 1991, 10, 140.)

Philip Wheelwright määritelmän mukaan: ”Symboli on yleensä suhteellisen vakiintunut ja toistuva havainnon kohde, joka edustaa laajempaa merkitystä tai merkitysjoukkoa kuin se, mikä sisältyy tuohon havainnon kohteeseen sinällään” (ks. Elovaara 1992, 153 mukaan). Esimerkiksi kun karhua sanotaan voiman symboliksi, tällöin karhun voima rinnastetaan johonkin ihmiselämän tapaukseen, ilmiöön tai tunnelmaan. Kielikuvan takana olevasta karhun voimasta luodaan haluttu mielikuva, jonka sitten uskotaan heräävän assosiaationa kunkin mieleen karhun kuvan näkemisestä vaikkapa yrityksen logossa.

Symbolin sanakirjamääritykset eivät useinkaan selitä sitä seikkaa, miksi joistakin merkeistä muodostuu merkitseviä symboleja ja miten taas jotkut toiset jäävät vaille todellista symbolista merkitystä (Pekonen 1991, 11). Symboli ja metafora -sanoja käytetään usein toistensa synonyymeina, mutta niiden välillä on myös joitakin eroavuuksia. Raili Elovaaran (1992, 146-147) mielestä metafora toimii toisin kuin symboli. ”Metaforinen tulkinta aktivoi tekstin toisella lailla, läpikotaisemmin ja laajemmin kuin symbolinen tulkinta”. Merkityksen laajennukset kirjaimellisesta merkityksestä symboliseen merkitykseen ja näiden sivumerkitykset sekä muut ominaisuudet tulevat eri tavoin esiin symbolissa ja metaforassa.

MUUT VERTAUSKUVAT

Metaforan lähikäsite on ’allegoria’, joka tarkoittaa ’vertauksellista esitystapaa, vertauskuvaa’. Se liittyy läheisesti myös symboliin. Symbolissa merkitys on erottamattomasti symbolissa kiinni, kun taas allegoriasa merkitys ei ole yhden ja ainoan kuvan tai tapahtuman varassa. Allegoria on kuvakieltä, jossa aiemmin tunnetut käsitteet ja moraaliset opit käännetään henkilöiksi, esineiksi ja tapahtumiksi. Esimerkiksi Orwellin allegorinen romaani, *Eläinten vallankumous*, symbolisoi epäonnistuneen vallankumouksen historiaa. Tämä on mahdollista esittää lukuisilla muillakin, vaihtoehtoisilla tavoilla. (Elovaara 1992, 169, 172-173.)

Muita vertauskuvan rinnakkaiskäsitteitä ovat paraabeli ja faabeli. Paraabeli on läheistä sukua allegorialle. ’Paraabeli’ on tavallisesti yksinkertainen kertomus, jolla on ilmeinen sanoma tai merkitys. Paraabelin rinnakkaisterminä käytetään joskus episodina, joka on samoin myös symbolin lähikäsite. ’Episodissa’ tapahtumat esitetään symbolisena. Edelleen faabeli eli eläinsatu on sukua allegorialle ja paraabelille. ’Faabeli’ on yksinkertainen kertomus, joka havainnollistaa usein jotain maksimiä eli yleistä väittämää ihmisluonteesta. Vertauskuvista puhutaan siis varsin monilla nimillä. Eri lajien selväpiirteinen erottaminen toisistaan on aika hankalaa. (Elovaara 1992, 177-179.)

9.2. KARHUSYMBOLI

Karhusta on käytetty sekä materiaalisia että abstrakteja symboliikan muotoja. Kaiken kaikkiaan karhu ei ole ollut kovinkaan merkittävä symboli menneinä aikoina. Symbolisanakirjat antavat karhusymbolille lukuisan määrän erilaisia määritelmiä. Ensinnäkin voidaan todeta, että karhua ollaan pidetty varsin androgyyninä olentona: siihen on liitetty sekä maskuliinisia että feminiinisiä piirteitä. Muinaisessa Kiinassa karhu oli maskuliinisuuden symboli, todellinen voiman ja vahvuuden ruumiillistuma. Länsimaaisessa mytologiassa karhuun on vahvasti liitetty myös julmuus ja pelottavuus. Karhu on symbolisoinut raakuutta, voimaa, roh-

keutta ja kestävyyttä. Monet Pohjois-Amerikan heimot ovat samaistaneet karhun ukkoseen, sillä he ovat uskoneet, että karhu menee talvipesäänsä syksyn ensimmäisen ukkosen myötä. Euroopan monissa pohjoisissa kielissä Ukkosen jumala ja karhu ovatkin synonyymeja. Jungin mielestä karhu liittyy Äiti Maan -arkkityyppiin, alamaailmaan ja satunnaisesti myös kuuhun. Karhu olikin asemaltaan alamaailman hoitaja vanhassa eurooppalaisessa Suuri Karhuäiti -myytissä. (Biedermann 1993, 114; Rockwell 1991, 189, 197-198; Shepard & Sanders 1985, 105, 189, 192.)

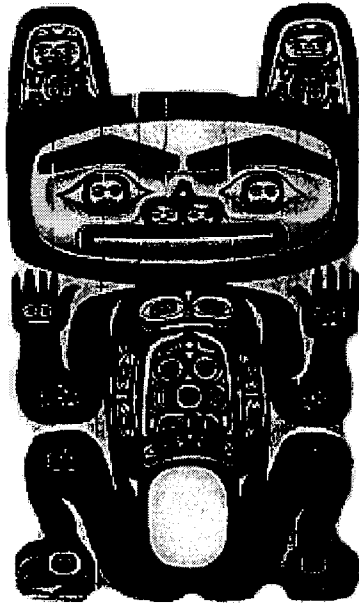
Toisaalta karhua ollaan pidetty vahvasti naisellisuutta edustavana eläimenä. Karhu on ollut eritoten suuri naispuolinen eläinsymboli, Äitijumala. Jo kreikkalaisten ja roomalaisten mukaan karhu symboloi äitiyttä. Kreikan ja latinan kielissä sanalla karhu on pelkästään feminiininen suku (artikkelitunnus). Tämä on poikkeuksellista, sillä petoeläimet muissa kielissä mielletään miespuolisiksi. Karhu on vertautunut Äiti Maan -arkkityyppiin, kosmiseen Suureen Äitijumalattareen, jota ollaan pidetty Luojan veroisena. Äiti Maan myytti on ollut hyvin keskeinen ja alkuperäinen, jo ennen luomismyyttiä vaikuttanut maailmankäsitysmalli. Usko Suureen Äitiin pohjautuu uskomukseen, että kaikki eläimet ovat syntyneet hänen kauttaan. Suuri Äiti on antanut kullekin eläimelle sen muodon, mikä sillä on tänä päivänä. (Koskinen 1996, 131-132; Middleton, 1997; Rockwell 1991, 200; Shepard & Sanders 1985, 75, 137.)

Karhun äidillisyyttä, naisellisuutta ja maanläheisyyttä tulevat esille sen lämpimässä turkissa, maanruskeassa värityksessä, vantterassa ruumiinrakenteessa, hellässä huolenpidossa poikasistaan ja niiden kasvattamisesta. Karhu on sellaisen naisen ja äidin symboli, joka on yhtäaikaa vahva ja vaarallinen, omistaan hyvin huolenpitävä, mutta joka on samalla myös hiukan eristäytynyt äitityyppi. Elintapojensa puolesta karhun on nähty symbolisoivan myös juuri yksinäisyyttä ja eristäytymistä muista. Naaraskarhua se ei kuitenkaan kovin hyvin kuvaa, sillä viettäähän se lähes koko elämänsä pentujensa seurassa. Sen sijaan uroskarhun elämälle on varsin leimallista yksinäisyys. (Biedermann 1993, 114; Larjanko 1986, 34⁵⁵; Rockwell 1991, 19; Shepard & Sanders 1985, 137-138.)

Mytologiassa karhu edustaa hedelmällisyyttä ja elämän kiertokulkua. Karhua pidetään vahvasti elämän ja kuoleman symbolina. Sen elintavat kuvastavat elämän kiertokulkua, jonka voi nähdä vuodenaikojen vaihtelussa. Keväällä karhu heräilee ylös pesästään poikastensa kanssa, samalla kun koko luomakunta syntyy talven jäljiltä uudelleen. Syksyllä marras tuo kuoleman, tällöin karhu ryömii talvikoloonsa tiedottomaan unitilaansa. Kuolema merkitsee siirtymää yhdestä maailmasta toiseen maailmaan. (Angel & Larjanko 1994, 101; Rockwell 1991, 6-7, 22; Shepard & Sanders 1985, 56-57; Tenhunen 1984-85.) Shamanistisen perinteen⁵⁶ mukaan karhu symbolisoi sellaisia abstrakteja seikkoja kuten: (*Kuu 12.*)

⁵⁵ Larjanko, L. (1986): Unien tutkitsija. Helsinki: Tammi.

⁵⁶ Shamanism. Working with animal spirits. <http://www.geocities.com/~animalspirits/index30.html>

- *itsetutkiskelu ja -tarkkailu*
- *parantaminen*
- *yksinäisyys*
- *muutos*
- *henkinen yhteys*
- *kuolema ja uudestisyntyminen*
- *muodonmuutos*
- *tähtimatkailu*
- *unien hahmot*
- *shamaanit ja noidat*
- *mystinen ja salaperäinen*
- *emalta tietäminen*
- *puolustus ja kosto*
- *viisaus*

Unet nousevat piilotajunnastamme ja ne symboloivat usein enimmäkseen oman elämämme huolia ja ajatuksia. Unissa esiintyy usein eläimiä. C. G. Jungin mukaan unien eläimet osoittavat samaan aikaan sekä vaistoja että vanhempia. Hänen mukaansa karhu kuvastaa ylimielisen persoonallisuuden kielteisiä puolia. Psykologisessa mielessä karhu symboloi itseä, toisaalta se edustaa myös piilotajunnan vaarallisia puolia. Nuorten naisten unissa karhun kerrotaan edustavan heräävää äidillisyyttä. Karhuemo symbolisoi sosiaalista luonnetta. Nuoren miehen unessa karhu kertoo itsenäistymisestä. Kaadossa kuollut karhu luovuttaa voimansa kaatajalleen. Karhun tappaminen voi tarkoittaa voittoa vastustajista. Karhu unessa voi merkitä myös kamppailua ennen maineen saavuttamista tai se voi tietää lisäansioita. Erään tulkinnan mukaan karhut uinuvat talviuuntaan sielun kaukaisimmilla erämailla. Niiden löytäminen viittaa pitkälle kehittyneeseen yksilölliseen hengen kulttuuriin. (Angel & Larjanko 1994, 101; Biedermann 1993, 114; Hazzard 1990, 47⁵⁷; Immonen 1984, 101⁵⁸; Maunonen 1994, 174⁵⁹; Savela 1993, 22, 13.)

9.3. KARHUVERTAUSKUVIEN KÄYTTÖ

Karhun vaikutus näkyy päivittäisessä kielessä. Erilaisissa nimissä karhu on mukana varsin yleisesti. Suomesta eri puolilta maata löytyy monia karhusukuisia paikannimiä, mm. Karhupäämäkiä, -saaria ja -niemiä. Samoin karhun rinnakkaisnimien mukaisia paikannimiä on olemassa runsaasti, mm. Ohden-, Oksi- ja Kouko-alkuisia. Moni asuu karhusukuisessa osoitteessa, kuten vaikkapa Nallepolulla. Eräät maailman kaupungit, kuten Berliini, Bern ja Bergen, ovat lainanneet nimensä karhulta. Kasvi- ja eläinkunnasta löytyy karhusukuisia nimiä. Karhunimisiä kasveja ja -yrtejä on runsain määrin. Tällaisia ovat mm. karhunputki, -köynnös ja -ruoho. Eläinkunnan tunnetuin karhunimen edustaja on varmasti monen metsästäjän apuri, karjalankarhukoira. Ihmisten nimissä, niin etu- kuin sukunimissä, karhuun viittaavia nimityksiä esiintyy paljon.

⁵⁷ Hazzard, T. (1990): Unet ja niiden merkitys. Hämeenlinna: Karisto.

⁵⁸ Immonen, R. (toim.) (1984): Mitä unet kertovat. Helsinki: Kirjayhtymä. Hämeenlinna: Karisto.

⁵⁹ Maunonen, T. (1994): Suuri unikirja. Jyväskylä - Helsinki. Jyväskylä: Gummerus.

Jokainen tuntee varmasti jonkun suomenruotsalaisen henkilön, jonka etunimi tai kutsumanimi on Björn, Otso tai Arthur⁶⁰. Karhu sukunimenä on myös kohtuullisen yleinen. Historiallisten lähteiden mukaan Karhuset ovat Vienen vanhimpia sukuja⁶¹. (Kovalainen & Seppo 1998, 85; Leinonen & Suominen 1991, 22; Shepard & Sanders 1985, xiii-xiv, 100-101, 125.)

Karhu kulki noin 50 metrin päästä Johannes Karhun talosta. Karhu kertoi kontion käyttäytyneen rauhallisesti ja syöneen ruokaa talojen keskellä olevalla pellolla. Siitä, aikooko poliisi ryhtyä karhujen vuoksi erikoistoiimiin, ei ole tietoa, sillä nimismies Esa Karhu on kesälomalla. (Aamulehti 20.6.1999.)

Monissa kirjoituksissa viitataan karhuista käytävään mediakeskusteluun ja tällä perustellaan karhuvertauskuvan käyttöä. Marko Junkkari kirjoittaa esimerkiksi Helsingin Sanomissa (27.7.1997), että ”Kesän suurin julkkis on ollut city-karhu, joka on tallustellut ristiin rastiin pitkin Etelä-Suomea. Naantalia lähestyvä mesikämmen on saanut kansalaisten varauksettomat sympatiat puolelleen. Iltapäivälehdessä vastaajien huomattava enemmistö toivoi, että karhua ei ammuttaisi. Kesän toinen, hieman pienempi julkkis, on ollut Björn ’Nalle’ Wahlroos”. Björn Wahlroos kuvataan menestyväksi jupiksi, joka elää city-kulttuurissa. Jupeista puheen ollen Helsingin Sanomat (21.5.1996) kertoo, että Ruotsissa kannattavia puhelimia kutsutaan juppinalleiksi, samaa nimeä käytetään nykyisin myös maan ruskeakarhuista. (Lahtinen 1996.)

Karhun näköisiä patsaita ja muistomerkkejä - kuin toteemipaaluja - on pystytetty maahamme ainakin muutamia. Kuusamon kirkonkylän torilla on karhupatsas. Pohjois-Karjalassa elelee karhuja varsin runsaasti ja sieltä löytyykin monenlaista muutakin karhuihin liittyvää toimintaa, mm. Kuusamossa on jo 30 vuoden ajan järjestetty Karhujuhlat. Karhupatsas komeilee myös Kansallismuseon edustalla Helsingin Mannerheimin tiellä. Satakunnan vaakunaa koristaa samoin karhu. Vuoden 2002 talviolympialaisten olympiamaskotiksi kaavailaan karhua, tosin muitakin vaihtoehtoja on ollut esillä.

Keskiajalla muinaisessa Euroopassa⁶² ”karhunpäivää” vietettiin helmikuun 2. päivänä eli kynttilänpäivänä. Kynttilänpäivä oli uuden maailman syntymäpäivä. Karhun uskottiin silloin nousevan ylös pesästään. Suomessa nykyisin karhunpäivää vietetään tammikuun 19. päivänä eli Heikin päivänä. Vanhan kansan mukaan Heikin päivänä⁶³ karhu kääntää kylkeään ja sanoo: ”Yö puolessa, nälkä suolessa” ja kysyy ”Joko päivä on?”. Tällöin talven selkä taittuu ja päivä alkaa pidentyä. Pohjanmaalla Heikin päivää saatettiin juhlaa kilisyttelemällä kelloja, kulkusia ja kaikenlaisia helistimiä ulkosalla. Lapset vietiin metsään katsomaan, kuinka karhu käänsi kylkeään. Karhulle voitiin lausua kyljenkääntämissanat. Kansanuskomusten mukaan karhu kääntää kylkeään vain yhden kerran talven kuluessa. (Karhu 1947, 11; Leinonen & Suominen 1991, 19; Shepard & Sanders 1985, 136-137.)

⁶⁰ Karhusukuksia etunimiä ovat mm. Arthur, Bernard, Bertha, Biorn, Bjom, Gilbert, Herbert ja Robert. (Shepard & Sanders 1985, viii-xiv).

⁶¹ Irlannissa kelttiläistä syntyperää oleva yleinen sukunimi Mathghamna (Mathghamhna) tarkoittaa ’karhunpoikkaa’ (Shepard & Sanders 1985, 125).

⁶² Mm. Sleesiassa, Unkarissa ja Carinthiassa (Shepard & Sanders 1985, 137).

⁶³ Toisen tiedon mukaan karhu kääntää kylkeä Matin päivänä (Halkka 1988, 33).

Kaikesta huolimatta, vielä jokunen sana siitä aikuisten vihaamasta ”verokarhusta”. Verokarhu on siitä ikävä, että se tietää yleensä menoerää; jotakin joutuu yleensä maksamaan. Sama pätee karhukirjeeseen; unohtuneesta laskusta kolahtaa kotiin postilaatikon kautta velkomiskirje. Kirjasto saattaa karhuta lainakirjojaan takaisin, ”pikkulapsen lainaamaa Karhukoplaa, koululaisen luontokirjaa, koko perheen karhuvideota ja aikuisten kansatieteellistä julkaisua, sitä joka kertoo Otavaan eli Ison Karhun tähtikuvioon liittyvistä uskomuksista, kotimaan karhunkaatajista, kalevalaisista karhurunoista ja viikinkitarinoiden hurjimuksista”. (Leinonen & Suominen 1991, 22.)

9.4. MONET YRITYKSET JA TUOTTEET ON NIMETTY KARHUN MUKAAN

Karhuvertauskuvia käytetään yleisesti liiketoiminnassa. Moni projekti ja toiminta on nimetty karhun mukaan, mm. Jyväskylän yliopiston liikuntabiologian laitoksella on meneillään Karhu-projekti. Samoin Keravan kaupungilla on parhaillaan käynnissä Karhu-nuorisoprojekti. Kyseisten projektien yhteydet karhuihin ovat täysin olemattomat. Karhu-nimitystä käytetään niissä niin, että se ei merkitse oikeastaan yhtään mitään. Se jää pelkäksi nimeksi henkilönimien tapaan. Vastaavanlaista liiketoimintaa on olemassa lukuisa joukko, mm. Inarissa Kaamasen Kievarin tunnuksena on karhu, mutta sitä harvoin muistetaan missään mainita.

Maanviljelijät tuntevat hyvin Karhu-kauran. Se on myöhäinen, erittäin satoisa ja luotettavasti satoa muodostava kauralajike. ”Kaupparatsujen” yöpymispaikkana on tunnettu Kotkan Hotelli Karhu. ”Atk-alan huippujen” tietokonelaitteisto on nimeltään Unix-Karhu. ”Renny Harlineja” varten järjestetään vuosittain Berliinin elokuvajuhlat, joissa palkintoina jaetaan kultaisia karhuja, hopeisia karhuja ja teddykarhuja. Lyyrikon ei passaa myöskään unohtaa Suomen Yleisradion Tanssiva Karhu -runokilpailua. Voittoa moni juhlistaa oman tutun ”perjantaipullonsa” eli porilaisen Karhu-oluen voimalla. Se on viime vuosina mennyt janoiseen kansaan 23 prosentin markkinaosuudella. Karhuvertauskuvaa käytetään usein melko mielijohdemaisesti. Koneviestin tuote-esittelyssä ”Vaasan kaupungissa nähtyä: Volvosta city-karhunpentu” kerrotaan seuraavanlaista:

Kaikki tiedämme minkälainen on 'Tiekarhu'. Lisäksi Suomessa on tehty Valmet traktoriin perustuvaa, kaksiakselista tiehöylää, jota nimitetään 'Tienalleksi'. Jokin aika sitten iltapäivälehtien lööpeissäkin runsaasti tilaa saanut 'City-karhu' tuntui viihtyvän paremmin kaupunkioloissa kuin metsässä. Vaasan kaupungin käytössä olevaa, hyvin varustettua Volvo-pyöräkuomaaajaa voisikin tällä perusteella kutsua nimellä 'City-karhunpentu'. (Suojanen 1998.)

Osalla näistä on jonkinlaisia yhteyksiä karhuihin tai ainakin luontoon. Esimerkiksi Kauhajoella järjestetyn Karhu'98 -leirin ohjelmaan kuului monenlaista luontohenkistä, kuten luontoretkiä, kädentaitojen harjoittelua ja kansalaistaitojen kohennusta. Partiolaisten keskuudessa eränkävijän diplomia kutsutaan karhunhampaaksi. Se on yksi arvostetuimmista suoritusmerkeistä. Se on vaeltajille ja partiojohtajille tarkoitettu kaukoretkimerkki, jonka perinteet alkoivat 1955. (Karhunhammas 1999.) Akateemisen käsityö- ja urheiluseuran nimenä on karhumaisesti Karjalan Karhuttaret. Seuran toiminta-aktiiviteetteja ovat mm. erikoisom-

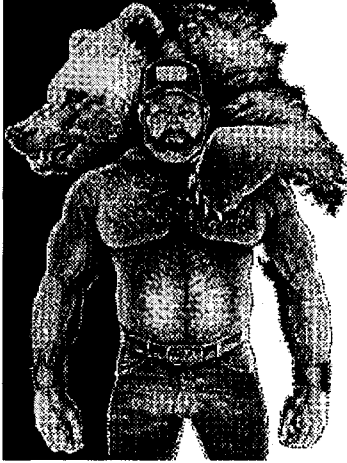
pelu, eräretkeily, kakunpaisto, kankaanpainanta, keihään heitto, kuntosaliturheilu, kylmässä vedessä uinti, pesäpallon heitto, pyöräretkeily, saarisuunnistus ja talonympärihiihto. Nimen ymmärtää karjalaista kansanperinnettä vasten. Monia muitakin urheiluseuroja (mm. jääkiekkjoukkueita) on ristitty karhun mukaan. Urheilujoukkueen nimessä karhu symbolisoi elinvoimaa ja vahvuutta. (Shepard & Sanders 1985, xi-xii.)

Monien ruokien nimissä esiintyy samoin karhuja. Näitä saatetaan lisäksi mainostaa karhuja hyödyntämällä, kuten esimerkiksi Winner Taco -jäätelömainoksessa. Siinä esitetään monimielinen kysymys: ”Voisiko ihmiset muka muuttaa jääkarhuiksi?”. Mainoksessa kaksi jääkarhunaamaista ihmistä kulkee rullaluistimilla pitkin New Yorkin katuja. Lopuksi mainoksen mies toteaa, että ”naurettava väite!”. Jääkarhuja ja jäätelöä – melko jäinen yhdistelmä! Muissakin mainoksissa on karhua hyödynnetty usein varsin antropomorfismisella tavalla, kuten Frans De Waal (1997, 6) asiasta kertoo: ”Hämmästelinkin kerran mainosta, jossa öljy-yhtiö väitti propaaniaan ympäristöä säästäväksi ja näytti Kodiakinkarhun nauttimassa koskemattomasta maisemasta kypälä kumppaninsa harteilla. Todellisuudessa karhut ovat likinäköisiä eivätkä muodosta parisidoksia, joten näkymä pohjasi ihmisen eikä karhun käyttäytymiseen”.

9.5. HOMOKLUBIT HYÖDYNTÄVÄT KARHUMIELIKUVIA

Beardom on saanut alkunsa 1980-luvulla Yhdysvalloista, jossa paikallista poikamaisuutta ja hoikkuutta ihannoivaa homokulttuuria vieroksuneet miehet alkoivat etsimään omaa identiteettiään. Kymmenkunta vuotta sitten homokarhut alkoivat järjestäytymään; ensimmäiset yhdistykset perustettiin ja ensimmäiset lehdet (Bear) julkaistiin. Nykyisin toiminta on varsin vilkasta. Viime vuosien aikana uusia kilpailevia lehti-julkaisuja on ilmaantunut useitakin. Monia karhukulttuurista kertovia kirjoja on samoin ilmestynyt markkinoille. Uusi alakulttuuri on ottanut Internetin omakseen. Verkosta löytyy yllin kyllin karhuaiheisia kotisivuja, keskusteluryhmiä ja deittipalstoja. Suomessa toimii helsinkiläinen karhuryhmä Fin-Bears ja turkulainen Nallekarhut-ryhmä. (Valtonen 1999.)

Homomaailman stereotyypit olivat 1970-80 -luvulla diskohile, nahkamies ja kukkakeppi. 1990-luvulle tultaessa uudeksi tyyppiksi tuli karhu. Homokulttuurissa on ryhdytty käyttämään karhuvertauskuvaa kuvaamaan uusinta ihannemiestyyppejä. Karhumainen ulkonäkö tarkoittaa yleensä isokokoista, vahvaa, rotevaa, kömpelöä, karvaista ja tummaa olemusta. Hiukset ja muu karvoitus on paksua ja pörröistä. Karhumainen luonne merkitsee sekä psyykkistä että fyysistä vahvuutta, joka voi ilmetä myös itsepäisyytenä. Homokarhu on yleensä iso, raamikas, yleensä parrakas ja tietysti muutoinkin karvainen mies. Homokarhussa korostuu erityisesti luonnollisuus: karhu on rohkeasti oma itsensä, usein koreilematon duunari. Tavallisesti homokarhu on karskinnäköinen mies, jolla kuitenkin on herkkä sielu. ”Tähän kun vielä yhdistetään lastenkamarin halinalle, päästään stereotypian ytimeen”. (emt.)

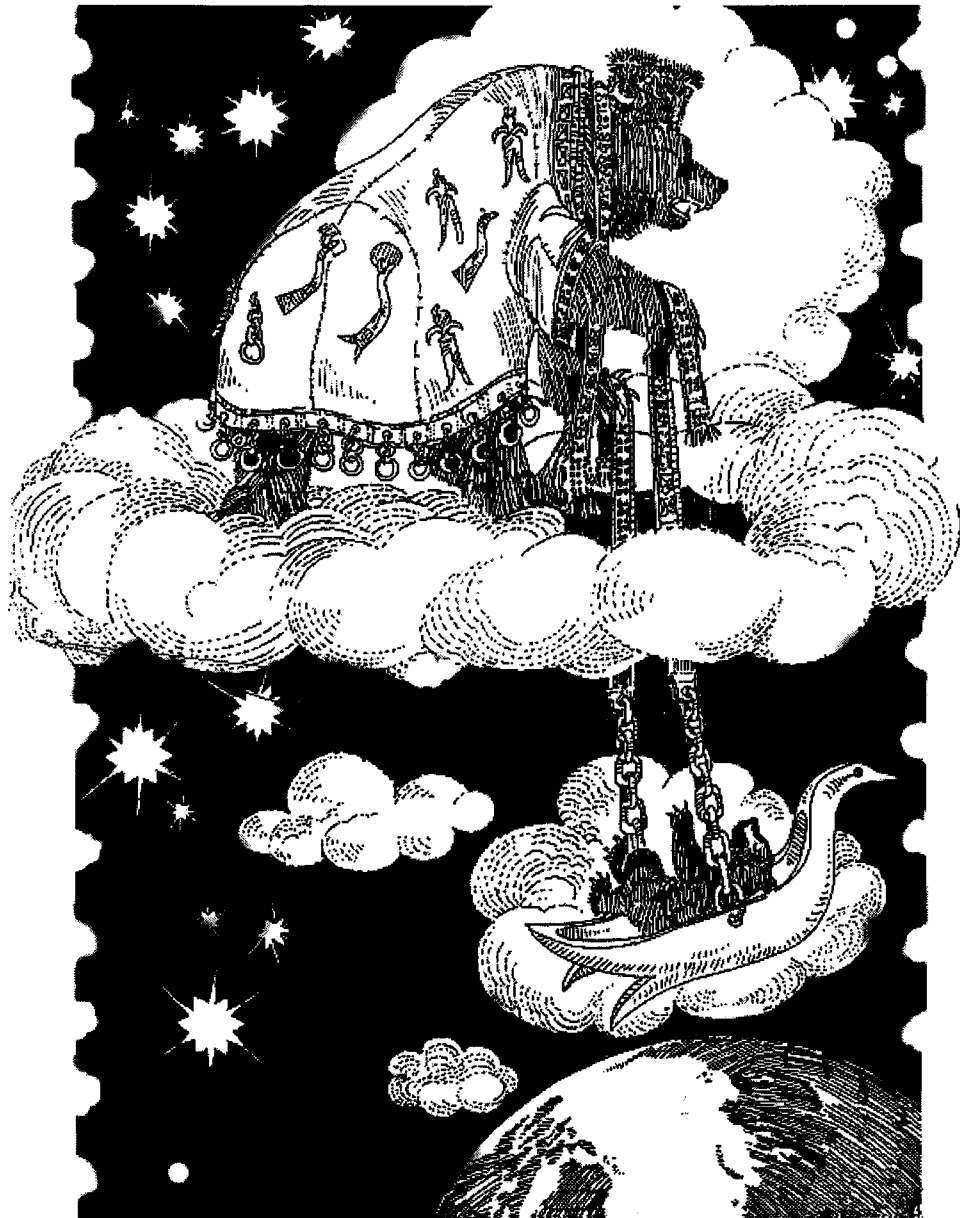
Amerikkalainen tukkijätkä, usein epämuodikkaat klassiset farkut (käytännössä kuitenkin ehdottomasti viisnollaykköset), punaruutuisen flanellipaita, tuubea täysparta ja voimakas karvoitus muuallakin, sekä kumpare vatsan seudulla, missään nimessä ei teini-ikäinen. Hyväntuulinen pygmiikko, kuitenkin enemmän lihaksikas kuin läski, hymy berkässä, lähes tulkoon kokismainoksen joulupukki. Tykkää kosketella ja tulla kosketelluksi, selkääntaputtaja. Vähän karski, syö mieluummin läskisoosia kuin vihannuksia eikä missään tapauksessa kokeile mitään ihmedieettejä. (Valtonen 1999.) (Kirja 13.)

Karhu ei ole mitään tiukka stereotypia. Melkein kuka tahansa voidaan saada sopimaan joukkoon. Ihmisen tekee karhuksi muukin kuin pelkkä ulkoinen ruumiillinen olemus, kiinnostavaa ovat myös ajatukset, käyttäytyminen ja halut. Karhuja on pieniä, suuria, laihoja ja lihavia. Käyttäytymisen puolesta osa viihtyy omilla ympyröissään, osa halua seurapiirin ympärilleen ja osa taas on tiukasti pariutuneita. Vanhan sananlaskun mukaisesti: ”Yksi tykkää yhdestä ja toinen toisesta”. Sosiaaliekonomisten määreiden puolesta kaikille on tilauksensa, tosin sukupuoli voi tulla esteeksi. Oikeiden karhujen tapoihin viitaten karhujen kerrotaan vaeltavan. Homomaailmaan on kehittynyt oma karhutapaamiskulttuurinsa. Homot voivat elää karhutapaamisesta toiseen. Karhutapaamisiin kuuluu mm. lomien viettoa omilla risteilyillä tai lomapaikoissa. Karhukulttuuritoiminta on varsin kansainvälistä. Kysymys siitä, ovatko karhut (tai eläimet yleensä) luonnostaan koskaan homoseksuaaleja, jää vaille vastausta tässä tutkielmassa.

Osa III.

Jumalataso:

Karhu, jumalanpoika

OSA III. JUMALATASO - KARHU, JUMALANPOIKA

Tämä jaksio kertoo karhun merkityksestä menneisyyden historiallisissa kulttuureissa. Karhua tarkastellaan tässä kappaleessa hengellisten ja eksistentiaalisten ulottuvuuksien kautta. Kappaleen teemoja ovat karhuun liitetty uskonnollinen ja mytologinen puoli. Karhua on käytetty voimakkaana uskonnollisena symbolina. Ennen kaikkea etniset kansat pohjoisella pallonpuoliskolla ovat harjoittaneet karhunpalvontaa. Karhun asettaminen jumalan asemaan, merkitsee sen sijoittamista ihmisen yläpuolelle. Karhun elämänsä voi nähdä yleismaailmallisen ”inhimillisen olemassaolon mallin”, johon kuuluvat keskeisesti syntyminen, lisääntyminen ja kuolema. Elämänsäkaari ihmiskulttuurissakin muodostuu varsin samanlaisista seikoista. (Rockwell 1991, 193; Shepard & Sanders 1986, xiv-xv.)

Sadut, myytit, riitit ja symbolit ovat muovanneet elämämme tulkintamalleja ja antaneet aineksia uskonnon ja maailmankatsomuksen muotoutumiselle. Uskonnolliset symbolit ovat toimineet siltoina kieli- ja kulttuuriesteiden välillä. Ne ovat kuljettaneet mukanaan viestejä halki maanosien vuosituhannesta toiseen. Ihmisillä on ollut tarve elämää tulkitseviin ritteihin, jotka ovat yleensä sijoittuneet elämän tärkeisiin taitekohtiin, kuten syntymään, aikuiseksi kasvamiseen, perheen perustamiseen ja kuolemaan. Ihmiset eivät useinkaan ole valinneet uskonnollisia symboleja älyllisen, rationaalisen ajattelun tuloksena. Uskonto on ollut tähän asti enemmän tunne-elämän kuin järjen asia. (Koskinen 1996, 28-29, 34; Rockwell 1991, 193.)

10. MUINAISUSKONNOLLISUUS

10.1. PRIMITIIVINEN KANSANUSKO

Menneisyyden kulttuureita kutsutaan yleisesti primitiivikulttuureiksi. Sana ’primitiivi’ tarkoittaa ’alkuperäistä’; sen muita merkityksiä ovat ’kehittymätön, alkeellinen’. Primitiivikulttuurin keskeinen tunnusmerkki on kirjakielen puuttuminen. Sillä ei ole kirjoitettua yhteiskuntajärjestystä eikä pyhiä tekstejä. Tästä huolimatta primitiivinen yhteiskunta saattaa olla hyvinkin tarkkaan järjestäytyneenä. Teollistumisen ja kaupungistumisen mukanaan tuomien muutosten vaikutuksesta primitiivinen kulttuurimuoto on enenevässä määrin muuttunut muinaishistoriaksi. Tällaisia kulttuureja on edelleen maailmassa; niiden jäsenmäärä vähenee tosin jatkuvasti. Monien maaosien etniset kulttuurit ovat vielä nykyisinkin aika primitiivisiä. Monet yhteiskunnat eivät ole päässeet vielä edes modernin yhteiskunnan vaiheeseen. (Gustafsson 1997.)

Muinaiset esi-isämme istuivat luolissaan tulen ympärillä. Metsästäys, kalastus ja ravinnon keräily laajoilta alueilta pitivät heidät hengissä. Nykyiset primitiiviyhteisöt muistuttavat edelleenkin esikuvaansa. Perinteisesti primitiiviyhteiskunnan elämänmuoto on perustunut uskontoon. Sosiaalinen järjestys on pohjautunut hierarkiaan. Mies on ollut vaimon, vanhemmat lasten ja isäntä palvelijoiden yläpuolella. Mies on edustanut sukua jumalalle. Kaikki elämänsäalueet ovat liittyneet toisiinsa: työ, vapaa-aika ja uskonnollisuus. Koko yhteiskunnan taloudellinen, sosiaalinen ja uskonnollinen elämänsäkuva on ollut pienryhmäkeskeistä. Maatila yleisimmin on ollut itsenäinen ja omavarainen heimoyhteisön keskus. Heimoyhteisöissä on ollut usein kova kuri, ruoka ja vaatetus monesti niukkaa, ja olot varsin epähygieeniset.

Ihmisten mieltä on askarruttanut maailman synnyn ja ihmisten polveutumisen kysymykset kaikkialla maailmassa. Ihminen on pyrkinyt selittämään maailmankaikkeutta kaikkina aikoina. Erityisesti uskonnot ovat paneutuneet näiden kysymysten pohdintaan. Uskonnot pohtivat sellaisia kysymyksiä kuten: Kuinka maailma on syntynyt? Kuka on luonut ihmisen ja kaikki eläimet? Mikä on elämän tarkoitus? Primitiivikulttuurien uskonnoista käytetään käsitettä kansanusko. Kansanuskolle on olemassa monia määritelmiä. Yleisesti se määritellään suhteessa viralliseen uskontoon. Philip Gustafsson (1997) on määritellyt kansanuskon käsityksiksi yliluonnollisista olennoista, ilmiöistä ja tapahtumista, jotka elävät suullisessa perinteessä ja tapaperinteessä. Kansanuskossa uskotaan yliluonnolliseen, mutta eri tavoin kuin kirkko opettaa. Asiat esitetään siinä toisella tavoin kuin kristillisessä uskossa. Kirkollinen traditio ei useinkaan hyväksy kansanuskon käsityksiä. Virallisen uskonnon näkökulmasta kansanusko on synkretististä eli sekoitus virallista ja kansanomaista uskoa.

Uskonnolla tarkoitetaan yleensä uskomusperinnettä, joka kattaa koko uskonnon alueen. Erotuksena varsinaisista uskonnoista voidaan todeta, että kansanusko on epäyhtenäistä ”sirpaletietoa” joltain uskonnon lohkon alueelta. Kansanuskolla ei ole tukenaan pyhiä kirjoituksia eikä yhtenäistä oppijärjestelmää. Kansanusko siirtyy polvesta toiseen erilaisten kertomusten välityksellä. Se säilyy uskonnollisten menojen ja käyttäytymistapojen varassa. ”Kansanuskon on katsottu aktuaalistuvan erityisesti kansanomaisissa riiteissä kuten kriisi-, kalendaari- ja siirtymäriiteissä ja seremoniallisessa tapakulttuurissa kuten hautajais-, hää- ja juhlatavoissa. Kansanuskon siirtäminen ja ylläpitäminen on tapahtunut paitsi tapojen myös uskonnollisten kertomusten, memoraattien, tarinoiden, legendojen ja myyttien kautta.” (Gustafsson 1997.)

Émile Durkheimin (1980, 29-31) mukaan kaikkea uskonnollista luonnehtii ”ajatus jumalasta” ja ”oppi maailmankaikkeuden rakenteesta”. Uskonnot muodostuvat myyttien, opinkappaleiden, symbolien, riittien ja seremonioitten monimutkaisesta järjestelmästä. Uskonnolliset ilmiöt pitävät sisällään pyhiä ja moraalisia, erityisiä ja kiellettyjä asioita koskevia uskomuksia ja rüittejä. Uskomukset ovat ennen muuta mielikuvia, mielipiteitä ja representaatioita. Rüitteihin kuuluvat erilaiset toimintamuodot, kuten tavat, käyttäytymissäännöt ja seremoniat. Rüitit perustuvat myytteihin; ilman myyttejä ei useinkaan olisi rüittejä. (emt, 54-55.) Durkheim korostaa erityisesti uskonnon olevan sosiaalista, yhteisöllistä ja kollektiivista yhteistoimintaa. Uskonnolliset ilmaukset ovat yhteisiä ja ilmentävät yhteistä todellisuuskäsitystä. Uskonnon nimissä koonnutaan toimimaan yhdessä. Yhteinen toiminta muodostaa kirkon. (emt, 20, 32.) Kaiken uskonnon ominaispiirteitä ovat yhteisöllisyyden lisäksi pyhän ja epäpyhän erottelu sekä yliluonnollisuus, mystiikka ja magia.

Uskonnon kohteena on yleisesti jonkinlainen jumala. Tämä jumala voi olla persoonallinen Jumala, kuten Kristus, Zeus tai Jahve. Toisilla palvonnan kohteena on epäpersoonallinen jumala, jumala ilman nimeä eli ns. kvasijumala. Suhteessa ihmisiin jumala on auktoriteetti, josta ollaan riippuvaisia. Tämä synnyttää määrättyjä käyttäytymisvelvollisuuksia jumalaa kohtaan. Usko ja kuuliaisuus jumalaa kohtaan tuo mukanaan henkisen voiman vahvistumisen tunteita ja luottavaista suhtautumista maailmaan. Perinteisesti

uskonnon ”tunneskaalaan” liitetään mukaan myös heikkouden, riippuvuuden, pelon ja hädän tunteita. Uskonnon riitein jumalaan uskovat pyrkivät miellyttämään - monesta mielistelemään - jumaluuden mahtavaa voimaa. (emt, 178, 192, 195, 207.)

Uskonnollisia kultteja ilman jumalia on myös olemassa. Erityisesti totemismin kultteissa palvotaan mm. kuolleiden sieluja, kaikenasteisia ja -laatuisia henkiä. Totemismi ei ole ihmisten, eläinten tai mielikuvien uskontoa, vaan nimettömän, epämääräisen, abstraktin ja persoonattoman voiman palvontaa. Jumalat ovat usein näiden ”voimien” konkreettisia ilmenemismuotoja. Näiden ”voimien” määrä vaihtelee eri yhteiskunnissa monista yhteen ainoaan. (emt, 177, 186-187.) Uskonnollisia voimia uskotaan olevan kahdenlaisia: hyviä ja pahoja. Hyvät voimat edustavat moraalista järjestystä, elämää ja terveyttä. Hyvät voimat ovat ystäviä, sukulaisia tai erilaisia suojelijoita. Pahat voimat puolestaan symboloivat kuolemaa ja sairauksia sekä epäjärjestystä. Pahan voimat näyttäytyvät muukalaisina, vihollisina tai pahansuopina olentoina. Näiden kaksien voimien ja olentojen välillä vallitsee täydellinen vastakkaisuus: puhtaus - epäpuhtaus, pyhä - pyhäinhäväisyys, jumalallinen - saatanallinen. (emt, 361-362.)

Émile Durkheimin ja Marcel Maussin mukaan alkukantaisella tasolla, kuten keräily- tai metsästystalouden piirissä, elävien ihmisten elämä jakaantuu tavallaan kahtia: pyhään eli sakraaliin ja maalliseen eli profaaniin. Nämä elämänalueet ovat erilliset, vastakkaiset ja toisiltaan suljetut ympäristöt. Elämä järjestyy hierarkkiseksi kokonaisuudeksi, sisältäen ylempiä, alempia ja yhtäläisiä asioita. Alkukantaisyhteisöjen perheet elävät itsekseen metsästen ja kalastellen, sekä keräillen ja vaeltaen yhdessä etsien ”suuhunpantavaa”. Arkipäivä on monesti aika yksitoikkoista, tylsää ja profaania. (emt, 19, 55, 145, 200, 284.) Toisen elämäntiimin muodostavat pyhät asiat. Pyhiä asioita eivät ole pelkästään persoonalliset olennot, kuten jumalat tai henget, vaan niitä voivat olla myös esimerkiksi ”kivi, puu, lähde, sannanmuru, puunpalanen, rakennus, sana, mikä hyvänsä.” (emt, 56.) Näiden kunniaksi kokoonnutaan yhteen juhlimaan ja viettämään monenmoisia uhri- ja puhdistusmenoja, joissa rukoillaan, lauletaan ja tanssitaan. Uskonnollisia riittejä suorittamalla päästään osallisiksi epätavallisista voimista ja saavutetaan ”mieltä nostattavia mentaalisia kiihotustiloja”. Uskonnollisuuteen kuuluu yleisesti pyrkimys psyykkiseen kiihottuneisuuteen, jota voisi verrata mm. humalutilaan, erilaisiin mielenhäiriöihin tai ekstaasiin. Durkheimin sanoin, uskonnoissa on mukana hiukan häiriintyneisyyttä. (emt, 203, 210.)

Yksi uskonnon tunnusmerkeistä on kautta aikojen ollut ajatus yliluonnollisesta. Uskonnon kohteella tulee olla paranormaalista, ihmeitä tekevää voimaa. Yliluonnollisia ovat asiat, joita ei ole toistaiseksi pystytty selittämään nykytietämyksellä. Tiedon hankinta ja ymmärryksen saavuttaminen yliluonnollisesta on usein hyvin vaikeaa. Alkukantaisten kansojen käsityksille ja tavoille on luonteenomaista taikuus ja magia. Taikuu-della ihminen pyrkii valvomaan, hallitsemaan ja pakottamaan yliluonnollisia olentoja, voimia ja vaikutuksia. Magia koostuu uskonnon tavoin myyteistä, dogmeista, uskomuksista ja riiteistä; ne ovat vain muodoltaan alkeellisempia. Magia vaikuttaa usein uskonnon vastaiselta toiminnalta. Riitit voivat olla jopa uskonnollisten seremonioiden vastakohtia. Magiassa voidaan turvautua myös ”pahoihin voimiin”, kuten demoneihin.

Pyhiä asioita saatetaan magian kautta profaanisoida. Magia on yksityisuskontoa ilman kirkkoa. Poppamiehillä ja tietäjillä ei ole kirkkoa, vaan vain asiakaskuntansa. (emt, 44, 127, 174.)

Uskoa muihin kuin persoonallisiin jumaluksiin ollaan pidetty kautta aikojen taikaukoisuutena ja pakanallisuutena. Pakanajumalien kunnioittamista ja palvontaa ollaan pidetty vääränä uskonnollisuutena, ja sitä on saatettu sanoa perkeleen ja paholaisen palvelemiseksi. Erilaisten riittien ajatellaan olevan pakanoiden epäjumalanpalveluksen ja taikuuden jäännöksiä. Sana 'pakana' tarkoittaa 'henkilö, joka ei ole kristitty, juutalainen tai islaminuskoinen'. Pakanoita ovat siis hindut, buddhistit, ateistit, agnostikot ja muut vastaavat ns. "vääräuskoiset". Uskonnosta tulee pakanausko silloin, kun se on polyteistinen eli monijumalainen. Jumaluudet ovat olleet erilaisia eri aikoina, eri puolilla maailmaa, ja ihmiset ovat käsittäneet jumalten ja ihmisten väliset suhteet eri tavoin. (Drury 1993, 42.) Historian aikana on jumaliksi kutsuttuja olentoja elänyt lukuisia joukko. Maailmanuskonnoista löytyy tuhansia jumalolentoja. Seuraavassa luettelo tunnetuimmista palveluista pakanajumalista (Grönroos 1998):

<i>Suomalaisia:</i>	<i>Väinämöinen, Ilmatar, Lemminkäinen, Louhi, Ilmarinen, Pellervoinen, Luonnotar, Tapio, Ukko, jne.</i>
<i>Skandinaavisia:</i>	<i>Thor, Odin, Freya, jne.</i>
<i>Roomalaisia ja hellenisiä:</i>	<i>Diana, Demeter, Hekate, Hermes, jne.</i>
<i>Kelttiläisiä:</i>	<i>Cernunnos, Cerridwen, jne.</i>
<i>Seemiläisiä:</i>	<i>Astarte, jne.</i>
<i>Egyptiläisiä:</i>	<i>Isis, Osiris, Thoth, jne.</i>
<i>Muita:</i>	<i>Intialaisia, mesopotamialaisia, kristinuskon enkelit, jne.</i>

10.2. ANIMISMI

Durkheimin mukaan ensimmäisiä uskonnollisen ajattelunmuotoja ovat olleet luonnonpalvonta ja animismi. Näiden käsitykset liikkuvat samoilla alueilla, mutta ne eivät silti ole yksi ja sama asia. Myöhempien uskontojen uskotaan syntyneen näiden kahden opin pohjalta. Luonnonpalvonta omistautuu luonnonilmiöille, kun taas animismin palvonnan kohteena ovat erilaiset henget. Animismia kutsutaan sielu- ja henkiuskonnoiksi. Animismi uskoo henkiin, henkiolentoihin, suojelushenkiin, sieluun, demoneihin ja varsinaisiin jumaliin. Animistit palvovat elävien sielujen lisäksi kuolleiden sieluja. (Durkheim 1980, 27, 65, 77.)

Eräät tutkijat johtavat animismista sielun ajatuksen mukaantulon uskonnon pääideaksi. Sielunpalvonta perustuu juuri animismiin. Durkheim (1980, 76-77) kysyy kirjassaan: "Miten tavallisesta ihmisten vertaisesta sielusta tulee jumaloidun palvonnan kohde?" Hänen vastauksensa tähän on, että tavallisen sielun muuntuminen palvonnan kohteeksi tapahtuu kuoleman kautta. Kuolema saa tämän aikaan siten, että vaikka ruumis kuolee, sielu elää edelleen. Ihmisen henki siirtyy kaikenlaisten aikaulottuvuuksien ulkopuolelle iankaikisuuteen ja ruumis puolestaan tulee jälleen maaksi. Peruslähtökohta lienee, että sielun kuolemattomuus

on jotakin erityisen pyhää. Olisiko maailmassa oikeastaan mitään järkeä, jos elämä ei jatkuisi kuoleman jälkeenkin?

Yleisesti sielua ollaan pidetty ruumiin vastinparina. Sielu on sidoksissa ruumiiseen, sen sijaan henki on eri asia kuin sielu, jo pelkää liikumisvapautensa puolesta. Henki ei sidoksissa mihinkään, tosin hengelläänkin voi olla olinpaikka, mutta ei välttämättä. Henki voi halutessaan liikkua paikasta tai olennosta toiseen. Sielusta voi tulla henki vain muuntumalla kuoleman tuottaman metamorfoosin kautta. Sielun uskotaan kuoleman jälkeen palaavan taivaaseen, samaan paikkaan, josta se aikanaan maahan saapuikin. Monet uskovat, että ihminen pystyy jo eläessään unitilassa liikkumaan ja pääsemään irti ruumiinsa kahleista. (emt, 68, 224, 226.)

Sielunvaellusopin mukaan maailmankaikkeudessa on olemassa määrätty määrä sieluja, joiden määrä ei lainkaan lisääny. Samat sielut reinkarnoituvat tietyin väliajoin vastasyntyneiden ruumiisiin. Jokaista yksilöä voidaan pitää tietyn esi-isän jälleensyntyminenä. Primitiivikulttuureissa jälleensyntyneitä esi-isiä palvotaan miltei jumalina. Nämä ovat kuoleman kautta saavuttaneet sielulle jumalallisen luonteen. (emt, 227-228.) Sielunvaellusopissa saatetaan uskoa myös, että sielu reinkarnoituu eläimen ruumiiseen. Sielu mielletään tällöin eläimen kaltaiseksi. Eräiden mielestä reinkarnaatio eläimeksi on seurausta huonosti eletystä elämästä. Totemismissa uskotaan klaanin jäsenten sielun tulleen toteemieläinten muodossa, vasta myöhemmin sen uskotaan muuntuvan ihmishahmoiseksi. Sielunvaellusoppiin kuuluu yleisesti käsitys eläinten ja ihmisten välisestä läheisestä sukulaisuudesta. (emt, 162, 238.)

Animismi harjoittaa näin ollen eläimien sielullistamista, antropomorfismia. Animismin mukaan luonnon moninaisuuteen kätkeytyy yksi ainoa elävöittävä henki, joka on kaikille yhteinen, niin ihmisille kuin eläimille. Animistisessä käsityksessä eläimiä pidetään henkisinä olentoina. Käytännön elämän tasolla animistinen luontokäsitys saa ilmauksensa esimerkiksi karhunpalvonnassa ja moninaisissa metsästys- ja karjanhoitoriteissa. Animismissa saatetaan uskoa, että metsissä elää monenmoisia haltioita ja ilkeitä menninkäisiä, joita ihmisen tulee hyvittää ja mielistellä elääkseen. Animismissa uskotaan, että sadut, tarut ja muut tarinat ovat totta. (Kuva 15.)

Lapsen ajattelua sanotaan animistiseksi. Lapsi uskoo elottomien esineiden tuntevan ja toimivan samalla tavoin kuin elävän maailman elollisten olentojen. Bruno Bettelheim kertoo esimerkiksi siitä, kuinka lapsi hyväilee esinettä, koska uskoo sen pitävän hyväilyistä samalla tavoin kuin hän itse siitä pitää. Samoin lapsi voi rankaista ovea, koska uskoo, että ovi läimäytti häntä tahallaan pahassa tarkoituksessa. Piaget on esittänyt kahdeksanvuotiaan ajattelusta lisää esimerkkejä: Lapsen mukaan Aurinko on elävä, koska se antaa

valoa. Kivi on elävä, koska se osaa liikkua kieriessään alas rinnettä. Joki on elävä ja sillä on tahto, koska sen vesi virtaa. Lapsen animistisen ajattelun mukaan Aurinkoa, kiviä ja vesiä kansoittavat ihmisenkaltaiset henget, jotka tuntevat ja toimivat ihmisten tavoin. Lapsen ajattelu pysyy animistisena murrosikään asti. (Bettelheim 1984, 58-59.)

10.3. LUONNONPALVONTA

Luonnonpalvonta arvostaa ja kunnioittaa erilaisia luonnonilmiöitä. Toisaalta arvostuksen kohteena ovat suuret kosmiset voimat, kuten tuulet, joet, taivaan tähdet, yms. Toisaalta pidättäytytään maapinnan objekteissa, kuten kasvit, eläimet, kalliot, yms. (Durkheim 1980, 65.) Animismin tavoin luonnonpalvonnassa siis ”mikä tahansa hiekan muru, puunpalanen, luunkappale tai mitä viheliäisin eläin saattaa olla pyhä” (emt, 19). Luonnon henget voivat olla alkuperältään kuolleiden sieluja, jotka kuoleman jälkeen asustelevat metsiköissä, vuorilla tai luolissa. Esimerkiksi obinugrilaisille - hanteille ja manseille - sekä metsä että maa ovat pyhiä. ”Metsää ei saa hakata eikä maata raivata kyntämällä, auraamalla eikä viljelemällä. Maa on oikeastaan äiti, jonka rintojen auki repimisestä on kysymys kun maata raivataan.” (Pentikäinen 1998, 62.)

Luonnonpalvonta pohjautuu holistiseen eli kokonaisvaltaiseen käsitykseen maailmasta. Jumalan uskotaan olevan kaikki ja kaiken uskotaan olevan jumalallista. Tällaista ajattelua kutsutaan panteistiseksi. Luonnonuskonnoissa uskotaan jumaluuksia olevan monia. Tämän ominaisuuden puolesta ne ovat polyteistisiä uskontoja. Maailman nähdään jakautuvan neljään lohkokoon: ihmis-, eläin-, kasvi- ja kivikuntaan. Alun alkaen elämän uskotaan syntyneen elottomasta. Ihmisten oletetaan edelleen syntyneen eläimistä. Luonnonpalvonnan uskomusten mukaan mm. Aurinko, Kuu ja tähdet ovat miehiä tai naisia, joilla on inhimillisiä tunteita; ihmiset ajatellaan eläiminä tai kasveina; kivillä on sukupuoli ja siitoskyky, yms. (Durkheim 1980, 217.) Esimerkiksi saatetaan uskoa, että kun alkuperäiset luonnonhenget - Maaemo ja Taivaanisä - yhtyvät, tällöin taivaalta tulee sadetta. Taivaanisän siemenneste hedelmöittää Maaemon. (Lilja 1999, 159.)

Eri kansojen kansanomaisissa käsityksissä taivaankappaleita on pidetty erityisessä arvossa. Esi-isämme ovat uskoneet ennen kaikkea Maahan. Maan on uskottu olevan eräänlainen alkuperäinen Maaemo, josta kukin ihminen lapseksi syntyessään on saanut alkunsa. Jumalan itsensä sanotaan myös syntyneen Maasta: ”Maa kaunis’ oli myös Jeesuksen äiti”. (Karhu 1947, 48.) Lapsien uskotaan olevan syntyjään ei ainoastaan Maasta, vaan esimerkiksi Linnunradan tuhansilta tähdiltä tai Kuusta. Mytologioissa on yleistä, että suuret kulttuurisankarit polveutuvat joko Auringosta, Kuusta tai neljästä tuulesta. Karjalan Aunuksella ihmiset pitivät Kuuta tärkeänä. Heidän mukaansa lapsella ja Kuulla on läheinen yhteys toisiinsa. Heidän käsityksissään Kuuhun liittyy ylikuonnollinen, jumalallinen voima. Muiden suomalaisten keskuudessa Kuulla ei ole ollut vastaavanlaista merkitystä. (emt, 48-49.)

*Masta syntyi surimainen,
Masta syntyi pienemäinen,
Maa pa sine ot itekin
(Karhu 1947, 83.)*

Varhaiset esi-isämme elivät luonnon armoilla. He tunsivat olevansa yhtä maailman kanssa. Heillä oli jokapäiväinen yhteys luonnon elollisiin olentoihin. He eivät pitäneet itseään maailmankaikkeuden napoina, vaan olivat mielestään Maaäidin osia. He kunnioittivat kaikkea mahdollista. Vielä nykyisinkin etnisille kansoille ominainen käsitystapa luonnon ja ihmisen välisestä kiinteästä yhteydestä on ollut tyypillinen myös Suomen varhaiskulttuurille. Luonnonpalvonta yhdessä animismin kanssa edustaa menneisyyden primitiivikulttuureiden luontokäsitystä. Ihminen, eläimet, kasvit, ruumis ja sielu koetaan yhdeksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Ihmisellä on vastavuoroinen, läheinen ja pyhä suhde persoonalliseen luontoon. (Vilkkä 1996a, 41-42; Virtanen 1984, 82.)

10.4. ESI-ISIEN PALVONTA

Kaikki uskonnot pohjautuvat oikeastaan esi-isien palvontaan, myös esimerkiksi kristinusko. Suuri Jumala on yleensä samalla merkittävä esi-isä. Aikojen alussa elänyt esi-isä on tavallista ihmistä mahtavampi, mutta silti kuin tavallinen ihminen, joka on elänyt ihmiselämän maan päällä. Legendaarinen esi-isä saattaa omata yli-inhimillisiä voimia, jotka ovat tuoneet hänelle sädekehän pään päälle jo elinaikanaan. Esi-isä on tavallisesti oman heimonsa ensimmäinen ihminen, sankarimainen heimon perustaja, yleensä lisäksi suuri metsästäjä ja/tai mahtava poppamies. (Durkheim 1980, 261.)

Eriyisesti alkuasukasheimot ovat uskoneet, että heidän esi-isänsä ovat olleet eläimiä tai kasveja. Heidän esi-isillään uskotaan olleen heimontoteemin mukaisia, tiettyjä eläin- tai kasvilajien piirteitä. Émile Durkheimin (1980, 135) mukaan ”jotkin Australian yhteiskunnat sijoittavat ihmiskunnan alkuun joko ihmeellisiä eläimiä, joista ihmiset polveutuivat jollakin tuntemattomalla tavalla tai sekaolentoja, puoliksi eläimiä puoliksi ihmisiä, tai muuten epämääräisiä olioita, joita tuskin pystyi kuvittelemaan, joilta puuttuivat määrättyt elimet tai jopa kaikki jäsenet tai joiden ruumiilla ei edes ollut mitään erityistä muotoa”. Durkheimin kuvaama kehitysvaihe saattaisi olla täysin mahdollinen kehitysoppiteorian mukaisesti. Nykyihmisestä tosin kuulostaa hiukan omituiselta ajatus, että ihmiset olisivat syntyään vuoren, tähden, eläimen tai kasvin synnyttämiä. Nykymaailma on korvannut käsityksen ihmisistä eläinten jälkeläisinä, käsityksellä ihmisistä toisensa lapsina. (emt, 71, 169.)

10.5. ELÄINPALVONTA

Eläimillä on ollut aina keskeinen sija muinaiskansojen elämässä. Se näkyy heidän vanhoissa uskonnoissaan, riittimenoissaan ja kertovassa folkloressa. Yleisesti ollaan uskottu ihmisten ja eläimien läheiseen sukulaisuuteen. (Pietarinen 1984, 140.) Intiaaniheimojen tunnetun myytin mukaan ihmiset ovat alun perin

eläneet kavereina villieläinten ja kasvien kanssa. Yleisesti monien primitiivisten yhteisöjen luomismyyteissä kerrotaan kaukaisesta kulta-ajasta, jolloin jumalat, eläimet ja ihmiset elivät yhdessä tasa-arvoisina ja puhuivat lisäksi samaa kieltä. Raamatussa kerrotaan vastaavalla tavoin siitä, kuinka Aatami ja Eeva elivät sovussa paratiisin eläinten kanssa, ja että Nooa osasi hyvin eläinten kieltä. (Serpell 1988, 14.) Uskontotieteilijä Mircea Eliade (1989¹) on esittänyt oman näkemyksensä tästä luomisen kulta-ajasta:

Silloin, in illo tempore, ennen 'lankeemusta', ennen 'syntiä', ihmiset elivät sovussa villieläinten kanssa, ymmärsivät niiden kieltä ja puhuivat niille kuten ystävilleen. Ystävyys villieläinten kanssa ja kyky ymmärtää niiden kieltä viittaavat sekä [alkuajan] paratiisiin että [loputajan] eskatologiaan. Sinä päivänä, jolloin imeväinen leikkii kyykkäämään kololla ja pantteri laskeutuu levolle vohlan vieraan (ks. Jes. 11:6, 8), historia on päättymässä ja messiaaninen aika on käsillä. Erakot ja pyhät ihmiset ovat löytäneet - mutta vain itselleen - tämän rauhan eläinten ja ihmisten välillä. (Eliade 1989, 6-7, Laitila 1999, 230 mukaan.)

Eläimiä on kunnioitettu ja jopa palvottu ihmiskunnan varhaisajoista lähtien kaikkialla maailmassa. Eri uskonnoissa on eläimillä ollut sijansa. Muinaiskansat ovat palvoneet jumalina monia eläimiä, mm. haukkaa, koiraa, kissaa, karhua, yms. Palvottujen eläinten synty tarinat ovat kaikki hyvin samankaltaisia. Ne perustuvat yleensä eläimen ja ihmisen väliseen suhteeseen ja näiden puoli-inhimillisiin jälkeläisiin. Tällaisia ovat mm. tutkielmani aiheen, pohjoisten kansojen karhujumalan ja keskiamerikkalaisen tükerinsukuisen jaguuarjumalan tarinat. Joidenkin neekerikansojen keskuudessa, samoin kuin Jaavalla ja Sumatralla sekä Filippiineillä, ollaan kunnioitettu krokotiileja kantaeläiminä. Kantaeläimiä ollaan pidetty esi-isien sielun ruumiilistumina ja hyväntahtoisina suojelijoina. Näitä ei ole saanut tappaa ja niitä varten on suoritettu erilaisia uskonnollisia menoja. (Durkheim 1980, 161; Haavio 1968, 82-84,88; Sappinen 1992, 25; Vilkkä 1996a, 143.)

Eläinjumaluudet saivat aikanaan pyhän kohtelun. Eläimiä kohdeltiin kunninkaanlaisesti. Niitä palvottiin erityiset papit tuoden niille uhrialahjoja. Heitä ruokittiin pyhillä ruuilla ja koristeltiin kultaisiin ja kristallisiin koruihin. Eläimet saivat ansionsa mukaisen 'hautauksen'. Eläimiä balsamoitiin aina keoppakuoriaisista apinoihin asti. ... Nämä pyhydet ottivat lämpimää kylpyä, heitä voideltiin kallein ainein, he söivät harvinaisia ja kalliita herkuja. Eläinten seksuaalisista tarpeista huolehdittiin pitämällä samassa temppelissä aina jokaiselle pyhälle koiralle kauneimpia lajinsa naaraita. Pyhien eläinten papit ja hoitajat nauttivat suurta kunnioitusta kansan keskuudessa. (Vilkkä 1996a, 143.)

Intian Pyhä Lehmä on esimerkki nykypäivään asti jatkuneesta eläinpalvonnasta. Pyhän lehmän palvonta on aina jaksanut hämmästyttää länsimaita. Indus-kulttuurissa eli Intian hindulaisten keskuudessa on ollut kaksi erittäin kunnioitettua ja palvottua eläintä: käärme ja lehmä. Lehmä on ollut intialaisille merkittävä sekä taloudellisessa että rituaalisessa ja mytologisessa mielessä. Lehmä on symbolisoitunut äidillisyyttä, hedelmällisyyttä ja anteliaisuutta. (Taskinen 1999, 67-68.) Mahatma Gandhin esittämän näkemyksen mukaan

¹ Eliade, Mircea (1989): Journal III, 1957-1969- Translated from the French by Fred H. Johnson, Jr. Chicago & London: The University of Chicago Press.

lehmän suojeleminen on ”hindulle uskonnollinen velvollisuus, joka auttaa ihmistä ymmärtämään ei-inhimillistä elämää. Lehmä edustaa samalla muitakin lajeja, ja ihmisen suhtautumisen niihin tulisi olla yhtä suojelevaa kuin lehmääinkin”. (emt, 69.)

Nykyisin Intiassa lehmää kunnioitetaan joko yksittäisenä lehmänä tai kokonaisena karjana maatalouteen liittyvissä rituaaleissa tai Krishna-Jumalan kultin yhteydessä, erityisesti Krishnan syntymäpäivänä. Intiassa käydään poliittis-uskonnollisesti värittyä keskustelua lehmän asemasta ja sen teurastuskiellosta. Erityisesti on kiistelty lehmien oikeudesta laiduntaa siellä missä ne ikinä haluavat, kuten kaupungeissa liikenteen seassa. Monet kaupungit haluaisivat lainsäädännöllä lopettaa tämän. Intialaisissa suurkaupungeissa näkee kuitenkin edelleen varsin tavallisesti vapaana kulkevia lehmiä. (emt, 69, 71.)

10.6. SHAMANISMI

Shamanismi (samanismi, šamanismi) on hyvin vanha, ellei kaikkein vanhin, uskonnollis-psykologis-filosofinen suuntaus maailmassa. Shamanismia on tiedepiireissä kutsuttu ihmiskunnan vanhimpien keräily- ja pyyntikulttuurien uskonnoksi. Shamanismi on laajempi asia kuin uskonto: se on elämäntapa, kulttuuri, maailmankuva ja järjestelmä. Shamanismi itsessään ei ole mikään yhtenäinen oppirakennelma. Shamanismissa uskonto, taide ja magia ovat kietoutuneet yhteen. Shamaaniuskon kohde voi olla mikä tahansa, esimerkiksi juuri vaikka karhu. Shamaanit ovat keskeisessä roolissa shamanismissa. Leimallista shamanismille on näkyjen ja visioiden hankkiminen muuttuneissa tajunnantiloissa, kuten transsissa. Shamanismi on kiinnostanut tutkijoita uskonnon, kielen, folkloren, mytologian, ekologian ja myös etiikan perspektiiveistä. (Pentikäinen 1998, 21, 25-26.)

Tutkijoiden mukaan shamanismia on esiintynyt 20 000 – 30 000 vuoden ajan, ennen muuta Siperiassa ja Pohjois- ja Etelä-Amerikan etnisten kansojen keskuudessa. Erimuotoista shamanismia on esiintynyt lisäksi Malesiassa, Australiassa, Kiinassa, Tiibetissä ja Japanissa. Kelttien druidit harjoittivat myös aikanaan omanlaistaan shamanismia. Shamanismia on harjoitettu siis tavattoman laajalti ympäri maailmaa. Lisäksi mainittakoon, että Meksiko on monien shamanististen tyylien kulttuurinen kotimaa. Siellä on esiintynyt poikkeuksellisen paljon psykedeelistä shamanismia, jossa hyödynnetään hallusinogeenisiä kasveja. (Drury 1993, 27, 33-34.)

Shamanismia sanotaan noitauskoksi, koska siinä shamaanilla eli noidalla/tietäjällä on hyvin keskeinen rooli. Shamaanin tehtävä on toimia välittäjänä olemassaolon eri tasojen, ihmisten ja eläinten, elävien ja kuolleiden maailmojen välillä. Shamanismia sanotaan hallituksi mielen irtautumiseksi ruumiistaan. Shamaani siirtyy sieluruumiineen toisille olemassaolon tasoille, näkemättömiin maailmoihin, kenties kohdatakseen siellä esi-isiä, luojajumalia ja kuoleman tai sairauden henkiä. Shamaanin ensisijaisin tehtävä on matkata toisiin maailmoihin. Shamanismi eroaa meedioiden harjoittamasta ”kanavoinnista” siten, että shamaani on omassa toimissaan aktiivinen, kun taas meedio on pelkästään passiivinen vastaanottaja. Yhteistä näille on, että kummankin toiminta perustuu transsitilaan. (Drury 1993, 23, 26-27; Pentikäinen 1998, 15, 26.)

Shamaanit ovat parantajia, näkijöitä ja/tai tietäjiä. Kaikki eivät ole kaikkea tätä, vaan vain jonkin osa-alueen taitajia. Sana 'shamaani' tarkoittaa 'siperialaista tietäjää'. Synonyymi-ilmaisuja ovat noita, velho, tietäjä ja loitsija. Shamaani on usein kansanparantaja, mutta tulee toisaalta muistaa, että kaikki kansanparantajat eivät ole shamaaneja. Monesti shamaani on ekstaatikko, joka harjoittaa ennustamista ja selvännäkemistä. Shamaanit ovat yleensä kylänvanhimpia, pienyhteisön hengellisiä ja sosiaalisia johtajia, jotka voivat esiintyä lisäksi lääkäreinä, taiteilijoina, sääennustajina ja/tai riistan paikallistajina. Shamaani voi olla myös luonnonkansan pappi ja poppamies, jolla on hallussaan sekä salaiset tiedot että kosketus pyhään. Shamanin toimintakentän koko vaihtelee; on olemassa ainakin alueellisia, pienryhmä-, heimo- ja perheshamaaneja. (Drury 1993, 28; Koskinen 1996, 116; Pentikäinen 1998, 36.)

Shamaaniksi ei pääse aivan helposti; koeajan pituus voi olla jopa yhdeksän vuotta. Shamaaniksi pyrkivällä tulee olla jonkinlainen kutsumus tai henki(opas) on voinut valita shamaaniksi sopivan henkilön. Shamaaniksi pääseminen edellyttää initiaatiomenojen läpikäymistä. Initiaatiomenot ovat yksi kaikkein laajimmalle levinnyt Pohjois-Amerikan intiaanien harjoittama traditio. Initiaatiomenoja harjoitetaan monien muidenkin asioiden vuoksi kuin vain shamaaniksi valmistumisen tähden. Initiaatiomenoihin kuuluu yleisesti eristäytyminen muista päivästä kuukausiin, paastoaminen, symbolinen kuolema ja uudelleensyntyminen. Initiaation kautta ihmisestä tulee oikeastaan toinen ihminen, koska hän on saanut tietoonsa mullistavia seikkoja maailmasta ja elämästä. Muun muinaistiedon tapaan shamanismin tiedot ja taidot kulkevat yleensä suullisena perintönä sukupolvelta toiselle. Shamanismi on säilynyt lähes pelkästään suullisen tiedonvälityksen varassa. Vanhimmat ja kokeneimmat shamaanit opettavat noviiseille alan hienouksia. Shamaanit ovat usein kulttuurinsa viimeisiä kantajia, kansansa kulttuurin ja uskonnollisen perinnön vaalijoita. (Pentikäinen 1998, 16; Rockwell 1991, 10-11, 67.)

Shamaanilla eli tietäjällä on hallussaan tietoa kaikesta olevaisesta. Tietäjä tuntee yleensä syvimmit salat ja synnyt sekä hallitsee pyhät sanat. Tietäjän tehtävänä on estää tulevat onnettomuudet sekä mahdolliset väärinkäsitykset ihmisten ja yliluonnollisen väen välillä. Tietäjä tuntee "synnyt" eli aineitten ja eliöitten syntyperän ja niiden "emuut". Tarvittaessa tietäjä käy alisessa tai ylisessä maailmassa hakemassa neuvoja esivanhemmiltaan tai muilta henkimaailman olennoilta. Tietäjä on yleensä heimonsa ihmisistä viisain ja vahvin, luontainen johtaja. Tietäjät uskovat usein erityisesti sanan mahtiin. Sanoillaan ja loitsuillaan tietäjä hallitsee luonnonvoimia, parantaa tai nostattaa tauteja. Väkevällä luonnollaan ja haltioitumiskyvyllään tietäjä pystyy vakuuttamaan pahat henget ja sairauksien aiheuttajat omasta voimakkuudestaan. Tietäjät ovat olleet esivanhempiemme yhteiskunnan arvostetuimpia, kunnioitettuja ja tärkeimpiä henkilöitä, yleensä oman yhteisönsä johtajia. (Stalo 1995, 82-83.)

Shamaanikulttuurille tyypillisessä maailmankuvassa maailmankaikkeuden rakenne käsitetään kolmikieroksiseksi. Maailma muodostuu kolmesta osasta: ylisestä (hengellisestä), keskisestä (näkyvästä) ja alisesta (ruumiillisesta) maailmasta. Ylinen maailma on henkinen, jumalten ja henkien maailma. Keskinen maailma on näkyvä, ihmisten ja tämän maailman asukkaiden paikka. Alinen maailma on ruumiillinen ja maanalai-

nen, kuolleiden olinpaikka. Keski- ja näkyvän maailman uskotaan olevan heijastus ylisestä, hengellisestä maailmasta. Eräät tutkijat ovat nähneet vastaavuuden näiden kolmen eri tason ja Freudin käsitysten välillä. Alinen maailma vastaa alitajuntaa (id), keskinen maailma puolestaan edustaa päivätajuntaa (ego) ja viimeksi ylinen maailma on vastine yliminälle (super ego). (Pentikäinen 1998, 45.)

Shamanistinen maailmankuva muodostuu yleisesti näistä kolmesta tasosta. Ihminen maailmassa sijoittuu eräänlaiselle välivyöhykkeelle ylemmän ja alemman maailman väliin. Uskomuksen mukaan näitä kolmea vyöhykettä yhdistää pystysuora keskiakseli. Tällaisena maailmanakselinä pidetään Maailmanpuuta, Elämänpuuta, jonka ympärille maailmankaikkeus on ryhmittynyt. Sen uskotaan kannattelevan taivaankantaa ja pitävän maailmaa koossa. Tämä puu on yhdysside ylhäällä taivaassa olevien jumalien ja alhaalla maassa elävien ihmisten välillä. Elämänpuun varsi sijaitsee maailman keskuksessa, keskisessä; sen lehvät ylettyvät taivaaseen, yliseen asti; ja sen juuret puolestaan ulottuvat syvälle maan uumeniin, aliseen. Puu toimii välittäjänä maanpäällisen ja taivaallisen elämän välillä. Shamaani kulkee tätä puuta pitkin eri maailmoiden välillä. Apunaan hänellä voi olla henkioppaita ja ”voimaeläimiä”. (Drury 1993, 42-43; Kovalainen & Seppo 1998, 10, 22; Rockwell 1991, 172-173.)

Pyhä Puu –uskomukset ovat hyvin tavallisia Keski- ja Pohjois-Aasian uskonnoissa. Maailmanpuu esiintyy myös skandinaavisessa mytologiassa. Suomalaisessa mytologiassa puhutaan Isosta Tammesta, Linnunradan symbolista. Tammi on kreikkalaisessa mytologiassa ylijumala Zeuksen puu. Vastaavanlaisia Pyhiä Puita, usein kosmisiksi symboleiksi korotettuja, on ollut melkein kaikilla vanhoilla kansoilla. Monissa kulttuureissa tiettyjä puita on pidetty yliluonnollisten olentojen, kuten jumalien ja henkien asuinpaikkoina. Eri kulttuurit käyttävät eri vertauskuvia ja symboleja Pyhän Puun kuvailussa. Elämänpuutarinat kuvaavat usein ihmiskunnan alkuaikaa, jolloin ensimmäiset ihmiset ja jumalat elivät yhdessä paratiisissa. Puu kantoi monenlaista hedelmää. Puu vertautuikin luomiskertomuksen ”hyvän- ja pahantiedonpuuhun”; se saa varmasti keskeisen merkityksensä juuri tätä taustaa vasten. (Biedermann 1993, 285; Drury 1993, 43-44.)

Puu on toinen vastaavankaltainen inhimillisen olemassaolon, ikuisen kiertokulun ja kuolemattomuuden symboli kuten karhukin. Samalla tavoin kuin karhut, niin myös puut, näyttävät kuolevan syksyisin, mutta keväällä huomaa, etteivät ne kuolleetkaan, vaan ne ovatkin jälleen vain heränneet uuteen eloon ja kukoistukseen. Ne eivät todella kuole koskaan! Luonnon ikuisen kiertokulun voi nähdä lisäksi kaikenlaisissa muissakin luonnon ilmiöissä, kuten kalojen elämässä, veden virtauksen liikkeissä (vasta- ja myötävirta), yms. Shamaanin transsitilaakin on verrattu juuri tähän keskeytymättömään elämän virtaukseen, joka nousee ja laskee. Ihmiselämäkin on juuri tällainen loppumaton, mutkainen virta tai polku myötä- ja vastamäkiin. Kuten laulussa sanotaan ”everything will flow ...” (Suede). Puut, järvet ja joet sekä tietysti karhut ovat elämän jatkuvuuden merkkejä. (Shepard & Sanders 1985, 74-76, 115.)

Shamanismin yksi olennainen tunnuspiirre on lisäksi henkioppaat. Henkioppaita on kahta perustyyppiä: auttavia ja opastavia. Ensinnäkin on henkiä, jotka ovat shamaanin hallinnassa ja jotka toimivat hänen palveluhenkinään. Toiseksi on henkiä, joita pidetään pikemminkin suojelejoina kuin auttajina. Nämä ovat käy-

tettävissä, kun niitä kutsuu avukseen. Ne voivat olla pienempiä jumalia tai kuolleiden shamaanien henkiä, entiteettejä. Henkiauttajat voivat ilmestyä shamaaneille unissa, näyissä tai spontaanisti initiaatiomenojen jälkeen tai ne voi periä joltakin kuolleelta sukulaiselta. Henkioppailla käydään myös kauppaa. Henkioppaat neuvovat, ohjaavat ja suojelevat shamaania vihollisten hengiltä ja hahmoilta. Shamanismin apuhenget voivat olla ihmisen tai eläimenhahmoisia. Monen mielestä eläimet ovat ihmisiä henkisesti voimakkaampia, ja siten parempia henkioppaita. (Rockwell 1991, 69, 93-97.)

ANTROPOSENTRIFUGI

*"Haluan suurelta pedolta voima,
haluan sarvipään taltuttaa
haluan taistella härkää vastaan,
haluan valtaa verestä sen."
Katselen sinua, niinkuin miehet tekee
kuinka sinä pyörät, päässäni kehää.*

*"Haluan suurelta pedolta voimaa,
haluan sarvipään taltuttaa
haluan taistella härkää vastaan,
haluan valtaa verestä sen."
Katselen sinua, niinkuin karhu keväällä
kuinka sinä pyörät, naboissasi ympyrää.
(Yrjänä, A.W., 1996.)*

Shamanismissa uskotaan hyvin yleisesti jälleensyntymiseen ja ihmisten polveutumiseen eläimistä. Shamanistinen mytologia ei tee selkeää eroa ihmis- ja eläinkunnan välillä. Ne kansanheimot, jotka johtavat syntyperänsä jostakin eläinlajista, harjoittavat shamanismia varsin yleisesti. Esimerkiksi jakuutit pitävät härkiä, kotkia ja karhuja voimakkaimpina liittolaisinaan. Shamaanit harjoittavat - jos osaavat - lisäksi muodonmuutoksia. Shamaani muuttaa itsensä eläimeksi joko todella tai henkisessä mielessä. Shamaani saa näin itselleen uuden identiteetin. Hänestä tulee eläinhenki, joka puhuu eläinten kieltä. Henkien kielen sanotaan olevan juuri eläinten kieltä. Shamaani ei taannu eläimen tasoiseksi, vaan pikemminkin vain samaistuu eläimeen. (Drury 1993, 48-50; Pentikäinen 1998, 13; Savela 1993, 25.)

Pohjois-Amerikassa on laajalle levinnyt käsitys eläinhengistä shamanististen voimien lähteenä. Shamanististen käsitysten mukaan eläimillä on hallussaan elämän ja luonnon, samoin kuin pitkän elämän ja kuolemattomuudenkin salaisuudet. Eläimet ovat suorassa yhteydessä alkuperäiseen paratiisiin. Paratiisissa ihmiset, eivät eläimet, lankesivat syntiin. Intiaaniuskomuksen mukaan eläimet on luotu ennen ihmisiä, tästä syystä niillä on ihmistä alkuperäisempi ja jumalallisempi alkuperä. Niillä on ihmistä läheisempi yhteys Pyhään Henkeen. Ne ovat välittäjiä ja yhdyssiteitä ihmisten ja jumalan välillä. Shamaani voi saada yhteyden

"paratiisiin" tiettyjen menojen kautta, lähinnä matkimalla eläinten ääniä ja käyttäytymistä. Shamaanit saattavat mystisillä matkoillaan vieraila Eläinten Hallitsijan luona pyytämässä saalista tai anomassa syntejään anteeksi. (Rockwell 1991, 6, 70.)

Monissa alkukantaisissa yhteisöissä ihmiset valitsevat tai heille annetaan "voimaeläimiä". Nämä ovat eläimiä, joiden ominaisuudet ja vahvat puolet kuvaavat heidän omia luonteenpiirteitään tai ihanteita, jollaisiksi he haluaisivat tulla. Kullakin yksilöllä voi olla 2 - 9 voimaeläintä. Voimaeläintä ymmärtämällä pyritään oppimaan erilaisia asioita. Voimaeläin on opettaja tai johtaja, jossa vaisto yhdistyy älykkyyteen. Voimaeläin saattaa kulkea ihmisen vierellä koko elämän ajan ohjaten ja suojaten tätä. Voimaeläin on eräänlainen ihmisen "sisin" eläin, ihmisen toinen minä, "alter ego", jota kuuntelemalla voi löytää itsensä ja ilon syvältä sisimmästään. Voimaeläimeen uskomisen perustuu kokonaisvaltaiseen ajatteluun, jossa sisäisen ja ulkoisen maailman otaksutaan vaikuttavan vahvasti ruumiiseen, mieleen ja sieluun. (Pickering 1999, 78-79.)

Shamaaneiden maailmassa ei ole selvää jakoa hyvään ja pahaan; asiat nähdään lähinnä neutraaleina. Kuolemaa ei pidetä pahana, vaan sen ajatellaan kuuluvan osana elämään. Shamanismissa henkiä ja vainajia sekä esi-isiä palvotaan, kunnioitetaan ja pelätään. Vainajia lepytellään ja hyvittelään erilaisin menoin. Hengille uhrataan, jotta ne olisivat suojeita ja anteliaita. Keskeinen shamanistinen periaate on: "antaessaan saa", siksi heimo antaa esimerkiksi osan sadosta hengille, saadakseen siten uuden sadon tulevaisuudessa. Shamanismissa kärsimys ja sairaudet nähdään positiivisesti ja optimistisesti. Niiden avulla ihminen oppii ja tulee vahvemmaksi. Skitsofreniankin nähdään aiheutuvan siitä, että ihminen on yhteydessä henkimaailmaan. Skitsofreenikko ei vain pysty itse hallitsemaan näkyjään ja hänestä saattaa tulla näkymaailman vanki. Shamaanit käyttävät sairauksien parantamiskeinoina mm. yrtejä, woodoo-nukkeja ja/tai henkimatkoja. Parantamistoiminnassa shamaanin tulee hallita pyhien instrumenttien käyttö, tuntea lääkekasvit ja osata käyttää niitä oikealla tavalla. (Rockwell 1991, 14.)

Shamanismi on itse asiassa käytännössä toteutettua, sovellettua animismia. Shamanismissa ei tehdä eroa luonnollisen (todellisen) ja yliluonnollisen (epätodellisen) välillä. Shamanistisessa maailmankuvassa todellisuuden rajat luonnollisen ja yliluonnollisen, ihmis- ja eläinkunnan, elämän ja kuoleman välillä ovat rakentuneet toisin kuin länsimaisen ihmisen maailmankuvassa. Shamanistiseen todellisuuteen kuuluvat erilaiset henget ja niitä vastaavat yliluonnolliset olennot. Animismin mukaisesti uskotaan, että kaikessa, niin esineissä kuin henkilöissä, on elävää voimaa, henki ja/tai sielu. Kosmoksen kaikkien osien käsitetään olevan yhteydessä toisiinsa. Unia pidetään yhtä todistusvoimaisina kuin näkyväisen näkemistä. Shamaani ei pidä kokemuksiaan mielikuvituksensa tuotteina. (Drury 1993, 19, 58; Pentikäinen 1998, 144.)

Shamanistisen perinteen tyypillisimmät lajit ovat: myytit, loitsut, laulut, itkuvirret, rukoukset, manaukset ja shamaanin valat sekä shamaanin edelläkävijöitä koskevat tarinat. (Pentikäinen 1998, 15, 21.) Näillä tavoitellaan "parempaa metsästys-, kalastus- tai poro-onnea, terveyttä tai avio-onnea" (emt, 29). Shamaanien rituaaliseen varustukseen kuuluvat mm. rumpu, puku, laukku, naamio, yms. Rummulla on shamanismissa tärkeä tehtävä, koska se sananmukaisesti on se väline, joka "kuljettaa" shamaanin toiseen maailmaan.

Rummun yksitoikkoisen rytmien tahdissa shamaani ”ratsastaa” yliseen tai aliseen maailmaan. Toinen tärkeä asia shamanismissa on laulu. Lauluilla ja messuamisilla shamaani ilmaisee sekä voimansa että aikeensa. Laulujen uskotaan olevan jumalten ja henkien ääniä. Pyhät kasvit ja yleensä kasvit, jotka aiheuttavat näkyjä ja hallusinaatioita, ovat olennainen osa shamanismia monissa osissa maailmaa. Psykedeelisten aineiden, LSD:n ja muiden huumeiden uskotaan ”avaavan taivaiden ovet” ja tekevän mahdolliseksi yhteyden jumaliin ja henkiin. (Drury 1993, 61, 63, 68.)

Shamaanit käyttävät erilaisia ekstaasitekniikoita toisiin maailmoihin ja toisiin todellisuuden tiloihin pääsemiseksi. Shamanismissa on keskeistä toisen tietoisuuden tilan saavuttaminen, siirtyminen hallitusta tämänpuoleisesta hallitsemattomaan tuonpuoleiseen. Shamaani vaipuu transsiin, tekee matkoja sieluruumiinsa toisiin maailmoihin, ja raportoi muille maailmankaikkeuden kosmisista hankkeista. Shamanismin tärkeä tunnuspiirre on juuri sielun matka eli transsitila, joka muistuttaa uni- ja hulluustiloja sekä kuolemanjälkeisiä tiloja. Shamaani on oikea ”pyhyiden tekniikko, hurmoksen mestari”. Shamanismissa esiintyy uskoa kahteen tai useampaan sieluun. Ihmisen ns. ”vapaasielu” jättää ruumiin transsissa matkatakseen toiseen maailmaan. Ihmisen toinen sielu on perinteinen ”ruumissielu”. Lisäksi on olemassa ”henkisieluja”, jotka voivat elää ylisukupolvisesti. (Drury 1993, 13, 23; Pentikäinen 1998, 10-11, 50.)

Sielun matkojen tapahtumia ja tunteita kuvataan monesti seksuaaliviritteisesti, esimerkiksi tyyliin: ”tunsin hän otti minut emättimeensä” (Drury 1993, 141). Erityisesti transsivaihetta kuvataan kiihkeän seksuaalis-eroottisesti. Shamanismissa seksuaalisuus on sakralisoitu ja viety korkealle kosmiselle tasolle. Shamaanit ovat yleensä androgyynisiä, kaksisukupuolisia henkilöitä, jotka pyrkivät saavuttamaan maskuliinisten ja feminiinisten puolien tasapainon. Miesshamaanit saattavat jopa pukeutua naisten vaatteisiin. Androgyynisyys näkyy kuitenkin kaikkein eniten henkisellä puolella, kuten tavassa yhdistää naiseutta ja miehisyyttä vastaavat ominaisuudet yhdeksi. Mitä sitten tarkoittaneekaan, monilla shamaaneilla sanotaan olevan kyky vaihtaa sukupuolta rituaalien aikana. (Drury 1993, 39; Pentikäinen 1998, 50, 55; Shepard & Sanders 1985, 105.)

Nykypäivän länsimainen ihminen voi osallistua erilaisiin ”kasvuryhmiin”, jotka harjoittavat shamanistisia tapoja. Viime vuosikymmeninä on uudelleen virinnyt kiinnostus etnisten kansojen mytologioita, muutuneita tietoisuudentiloja ja idän mystiikkaa kohtaan. Etenkin 1960-luvulta on New Age -liikkeen vanavedessä shamanismia alettu tarjota nykyihmisen (uus)uskontona (uushamanismi, neonshamanismi). Se on tuottanut uushamanistista folkloristiikkaa, teatteria ja lauluyhtyeitä. Toinen nykytrendi on ollut shamanismin tarjoaminen uskonnosta täysin riippumattomana, vaihtoehtoisen terapian muotona. Erilaisissa kehityksiryhmissä pyritään löytämään oma ”uniaika”: oman sielun autenttiset äänet ja yhteys omaan sisäiseen jumalaan. Shamanismin käsitettä on viime vuosina ryhdytty käyttämään ei ainoastaan luonnonkansojen tietyistä rituaaleista, vaan se on myös liitetty esimerkiksi kristinuskon ilmiöihin ja tiettyihin nykyaikaisen rock-musiikin idoleihin. Käsitettä käytetään nykyisin melko sattumanvaraisesti, jopa tieteellisissä teksteissä. Stig

Söderholmin (1990) väitöskirjan mukaan sekä Jeesus Kristus että Jim Morrison (The Doors) olivat shamaaneja. (Drury 1993, 145-146; Pentikäinen 1998, 25.)

10.7. TOTEMISMI

Totemismi on vastaavankaltaista toimintaa kuin shamanismi, mutta siinä pääroolissa on shamaanin sijasta uskonobjekti, toteemi. Totemismia ollaan pidetty nykyisten uskontojen varhaisena esikuvana. Alkuaan totemismin uskottiin olevan pelkästään amerikkalainen ilmiö. Myöhemmin tutkijat ovat kuitenkin pystyneet osoittamaan vastaavanlaisien tapojen esiintymisen myös Australiassa ja muualla maailmassa. Totemismia ollaan monesti pidetty pelkkänä kansatieteellisenä harvinaisuutena, arkaistisena instituutiona. Ensimmäisenä tutkija MacLennan pyrki liittämään sen osaksi ihmiskunnan yleistä historiaa. Hänen mukaansa totemismi ei ole pelkästään alkeisuskonto, vaan siitä on peräisin kehittyneempienkin uskontojen uskomukset ja tavat. Tieteilijä Frazer oli aikanaan myös samoilla linjoilla. Hän omista tutkimuksissaan kokosi yhteen kaikki totemismin eri puolet, riippumatta niiden kansallisista ja historiallisista eroista. Tunnetuista totemismin tutkijoista on syytä mainita erityisesti Émile Durkheim (1858-1917), jonka uskonto-sosiologian klassikkoteos, *Uskontoelämän alkeismuodot*, kuvaa totemismia Australian aboriginaalien keskuudessa. (Durkheim 1980, 101, 104-105.)

Totemismin eräät tutkijat (mm. Frazer, Lang) ovat olleet sitä mieltä, että totemismi ei ole lainkaan uskonto. Totemismiin on tullut mukaan uskonnollisuutta sen oltua kosketuksissa todellisten uskontojen kanssa. Uskontoon kuuluu olennaisesti maailmankäsitys. Uskonto ollakseen uskonto tarjoaa maailmanselityksen; pelkkä kokoelma hajanaisia uskomuksia eri kohteista ei ole vielä riittävää. (emt, 139, 175.) Totemismilta puuttuu tämä uskonnolle tyypillinen yhtenäinen maailmanselitys. Totemismi edustaa lähinnä hajanaista kansanuskoa. Totemistiset kertomukset ja käsitykset ovat olleet elintärkeitä muinaisyhteisöille. Ne ovat toimineet heimoyhteisöissä sosiaalisten ryhmien identiteetin perustana. Ne ovat pitäneet yllä sosiaalisten ryhmien yhteyden tunteita, etnisten ryhmien itseidentiteettiä ja ryhmien kiinteyttä. Niillä on ollut merkitystä myös ryhmien keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa. (Pentikäinen 1995, 92.) Totemismia on harjoitettu samankaltaisena eri puolilla maailmaa kansallisista ja historiallisista eroista riippumatta. Sigmund Freud on esittänyt McLennanin käsityksiin pohjautuvan näkemyksen siitä, kuinka totemismi muodostaa säännöllisen vaiheen kaikissa kulttuureissa. Totemismin aikakauden jäänteitä voi nähdä hyvin monissa vanhojen ja nykyisten yhteiskuntien tavoissa ja käytännöissä. Totemismin aika päättyi silloin, kun ihminen alkoi kesyttää eläimiä kotieläimeksi ja aloitti karjanhoidon. (Freud 1989, 124-125, 162.)

Totemismia harjoittavat ennen kaikkea ns. luonnonkansat. Toteemi on eläin, kasvi tai luonnonilmiö, johon ihmisen uskotaan olevan maagisessa yhteydessä. Usein toteemia pidetään tabuna. Tutkija Howitt on löytänyt kaikkiaan yli 500 toteeminimikettä. Usein toteemi kuuluu joko eläin- tai kasvikuntaan, myös elottomia esineitä käytetään jossain määrin. Australian alkuasukasheimojen toteemeja ovat olleet mm. opossumi, kenguru, koira, mehiläisten hunaja, emu, pussimäyrä, musta ankka, musta käärme, ruskea käärme,

mattokäärme, kimalaisen hunaja, piikkisika, tasankokalkkuna, vesisade, tuli, ukkonen, jne. Melkein kaikkien eläinten mukaisia toteemiklaaneja löytyy maailmasta. Joskus harvoin itse mystinen esi-isä toimii toteemina. (Durkheim 1980, 113-114, 142.)

Toteemi on symboli, materiaallinen ilmaus jostakin muusta. Toteemi symboloi kahta erilaista asiaa. Ensinnäkin se on jumalan, yhteiskunnan tai toteemisen periaatteen symboli. Toisaalta se on klaaniryhteyden tunnusmerkki ja sen symboli. Se on klaanin lippu, vaakuna tai merkki, jonka perusteella se tunnustetaan toisista klaaneista. Toteemiveistokset ja -kuvat ovat pyhiä esineitä. Toteemin kuvia saatetaan sijoittaa klaanin talojen seinille, kanoottien kylkiin, aseisiin, käyttöesineisiin ja haudoille sekä myös ihmisten ihoon. Toteemi ei ole pelkästään nimi tai tunnus, vaan sitä käytetään myös uskonnollisten seremonioiden yhteydessä osana liturgiaa. (emt, 121, 123, 130, 192.) Ihmisen nimi oli alkukantaisille kansoille hyvin tärkeä seikka; se oli ihmisen sielu ja persoona. Eläimen nimen käyttäminen liittyi olettamukseen, että ihmisen persoonan ja kyseisen eläinlajin välillä on jokin salaperäinen ja tärkeä side, yleensä verisukulaisuussuhde. (Freud 1989, 136.)

Totemismi on alun perin tarkoittanut 'verisukulaisuutta'; ihmisen ja eläinlajien yhteisestä veriliitosta johtuvia tapoja ja käsityksiä. Totemismi on tarkoittanut perheen, klaanin tai heimon esivanhemman samaistumista johonkin paikalliseen eläin- tai kasvilajiin. (Savela 1993, 18.) Eläinpalvonnassa palvotaan itse eläintä sen itsensä vuoksi, mutta totemismissä ei asianlaita ole tällä tavoin; siinä ei milloinkaan palvota itse eläintä. Palvonnan kohteena on toteemin symbolinen kuva. Durkheim painottaa erityisesti, että "eläimet eivät todellakaan ole sellaisenaan palvonnan kohteina, vaan toteemin vertauskuva ja mielikuva" (Durkheim 1980, 163). Toteemia esittäviä kaikenlaisia kuvia ja merkkejä kunnioitetaan selvästi enemmän kuin niitä, joita kuvat esittävät. Toteemieläimet ja -kasvit elävät maallisessa maailmassa ja sekoittuvat helposti jokapäiväiseen elämään. Niillä saattaa olla myös profaaneja tehtäviä; tavallisin niistä on toimia ruokana. (emt, 130, 134.)

Toteemieläin on pyhän olennon vertauskuva. Vertauskuva on uskonnollisen elämän tärkein lähde. Totemismissä pidetään vaihtelevassa määrin pyhänä kolmea esineiden luokkaa. Nämä ovat: toteemin kuvalliset ilmaisut, klaanin nimikkoeläimet tai -kasvit ja klaanin jäsenet. (emt, 139, 177, 206.) Durkheim esittää asian näin: "Klaanin ihmiset ja siihen luokitellut esineet muodostavat yhdessä kiinteän järjestelmän. Kaikki samaan klaanin kuuluvat olennot, ihmiset, eläimet, kasvit tai elottomat kappaleet, ovat vain toteemieläimen muotoja. Kaikilla on toteemieläimen luonne. Niiden ominaisuudet ovat siis toteemin ominaisuuksia". (emt, 146.) Klaani kunnioittaa toteemiaan ja pyrkii kaikin tavoin välttämään toteemieläimensä tai -kasvin tappamista tai vahingoittamista. Vastineeksi kunnioituksesta klaani odottaa toteemiltaan suojaa ja turvaa. Toteemin tehtävä on auttaa sairauksissa ja antaa ennusmerkkejä tai varoituksia klaanilleen. (Freud 1989, 127, 129.)

Heimon jäsenien uskotaan olevan toteemieläimensä luonteisia. Heillä sanotaan olevan sen niin hyvät kuin pahatkin ominaisuudet. Durkheimin kirjan esimerkissä kerrotaan miehestä, jolla on karhu tunnukse-

naan. Tämän miehen sanotaan haavoittuvan helposti taistelussa, sillä karhu on raskas, hidas ja helposti pyydystettävissä. Toteemieläimen ja ihmisen suhde voi olla hyvin läheinen, jopa niiden kohtalot voivat olla sidoksissa keskenään. Jos eläin kuolee, saattaa ihmisenkin elämä olla vaarassa. Ihmisen uskotaan voivan ottaa kyseisen eläimen hahmon tietyissä olosuhteissa, kuten vaaran hetkellä. Eläin suojelee ihmistä ja toimii hänen turvanaan. (Durkheim 1980, 153.) Klaanin jäsenet pyrkivät itse eri tavoin samaistumaan toteemiinsa. He korostavat sukulaisuuttaan sanoin ja teoin. Esimerkiksi klaanin juhlatilaisuuksissa, kuten kastajaisissa, miehuuteen vihkiäisissä ja hautajaisissa klaanin jäsenet pyrkivät olemaan mahdollisimman samannäköisiä toteeminsa kanssa ja saattavat liikkua toteemieläimensä tavoin. (Freud 1989, 127, 129.)

Totemismi on esi-isien palvonnan erityinen muoto. Heimon jäsenten esi-isänä pidetään jotakin eläintä tai kasvilajia, siksi kyseistä lajia palvotaan ja kunnioitetaan jumalana tai suvun vanhimpana. Totemismissa heimo, klaani, suku tai yksittäinen perhe tekee uskonnollisuonteisen sopimuksen toteemieläimensä kanssa. Toteemieläimen valinta perustuu yleensä suvussa kulkevaan tarinaan. Eläimestä tulee heimon tunnus ja pyhä esi-isä, jonka tappaminen ja syöminen voivat olla kiellettyä. Eläimeen suhtaudutaan kuin läheiseen sukulaiseen; sitä pidetään heimon suojelijana ja neuvonantajana. Toteemieläin on ”eräänlainen hyvä tekevä maskotti, joka vaatii sovitussuhreja vaaliakseen ryhmän hyvinvointia”. (Sappinen 1992, 6.; ks. myös Durkheim 1980, 161.)

Esi-isän uskotaan kuoleman kautta muuttuvan toteemin edustamaksi hahmoksi. Jos toteemina on karhu, tulee esi-isästä kuoltuaan karhu. Toteemieläimen uskotaan olevan siis esi-isän ruumillistuma. Toteemihahmoa saatetaan pitää korkeamman arvoisena kuin muita klaanin jäseniä; sitä voidaan kutsua ”isäksi tai isoisäksi”. Esivanhempana se on hierarkiassa astetta muita ylempänä. Klaani tuntee tällöin itsensä siitä moraalisesti riippuvaiseksi. Useimmissa tapauksissa toteemiin suhtaudutaan kuitenkin yhdenvertaisuuden tuntein. Toteemieläimen suhde klaanin jäseniin on tällöin lähinnä samanarvoinen ja tasa-arvoinen. Toteemieläintä pidetään ystävänä tai vanhempana veljenä. Sukulaisuuden johdosta toteemieläintä pidetään ystävällisenä liittolaisena, jonka apuun voi aina luottaa. (Durkheim 1980, 138, 163.)

Totemismi ei ole pelkästään uskonnollinen, vaan myös sosiaalinen järjestelmä. Totemismia on varsinaisesti kahdenlaista: yksilön ja klaanin mukaista totemismia. Kolmantena muotona voidaan puhua sukupuolen mukaisesta totemismista. Toteemin saamisessa on olemassa kolme eri järjestelmää. Useimmissa yhteiskunnissa lapsi syntyy äitinsä toteemiin. Toinen mahdollisuus lapselle on periä isänsä toteemi. Kolmas vaihtoehto on mystisen esi-isän toteemi; myyttisen esi-isän kuvitellaan hedelmöittäneen äidin. Yhteisötoteemi ja henkilökohtainen toteemi eroavat toisistaan tavoissa, joilla ne hankitaan. Nämä kaksi totemismin lajia ovat kuitenkin toisistaan erottamattomia. Ne ovat hyvin läheistä sukua toisilleen, mutta niiden välillä on myös tärkeitä eroja. (Durkheim 1980, 115, 155, 171.)

Yhteisötoteemi peritään yleensä syntyperän mukaisesti, sen sijaan tämän kaltaista polveutumissuhdetta ei ole mukana henkilökohtaisessa toteemissa. Henkilökohtainen toteemi on tietoisien toiminnan tulosta. Se joko hankitaan tai annetaan. Yksilötoteemi on liittolainen ja suojelija, mutta ei kuitenkaan sukulainen kuten

yhteisötoteemi. Kaikilla poppamiehillä on yleensä oma henkilökohtainen toteeminsa, sitä vastoin mallikoilla sitä ei useinkaan ole lainkaan. Uskonnoissa on aina kollektiivisen toiminnan ohella mukana myös yksilöllinen puolensa. Epäpersoonallisten ja yhteisten toteemien lisäksi on olemassa jotakin persoonallista ja yksilöllistä, jota ihmiset palvovat yksinään. Kunkin oma elämä on sidoksissa henkilökohtaiseen toteemiin, jonka toivotaan suojelevan pahoja voimia vastaan ja antavan voimaa. Henkilökohtainen toteemi nähdään etuna, joka on hyvä olla olemassa, mutta se ei ole kuitenkaan välttämättömyys, ilman sitäkin pärjää. Perheiden toteemit ovat yksilötoteemismia. (emt, 152-157, 164-168.)

Durkheimin mukaan varhaisimmat ihmisyyhteisöt ovat muodostuneet eriytymättömistä laumoista. Myöhemmin laumat itsenäistyivät ja muodostivat klaaneja. Klaani on perinteisesti ollut alkukantaisissa yhteisöissä tärkein sosiaalinen organisaatio. Klaanilla on kaksi ominaispiirrettä: Ensinnäkin klaanin jäsenet muodostavat sukulaissiteiden verkoston ja toiseksi klaanin jäsenillä on yleensä sama nimi. Klaani toimii totemismiuskonnon perustana. Toteemi ja klaani kuuluvat erottamattomasti yhteen. Saman klaanin jäseniä ei yhdistä toisiinsa yhteinen asuinpaikka tai veri, sillä he eivät välttämättä ole veriveljiä tai naapureita keskenään, vaan ykseys tulee siitä, että heillä on sama nimi, sama vertauskuva, yhteinen usko ja yhteiset riitit. Yhteenkuuluvuuden tunne syntyy osallisuudesta samaan toteemiseen kulttiin. Klaanin toteemi voi olla yleiseksi käynyt yksilöllinen toteemi. Yhteisötoteemi on osa jokaisen klaanin jäsenen sosiaalista statusta; se on yleensä perinnöllinen. Ihminen itse ei voi valita toteemiaan, koska ei juurikaan voi itse vaikuttaa syntymäolosuhteisiinsa. (Drury 1993, 17-18; Durkheim 1980, 112, 155, 160, 164.)

10.8. KULTIT JA RIITIT

Käytännön tasolla toteutetusta animismin, luonnonpalvonnan, shamanismin tai totemismin rituaalisesta perinteestä käytetään nimitystä kultti. Kultti on säännöllisin väliajoin toistuvien, erilaisten riittien, juhlien ja seremonioitten järjestelmä. Kultit pohjautuvat menneisyydestä kertoviin myytteihin. Riitit ovat myyttien kertoman menneisyyden muistelemista ja sen nykyistämistä. Kulttia harjoitetaan siteiden voimistamiseksi ja vahvistamiseksi pyhiin olentoihin, yhteisöön ja yhteiskuntaan, joista ollaan riippuvaisia. Jokaisessa kultissa on kaksi puolta: negatiivinen ja positiivinen. (Durkheim 1980, 78, 269, 330.) Kultit pitävät sisällään erilaisia riittejä. Tällaisia ovat mm. askeettiset riitit, siirtymä-, uhri-, jäljittely-, esikuva-, muisto- ja sopeutumisriitit. Riitit sijoittuvat yleensä elämän käännekohtiin: syntymään (kaste), aikuiseksi tulemiseen (konfirmaatio), perheen perustamiseen (vihkiminen) ja elämän päättymiseen (hautajaiset). (Koskinen 1996, 42.) Ne ovat myös käyttäytymissääntöjä siitä, kuinka tulee menetellä pyhien kohteiden läsnäollessa. Riitit ovat tärkeitä, koska ne tuovat myyttisen maailman nykyhetkeen. (Durkheim 1980, 59; Gustafsson 1997.)

Erilaiset kiellot muodostavat kultin negatiivisen osuuden. Moniin kultteihin kuuluu toteemin tappamis-, syömis- tai kosketuskieltoja. Kieltoja on erilaisia ja ne voidaan selvästi erottaa toisistaan. Negatiivinen kultti toimii johdatuksena ja valmistautumisena positiiviseen kulttiin. Negatiivisessa kultissa sanoudutaan irti jokapäiväisestä elämästä ja luodaan edellytyksiä positiiviselle kultille rituaalisella kieltäytymisellä, johon voi

kuulua mm. paastoamista, valvomista tai vetäytymistä yksinäisyyteen ja hiljaisuuteen. Negatiivinen kultti on lähinnä siis kärsimystä, pidättäytymistä ja kieltäytymistä kaikesta maallisesta. Eristäytymisen ja yksinäisyyden uskotaan avaavan ihmisen mielen näkemään näkymättömiä asioita, siksi shamaani etsii viisautta hiljaisuudesta. (Durkheim 1980, 138, 276-279; Rockwell 1991, 66.)

Esimerkki negatiivisesta riitistä on sureminen osana sopeutumisriittiä. Kuolemaa seuraava sureminen muodostuu useista eri riiteistä. Osassa riiteistä on kyse kieltämyksistä: ”on kiellettyä lausua kuolleen nimeä, tai pysytellä kuolinpaikan läheisyydessä, sukulaisten, erityisesti naispuolisten, pitää pidättäytyä kaikesta yhteydenpidosta vieraiden kanssa; elämän tavalliset askareet lykätään tuonnemmaksi aivan kuin juhla-aikoina jne.”. (Durkheim 1980, 345.) Toinen esimerkki negatiivisista riiteistä on erilaiset syömiskiellet. Toteemit ovat suurelta osin eläimiä tai kasveja, joiden epäpyhä tehtävä on olla ihmisten ruokaa. Niiden syömisestä on olemassa omat säännöstönsä. Sääntöihin ja erityisesti kieltoihin vaikuttaa keistä henkilöistä ja mistä tilanteista kulloinkin on kyse. Joissakin juhlatilaisuuksissa tietyt klaanin jäsenet, kuten vanhat miehet ja suuren uskonnollisen arvon saavuttaneet henkilöt, suorastaan joutuvat syömään pyhää toteemieläintä tai -kasvia, joka sitä vastoin on epäpyhiltä kiellettyä. Toteemieläimen syömisestä välityksellä klaanin jäsenet pyrkivät uudistamaan ja varmistamaan oman jumalankaltaisuutensa. Usein syömiskieltoon kuuluu mukaan toteemin tappamista koskevat kiellot ja erilaiset kosketuskiellot. Sukupuoli, ikä, siviilisääty, arvovalta ja sukulaisuus ovat määrittäneet erilaisten toiminnallisten roolien perustat juhlatilaisuuksissa. (Freud 1989, 163-164; Durkheim 1980, 131; Shepard & Sanders 1985, 85.)

Positiivinen kultti edellyttää onnistuakseen asketismia. Ihmisen tulee olla tottunut luopumaan, kieltäytymään, unohtamaan itsensä ja siis kärsimään. Positiivinen kultti muodostuu positiivisia ja molempinpuolisia suhteita koskevista tavoista. Hedelmöittymisriitit ovat esimerkki tällaisesta positiivisesta toiminnasta. Siihen liittyvien riittimenojen tehtävänä on turvata klaanin toteemina toimivan eläin- tai kasvilajin lisääntyminen ja kukoistus. Toteemilaji on yksinkertaisesti tarkoitus saada lisääntymään. Yhteistä kaikille positiivisille riiteille on se, että ne suoritetaan luottamuksen, ilon ja innostuksen vallassa. Monet positiivisen kultin tilaisuudet ovat oikeita ilojuhlia, joihin kuuluu riemua, eloisuutta ja hauskuutta. Toisaalta niissä voi olla mukana myös juhlallisuuden tuomaa vakavuutta. (Durkheim 1980, 282, 291-292, 329, 344.)

Vuodenaikojen kierto määrittää juhlien ajankohdat ja antaa aiheen juhliin. Moninaiset rituaalit ilmaisevat ihmisten ja toteemin keskinäistä yhteyttä. Toteemin palvontamenoihin, sen rituaaliseen perinteeseen kuuluvat olennaisesti erilaiset runot, laulut, tanssit, myyttien näyttelyt, naamareiden käyttö, tietty pukeutuminen (mm. eläinten nahka-asut), veistokset, jne. Käytännön rituaaliseen toimintaan voi kuulua lisäksi mm. tupakan polttaminen piipussa, voiteen tai salvan hieronta vartaloon, kyseisen toteemin nahasta tehdyn vyön pitäminen vyötäröllä, toteemin osien (mm. aivojen) syöminen, veden juominen eläimen jalanjäljestä tai erilaisten loitsujen ja lukujen lukeminen. (Rockwell 1991.)

11. KARHUKANSANUSKO

11.1. KARHUKULTIT JA -RIITIT

Karhu on monen pohjoisen kansan toteemi, palvottu ja kunnioitettu eläin, kultin kohde, heimon ja suvun symboli. Karhuperinteen syntyjuurien arvellaan olevan muinaisessa Euroopassa. Karhu on ollut pyhänä läsnä alusta alkaen eurooppalaisissa kulttuureissa, jo ennen Sokratesta ja Moosesta. Se näkyi kansan tavoissa ja riiteissä. Keski-Euroopasta se myöhemmin levittäytyi Skandinaviaan, Venäjälle, Kaukoitään, Aasiaan ja Pohjois-Amerikkaan. Myös Latinalaisessa Amerikassa ihmiset ovat muinoin kunnioittaneet ja jumaloineet karhua. Todisteet ovat tosin osin hävinneet, mutta asian puolesta todistavat mm. monet arkeologiset jäänteet, nykyisten heimokulttuurien uskonnolliset uskomukset ja käytössä olevan kielen rakente. (Pentikäinen 1987, 209; Rockwell 1991, 2; Shepard & Sanders 1985, xiii, 98.)

Karhunpalvonta on ollut ennen kaikkea muinaisten metsästäjäkansojen uskonto. Japanin alkuaikakauden heimon ainujen lisäksi, ovat Pohjois-Amerikan intiaaniheimot ja Siperian alkuperäisväestö eniten harjoittaneet karhunpalvontaa. Karhuperinteessä heijastuu kunkin aikakauden uskonnollinen ja maailmankatsomuksellinen järjestelmä alkaen animismista päätyen nykyajan länsimaiseen tieteellis-tekniseen kehitysköön. Karhunpalvonta on ollut muodoltaan primitiivistä kansanuskoa. Kansanuskoiset karhuriitit ovat toistuneet samankaltaisina kaikkialla maailmassa kansallista eroista ja karhulajista riippumatta. Tv-sarja ”Villi Pohjola” kuvaa tällaista nykyaikaista, osin intiaaniväestöstä, primitiivistä pienyhteisöä Alaskan maisemissa. Muinaisuskontoisilla kulteilla ja niin karhun kuin muidenkin eläinten metsästyksellä on edelleen tärkeä sija yhteisön elämässä.

Karhua esittäviä patsaita ja muistomerkkejä löytyy kaikkialta maailmasta. Pohjois-Amerikan metsästäjäintiaanien keskuudessa karhu on ollut merkittävä uskonnollinen symboli, jonka kuvia on sijoitettu runsaasti toteemipaalujen kuvanveistoksiin. Intiaanikuvanveistäjät ovat kaivertaneet toteemipaaluihinsa kohtausta karhutaruista. Monien intiaanikansojen toteemipaalut ovat hyvin taiteellisia. Ne ovat kansallisia symboleja samalla tavoin kuin liput ja vaakunat muissa kulttuuripiireissä. Karhujen kunnioitus näkyy myös intiaanien muussa taiteessa, kuten heidän luomiskertomuksissaan ja saviesineissään. Monien Yhdysvaltojen osavaltioiden, mm. Arkansasin, Missourin, New Mexicon ja Kalifornian, tunnuseläin on karhu. Pohjois-Amerikan intiaanien kerrotaan metsästävän yleisemmin mustakarhua kuin ruskeakarhua. Karhuriitit ovat molempien karhujen kohdalla hyvin samankaltaisia. (Gelo 1987, 17; Haavio 1968, 86; Rockwell 1991, 6, 181; Savela 1993, 15; Shepard & Sanders 1985, 34, 85.)

Äiti Venäjän tunnuseläin on tunnetusti karhu; muut kansakunnat ovat sen siksi valinneet. Nykyisin Venäjään kuuluvaan Karjalaan on liitetty yleisesti mielikuvia karhuperinteestä, mutta tosiasiaassa karjalaisesta karhuperinteestä kertovia tarinoita on olemassa melko vähän. Se tiedetään, että vielä vuosisadan alun Vietnamin ja Aunuksen karjalaiset eivät karhua metsästäneet, eivätkä syöneet sen lihaa. Tämän on arveltu johtuvan siitä, että karhu nimenomaan oli karjalaisen kansanryhmän toteemieläin, sen kunnioitettu kantaisä.

Karhuun suhtauduttiin tietyllä kunnioituksella. Siihen kohdistui monia puhtausnormeja ja tabukieltoja. Vienan Karjalassa, jossa on ollut aina paljon karhuja, sanottiin karhun olevan ihmisten sukua ja syntiensä vuoksi kirottu ihminen, jonka lihan syömisestä tuli räähkä eli synti. Karhun lihan syöminen sanottiin saastuttavan ihmisen. Arkikäsitteen mukaan syy oli kuitenkin huomattavasti käytännönläheisempi: Karhun lihaa pidettiin yksinkertaisesti huonona, mustana ja vastenmielisenä. (Kovalainen & Seppo 1998, 76; Pentikäinen 1987, 210; Sarmela 1991, 225.)

Monet kansanheimot, kuten intiaanit, ovat perustelleet karhun syöntikieltoa sen sukulaisuudella. Navajo-intiaanit tappavat ja syövät karhua vain, jos he ovat nälkäkuoleman partaalla. He uskovat, että karhun lihan syönti voi tehdä ihmisen suorastaan hulluksi tai lievemmin aiheuttaa sairauksia, kuten kuumetta, raa-jojen turvotusta ja särkyä, lihavuutta ja haluttomuutta. Pima-intiaanit puolestaan uskovat, että karhun syönti voi aiheuttaa oudon puhallustaudin. Tämän taudin lääkityksenä on käytetty mm. istumista yksinään päivien ajan, paastoamista ja karhulaulujen laulamista. Yleisesti ottaen ollaan vahvasti uskottu, että eläimen ominaisuudet siirtyvät ihmiseen eläimen lihaa syödessä. (Rockwell 1991, 4, 50-51, 55, 96.)

Karhun ja naisen välisestä suhteesta on olemassa joukko uskomuksia ja tabusäännöksiä. Karhun ja naisen erityissuhde pohjaa käsitykseen, jonka mukaan nainen voi synnyttää karhulle jälkeläisiä. Karhun uskottiin etsivän naisesta mahdollisuutta jälleensyntymiseen. Synnytyskelpoisten naisten tuli karttaa kuollutta ihmistä ja hautausmaita, jottei karhun sielu olisi siirtynyt heihin. Samasta syystä naisten tuli karhupeijaisissa karttaa kuollutta karhua. Heidän tuli väistyä syrjään karhua kuljetettaessa metsästä taloon ja kannettaessa karhun lihaa pöytään. Naisten tuli peittää kasvot huivilla. Kaadettua karhua naiset eivät saaneet katsoa silmiin, eikä suudella sitä kuonolle kuten miehet tekivät. Joissain tapauksissa huivin läpi nainenkin saattoi suudella karhua kuonolle. Naiset eivät saaneet edes osallistua karhun lihojen keittämiseen. Yleisesti ottaen naiset kuitenkin saivat syödä karhun lihaa. (Gustafsson 1997; Halme 1998, 6; Sarmela 1991, 228.)

Karhun ja naisten välisistä intiimisuhteista on olemassa joukko kansanuskomuksia. Nämä perustuvat käsitykseen, että nainen on karhun morsian ja pystyy synnyttämään sille jälkeläisiä. Kun nainen kohtaa karhun, tulee hänen näyttää takapuolta tai sukupuolielimensä; silloin karhu ymmärtää, että vastaantulija on nainen ja lähtee pois. Suomessa on ollut melko yleinen käsitys, ettei karhu hyökkää naisen kimppuun, kunhan se vain tuntee henkilön naiseksi. Kansanuskomuksen mukaan karhu tietää, jos se kohtaa raskaana olevan naisen, kumpaa sukupuolta nainen kohdussaan kantaa. Jos lapsi on poika, karhu repii vatsan auki, jottei maailmaan syntyisi uutta karhuntappajaa. Jos lapsi on tyttö, karhu jättää naisen rauhaan. Entisaikoina naisten avulla yritettiin suojella myös karjaa, jottei se olisi joutunut karhun kynsiin. Lehmät laskettiin navetasta ulos emännän jalkojen välistä. Nainen seisoi hame korvissa tai ihka alasti lehmien yläpuolella. (Karhu 1947, 27; Leinonen & Suominen 1991, 21; Sarmela 1991, 228; Tenhunen 1984-85.)

Äiti vainaa sanoi, että jos karhu tulee, niin se ei tule vaimon puolen päälle. Jos se vaimon puoli nostaa hameet ylös ja näyttää perseensä, niin se ei tule vaimon puolen päälle. – Oli vaimo ollut marjareissussa,

ja karhu oli ollut marjoja syöskentelemässä. Aika oli nostanut ja näyttänyt perseensä karhulle. Karhu oli nostanut kädet silmilleen ja lähtenyt laukkomaan pois. (Pentikäinen 1995, 100.)

Monien kansojen keskuudessa on uskottu, että karhun erilaisissa osissa, kuten kynsissä ja hampaissa, on parantavaa ja suojelevaa voimaa. Ne ovatkin olleet suosittuja amuletteja ja koriste-esineitä. Ennen kaikkea karhun kynnet ovat kuuluneet monien heimojen, erityisesti intiaanien keskuudessa, jokaisen poppamiehen vaatetukseen. Myös aseiden koristeina käytettiin karhun kynsiä tai turkiksia. Karhun kynsiä käytettiin yhdessä muiden eläinten kynsien, käpälien, korvien, sorkkien, yms. kanssa. Tytöistä saatiin haluttavampia karhun kynnen voimasta ja karhunsappi antoi pysyvän onnen hääparille. Taika toimi myös toisinpäin, pettynyt kilpakosija saattoi rikkoa kihlaparin onnen koskettamalla karhunkynnellä morsiamen asua. (Biedermann 1993, 113; Leinonen & Suominen 1991, 20; Rockwell 1991, 64, 105.)

Karhun osia on käytetty yleisesti shamanistisen ennustamisen apuvälineinä ja sairauksien lääkityksessä. Karhun kynnen sanottiin auttavan synnytyskipuihin ja sen uskottiin suojelevan sylilasta. Lapsentaudeilta vältyttiin, kun karhunhammas oli tyynyn alla. Loitsunnassa käytettiin karhun käpäliä, otsaluita ja kurkkutorvia. Entisaikoina karhun erilaiset osat, erityisesti karhunkynnet ja kokonaiset käpälät, olivat noitien ja kansanparantajien tehoisimpia taikakaluja. Karhunkuuta eli -rasvaa myytiin eräässä vaiheessa jopa apteekissa. Karhunrasva oli väkevää rohtoa tautiin kuin tautiin. Monet ovat uskoneet, että karhun henki pysyy sen luissa ja nahassa pitkään sen kuoleman jälkeenkin. Karhun osien ihmeitä tekeviä ominaisuuksia on selitetty karhun pyhästä alkuperästä käsin. (Leinonen & Suominen 1991, 21; Rockwell 1991, 61, 95, 105.)

Karhun yksi kaikkein keskeisimmistä rooleista intiaanien keskuudessa on ollut sen käyttö kansanparannuksessa. Lähes kaikkien intiaaniheimojen keskuudessa on harjoitettu karhun voimalla parantamista. Monet Pohjois-Amerikan intiaaniheimot, Kanadan eskimot ja lukuisat muut kansanryhmät ovat pitäneet karhun henkeä kaikkein voimakkaimpana suojelijana, parhaimpana parantavana voimana ja sairauksien ehkäisijänä. Intiaanit ovat käyttäneet yleisesti yrtejä lääkinnässä; niiden käyttöön on liittynyt monenmoisia parannusrituaaleja. Karhu on liitetty erityisesti juuri yrtilääkintään². Yhteys yrttien ja karhun välillä perustuu siihen, että karhu syö ravinnokseen erilaisia yrtejä ja sitä kautta ne saavat vaikutuksensa. Ripuli, pääsärky, korvasärky, yskä ja sydänvaivat paranevat ”karhun ruoka” -lääkkeitä, kuten jättiläispunapuun suolaheinää, siankärsämöä tai intiaanien korviketupakkaa ”kinnikinnickiä” nauttimalla. (Rockwell 1991, 71, 75-77, 103; Shepard & Sanders 1985, 99-102.)

Huomionarvoinen seikka on se, kuinka naisten kuukautiset ovat olleet melkoinen tabu karhuperinnettä harjoittavien heimojen keskuudessa. Pohjois-Amerikan intiaanien karhuperinteessä naisten kuukautisille on annettu huomattava painoarvo; niihin on liittynyt monenlaisia rituaaleja. Kuukautiset on koettu niin vaarallisenä asiana, että tytön on täytynyt ensimmäisten kuukautisten alkaessa eristäytyä muista ja piiloutua metsän kätköihin, jotta ei olisi saastuttanut muita heimon jäseniä. Nainen, jolla on kuukautiset, on edustanut vakavaa uhkaa yhteisölle, samaan tapaan kuin karhukin. Perinne on liittynyt muinaiseen Artemis-kulttiin:

² Shepard & Sandersin (1985, 100-101) kirjasta löytyy luettelo karhuihin liitetystä kasveista ja yrteistä.

Eristetyt tytöt ovat olleet kuin tämän kultin karhuneitsyet, jotka eristäytyivät muista, eivätkä huolehtineet lainkaan puhtaudesta, puhuivat karkeasti ja käyttäytyivät kuin karhut. (Rockwell 1991, 14-17, 185.)

Tavallisesti tytöt eristettiin pieneen majaan tai karhunpesään neljästä päivästä kuukausiin tai pidemmäksi ajaksi, joskus kokonaiseksi vuodeksi. Tytön tuli noudattaa lukuisia erilaisia säännöksiä ja tabuja: Hänen tuli paastota tai syödä ainoastaan tiettyjä ruokia; vettä tuli juoda ruokosta tai ontosta luusta; ja hänen ei ollut sallittua raapia mitään sormenpäällään. Kylän vanhin nainen, jolla oli jo menopaussi, vieraili tytön luona opettamassa tälle salaisia tarinoita ja seremonioita, joita vain naiset tiesivät. Tyttöjä, jolla oli juuri alkamassa ensimmäiset kuukautiset, kutsuttiin nimellä ”wemukowe”, joka tarkoittaa hän ”on tulossa karhuksi”. Eristyksen aikana tytön sukulaiset kutsuivat häntä ”mukowe”, joka kirjaimellisesti tarkoittaa ”hän on karhu”. Eri heimot ovat käyttäneet hiukan toisistaan poikkeavia nimityksiä. Näiden eri nimitysten merkitykset ovat kuitenkin olleet jotakuinkin edellä kerrotut. Kuukautisten alettua työstä tuli nainen, joka oli naimakelpoinen. (Rockwell 1991, 14-17.)

Erityisesti Siperian ja Pohjois-Amerikan etniset kansat ovat harjoittaneet karhushamanismia ja -toteemismia. Se on ollut muodoltaan muun vastaavan toiminnan kaltaista. (ks. lisää Rockwell 1991, 63-73; Shepard & Sanders 1985, 95-96). Kullakin shamaanilla on ollut oma toteemieläimensä, johon hän on samaistunut. Karhutoteemin saamiseen liittyi erityiset initiaatiomenonsa. Ensin henkilö riisuuntui alasti, puki sitten ylleen karhunnahan, katosi tämän jälkeen metsään neljäksi-viideksi päiväksi, ja eli kuten karhut elävät. Hänen tuli kaivaa maasta kynsillään juuria, joita hänen sitten söi karhujen tavoin. Henkilön täytyi elää kuin eläin; hänestä oli määrä tulla sekä mieleltään että ruumiiltaan eläin. Pohjois-Amerikan intiaanit ovat uskooneet, että karhulla on yksi kaikkein voimakkaimmista hengistä, ja siksi intiaanishamaanit ovat usein käyttäneet juuri karhua apuhenkensä transsitiloissa, unissa ja näyissä (Shepard & Sanders 1985, 68, 93, 109.) Heidän mukaansa karhussa yhdistyy kuolema ja uudestisyntyminen, naiseus ja miehisuus: ”Karhu on sekä äiti että isä”. (emt, 105.)

Rituaalin aikana shamaani pukee ylleen karhun nahkapuvun ja kiinnittää karhun kuonon otsalleen. Karhun hengeltä kysytään tulevaa metsästysosonetta ja sen hengen voimalla parannetaan sairaita. Hurmostilassa shamaani käyttäytyy eläimen tavoin; esimerkiksi shamaani saattaa pitää melkoista mörinää matkiessaan karhua hurjalla tavalla. Rituaaleihin kuuluu tavallisesti ns. ”karhutanssin” tanssimista karhuntutkeissa ja -naamioissa, rukouksia, manausten ja loitsujen lausumista, laulamista, rummutusta ja uhrilahjojen tekemistä karhun hengelle mm. tupakkaa polttamalla piipussa sekä toimittamalla muita maagisiin objekteihin liittyviä menoja. Tupakan poltto menojen aikana on ollut tyypillistä Amerikan intiaanien rituaalisessa perinteessä, mutta ei lainkaan yhtä tavallista Aasian tai Euroopan etnisten kansojen vastaavassa toiminnassa. (Rockwell 1991, 13, 21, 66, 71; Shepard & Sanders 1985, 84-85.)

Eläinjumalia kutsutaan tanssimalla, ravistelemalla helistimiä ja rummuttamalla, ja tanssijat kiibotavat itsensä hurjaan kiibkoon, missä tilassa he jäljittelevät eläinten tekoja ja huutoja. Ne tanssijat,

jotka omaksivat karhun persoonallisuuden, saattoivat jopa käyttää käsiensä peitteinä oikeita karhun käpäliä. (Michael Hamer: zuni Pueblojen Eläinjumalten tanssi, Drury 1993, 57 mukaan.)

Karhun käyttöä shamanistisen voiman lähteenä ja totemistisen uskon kohteena kuvaa John Irvingin teos *The Setting Free the Bear* (1968). Päähenkilölle Siggylle karhu merkitsee sukulaishenkeä, johon hän tuntee sielullista yhteyttä. Siggyn kunnioittaa karhua eläinjumalana. Hän puhuttelee Karhujumalaa kristinuskon Jumalan tapaan. Rukouksensa hän osoittaa Suurelle Karhulle: ”Great Bear, Big Dibber, so God help us”. (Savela 1993, 57.) Rukoilleessaan hän pyrkii eläintä matkimalla saamaan shamanistisen yhteyden Pyhään Karhujumalaan ja saavuttamaan oman eläinsielun. Siggyn uskoo, että hänen kohtalonsa on riippuvainen karhun hengestä. Hän on myös kuin entisaikainen karhuklaanin soturi, joka ennen taistelua pyrkii saamaan itseensä raivoavan pedon voimat. Siggyn juttelee eläinten kanssa, mutta kaikkien eläinten, kuten slaavilaisen maakarhun ja jääkarhun, kanssa hän ei pysty lainkaan keskustelemaan. Kirjassa todetaan, että aloitteen pitää aina tulla eläinten puolelta. (emt, 68-69.)

Mikkolan *Amalia, karhu -romaani* (1975) vertautuu juonenkulultaan shamaanien transsimatkaan. Matkassa on eri tasoja, vastaavalla tavalla kuin mitä on shamaanien kolmitasoisessa maailmassa. Tarinan alussa arkitodellisuuden äänet ja tapahtumat siirtyvät osaksi toista todellisuutta. Lopussa ollaan niin syvällä, että paluu arkitodellisuuteen onnistuu vain syvän unitilan kautta. Possen ja Amalian seikkailuun lähtö on rajanylitys, joka vastaa transsitilaa, toiseen todellisuuteen siirtymistä. Amalia liikkuu yhdessä Possen kanssa kansantaruston maailmassa, yliluonnollisessa elämänpäivässä, jossa aika ja muut arkielämän lainalaisuudet menettävät täysin merkityksensä. (Saksholm 1987, 76-77, 86.)

Eräs läntisellä pallonpuoliskolla varsin tunnettu, aikamme shamaani on nimeltään Aurinkokarhu. Chipewa-heimoinen poppamies Aurinkokarhu ei ole mikään tyypillinen shamaani. Aurinkokarhu eli Gheezis Mokwa on syntynyt vuonna 1929 Pohjois-Minnesotassa. Lapsena hän näki näyssä ison mustan karhun, joka oli verhoutunut sateenkaaren väreihin. Hän katsoi karhua, kun se nousi takajaloilleen ja kosketti häntä lempeästi pääläelle. Tällä tavalla hän sai nimensä. Aurinkokarhu oppi taitoja sediltään ja veljiltään. Hän aloitti toimintansa poppamiehenä 25-vuotiaana. Aurinkokarhu toimi avustajana Kalifornian yliopiston rahoittamassa etnisten kansojen tutkimusohjelmassa Davisissa San Franciscon pohjoispuolella. Hän perusti oman Karhuheimonsa vuonna 1971. Aurinkokarhu kertoo valinneensa tuon nimen, koska ”karhu on yksi niistä harvoista eläimistä, jotka parantavat omat haavansa”. Hänen oman organisaationsa periaatteena on, että sen jäsenet ”voivat yhdistää voimansa Maan parantamiseksi”. (Drury 1993, 113-114.)

Karhuheimon keskuspaikka Spokane on pääosin omavarainen yhteisö, jossa on paljon karjaa. Heimo kasvattaa itse suuren osan ravinnostaan. Ihmisiä kannustetaan turvaamaan ja luottamaan itseensä. Karhuheimosta on tullut varsin vaikuttava yhteiskunnallinen järjestö. Sen työohjelma on laaja; suunnilleen 10 000 ihmistä osallistuu vuosittain Karhuheimon ohjelmiin. Järjestö harjoittaa kansainvälistä, varsin kukoistavaa kurssi- ja näytnetsintätoimintaa. Aurinkokarhulta on ilmestynyt useita kirjoja. Hollywood on hänelle myös tuttu paikka. Aurinkokarhun ajattelu on varsin ”new ageläistä”. Aurinkokarhu itse toteaa, että hän ei halua

kääntää selkäänsä edistykselle: ”En tarraudu mihinkään vanhaan tapaan tai rituaaliin, enkä myöskään usko että teknologia on välttämättä paha: vahinkoa aiheuttavat sen käyttäjien ahneus ja väärinkäytökset. Siksi Karhuheimo ei aio palata kivikauteen. Se aikoo edetä New Ageen.” (emt, 113, 115.)

11.2. KARHUNPALVONTA: AINUT

Karhua ovat rituaalisesti metsästäneet 1700-luvulle saakka ainakin mm. Suomen saamelaiset, lukuisat Siperian aasialaiset etniset kansat, Pohjois-Amerikan monet intiaaniheimot ja Japanin ainut. Ainut (Ainot) on maailman lähes ainoa kansanryhmä, jolla on säilynyt karhurituaali meidän päiviumme saakka. Karhun palvominen ja tähän eläimeen liittyvät ikivanhat kulttinenot ovat heidän kulttuurissaan olleet keskeisellä sijalla. Japanissa on nykyisin noin 3 000 ruskeakarhua ja laskematon määrä jääkarhuja. (Coulbourne & Pollard; Sarmela 1991, 209; Shepard & Sanders 1985, 202.) (*Kuva 16.*)

Ainut ovat Japanin alkuperäisväestöä, jotka ovat olleet antropologeille fyysisesti arvoitus. Antropologit ovat arvelleet heidän olevan Jomon ihmisten jälkeläisiä, Euroopan rodulle lähisukulainen kansanheimo. Aikoinaan he pyrkivät asettautumaan asumaan Japaniin, mutta japanilaiset eivät hyväksyneet heitä seuraansa. Jäännöksiä ainut-ihmisistä elää nykyään Kuriileilla ja Sahalinin saarella sekä Japanin Hokkaidossa. Ainut elävät lähinnä kalastuksella, metsästyksellä ja keräilyllä. Fyysisiltä ominaisuuksiltaan he ovat vankkarakenteisia ja tunnettuja voimakkaasta tukan- ja parrankasvustaan. (Coulbourne & Pollard.) Valtaväestö on syrjinyt ainuja siinä määrin, että oikein kukaan ei ole halunnut tunnustautua ainuksi. Ainuista puhuminenkin oli kiellettyä aina vuoteen 1997 asti, jolloin lainsäädännöllä ainut tunnustettiin vihdoin etniseksi vähemmistöksi, jonka omaa kulttuuria ryhdyttiin tukemaan. (Irimoto 2000³.)

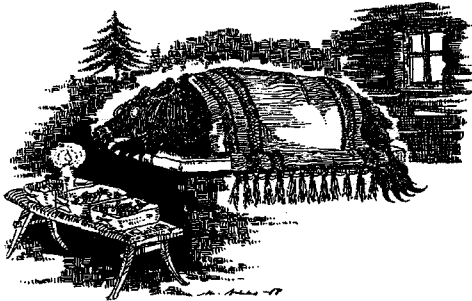
Ainut harjoittivat karhu-kulttiaan säännöllisesti aina 1930-luvulle asti. Heidän kultissaan karhua palvotaan Suurena Jumalattarena, Karhu Äitinä. Ainut-rituaalissa karhu on aina miespuolinen, koska naispuolisen karhun, joka edustaa jumalallista Karhu Äitiä, uhraaminen olisi sopimatonta. Ainuille karhu on maanpäällinen ilmaus vuorten jumaloiden johtajasta, Chira-Mante-Kamuista. Hänen karhumuotonsa on valepuku, jota hän käyttää vieraillessaan maassa. Ainut käyttävät karhusta nimitystä ”Jumala joka hallitsee vuoria”. Uhrirituaalien aikana ainut pyrkivät saavuttamaan ekstaattisen yhteyden jumalten kuningaskuntaan, jossa he voivat ottaa osaa mm. jumalien juhlapäivällisille. Ainuilla on kaksi ryhmää tärkeitä jumalolentoja. Toisen ryhmän muodostavat kaksi vuorijumalaa, joista Chira-Mante-Kamui on toinen. Toisen ryhmän muodostavat merijumalat ja jumalatar. Lisäksi ainut ovat palvoneet metsän ja tulen henkiä. Ainujen karhuihin liittyvä ”prometheuslainen” myytti kertoo siitä, kuinka karhu keksi tulen. (Coulbourne & Pollard; Rockwell 1991, 181; Shepard & Sanders 1985, 23, 75.)

³ Hokkaidon yliopiston professorin Takashi Irimoton haastattelu Jyväskylän ylioppilaslehdessä (nro 3) 17.2.2000, s. 17 (Valli, S.)

Karhurituaaliin tuleva karhun pentu otetaan ensiksi kiinni vuoristossa ja vangitaan. Tämän jälkeen karhua kasvatetaan muutamia kuukausia tai vuosia. Lopuksi järjestetään Karhu-festivaalit, joissa se uhrataan yksityiskohtaisen rituaalin aikana. Juhlallisuutta kutsutaan paikallisella kielellä nimillä ”Iomante” tai ”Kumamatsuri”. Karhu-festivaalit järjestetään keskitalvella, jolloin karhun turkis on paksuimmillaan ja liha maikkeimmillaan paksun rasvan kanssa. Juhlallisuuksissa kyläläiset yhdessä ensin ampuvat karhun. Tämän jälkeen kuollut karhu asetetaan alttarille, sille tehdään uhrirituaaleja ja esitetään tansseja. Juhlallisuudet kestävät yleensä kolme päivää ja yötä. Chira-Mante-Kamuusin henki lähetetään hänen vuoren taivaalliseen kotiinsa. Naisten ei ole sallittua osallistua tähän erityiseen juhlallisuuteen. (Coulbourne & Pollard; Shepard & Sanders 1985, 91-92, 94.)

Kiinasta löytyy vastaavanlainen etninen ryhmä, joka on myös harjoittanut kuvatunkaltaista karhunpallontaa meidän päiviimme asti ⁴. Oluntsunien kansa on ollut vaelteleva kansa, jonka miehet ovat metsästäneet karhua ja harjoittaneet erilaisia karhuun liittyviä rituaaleja. Oluntsuneja on nykyisin olemassa kaikkiaan 7 000. Karhu on ollut heidän traditioissaan pyhä eläin, samaan tapaan kuin AINUILLA. Kiinan hallitus vuonna 1996 kielsi metsästyksen kokonaan, mikä lopetti metsästäjäkansan satojen vuosien perinteen lopullisesti. Oluntsunien elämänmuoto on nopeassa tahdissa huomasti modernisoitunut 1970-luvulta alkaen. Nykyisin he ovatkin kuin muut kiinalaiset. (Mykkänen 1999.)

11.3. KARHUPEIJAISET

*Pyöreyttä on karvakörrillä vaikka muille jakaa,
leveää naamaa, paksua poskee.
Metsästäjät sitä työkseen ajaa takaa,
pehmyttä rahakarvaa, rasvasta lihaa,
siinä se nyt pedillään seljällänsä oikosillaan makaa.
(Kuva 17.)*

Peijaismenot tunnetaan hyvin edelleenkin koko pohjoisella pallonpuoliskolla. Karhurituaalit ovat kuuluneet olennaisesti metsästyskulttuurin. Karhun kaatoon on liittynyt lukematon määrä erilaisia tapoja, määräyksiä ja tabuja koskien mm. karhun kalloa, kypäliä, nahkaa ja verta. Monet karhun osat ovat olleet pyhitettyjä. Karjanhoito- ja viljelykulttuurissa karhun kunnioittaminen, karhumyytit ja -loitsut kävivät tarpeettomiksi ja ne alkoivat vähitellen hävitä. Karhupeijaiset menettivät tehtävänsä riistaonnan turvaajana ja siirtyivät ennen pitkää harvinaiseksi muinaisjäänteeksi. Usein kuitenkin vanhat tavat säilyivät vuosituhansia kenenkään uskaltamatta niitä muuttaa. Tutkijat ovat arvelleet erilaisten uhkakuvien luoman pelon ylläpitäneen karhuriittejä monissa heimoissa. (Saksholm 1987, 113; Sarmela 1991, 243; Rockwell 1991, 41; Suomalainen pakanalähetys ry.)

⁴ Muita karhunpallontaa harjoittaneita heimoja ovat olleet lisäksi mm. Gilyak, Orochi ja Olcha (Shepard & Sanders 1985, 91).

Karhupeijaisia sanotaan karhun hautajaisiksi eli häiksi. Suomalaisten varhaisimmat kuvaukset karhupeijaisista löytyy vuodelta 1640. Vanhin ja ainoa yhtenäinen kirjoitettu kuvaus karhunmetsästysnäytelmästä on kolmensadan vuoden takainen ns. Viitasaaren teksti. Muita vanhoja tekstejä löytyy Hämeestä (1660), Savosta (1815) ja Vienasta (1890). Karhupeijaiset on laaja kulttinäytelmä, joka säilyi Itä- ja Keski-Suomen metsästyskulttuureissa aina 1800-luvun lopulle saakka. Kertomuksia karhunkaatajista, peijaisjuhlista ja karhunkallopöytästä löytyy myös tältä vuosisadalta. Kyse on yhdestä ja samasta traditiosta, jonka tavat ja perinteet tosin jossain määrin vaihtelevat eri alueilla. Rituaalinen karhunmetsästys on lähes samankaltaista niin Skandinaviassa, Siperiassa, Japanissa kuin Pohjois-Amerikassakin⁵. Karhupeijaiskuvauksia löytyy kaikilta maailman kansoilta, joiden keskuudessa on muutoinkin karhuperinnettä esiintynyt. (Gustafsson 1997; Haavio 1967, 16; Halme 1998, 6; Kovalainen & Seppo 1998, 82; Rockwell 1991, 41; Sarmela 1991, 212; Shepard & Sanders 1985, 89-90.)

Karhupeijaiset ovat samalla kertaa sekä karhun hautajaiset että sen häät. Karhun elämän kaksi tärkeintä asiaa ovat elämä ja kuolema. Karhun elämän kiertokulku alkaa kuolemasta, karhupeijaisista ja kallon kiinnittämisestä uhripuuhun. Tämän jälkeen karhu odottaa uudelleen syntymistään. Seuraavaksi se syntyy jälleen, sille annetaan nimi ja tiettyjä valoja vannotaan. Lopuksi karhu kaadetaan ja sama kiertokulku alkaa jälleen alusta uudelleen. Karhun kaataminen merkitsee, että metsästäjä tappaa yhden esi-isistään. Siitä voisi seurata viha, kosto ja iankaikkinen kadotus, ellei jumalanpoikaa lepytellä, miellytellä ja viihdytellä. Heimon tulee pyytää anteeksi karhulta ja suorittaa määrättyjä rituaaleja, joissa karhu lähetetään tuonpuoleiseen. Kyseessä on myyttillisen alkutapahtuman, taivaasta maan päälle saapumisen, ensimmäisten häiden, jumalan uhrikuoleman ja taivaaseen nousun näytelmällinen palauttaminen osaksi tätä hetkeä. (Karhu 1947, 34, 231-232; Rockwell 1991, 2; Saksholm 1987, 9.)

Karhunmetsästyksen on liittynyt monenlaisia käytäntöjä. Metsästys aloitettiin usein ennustusriitein. Eläinten Hallitsijan, sen omistajan hengen uskottiin kontrolloivan eläinlajiaan ja sen saatavuutta saaliiksi. Eläinten omistajan henget puhuivat heimoille shamaanien kautta. Nämä kertoivat edelleen metsästäjille tulevasta metsästysonnesta. Unet näyttelivät myös tärkeää osaa metsästyksessä. Metsästäjien omat unet saattoivat ennustaa heimon metsästystuloksen. Monien mielestä unet olivat paras tapa ennustaa tulevaisuuden metsästyssaaliit. Metsästäjät saattoivat tehdä erilaisia taikoja, jotka edesauttoivat enneunien tuloa, mm. he saattoivat levittää karhun rasvaa hiuksiinsa tai nukkua joidenkin karhun osien päällä yönsä. (Rockwell 1991, 26, 28-29, 32.)

Karhun kaato alkoi yleensä talvipesän paikan selvittämisellä. Ennen kaatoon lähtöä metsämiehet kokosivat voimansa ja puhdistautuivat. Metsämiehet kävivät saunassa ja pukivat ylleen puhtaat juhlavaatteet. Karhun tappoon valmistauduttiin lisäksi paastoamisella ja työstä kieltäytymisellä muutamia päiviä ennen kaatoa. Seksuaalinen kanssakäyminen oli kiellettyä ja naisia tuli muutoinkin karttaa. Erityisesti tuli olla henkisesti mielessä puhdas. Kaatopäivänä herättiin varhain, vaatteet puettiin nurinkäännettyinä ylle ja savustettiin päreen liekillä. Viinaa otettiin lähtöryppyn verran. Eräät intiaaniheimot, samoin kuin kreikkalaiset

⁵ Rockwellin (1991) teoksessa kuvataan lukuisilla eri tavoilla Pohjois-Amerikan intiaanien karhupeijaisperinteen muotoja.

aikanaan, ovat verranneet karhun kaatoon menoa sodan taisteluihin lähtöön. (Rockwell 1991, 33-34, 56; Sarmela 1991, 212; Shepard & Sanders 1985, 99.)

Metsältä pyrittiin salaamaan kaatoon lähteminen; siitä syystä harjoitettiin pientä ”vilppiä”, koska karhun pelättiin muutoin tietävän ja ymmärtävän ihmisten puheet. Karhun nimeä ei saanut lausua metsästyksen valmistautumisen yhteydessä, vaan tuli ehdottomasti käyttää kiertoilmauksia, jottei karhu olisi kuullut ja arvannut metsämiesten aikomuksia. (Rockwell 1991, 33; Sarmela 1991, 212; Shepard & Sanders 1985, 99.) Esimerkiksi kainuulaiset metsämiehet eivät sanoneet suoraan minne olivat menossa, silloin kun he menivät etsimään karhun jälkiä. Karhun kaatoonkin lähdettiin kirkolle päin tai jonnekin muulle suunnalle, koskaan ei saanut mennä suoraan pesää kohti. (Karhu 1947, 24.)

Kaatoon lähdettiin talvisaikaan suksien kanssa. Ensin etsittiin karhun pesä. Karhua ei saanut koskaan ampua suoraan pesästään, vaan karhu piti saada ärsytettyä sieltä ulos. Karhunpyytäjät harjoittivat tässäkin asiassa melkoista kieroutta. Esimerkiksi he saattoivat verhota kohteliaisuudeksi karhun tappamisen aikomukset. Karhulle voitiin osoittaa kohteliaisuutta siten, että sanottiin tai laulettiin: ”Nousehan nyt vieraitasi vastaanottamaan!”. Kun metsästäjät vaikuttivat varsin kohteliailta, niin karhu nousi useimmassa tapauksessa ilman muuta vieraitansa vastaanottamaan. Mutta millainen karhunpalvelus olikaan vilpittäjä karhua odottamassa?. (Karhu 1947, 23; Rockwell 1991, 33.)

Karhun tappamisen keinoja on ollut käytössä monenlaisia. Ennen tuliaseita karhu pistettiin kuoliaaksi karhukeihäällä tai se voitiin tappaa myös seipäillä ja kirveellä. Karhun tappamista ei pidetty erityisen vaarallisena. Kun karhu oli saatu hengiltä, kaatomiehet kätelivät sitä sovinnon merkiksi ja pitivät lepyttelevän puheen sille. Karhulle luettiin loitsuja, lukuja ja sanakaavoja kaadon eri vaiheiden aikana. ”Turparengas” leikattiin ensimmäisenä surmatusta karhusta. Tämän jälkeen kaadettu karhu kuljetettiin riemusaatossa kotiin. Se asetettiin istumaan tuvan lattialle kunniavieraaksi. Nylkemistä varten lämmitettiin sauna, jossa miehet ensin kylpivät. Intiaanien keskuudessa naiset irrottivat karhun nahkan; miesten tehtäväksi jäi lihan paloitteleva. (Rockwell 1991, 37; Sarmela 1991, 211; Suomalainen pakanalähetys ry.)

Karhupeijainten voidaan sanoa olevan karhun hautajaiset, ylösnousemusjuhla ja uhriateria. Karhupeijainten eräs tehtävä on ollut kaadetun saaliin sielun saattaminen sen alkuperäiseen kotiinsa, josta se voi palata jälleen takaisin uutena karhuna. Näkemys on oikeastaan aika ekologinen. Karhun hautaamiseen on liittynyt monia normikäytäntöjä. Karhu tuli haudata yhtä arvokkaasti kuin ihminen, koska karhu saattoi todellisuudessa olla tuon eläimen hahmossa kulkeva kuollut sukulainen, shamaani tai jumalanpoika. Hautajaisissa ”pappina” toimi yleensä heimon kunnioitetuin vanhus, tietäjä. Hänen tehtävänä oli uhritoimitusten suorittaminen, tapetun karhun herättäminen ja edelleen sen hengen poislähtettäminen taivaanjumalan luo. (Gustafsson 1997; Kovalainen & Seppo 1998, 82; Niemi 1988, 25-26; Rockwell 1991, 37; Rovamo & Martikainen 1988; Shepard & Sanders 1985, 90-91, 189; Tenhunen 1984-85.)

Peijaiset olivat myös pitojuhlat, joihin kyläläiset kokoontuivat syömään ja juomaan yhdessä. Karhupeijais- eli vakkapäivänä kutsutut ja kuokkavieraat toivat pitoihin omia tarpeitaan: leipää, voita ja kalaa. Vainajan omasta lihasta valmistettiin rokka. Pidoissa syötiin ylen määrin karhun lihaa ja muitakin ruokia. Tarjoilulistalla oli myös viinatuotteita ja niitä juotiinkin reippaasti: ”kuin pää kesti”. Itse tilaisuus oli varsin juhla-va. Miehet astuivat sisään tupaan rinnatusten, käsikkäin ja juhlallisin askelin. Karhun syönti oli uhriateria, jossa yhteisön jäsenet jakoivat karhun lihan lisäksi sen voiman. Karhun syönti oli kuin ehtoolliskäytäntö luterilaisessa kirkossa. (Halme 1998, 6; Sarmela 1991, 217-218; Shepard & Sanders 1985, 78-79; Suomalainen pakanalähetys ry.) ”Pyhän aterian aikana syötiin ja juotiin karhun ruumis ja veri, aivan kuin kristityt ottavat vastaan Jeesuksen veren ja ruumiin ehtoollisella” (Kailo 2000, 55).

Pidoissa karhunpää asetettiin aivan erityisesti esille, kunniapaikalle pöydän päähän. Karhunpäätavia kierrätettiin mieheltä toiselle ympäri pöytää. Sen jälkeen karhun osia leikattiin sanoen: ”Otan korvan ohdolta”. Toisten tiedustellessa: ”Minkä sinne sijaan panet?” Leikkaajan vastatessa: ”Panen havun kolmikanan”. Näin karhun osien leikkaamista jatkettiin edespäin. (Suomalainen pakanalähetys ry.; ks. myös Sarmela 1991, 217.) Karhun pää, korvat, kieli, silmät ja nenä syötiin rituaalisessa järjestyksessä. Esimerkiksi vanhin mies söi hauraislihasen ja sukuelimet, naiset ja lapset puolestaan kielen. Intiaanien keskuudessa oli sääntönä, että karhun pää ja sen etujalat olivat miesten ruokaa, kun taas naisten ruokaa olivat pelkästään takajalat. Aterian jälkeen eläintä saatettiin itkeä ja surra, lähinnä kostopelon vuoksi tai vastuun siirtämiseksi pois heimolta. (Rockwell 1991, 37; Shepard & Sanders 1985, 93.)

Karhulle pidettiin lepytteleviä puheita, joissa sille pyrittiin vakuuttamaan, että hänen tapponsa oli puhdas vahinko tai karhun oma vika. Metsästäjät vakuuttivat, että karhu itse onnettomuudekseen ajautui ansaan tai itse syöksyi keihääseen. Tappo voitiin työntää myös vieraiden, tavallisesti venäläisten syyksi. Metsästäjät väittivät olevansa täysin syyttömiä ja vain valittelivat karhun kohtaloa. (Niemi 1988, 25; Rockwell 1991, 183; Shepard & Sanders 1985, 86.) Suoranaisiin valheisiinkin voitiin toisinaan turvautua. Saatettiin sanoa, että: ”me emme sinua tappaneet, vaan korpit, me vain löysimme sinun luusi ja hautasimme ne” tai että: ”sinä putosit puusta ja itse näin aiheutit kuolemasi”. Kieron puheen avulla pyrittiin välttymään myyttisen eläimen heimon verikostolta. Metsästäjät uskoivat, että he eivät ole näin sen taposta vastuussa. (Harva 1958, 149-155, Saksholm 1987, 7 mukaan; ks. myös Sarmela 1991, 215.) Kalevassa Väinämöinen puhuu kaatamalleen otsolle kieroon tapaan:

*”Elä suutu suottakana! En minä sinua kaarnut:
Itse vierit vempeeltä, hairabit havun selältä,
Puhki puiset kaatiosi, halki haljakan hauraisen.
Sykysyiset säät lipeät, pärvät pilviset pimeät”.*
(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)

Vanhojen kreikkalaisten metsästysuskomusten mukaan eläimet itse haluavat tulla tapetuiksi. Eläimet antavat ruumiinsa mielellään metsästäjille, koska he rakastavat näitä ja haluavat näiden saavan riittävästi

ruokaa ravinnokseen. Uskomusten mukaan kaikki olennot, mukaan lukien syötäväksi kelpaavat eläimet, ovat kuolemattomia ja iankaikkisia. Erityisesti mainitaan lohi ja karhu eläimiksi, jotka edustavat uudesti-syntymistä ja kuolemattomuutta. Monet metsästävät heimot ovatkin uskoneet, että kun karhu tulee ulos pesästään, se merkitsee sitä, että se itse haluaa tulla surmatuksi. (Rockwell 1991, 44-45.)

Karhupeijaiset olivat samalla myös koukon päälliset eli häät. Kouko merkitsee 'esi-isää, vanhusta'. Karhupeijaiset olivat suvun tai metsän kantaisän häät, joissa karhua juhlittiin niin kuin sulhasta. Karhu metsän kuninkaana ja kantaisänä oli juhlien kunnivieras. Kouvon häissä uusinnettiin karhun ja ihmisen välinen sukulaisuussuhde, aviosukulaisuus. Karhun kunniaksi määrättiin yksi kylän nuorista tytöistä pukeutumaan morsiameksi ja joku pojista sulhaseksi. Karhun morsiamen tuli olla 15 - 16 -vuoden ikäinen, "aivan puhdas neito". (Gustafsson 1997; Haavio 1967, 16; Sarmela 1991, 215, 234; Shepard & Sanders 1985, 84; Tenhunen 1984-85.)

Karhupeijaiset olivat ilojuhla, joka kesti usean päivän ajan. Se on ollut monien pienyhteisöjen hyvin tärkeä vuotuinen juhlatapahtuma. Ostjakeiden mukaan oikeiden karhupeijaisten tuli kestää seitsemän päivää ja yötä, jos pyydetty eläin oli uros; pari päivää vähemmän riitti naaraalle. Tavallisesti urosta karkeloitiin ja juhlittiin viisi päivää ja naarasta neljä päivää. Ostjakeiden elämässä karhupeijaiset olivat vuoden "kohokohota". Vieraiden tullessa peijaistaloon karhua ensin kumarrettiin ja suudeltiin suulle. Karhun eteen tuotiin kaikenlaisia ruokia ja juomia, sen jälkeen alkoi karhun edessä tanssiminen. Samalla laulettiin karhulauluja, jotka etenivät vuoropuheluna vanhamittaisten häälaulujen tapaan. Tapahtumat etenivät kysymys- ja vastausvuorosanoin. (Gustafson 1997; Niemi 1988, 26; Sarmela 1991, 212.)

Karhun ympärillä pitoväki lauloi, rummutti, tanssi ja huvitteli eri tavoin. Tanssin ohella peijaisissa esitettiin teatteria ja näytelmäntapaisia esityksiä, joissa naamioituneet miehet olivat pääosissa. Näytelmien aiheet koskettivat heimon arkipäivän elämää. Ihmiset ja tapahtumat kuvattiin lähinnä hullunkurisiksi ja naurettaviksi. Näytelmät saattoivat olla myös sävyltään eroottisia ja kaksimielisiä. Peijaismenoissa oli mukana huumoria, vaikka menot sinänsä olivatkin vakava tapahtuma. Esimerkiksi nainen suuteli karhua ja sai tästä hyvästä vettä niskaansa, tämän jälkeen muut nauroivat tapausta makeasti. Tällaiset pilanteot ja koomiset käänteet olivat tyypillisiä peijaisille. Karhun edessä painittiin, tanssittiin, lyötiin rumpua, syötiin ja juotiin. (Gustafsson 1997; Niemi 1988, 26; Rockwell 1991, 37; Shepard & Sanders 1985, 82, 99.)

Karhupeijaisjuhlallisuuksissa karhun kalloa käännettiin eri ilmansuuntiin ja lopuksi kallo ja muut jäänökset vietiin kuin hautajaissaattueessa metsään ja asetettiin ns. kallopuuhun. Karhunkallo ripustettiin honkaan, jolla pyrittiin takaamaan, että karhu pääsee takaisin kotiinsa, taivaalliseen Ison Karhun tähdistöön, ja voi sieltä palata takaisin tapettavaksi jälleen. Kyseessä oli eräänlainen hedelmällisyysriitti, jolla pyrittiin turvamaan tulevaisuuden saaliit. Puu edusti taivaanpylvästä eli Maailmanpuuta. Karhunkallohongista on olemassa runsaasti tietoa. Muinaiset esi-isämme ovat ripustaneet hyvin yleisesti karhunkalvoja honkiin.

Tämä on ollut yleinen tapa kaikissa karhukultteja harjoittavissa kulttuureissa. (Haavio 1967, 31-32; Kovalainen & Seppo 1998, 82; Rockwell 1991, 40, 172-174; Shepard & Sanders 1985, 79; Tenhunen 1984-85.)

Kallopuu oli yleensä mänty tai kuusi. Hongotar haltijan nimenä on liitetty kallopuihin ja erityisesti ensimmäiseen honkaan, johon kantarhunun kallo aikanaan asetettiin. Kallo ja luut pyrittiin palauttamaan niiden alkuperäisiin kerrostumiin, luonnon ikuiseen kiertokulkuun. Karhun kallon kiinnittäminen puuhun ilmensi karhun sielun lepoon saattamista. Kyseessä oli vainajaan kohdistuvan velvollisuuden täyttamisestä, ei varsinaisesta uhrirituaalista. Tämä oli tärkeä toimi, sillä huolimattomuudesta sen toimittamisessa olisi voinut seurata kosto. Puun oksilta karhun sielun uskottiin parhaiten pääsevän taivaalliseen kotiinsa. Tarkoituksena oli koettaa lepyttää surmatun karhun sielua. Karhu ja sen edustama karhunsuku tuli saada vaakuuttuneeksi peijaisten osallistujain kunnioituksesta karhua kohtaan. (Gustafsson 1997; Rockwell 1991, 39; Sarmela 1991, 220, 222.)

*”Metsän otsonen, omena, metsän kaunis källeröinen!
Nyt on matka käyäksesi, retki reihellaksesi
tästä pienestä pesästä, matalaisesta majasta
korkeampahan kotihin, avarampahan asuun”.*
(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)

Lukuisat luonnonkansat ovat uskoneet sielun periytyvän puun latvasta tai sen rungosta. Karhun pääkallon ripustaminen uhripuuhun liittyy tähän uskomusperinteeseen. Karhun sielu sijoitettiin turvaan uudelleensyntymistä varten. Puussa karhu saattoi turvallisesti odottaa seuraavaa inkarnaatiotaan. (Karhu 1947, 50; Saksholm 1987, 9.) Arktisten kansojen varhaiskantaissä menoissa huolenpito riistäeläimen luista on ollut tärkeää. Luut kerättiin talteen ja asetettiin metsään rakennetulle lavalle, ripustettiin puuhun tai haudattiin maahan. Riistäeläimen päänahka yleensä myös säilytettiin, sillä sen katsottiin tuovan pyyntionnea. Mircea Eliaden mukaan luut edustavat elämän lähdettä ja uudelleensyntymistä sekä ihmisillä että eläimillä. (ks. Rockwell 1991, 68-69 mukaan.)

12. KARHUMYTOLOGIA

12.1. MYYTIT, TARUT, LEGENDAT

Ennen luonnontieteellisen ajattelun kukoistuskautta maailmaa ja sen ilmiöitä selitettiin erilaisten myytien kautta. Ihmiset kokoontuivat nuotion ääreen tarinoimaan. Myytti tulee kreikankielen sanasta 'mythos' ja tarkoittaa 'kertomusta'. Myytti merkitsee lähinnä jumalia tai muita ylliluonnollisia olentoja käsittelevää 'jumalaistaru'. Myytti on pyhä tarina menneisyydestä, se selittää maailman syntyä, elämän alkuperää tai maailmankaikkeuden rakennetta, lisäksi se voi selittää kulttuurin moraalisia arvoja. (Rosenberg.) Eläinmyytit ovat syntyneet ihmisten tarpeesta ymmärtää eläinten olemassaolon salaisuutta (Pickering 1999, 121).

Myytin lähikäsite on 'taru', joka tarkoittaa sadunomaista, 'uskomuksellista kertomusta'. Taru voi olla puhdasta mielikuvitusta ilman minkäänlaista sijoittumista aikaan tai paikkaan. Taru on kuin satu, joissa eläimetkin voivat puhua. Toinen lähikäsite, 'legenda' on puolestaan 'pyhimystarina', joka voi olla kaunisteltu tai epäuskottava. Legenda on historiallinen tarina, jonka kohteena on usein pyhimys, kuningas, sankari, tunnettu henkilö tai sota. Se sijoittuu tiettyyn paikkaan tai tiettyyn aikaan historiassa. Samantapaisia legendoja esiintyy kaikissa kulttuureissa. Sanoja myytti, taru, legenda, satu ja tarina käytetään paljon toistensa synonyymeinä. (Rosenberg.)

Myytit yhdistävät eri tutkimussuuntia ja tieteenaloja, koska ne kuvaavat monitulkintaisia ja monitasoisia ilmiöitä. Robert W. Brockway on kirjassaan, *Myth from the Ice Age to Mickey Mouse* (1993), tehnyt yhteenvedon eri tutkijoiden myynteille antamista merkityksistä: Myytit ovat tavallisesti kertomuksia jumalista ja muista ylluonnollisista olennoista (Frye). Ne ovat usein tarinoita siitä, kuinka maailma ja kaikki on syntynyt (Eliade). Ne ovat vahvasti rakenteellisia ja niiden merkitykset pystyy erottamaan vain lingvistisessä analyysissä (Lévi-Strauss). Joskus ne ovat kollektiivisia unia tai pelkästään yksityisihmisten unikuvia, jotka sukeltavat esiin alitajunnasta (Freud). Ne paljastavat usein alitajunnan kollektiivisia arkkityyppejä (Jung).

Edelleen myytit ovat symbolisia ja metaforisia (Cassirer). Ne suuntautuvat metafysiisiin ulottuvuuksiin, selittävät luonnon ja kosmoksen alkuperää, laillistavat sosiaalisia kysymyksiä ja psykologisella tasolla ne osoittavat sisäisen psyykeen syvyyksiä (Campbell). Jotkut niistä ovat selittäviä, pseudotieteellisiä yrityksiä tulkita luonnontieteellistä maailmaa (Frazer). Sellaisena ne ovat tavallisesti toiminnallisen tarkoituksenmukaisia, primitiivisten kansojen tiedettä (Malinowski). Niitä näytellään myös rituaaleissa (Hooke). Historia on pyhittänyt uskonnolliset myytit (Eliade), ja erottanut ne maallisista (Durkheim). Mutta semioottisina ilmauksina (Saussure) ne ovat "kielen sairauksia" (Müller). Ne ovat ensimmäisiä ja alkuperäisiä tarinoita, joissa on sekä yksilöllisiä että sosiaalisia ulottuvuuksia (Kirk). (emt.)

Anna-Leena Siikalan (1999, 33) ja Saara Liljan (1999, 160) mukaan myytit ovat kertomuksia ja runoutta, mutta eivät pelkästään tätä. Myytit käsittelevät elämän perimmäisiä kysymyksiä: maailmankuvaa, arvoja, itse elämää, kuolemaa, elämän tarkoitusta tai pahuuden ongelmaa. Ne eivät kuitenkaan muodosta kokonaisvaltaista, uskonnollista tai normatiivista oppijärjestelmää. Myyttien tunnuspiirteenä on arkkilogiikan hylkääminen ja metaforinen kieli. Ne nousevat kulttuurin keskeisestä symboliikasta metaforina ja mielikuvina. Ominaista myynteille on perussymboliikan pysyvyys, iäkkyyys ja jopa iäkkäisyys. Myyttinen ajattelu vastaa uneksimista: todelliset ja epätodelliset unikuvat syntyvät alitajunnasta käsin. Mynteissä on usein ristiriitaisuuksia ja epäloogisuuksia. Myytit nivovat yhteen outoja ilmiöitä ja antavat niille näennäisjärjellisen selityksen. Mynteissä esiintyviä asioita ei aina voi selittää järjellä. Myytit ovat usein tarinan ja historiallisen tositarinan yhdistelmiä. Mynteissä on mukana sekä mielikuvitusta että järkeä. Monet tutkijat ovat selittäneet myntejä hyvinkin vaikeatajuisesti. Anna-Leena Siikalan myytti-määritelmä on aika taiteellis-tieteellinen:

Myyttisten kuvien loputtomat merkitykset kumpuavat siitä kulttuurisesta tulkintaprosessista, jossa universaalien tradition kosmosta ja ihmistä edustava symboliikka siviilöityy yksityisen kulttuurin, ylb-

teisön ja ihmisen tajunnasta yhä uusia tavoitteita, toiveita ja pelkoja heijastavaksi todellisuuden ja sen kääntöpuolen – toisen todellisuuden – haltuunottamisen välineeksi. Myyttiset kuvat ovat sekä totta että epätoden häipyvää usvaa. (Siikala 1999, 33.)

Psykologisesta näkökulmasta Carl G. Jung (1966, 90) on määritellyt myytin osaksi kollektiivista piilotajuntaa, joka on yhteinen koko ihmiskunnalle. Jungin käyttämä arkkityypin käsite tarkoittaa kollektiivisen piilotajunnan ikivanhoja, perikuvallisia tyyppisiä, jotka ovat olleet ominaisia kaikille kansoille kaikkina aikoina. Arkkityyppi kuvaa ihmisten kykyä kokea samankaltaisia myyttikäsityksiä. Myyttien hahmot kuvastavat samoja sielullisia kuvia ja samaa tiedostamatonta tasoa kuin unihahmot. Bruno Bettelheimin (1984, 47-48, 50) mukaan myytit ovat yliminän ääni. Myytit asettuvat ihmisen yläpuolelle kertoessaan yliuonnollisista olennoista ja jumalista, jotka osaavat sellaisia asioita, mitä me ihmiset emme koskaan pysty tekemään. Myyttien sankarit tarjoavat ihanteellisia malleja yliminän kehittymiselle. (ks. myös Saksholm 1987, 47-48.)

Uskontotieteessä Lauri Honko (1981, 111) määrittelee myytin uskonnolliseen maailmankäsitykseen kuuluvaksi kertomukseksi maailman luomiskauden, suuren alkuajan tapahtumista, jonka ansiosta maailma, luonto, kulttuuri ja sosiaaliset ryhmät ovat syntyneet ja saaneet nykyisen järjestyksensä. Myytti kertoo jumalten, pyhimysten, kulttuuriheerosten ja klaanin perustajien esikuvallisista teoista. Myytti määrittelee ja vahvistaa yhteisön uskonnolliset arvot ja normit, lisäksi se tarjoaa käytösmalleja. Riitit perustuvat myytteihin, kuten edellä jo todettiinkin. Myytin antamia säännöstöjä toteutetaan käytännön elämässä riittien ja uskonnollisten seremonioiden kautta. Myytti todistaa rituaalin tehon ja perustelee kultin pyhyyden. (ks. lisäksi Gustafsson 1997; Lilja 1999, 159; Pentikäinen 1987, 188; Saksholm 1987, 48.)

Kirjallisuudentutkimuksessa Northrop Fryen (1963, 362, 365⁶) on kehittänyt synteesin myyteistä ja jungilaisista arkkityypeistä. Fryen mukaan myytit ovat tarinoita, joissa henkilöt ovat usein yli-inhimillisiä olentoja, jotka tekevät vain tarinoissa tavattavia tekoja. Arkkityypit ovat symboleita, kuvia, jotka toistuvat kaikessa kirjallisuudessa niin usein, että ne voi tunnistaa ihmisen kirjallisen kokonaiskokemuksen aineksiksi. Myytit kertovat tarinoita asioista, jotka ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä. Ne kertovat yleensä jumalista, yhteiskunnan historiasta, sen laeista tai sen luokkarakenteesta. Myytit ovat ”pyhiä” yhteiskunnallisen tärkeytensä vuoksi, toisin kuin ”maalliset” tarinat, jotka eivät yleensä kerro lainkaan yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista. (ks. Saksholm 1987, 49 mukaan.)

Myytit kuuluvat myös semiologiaan, kielitieteeseen. Semiologia tutkii merkkejä, erilaisia merkityksen-antoprosesseja ja niiden taustalla piileviä arvoja. Myytti-sanaa käytetään yleisesti melko mielivaltaisesti. Semiootikko Roland Barthesilla (1957) vähän kaikki muuttuu myytiksi. Hän käyttää käsitettä arkielämän myytti. Tällaisia voivat olla vaikkapa kirjoitus sanomalehdessä, valokuva viikkolehdestä, elokuva, teatteriesitys, näyttely tai mikä muu tahansa. Barthesin määritelmän mukaan myytti on historian valitsemää puhetta. Todellisuutemme on historiallisesti määrättyä. Nykyisyydestä kerrottaessa helposti luonto ja historia sekoitetaan keskenään. (Barthes 1994, 13, 17.) Yleisesti harjoitetaan ”ideologista liioittelua; sanomattakin-

⁶ Frye, Northrop (1963): *Fables of Identity. Studies in Poetic Mythology*. New York.

selvien-asioiden koristeellista näytteillepanoa” (emt, 173). Barthesin myyttikäsityksessä ei ole mukana lainkaan pyhän elementtiä.

Barthes sanoo myyttien olevan puhetta ja kieltä. Myytti ei kuitenkaan ole mitä tahansa puhetta. Kieli muuttuu myyttiksi vasta erityisten ehtojen täytyessä. Myytti on lähinnä viestintäjärjestelmä. Kaikki kyseistä ilmiötä koskeva puhe ja sen diskurssin piiriin kuuluva voi olla myytti. Kaikki maailman objektit voivat siirtyä suljetusta ja mykästä olemassaolon tilasta avoimeen ja suulliseen tilaan, jota yhteiskunta voi vapaasti käyttää hyväkseen, sillä mikään laki ei kiellä asioista keskustelemista. ”Puu on puu”. (emt, 173.) Tulisiko Barthes ymmärtää niin, että mistä tahansa ilmiöstä käytävää keskustelua voidaan kutsua myyttiksi? Siis, ”karhu on karhu”.

12.2. KARHUTARUJEN PERUSELEMENTIT

Karhuihin liittyvät tarinat ovat lähinnä taruja muodoltaan. Ne ovat sadunkaltaisia kertomuksia, joita voi löytää eri puolilta maailmaa, hyvin monista kulttuureista. Ajallisesti niitä on melko vaikea määritellä. Niiden on arveltu olevan jopa osaksi ihmiskunnan kaikkein vanhinta perinnettä. Tarut on yleensä sepitetty jonkin metsästystä elinkeinonaan harjoittavan kansanheimon keskuudessa. Se, kuka tarun on sepittänyt, jää yleensä arvoitukseksi. Karhumyytit käsittelevät inhimillisen olemassaolon peruskysymyksiä. Karhumyyttien tapahtumapaikat voidaan jaotella kolmeen kategoriaan: taivas, maa ja alamaailma. Karhumyyttien keskeisiä teemoja ovat erilaiset vastakohtat, kuten: hyvä ja paha, kuolema ja jälleensyntyminen, yms. (Shepard & Sanders 1985, 56, 60, 71, 196.)

Karhutarujen peruselementtejä ovat jumaluus, pahuus, esi-isyyys ja kuninkuus. Ensinnäkin karhu esittää taruissa kunnianarvoisena taivaanjumalan poikana, jolla on jalon jumalallinen luonto. Toisaalta karhu on maallinen petoeläin, jolla on tästä johtuen villin kesytön luonto. Se on eräistä ”paha peto perkeleestä”, joka viettelee jopa ihmisneidon. Karhun ja neidon välisen suhteen seurauksena karhusta on tullut myös ihmisten sukulainen. Tarua kertovan heimon ja karhun välillä on riippuvuussuhteita tämän sukulaisuussuhteen johdosta. Heimon hyvinvointi on osaltaan riippuvaista karhusta. Metsän kuninkaana karhu on auktoriteettiasemassa oleva eläinten johtaja. Karhun kuninkuus saa selkeimmän ilmauksensa saduissa. Taru voi perustua myös siihen, että ihmiskuningas on karhu jollakin tavoin, joko karhunsukuinen tai muodonmuuttaja.

12.2.1. JUMALUUS

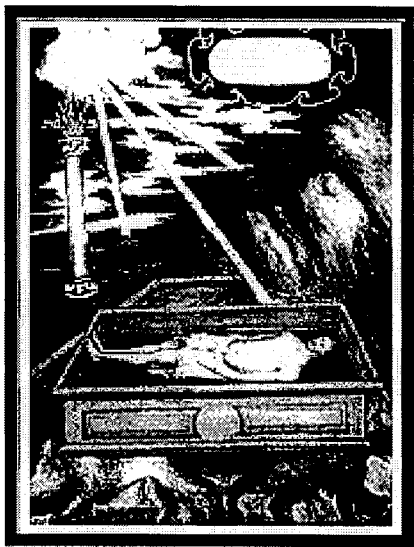
Pohjoiset metsästäjäkansat ovat uskoneet, että karhu ei ole pelkästään metsäneläin tai metsäihminen, vaan sen on uskottu olevan myös itsensä taivaanjumalan poika. Esi-isiemme maailmassa karhua pidettiin jumalallisena olentona, johon suhtauduttiin erityisellä kunnioituksella. Karhusta käytettiin kiertoilmaisuja samasta syystä kuin Raamatussa kehoitetaan: ”Älä turhaan lausu Herran, sinun Jumalasi nimeä, sillä Herra ei jätä rankaisematta sitä, joka turhaan lausuu hänen nimeään” (2. Moos 20:7). Karhumyyteistä löytyy vas-

taavuuksia Kristus-myytien kanssa. Karhusta kerrotaan samantapaisia asioita kuin Kristuksesta: eli, kuoli, haudattiin ja nousi ylös taivaaseen. Kaikkien karhumyytien aineksia ovat karhun syntyminen, kuolema, ylösnousemus ja mahdollinen takaisinpaluu. Myytti kerrataan jokaisen kaadetun karhun kohdalla: kuten ensimmäinen kantakarhu, siten myös jokainen jälkeläinen. (Kovalainen & Seppo 1998, 76, 82; Leinonen & Suominen 1991, 5; Saksholm 1987, 10; Sarmela 1991, 220.)

'Ensimmäinen karhu', 'kantakarhu', syntyi ylläisen isänsä luona taivaassa, laskeutui maan päälle, vaikuttanut maan päällä, sai summansa, (berätettiin henkiin) ja katosi takaisin taivaaseen isänsä luokse (Haavio 1967, 37).

Karhumyyteissä on mukana myyttitutkija Joseph Campbellin (1966, 38-39) kuvaama kosmogoninen sykli. Tähän sykliin kuuluvat syntyminen, nousu, kukoistus, taantumisen ja häviäminen. Tämän kuvan ilmenemistä voidaan nähdä mm. ”kreikkalaisen mytologian käsitykset kuolevista ja uudelleen syntyvistä jumalista ja kristinuskon näkemykset Jumalan tulosta ihmiseksi, hänen kärsimisestään, kuolemastaan, ylösnousemisestaan ja odotetusta takaisin paluustaan”. (ks. Saksholm 1987, 10 mukaan.) Sankarimyytissä kerrotaan elämän koko kiertäminen syntyästä kuolemaan. Northrop Fryen (1957, 36) mukaan jumalan symbolinen kuolema ja ylösnousemus tapahtuvat perinteisesti syksyllä tai auringonlaskun aikaan. (ks. Saksholm 1987, 71-72 mukaan.)

Claude Lévi-Straussin (1978, 32) mukaan kaikkialla maailman mytologioissa on ylikuulennollisia olentoja, vapahtajahahmoja, Messias-tyyppejä, jotka toimivat välittäjänä taivaallisten voimien ja ihmisten välillä. Karhujumala voidaan rinnastaa monien kulttuurien surmattuihin ja ylösnousseisiin Jumalanpoikiin, mm. Jeesukseen, Osirikseen ja Dionysokseen. (ks. Saksholm 1987, 72; Sarmela 1991, 220 mukaan.) Mikkolan teoksen karhu Amalia (1975) edustaa kuvatuunkaltaista vapahtajahahmoa. Amalia on vapauttaja, joka ymmärtää ihmisiä tavallista paremmin. Amalia on kuin Jeesus syntisten parissa. Hän käyttää jopa raamatullisia ilmauksia ja puhuu Jeesuksen vuorisäärän tyyliin. (ks. Saksholm 1987, 72-73 mukaan.)

Keskiaikaisessa kuvassa (*Kuva 18.*) Kristuksen ylösnousemus kuvataan varhaisemman karhumyytin kautta. Karhu on ollut yksi varhaisimmista ja tärkeimmistä uudestisyntymisen symboleista. Karhun talvehtiminen vertautuu Kristuksen ylösnousemukseen ja uudelleensyntymiseen. Kuvassa karhut kannattelevat Kristuksen arkkua. Jeesukselle ja karhulle on yhteistä myös se, että heistä molemmat uhrasivat henkensä vapaaehtoisesti yhteiseksi hyväksi. (Oxfordin Bodleian Library, Shepard & Sanders 1985, 110 kuvat.) Raamatussa karhua käytetään muutoin symboloimaan ennen muuta jumalallista kostoja. Vanhassa testamentissa kerrotaan tarina siitä, kuinka pikkupojat Jerikossa pilkkasivat profeetta Elisaa tämän kalju-

päisyydestä. Tästä suuttuneena Elisa kirosi heidät Herran nimeen. Tämän jälkeen metsästä (tai puusta) tuli kaksi karhua, jotka raatelivat 42 poikaa kuoliaaksi (2. Kun. 2:23-25). (ks. lisää Shepard & Sanders 1985, 131-133.)

Karhun syntymästä on olemassa monia tarinoita. Suomessa kerrotaan kolmenlaisia kertomuksia karhunsyntyperästä: Ensinnäkin karhun synnystä taivaassa, toiseksi karhun synnystä maassa ja kolmanneksi karhun synnystä veteen heitetyistä villoista. (Karhu 1947.) Suomalaisessa kansanperinteessä karhun taivaalliseen syntymiseen viittaavat säkeet esitetään yleisesti karjan metsään viemisloitsuissa. Metsän henkiä pyritään lepyttämään, etteivät nämä vahingoittaisi karjaa. Suomalaisissa runoissa ei juurikaan kerrota karhun elämästä taivaassa. Sukulaiskansojen vastaavissa karhurunoissa sen sijaan tuodaan selvemmin esille se, että karhua pidetään itsensä taivaanjumalan poikana. (Sarmela 1991, 209; Tenhunen 1984-85.)

Obinugriilaisten ostjakeiden kantakarhun syntymyitin mukaan karhun synnyinseutuja ovat taivaan tähdet: Pohjantähti ja Otava. Heidän myytissään karhun isä on taivaanjumala, kaikkeuden luoja, pääjumala Num Torum. Karhun kerrotaan kasvaneen isänsä hopeisissa ja kultaisissa taloissa. Karhu ei saanut poistua taloista ilman lupaa, kuitenkin erään kerran karhu meni leikkimään pihalle hevoskarjan luo. Hevoset säikähtivät ja lähtivät pakoon, tällöin yhden hevosen jalka vajosi maahan ja sai aikaan reiän. Karhu katsoi reiästä ja näki siitä kullankäntävän, hedelmäisen ja marjaisen maan. Karhu pyysi isältään päästä käymään maahan. Isä Num Torum ryhtyi takomaan vitjoja, joiden nenään sidotussa kätkyessä hän sitten laski tottelemattoman poikansa maan päälle. (SKVR VII 5:3931: Gustafsson 1997; Haavio 1967, 27; Karhu 1947, 241-242; Kovalainen & Seppo 1998, 78; Pentikäinen 1987, 208; Sarmela 1991, 213; Shepard & Sanders 1985, 63.)

Miss on otso synnytetty, mesikämmen käännytetty?

Tuoll on otso synnytetty, mesikämmen käännytetty:

luona kuum, tykönä päivän, otavaisen olkapäällä.

Sielt on maahan laskettuna

kultaisessa kätkyessä vitjoissa hopeisissa.

(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)

Maassa karhu pian unohti isälleen antamansa lupauksensa. Se sortui syntisiin tekoihin, mm. ryösti pyhät asumukset, särki vartijahenkien majat ja häiritsi jäätynyttä ruumista sen arkussa. Tämän kaiken vuoksi jumala salli rangaistukseksi ihmisten surmata jumalanpojan. Karhun saaminen takaisin isänsä tykö taivaaseen vaati monimutkaisten rituaalien eli peijaisten järjestämisen. Tarina antaa selityksen sille, miksi ihminen saa surmata karhun. Karhun syntyperä kuvataan hyvin yleisesti juuri tällä tavoin koko pohjoisen Euraasian alueella, kuten mainittua myös suomalaisissa muinaisrunoissa. (Gustafsson 1997; Haavio 1967, 27; Kovalainen & Seppo 1998, 78; Sarmela 1991, 213; Tenhunen 1984-85.)

Saman tarinan hiukan poikkeava toisinto on obinugriilaisten voguleiden karhun syntymyytti. Tässä versiossa jumala on nimeltään Kores ja karhu on naispuolinen. (Tenhunen 1984-85.) Venäläisessä kansanperinteessä kyseinen tarina jatkuu niin, että metsästäjät alkoivat karhun kuoltua häpäisemään sen ruumista, käyttämällä sen etutassuja luudan lailla lattian lakaisuun ja sen takatassuja kihvelinä. Karhun henki suuttui tästä valtavasti ja palasi takaisin maahan taistelemaan metsästäjiä vastaan, tuoden mukanaan paljon muitakin karhuja. Metsästäjien onnistui tappaa muut karhut, mutta he eivät pystyneet tuhoamaan sitä karhua, jota he olivat loukanneet. Tästä juontaa juurensa jatkuva kostonkierre karhujen ja metsästäjien välillä. (Warner 1986, 110-111.)

Monien uskontojen mukaisesti ihmisen ajatellaan kuoleman jälkeen menevän taivaaseen, saman uskotaan koskevan karhuakin. Tosin toisenlaisiakin mielipiteitä näkee esitettävän, mm. Orwellin (1969, 22) Eläinten vallankumous -romaanissa Mooses, kesy korppi, kertoo eläimien joutuvan kuoltuaan Sokeritoppavuorelle, jossa sijaitsee salaperäinen maa. Yleisesti uskotaan, että karhun kuolema merkitsee sen paluuta sen ylhäiseen taivaalliseen kotiinsa. S. Patkanovin (1897) kirjoitusten mukaan ostjakit lähettävät karhupeijaisten päätteeksi karhun tämän isän, taivaanjumalan luokse. Karhu kohoaa taivaaseen samalla tavoin kuin se on taivaasta maahan laskeutunutkin. Vogulit esittävät karhupeijaisissaan tarinaa, jossa surmattu karhu palaa ylhäisen jumala-isänsä luo (ks. Haavio 1967, 36; Niemi 1988, 27 mukaan.):

... avaa tämän kultaisen talon oven, astuu sisään ja istuu isänsä soopelimahalla peitetyle pokvelle. Jumala isä sanoo: 'Ihmisten asunnoilla oleskellut tyttäveni, nyt palasit sinä takaisin'. Karhu vastaa: 'Nyt olen palannut takaisin'. Jumala-isä kysyy: 'Miten sinua kohdeltiin?'. Karhu kertoo, mitä on tapahtunut ja sanoo olevansa tyytyväinen ihmisten kohteluun. (Haavio 1967, 36.)

Monien kansojen keskuudessa uskotaan karhun jatkuviin jälleensyntymisiin. Pohjois-Amerikan intiaanien karhukulteissa otaksutaan karhun hengen vaeltavan ylisen ja alisen maan väliä. Karhun uskotaan elävän kuolemansa jälkeen ja taas jälleensyntyvän elämään. Laajalti on tunnettu käsitys, että jokainen karhuyksilö on jälleensyntynyt karhu. Karhupeijaisriiteillä johdatetaan surmattu karhu matkalle sen alkuperäiseen kotiin, josta se taas jälleen uudestisyntyneenä saapuu riistamaille kantaisänsä tai -emonsa tavoin loputtomassa, ikuisessa kiertokulussa. Kun metsästäjä kohtaa karhun, hän oikeastaan kohtaa sukuyhteisönsä jälleensyntyneen kantaisän. (Haavio 1968, 80; Karhu 1947, 231; Shepard & Sanders 1985, 76.)

*Suuri Luoja loi Täixuat,
loi maat, loi meret,
loixat vuoret, laaksot, kukkulat
ja karhun teki kankahasta.
(Karhu 1947, 62.)*

Joissakin tarinoissa pysytään kuitenkin arkiymmärryksen tasolla ja kerrotaan karhun syntyneen talvipesässä tai ”metisellä mättäällä” (Karhu 1947, 116). Raamatun luomiskertomuksen tultua tunnetuksi, ryh-

dyttiin kaikkia olentoja, niin ihmisiä kuin eläimiä, pitämään Luojan luomina luontokappaleina. Karhunkin ilmaistaan olevan raamatullisten henkilöiden Eevan ja Aatamin sukua, siis samaa sukua kuin me ihmisetkin. (emt, 104-105.) Laukaasta peräisin olevissa karhun syntysanoissa kerrotaan Luojan luoneen karhun kankahasta, mullasta ja maan tomusta. Karhua ei pidetä näissä tarinoissa jumalanpoikana, vaan pelkkänä luontokappaleena, jonka Luoja on asettanut eläimille kuuluvalla paikalla. (emt, 62.) ”Villainen”-runossa karhun vanhempien vihjataan olevan myös karhuja, ei ihmisenkaltaisia olentoja. Tämä käsitys vastaa parhaiten nykyaikaisen ihmisen luonnontieteen pohjalta nousevia oletuksia karhun syntyjuurista.

... *Villainen sinun isäsi,*

Villainen sinun emosi,

Villainen otus itseki.

(Suomen kansan muinaisia loitsunnoja, Karhun sanoja, 118.)

12.2.2. PAHUUS

Kautta aikojen petoeläimiin ollaan suhtauduttu halveksien ja vihaten. Niitä ollaan pidetty pahoina ja tuhoavina olentoina, ihmisten vihollisina, itse piruina, saatanan lähetteinä ja paholaisen apureina. Kielteistä asennoitumista saatettiin perustella Raamattuun vedoten: ”Saataisia ovat myös kaikki nelijalkaiset eläimet, joilla on käpälät” (3. Moos. 11:27). Susiin on yleisimmin liitetty saatanallisuuden leima, erityisesti ihmistä ollaan pidetty paholaisen ilmentymänä⁷. (Koskinen 1996, 45.) Pahojen eläimien uskotaan olevan seurausta syntiinlankeemuksesta. Jakob Böhmien mielestä pahoja eläimiä ja myrkyllisiä kasveja ei olisi lainkaan, jollei Jumala olisi lankeemuksen jälkeen kironnut maata. Mutta on syytä muistaa mitä pahuuteen tulee, että mikään eläin ei ole niin paha kuin ihminen. (Suutala 1995, 136.) Kaikissa uskonnollisissa mytologioissa on mukana käsitys pahasta hengestä. Paha henki⁸ on olennainen osa myös kristinuskon järjestelmää. Se on epäpuhdas olento, mutta ei täysin profaani kuitenkaan. Antikristus on tosin Jumalaa mitättömämpi ja alistettu, mutta kaikesta huolimatta varustettu valtavilla voimilla. Se on ollut jopa riittien kohteena, ainakin negatiivisten riittien. Ihmiskunnan historiassa ovat hyvät ja pahat taistelleet toisiaan vastaan. (Durkheim 1980, 372.)

Alkuaan Eedenin puutarhoissa Jumalan ja ihmisen suhde toimi parhaalla mahdollisella tavalla. Yhden pienen säännön Jumala oli ihmiselle antanut. Saatana houkutteli ihmisen rikkomaan sen ja omena tuli syödyksi. Siitä alkoi kapina Jumalaa vastaan, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle. Ihmisen yhteyden Jumalaan kerrotaan rikkoutuneen tämän syntiinlankeemuksen seurauksena. Naisen ja käärmen välinen keskustelu on muodoltaan eräänlainen eläinsatu, faabeli. (Koskinen 1996, 72.) Saatana esitetään usein eläinhahmoisena olentona, jolla on pukin sorkat, lepakon siivet tai paisuneet sarvet. Saatana kuvataan yleensä langenneeksi jumalolennoksi, joka on käyttänyt kaiken tarmonsaa Jumalan luoman hyvän tuhoamiseen. Saatana, ”entisenä Jumalana”, on onnistunut pääsemään luomistyötä sotkemaan. Se on pyrkinyt luomaan kai-

⁷ Saatanan tunnetuimmat symbolit ovat olleet susi, käärme ja lohikäärme (Koskinen 1996, 45).

⁸ Pahasta hengestä on käytetty monia nimityksiä, kuten Paholainen, Saatana, Antikristus, Lucifer, Vanha Vihtahousu, yms.

kenlaisia ”seksikiöitä” harmiksemme. Paholainen haluaisi päästä ihmiseksi tai Jumalaksi jälleen, mutta sen jouduttua ”helvettiin”, siitä on tullut entistä vaikeampaa. Tämän vuoksi se joutuu tyytymään enimmäkseen vain eläinhahmoihin. Paholaisen uskotaan voivan ruumiillistua eläimissä tai eläin voi olla muutoin paholaisen työkalu. (Durkheim 1980, 61.)

Kaikki eivät ole olleet yksimielisiä karhun jumalallisesta alkuperästä. Tarinan mukaan karhu on salaa metsässä synnytetty äpärä ja syntiensä vuoksi kirottu ihminen. Eräiden varhaiskristillisten loitsujen mukaan karhun synnytti maailmaan paha nainen, Pohjan tyttö (huora, akka, emäntä). Tätä Pohjan akkaa sanotaan runoissa yleisesti portoksi. Pohjan akan mainitseminen karhun synnyttäjänä ei ole todennäköisesti alkuaan kuulunut karhun syntyrunoihin, sillä hänet mainitaan useammin koiran synnyttäjänä: ”kanto koiria kohussa” (Karhu 1947, 187). Pohjan akka mainitaan tavallisesti tautien loitsuissa, mutta vain yhden ainoan kerran karhun syntylöitsuissa. (Grünthal 1998; Karhu 1947, 187-188; Kovalainen & Seppo 1998, 86; Sarmela 1991, 231.) Karhun jumaluuteen ollaankin suhtauduttu monesti lähinnä kuin vitsiin:

- Siellä oli ollut todellinen kolmiyhteys, oli isä ja poika ja paha karhu! Kaikkei syleilivät samaa aikaa. Siellä tuo nuori poika kasvoi täydeksi mieheksi ... ja isästä se koettelu teki kerralla vanhan miehen! (Mäensyrjä 1987, 107.)

Karhua on pidetty pahana, mitä tulee siitä käytettyihin nimityksiin. Etelä-Pohjanmaalla karhua on nimitetty mm. ”Pahaksi pedoksi perkeleestä”, Vesihideksi, Mustaksi koiraksi ja Siliäksi siaksi. Karhua on eräissä loitsuissa nimitetty myös Kelmiksi ja Pahennukseksi. (Karhu 1947, 56, 61.) Vaarallisessa karhussa on uskottu olevan paholaisen voimaa. Satakunnassa karhua pidettiin entisaikoina niin voimakkaana, että vain sen uskottiin kykenevän taistelemaan perkelettä vastaan. Satakunnassa Keuruulla karhun nostatussanoissa sanottiin: ”Jeesus anna voima perkeleelle, että karhu sen sais repiä”. (emt, 10.) Esi-isämme eivät kuitenkaan pitäneet karhua varsinaisesti pahana eläimenä. Saamelaisperinteen mukaan karhu ei ole paha ilman noidan ”nostattamista”. Saamelaiset jakavat karhut kolmeen kategoriaan: (1) tavalliset karhut, (2) ”nostetut” karhut eli ”pahat karhut” ja (3) karhut, jotka ovat noiduttuja ihmisiä. (Karhu 1947, 11; Pentikäinen 1995, 95; Sarmela 1991, 232.) Ale Alariesto esittää lappalaisten yleisen käsityksen karhuista seuraavaan tapaan:

Karhu ei ollut ittestään paha. Mutta jos se oli nostettu, niin se oli paha. Mutta oikea Jumalanluoma karhu ei ole koskaan paha. Se menee ilmistä pakoon, ja karjaakin se menee pakoon ... Kun karhu on nostettu, niin se on paha karhu. (Paulaharju 1937, Pentikäinen 1995, 95 mukaan.)

Kuten jo edellä ihmisyyttä ja eläimellisyyttä käsittelevässä kappaleessa todettiin, niin erityisesti entisaikoina ihmiset olivat sitä mieltä, että ”seksuaalisuudessa on jotakin eläimellistä, jonka vain rakkaus voi muuttaa inhimilliseksi” (Bettelheim 1984, 340). Seksiä ilman rakkautta ja antaumusta on sanottu eläimelliseksi käytökseksi, joka kumpuaa ihmisen alkukantaisista vaistoista ja vieteistä. Kautta aikojen seksuaalisuutta on pidetty pelottavana, vaarallisena ja pahana asiana. Menneinä aikoina uskottiin, että ”ihmisessä

oleva villieläin on aistillisuutta" (Suutala 1995, 85). Platon kuvasi seksuaalisuutta villieläimeksi, joka ei tottele järkeä, vaan yrittää hallita kaikkea raivokkailla himoillaan. Seksuaalisen toiminnan seurauksena ihminen menettää itsehillintänsä ja hänestä tulee tyhmän ja tietämättömän eläimellisen luontonsa ja himojensa orja. (emt, 85, 95.) Miten tämä sitten liittyy karhuihin?

Karhut eläiminä ovat saaneet pahuuden leimansa tämän ajatteluperinteen kautta. Karhuihin on liitetty kiihkeää seksuaalisuutta. Karhua ollaan pidetty amerikkalaisessa kirjallisuudessa intohimoisen seksuaalisuuden symbolina. Amerikkalaisissa karhukäsityksissä yhdistyy maan kahden karhulajin, mustakarhun ja harmaakarhun, keskeisimmät ominaisuudet: näiden koomisuus ja aggressiivisuus. Luonnontutkijoiden havaintojen perusteella karhujen on todettu olevan harvinaisen seksuaalisia myös luonnossa. Karhujen sanotaan edustavan feminiinisen seksuaalisuuden aggressiivista puolta. (Gelo 1987, 157; Savela 1993, 94.) Pohjois-Amerikan intiaanishamaanien kerrotaan käyttävän toisinaan karhun voimaa apunaan saadakseen tietyn kumppanin itselleen. Karhun ja naisen välillä on sanottu olevan seksuaalista vetovoimaa. Intiaaniset saattoivatkin paljastaa karhulle sukuelimensä ja sanoa: "Mieheni, se olen minä". Tämä tosin toimi usein paremmin ehkäisyinä kuin viettelykeinona, nimittäin eläin yleensä tästä häkeltä ja lähti vaiteliaana tiehensä. (Rockwell 1991, 123; Shepard & Sanders 1985, 87.)

Eläinaviomiehistä ja -vaimoista kertovat tarinat tuovat väistämättä mieleen pahamaineisen eläimeen sekaantumisen. Eläimeen sekaantumisesta käytetään myös nimitystä sodomia. Sodomialla tarkoitetaan ihmisen ja eläimen välistä seksiä, lisäksi se merkitsee homoseksuaalisuutta ja anaaliyhdyntää. Tietosanakirjat määrittelevät sodomian mm. luonnottomaksi sukuvietin tyydyttämiseksi eläinten kera. Se kuuluu perversiteetteihin, joissa säännöttömyydet ja luonnonvastaiset teot kohdistuvat samaa sukupuolta olevaan henkilöön, tai lapseen, tai vieläpä eläimeenkin. Keskiajalta 1800-luvulle saakka luokiteltiin eläimeen sekaantuminen suureksi rikoksi. Lait ja Raamatun sana tuomitsivat ankarasti kaikenlaisen eläimiin kohdistuvan hau-reuden. Vanhassa Testamentissa Mooses tuomitsi eläimeen sekaantumisen jyrkästi: "Jokainen, joka sekaantuu eläimeen, rangaistakoon kuoleamalla" (2 Moos. 22:17); "Jos mies sekaantuu eläimeen, hänet on surmattava, ja myös eläin on surmattava. Jos nainen parittelee eläimen kanssa, surmattakoon sekä nainen että eläin. Molemmat on surmattava, sillä kumpikin on ansainnut kuolemansa". (3. Moos. 20:15-16) Laki määräsi eläimeen sekaantujalle aina 1800-luvulle asti kuolemanrangaistuksen. Suomen rikoslaiosta eläimeen sekaantuminen poistettiin vuonna 1971. (Laaksonen & Timonen 1997; Shepard & Sanders 1985, 136.)

Folkloressa esiintyy varsin yleisesti tarinoita, joissa morsian tai sulhanen on eläimenhahmoinen. Yleensä eläimeen sekaantuja on mies, poikkeuksen tästä tekee keisarinna Katariina Suuri, jonka kerrotaan yhtyneen oriiseen. Eräiden kuninkaiden kerrotaan myös syyllistyneen tällaiseen, ainakin saduissa ja runoissa. Tarinoissa kerrotaan myös joidenkin tavallisten naisten nauttivan siitä, että lehmä lipoo kielellään heidän sukuelintään, ja jotkut voivat jopa synnyttää sekasikiön tai eläinihmisen seurauksena koiran, lampaan, sian, karhun, jne. kanssa olost. (Bettelheim 1984, 337-338; Laaksonen & Timonen 1997.) Yleisimmin eläimeen sekaantuja on kuitenkin mieshenkilö, jonka perustyyppi varmaankin on maaseutuoloissa elävä isäntä. Oi-

keiden mielikuvien synnyttämiseksi, seuraavassa lainaus "tosi tilanteesta". Sitaatti on kuin suoraan porno-lehdestä; kohdan voi ohittaa myös lukematta. (K-18):

Mies 'män ja otti yhen härmästä kiinni ja työnti kalunsa vasikan 'tavaraan'. Liekö tehä vasikal-lekkiin niin hyvää että volautti kielestä suusta ulos. Isäntä luul että se hänen kalunsa kärki siellä roikkuu ja alako huutoo: 'Tuokoo jatkoo, tuokoo jatkoo, ei yks vasikka riitä!'. (Kinnunen: Lämsä Antti 1936, Laaksonen & Timonen 1997 mukaan.)

Seksuaalinen yhteys on yksi tapa rikkoa ihmisen ja eläimen välinen raja. Tämän rajan rikkomisen tosin vaikuttaa pahalta ja pelottavalta, maailman kaaokseen vievältä asialta. Järkevä ihmislaji sekaantuu alemmaansa, järjettömään. Nykymaailma on korottanut "halun" korkeaan arvoon. Psykologia neuvoo ihmistä seuraamaan halujaan ja yksinkertaisesti tyydyttämään halunsa. Entä miten on asian laita, eläimen ollessa halun kohteena? Senkin voi selittää luovaksi ja taiteelliseksi, uusia kokemuksia ja tunteita hakevaksi teoksi, siinä missä homoseksuaalisuuden tai muun seksuaalisen poikkeavuuden. Sen jälkeen kun sivilisoitunut maailma "keksi rakkauden", ollaan ryhdytty uskomaan, että sen avulla ihminen pystyy siirtymään eläimellisestä tilasta ihmiselämän korkeammille ja kypsemmille henkisyden tasoille. Toisaalta räikeimmätkin synnit ollaan pyhitetty rakkauden nimissä. (Laaksonen & Timonen 1997.)

Nykyisenä "psykokulttuurin kukoistuskautena" kaikenlaiseen seksiin ollaan alettu suhtautumaan jo liiankin myönteisesti. Ihmisiä jopa eri tavoin houkutellessa ja kannustetaan seksuaalisiin suorituksiin. Nykyisin pidetään suorastaan epänormaalina seksistä kieltäytymistä ja elämää selibaatissa⁹. Toisaalta moralistit ovat kautta aikojen varoittaneet ihmiskuntaa liian vapaamielisen seksuaaliskulttuurin seurauksista. Eläimeen sekaantumisen tuomitsee edelleen kulttuurimme. Se on nykykulttuurissa enimmäkseen vaiettu asia. Se on jopa pornolehdissä ankarasti kielletty aihealue. Aikamme "kuolemantaudin", aidsin sanotaan syntyneen eläimeen sekaantumisen tuloksena. Yksi aids:n syntyteorioista on apinan ja ihmisen välinen yhdyntä. (emt.)

12.2.3. ESI-ISYYS

Ihmisryhmät eri puolilla maailmaa ovat kertoneet tarinoita ihmisen ja jonkin tietyn eläimen yhteisestä alkuperästä. Kokonainen heimo on saattanut samastua tiettyyn eläimeen. Eläinten katsotaan eläneen jo ennen ihmisten syntyä. Usko eläinhahmoisiin esi-isiin voidaan selittää tältä pohjalta. Eläinkantaisista on sepitetty moninaisia myyttejä kansojen keskuudessa. Tällainen eläinkantaisä-myytti on tyypillisimmillään kertomus suuresta pedosta, kuten karhusta, tiikeristä tai jaguaarista, josta tulee suvun, heimon tai kansan kantaisä sillä tavoin, että hän ottaa itselleen puolison ihmisten joukosta. (Haavio 1968, 89; Saksholm 1987, 53; Sarmela 1991, 234.) Romaaneissa ja kansantaruissa tällaista avioitumista tapahtuu aivan yleisesti, mm. John Irvingin romaanissa, *The Hotel New Hampshire* (1981), avioituvat karhu ja nainen keskenään.

⁹ Jeesuksen, Neitsyt Marian ja monen muun pyhimyksen ihailuun käytöstapa (selibaatti) on siis leimattu nykyisin lähes epänormaaliksi. Arvot ovat tässä kohdin kääntyneet huolestuttavalla tavalla ylösalaisin.

Monet pohjoiset kansat ovat pitäneet karhua esi-isänään (Gustafsson 1997; Halme 1998, 6; Leinonen & Suominen 1991, 5; Pentikäinen 1998, 144; Sarmela 1991, 209). Nämä kansat nimittävät karhua yleisesti isoisäksi, esi-isäksi tai kantaisäksi. Suomen sana 'kouko' merkitsee karhun lisäksi myös sanoja 'isä, isoisä, esi-isä, kantaisä'. (Haavio 1968, 77.) Kantaemoa ja -isää kutsutaan suvun emuiksi. Martti Rapola (1966) on teoksessaan tehnyt selkoa sanasta 'emuu'. Terminä emuu ei merkitse suoraan emoa tai äitiä. Termi merkitsee lähinnä eläinlajin 'myyttistä kantaäitiä'. Tämän ensimmäisen karhun, kantaäidin jälkeläisiä ovat kaikki tuohon eläinlajiin kuuluvat eläimet. Emuu voi olla sekä ihmissuvun että eläinsuvun alkusyttävä. (ks. Haavio 1967, 21 mukaan.) Muinaisten ihmisten käsityksissä kaikilla luonnonpaikoilla, kivillä ja kannoilla sekä jokaisella eläinlajilla oli oma haltijansa, luojansa ja suojelijansa. Haltija käsitettiin usein eläinlajin kantaemoksi, ensimmäiseksi eläinlajin edustajaksi. Eläinten kantaemo antoi ihmiselle saaliin ja neuvoi metsästyksen liittyvissä asioissa. Vastalahjaksi metsästäjien tuli antaa jotain takaisin, kuten vaikka osuus saaliista. (Rockwell 1991, 183; Sarmela 1991, 222.)

Monia kilpailevia näkemyksiä on luonnollisesti esitetty ihmissuvun alkuperästä. Karhu esi-isänä koskee vain tiettyjä heimoja. Monet kansat ovat pitäneet Aurinkoa, Kuuta ja tähtiä alkulähteinä, joista kaikki maan päällä olevat olennot ovat saaneet alkunsa. Monet luonnonkansat uskovat Maailmanpuuhun ja sen mukaisesti kerrotaan lapsen sielun periytyvän puun latvasta. Eräissä runoissa karhunkin kerrotaan saaneen alkunsa puun latvasta. (Karhu 1947, 220, 222, 226.) Muinaisloitsuissa ja erilaisissa syntytarinoissa on ollut tyyppilistä tarkastella asioita neljän peruselementin (tuli, ilma, vesi ja maa) kautta. Maa ja vesi ovat konkreetteja, ruumiillisia alkuaineita, vastakohtana kahdelle henkiselle alkuaineelle: tulelle ja ilmalle. Henkiset alkuaineet edustavat miestä ja ruumiilliset alkuaineet naista. Näiden yhtymisen seurauksena tapahtuu hedelmöitys ja uuden elämän synty. (Suutala 1995, 53.) Yleisemmin pohjoismaiden ensimmäisenä ihmisparina on pidetty Askia (Askuni) ja Emblaa. Tietenkään ei sovi unohtaa Aatamia ja Eevaa ...

Kaarina Kailo: "Jos Arme Pohjamo on Jeesuksen morsian, voisin sanoa itse olevani karhun morsian". (Kailo 2000, 57.)

Häätilaisuudesta tuttu sanonta kuuluu: "Ilma on kaunis, mutta morsian on kuin karhu" (Grünthal 1998). Karhukantaisä-myytit kertovat karhun ja kantaäidin aviosuhteesta. Karhun ja naisen rakkaussuhteesta on olemassa monia versioita, mm. ostjakeilla, voguleilla, pohjoisamerikkalaisilla intiaaneilla, kreikkalaisilla ja Suomessa erityisesti kolttalappalaisilla. (Gustafsson 1997; Kovalainen & Seppo 1998, 79; Shepard &

Sanders 1985, 119.) Martti Haavio (1968, 61-89) on tehnyt selkoa artikkelissaan, "Karhu, kantaisä", eri maiden lukuisista "karhun vaimo ja karhun poika" -tarinoista. Eri alueiden tarinat ovat hyvin samansisällöisiä. Perusjuoneltaan tarinat kertovat naisesta, joka eksyy metsään ja kohtaa siellä karhun; karhu joko ryöstää tai viettelee naisen pesäänsä; sitten nainen elelee karhusulhasensa kanssa ja synnyttää puolikarvaisia ja puoli-inhimillisiä lapsia; lopuksi karhu surmataankin joko sisartaan pelastamaan tulleiden veljien toimesta¹⁰; tai toisinaan nainen tahtookin jäädä iäksi karhusulhasensa karvaiseen syliin ja tappaa itse veljensä. (Kailo 2000, 55.)

Karhun ja ihmisen yhtymisestä on syntynyt myös "kakaroina karvallisina" (Karhu 1947, 186). Monista karhun jälkeläisistä on tullut kuuluisia merkkihenkilöitä. Zeuksen ja Kalliston jälkeläisestä Arkaksesta tuli arkadialaisten kantaisä. Karhun ja Polyfonten avioliitosta syntyneet Oreios ja Agrios olivat oman aikansa kulttuuriheeroksia. Tunnettuja karhupoikia ovat olleet lisäksi Beowulf ja Odysseus sekä germaanisten legendojen ja vanhojen Norse -tarujen sankarit Hygelac, Grettir ja Bodvar Bjarki. (Rockwell 1991, 188; Shepard & Sanders 1985, 119, 122-124.) Samaten englantilainen Huntingtonin jaarlisuku, Tanskan kunin-gassuku ja korealainen hallitsijasuku ovat saaneet alkunsa karhun ja neidon avioliitosta. (Haavio 1968, 75.) (*Kuva 19.*)

Vähemmän kuuluisiksi ovat jääneet koltat ja monet suomalais-ugrilaiset kansanheimot, jotka uskovat olevansa karhun ja heimoon kuuluvan neidon jälkeläisiä. Järin tunnetuiksi tai merkittäviksi eivät ole myöskään tulleet Pohjois-Amerikan metsästäjäintiaanit, jotka samoin kertovat polveutuvansa karhusta ja naisesta. Suomessa karhun pojasta on käytetty nimeä Iivana Metvei. Muissa maissa se on tunnettu nimillä Jean de l'Ours, Jean l'Ourson, Gian dell' Orso, Peter Bär, Bärensohn, Bärenohr ja monia muitakin nimiä on esiintynyt näiden lisäksi. (Haavio 1968, 65, 75; Kovalainen & Seppo 1998, 79.)

12.2.4. KUNINKUUS

Antiikin ajoista aina keskiajalle asti karhu oli eläinten kuningas. Se oli oikea voiman symboli, josta kuninkaat ja sankarit usein väittivät polveutuvansa. 1300-luvulla se menetti asemansa vaakunoiden tunnus-kuvissa eli heraldiikassa leijonalle, joka otti eläinten kuninkaan paikan itselleen, ja pitää sitä edelleenkin halussaan. (Berro.) Karhu alennettiin eläinten kuninkaan paikalta pelkäksi metsän kuninkaaksi. Metsän kuningas, valtiias, majesteetti ja ruhtinas ovat hyvin yleisesti käytettyjä nimityksiä karhusta. Osmo Iisalo (1921, 5-7) kuvaa Suomen kansan eläinkirjassa eläinten keskustelua tilaisuudessa, jossa karhu valittiin metsien valtiiaaksi. Metsän eläimet kannattivat lähes yksimielisesti karhua, vain muurahainen nousi vastustamaan karhun nimittämistä metsän hallitsijaksi. Muut kuitenkin vaiensivat hänet ja karhu julistettiin Tapion päätöksellä Pohjolan metsien valtiiaaksi.

¹⁰ Kailo esittää asian naistutkimuksen näkökulmasta. Hän kutsuu sisartaan hakemaan tulleita veljiä "patriarkaaliseksi pelastuspartioksi", joka yrittää tuoda rakkaan sisarensa takaisin miesjohtoiseen yhteiskuntaan. (Kailo 2000, 55.)

... *'Kuka teistä on nyt kovimman työn tehnyt?' Karhu, pitkävillä mesikämmen, siinä vielä siivoili pihkaa ja naavaa turkistaan eikä puhunut mitään, mutta toiset huusivat: 'Karhu on kovimman työn tehnyt. Hän on oikea metsän nurinkääntäjä! Ja väkevä!'. (Iisalo 1921, 6.)*

Ylhäissyntyisen karhun valtakunta on siis metsä. Arvokkaaseen sukuun kuuluva karhu on itse Metsä. Metsä on puiden valtakunta, jossa suuret puut ovat hiljaisia ja hyväntahtoisia jättiläisiä. Ne seisovat vankkoina ja uskollisina paikoillaan tarjoten suojaa, ravintoa ja pesäpaikkoja metsän asukkaille. Karhumyyteissä metsä on tärkeässä roolissa. Honkapuu on osallisena karhun syntytarinoissa ja tärkeässä osassa karhupeijaisriiteissä. Metsä on merkinnyt ihmisille paljon menneinä aikoina ja nykyisinkin kansantaloutemme on varsin riippuvainen metsästä saatavasta toimeentulosta: riistasta, tervasta, selluloosasta ja ennen kaikkea paperista. (Kovalainen & Seppo 1998, 76.) Tutkimuksissa onkin todettu, että "Suomi seisoo puujaloilla, metsät ovat sen vihreää kultaa ja metsä on yhtä kuin karhu, ja suomalainen yhtä kuin tämä metsiemme ennen pyhä, uljas toteemi". (Kailo 2000, 54.)

Metsästä ja siihen liittyvästä kansanperinteestä ovat tutkimuksia tehneet mm. Lotte Tarkka (1994¹¹) ja Ritva Kovalainen & Sanni Seppo (1998). Kansanrunoustutkija Lotte Tarkan mukaan metsä on yhteisö siinä missä ihmisyhteisökin. Metsää kansoittavat metsän isäntä Tapio ja metsän emäntä sekä monet metsän neidit ja piäät. Metsässä elää myös ylikuonnollista väkeä, kuten noitia, lohikäärmeitä, jättiläisiä, kääpiöitä, hyviä ja pahoja haltijoita, metsähiisiä, -maahisia ja -neijitä. Metsä edustaa villiä ja kesyttämätöntä luontoa, toisaalta ainakin saduissa ja taruissa metsässä eletään kuin kulttuuriyhteisöissä. Metsässäkin avioidutaan, pidetään karjaa, saadaan viljaa ja käydään kauppaa. Entisaikojen ihmiset sijoittivat jopa tuonpuoleisen, kuoleman jälkeisen elämän metsään, pimeään Pohjolaan, Manalan kylään, Pimentolaan. (Simonen 1994.)

Tanskan maalla on metsän kuninkaita edennyt aina ihmisten kuninkaiksi asti. Tanskan kuningassuku juontaa juurensa karhun ja neidon liittoon. Keskiajalla Tintagelin linnassa eläneellä tarujen kuningas Arthurilla, joka etsi Graalin maljaa yhdessä pyöreän pöydän ritareiden kanssa, kerrotaan myös olleen syntyjuria karhuihin, ja hänen sotalippunsa tunnuksena oli myös karhu. Vanhoissa taruissa kuningas Arthur itsekin esitetään karhuna. Hänen nimensä sanotaan olevan peräisin vanhasta kelttiläisestä nimestä 'Artos' tai kreikkalaisesta 'Arcturus/Arturus' -nimestä, jotka kaikki sanana tarkoittavat 'karhua'. Nimi viittaa luultavasti kelttiläiseen karhujumala Artioon. Arthur-nimet olivat muinaisessa Britanniassa hyvin suosittuja. 'Arth' tarkoittaa 'karhua'. Nimestä on johdettu koko joukko muita nimiä, kuten keskiajalla hyvin suosittu nimet: 'Arhmail' eli 'karhuprinssi'; 'Arthan' eli 'pieni karhu' ja 'Artognou/Arthnou' eli 'karhuna tunnettu'. Ihmisten kuninkaalliset eivät juurikaan käytä nykyisin karhua vaakunamerkeissään. Nykyisin tunnetuimmat symbolit ovat leijona ja petolinnut, erityisesti kotka. (Berro; Keys 1998; Rockwell 1991, 187; Shepard & Sanders 1985, xiv, 129.)

¹¹ Tarkka, L. (1994). Metsolan merkki – metsän olento ja kuva vieraalirunoissa. Teoksessa Laaksonen Pekka & Mettomäki Sirkka-Liisa (toim.). Metsä ja metsänviljaa. Kalevalaseuran vuosikirja 3, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Veikko Huovinen (1999, 11-12) teoksessaan, Porsaan paperit, esittää karhun haastattelun. Hän oli käynyt kysymässä itse karhulta, mitä mieltä hän on siitä, että häntä tavataan sanoa metsän kuninkaaksi? Karhu oli äkäisesti vain karjaissut: "Paskat". "Mikä helvetin kuningas. Se on niitä ihmisten satuja ja höpötyksiä. Eihän minulla ole hovia, hienoa linnaa, palvelijoita ja vallanperimysoikeutta. Kaiken teen itse, haen ravintoni, kaivan talvipesäni maahan, tappelen saaliistani ja pakenen karhunmetsästäjiä". Metsän kuninkuus merkitsee karhulle sitä, että se on metsän väkevin eläin, jota ei uhkaa kuin ihminen tuliaseineen tai oma lajitoveri. Samanlaisen arvion karhun omista mietteistä on esittänyt myös Eino Leino (1914, 54) teoksessaan Mesikämmen: "Samantekevää, nimittivät ne sitten häntä miksi tahansa".

12.3. ERI MAIDEN KARHUTARUSTOT

12.3.1. SUOMALAISET KARHUTARUT

Suomalaiset karhun syntyloitsut ovat kalevala-henkisiä. Ne alkavat yleensä loitsun kohteen nimen mainitsemisella ja tiedustelulla missä tai mistä se on syntynyt. Karhun synnystä on esitetty monia toisistaan poikkeavia versioita. Niissä on kyse pohjimmiltaan samasta myytistä. Suomalaisissa tarinoissa karhun alkukotina pidetään Otavaa, Ison Karhun tähdistöä. (Karhu 1947, 104; Kovalainen & Seppo 1998, 78; Tenhunen 1984-85¹².) Elias Lönnrotin Kalevalan runossa, "Pohjolan karhu", sijoitetaan karhun synty taivaisiin ja jopa kiistetään karhun maallinen synty "oljilla ja riihiruumenilla". (Lönnrot 1985, 300; Shepard & Sanders 1985, 121.)

*Väki tuossa noin sanovi, kansa kaunis viereteli:
'Miss' on otso syntynyt, rahankarva kasvanutna?
Tokko tuo olilla syntyi, kasvoi saunan karsinassa?
Silloin vanha Väinämöinen itse tuon sanoiksi virkei:
'Ei otso olilla symy eikä riihiruumenilla!
Tuoll' on otso symytelty, mesikämmen käämytelty
luona kuun, malossa päivän, otavaisen olkapäällä,
ilman impien tykönä, luona luonnon tyttärien.
(Kalevala: Kuudesviidettä runo.)*

Kaikki eivät ole olleet Väinämöisen kanssa samaa mieltä, vaan kertovat karhun syntyneen maan päällä. Näiden tarinoiden tapahtumapaikkana on karhun luontainen elinympäristö, mm. sen talvipesä. Muinais-suomalaisen maailmankäsityksen mukaisesti Aurinko ja taivas olivat maskuliinisia ja maa feminiininen. Syntyminen tapahtui ainoastaan näiden yhteisvaikutuksesta. Karhun syntyminen maan päälle on vain yksi aste koko syntymän prosessissa. Karhun henki on siitetty taivaassa, mutta sen ruumis on synnytetty maakohdussa. (Karhu 1947, 219-220; Tenhunen 1984-85.) Karhun maalliseksi vanhemmiksi sanotaan yleisim-

¹² Eeva-Liisa Tenhunen on kirjoittanut karhumytologioiden vertailua Aikakoneen artikkelissa "Ohtonen Otavanpoika" (1984-85). Lisäksi hän on kirjoittanut palkitun novellin nimeltä Ursa Amanda, joka sekin kertoo karhuista.

min Hongatarta ja Ilmarista. Kalevalan mukaan karhu on ”Evan, Atamin su’usta, Isältä Imitärtä, Emältä Hongatarta”. (Karhu 1947, 103.) Nimitys Imitär viittaa kaiketi Ilmariseen. Tuulen ja sään jumala, seppä Ilmarinen on ollut maamme vanhimpia jumalia. Hänen uskottiin olleen vanhempi kuin taivas. (emt, 105.)

Tuol on Ohto syntyrynnä.

Pimeässä Pohjolassa, metisessä mehtolassa,

Tarkassa Tapiolassa, syämässä salon simaisen.

Tuoll’ on Ohto tuuvitettu, alla kuusen kukkalatvan.

Pienoisen petäjän alla, rabin rautaisen nenällä.

(Tenhunen 1985-85.)

1700-luvun alun ns. Viitasaaren tekstin mukaan karhun suvun emuu on Hongatar: ”Hongikosta sinun sukusi, Hongotar sinun sukusi”. (Ganander, Karhu 1947, 164 mukaan.) Hongattaresta käytetään lukuisia eri nimiä, kuten Hongotar, Hongas ja Höngäs (Haavio 1967, 22; Karhu 1947, 63). Hongatarta kutsutaan myös rinnakkaisnimellä Tapiotar, Tapiatar (Karhu 1947, 110). Hongattaren kerrotaan olleen Tapiolan eli Mehtolan emäntä, metsän nymfi, hongan nymfi, hongan haltiatar, honkametsän valtiatar ja honkapuiden suojeleja. Kalevala piti Hongatarta honkapuun jumalattarena. Ehtoisiksi emänniksi kutsuttiin usein Metsän ja veden jumalattaria. Jumalattarta saatettiin kutsua myös Tapiattareksi, ”saalistusonnen antajaksi”, jolta metsästäjät pyysivät riistasaalista. (Haavio 1967, 23-24, 40.)

Vienan Karjalan karjahoitorunoissa kutsutaan karhun vanhempia ”valtavanhemmiksi” (Karhu 1947, 191). Hongattaren mainitaan olleen karhun äiti, sen imettäjä ja kasvattaja. Hongattaren puolison sanotaan olleen Hongonen, joka myös karhun isäksi mainitaan. Hongatar asui Romentolassa eli Tapiolassa, pimeässä Pohjolassa. Romentola kuvataan hirvittäväksi metsäksi, erämaaksi, sydänmaaksi, jossa makasi pelkästään kaatuneita puita. Hongattaren luonnehditaan olleen juro, kylmä ja tarkka ihminen, mutta myös hyvä vaimo. Pohjolan emännän kerrotaan pitäneen tiukkaa kuria karhuille, jotteivät nämä syytä suotta olisi vahingoittaneet karjaa. (Haavio 1967, 24; Karhu 1947, 63-64.) Loitsuissa ja runoissa kerrotaan Hongattaren pojan usein tehneen kaikenlaisia tihutöitä: ”Poikas on pahoilla töillä, Lapseis tuiki turmioilla” (Karhu 1947, 110; ks. myös Sarmela 1991, 232). Kalevalassa sen sijaan, ainakin Shepardin & Sandersin (1985, 122) tulkinnan mukaan, karhu kuvataan luotettavaksi olioksi, joka piti aina sanansa ja suojele Pohjolan ihmisiä. Vastineeksi hänelle osoitettiin syvää kunnioitusta.

Hongattaren sijasta karhun äidiksi on esitetty lukuisia muitakin henkilöitä. Karhun äidiksi mainitaan itse asiassa hyvinkin monia henkilöitä. Kyseessä saattaa olla viittaus samaan henkilöön, joka vain on saanut eri nimiä eri paikkakunnilla. (Karhu 1947, 171.) Eräissä teksteissä karhun äidiksi sanotaan Tuometarta, Tapion tytärtä; toisissa teksteissä taas äidiksi mainitaan ”kaunis neiti” Katajatar (emt, 106): ”Karhun emo on Tuometar, sen kantaja Katajatar; joskus karhun synnyttäjä on ”Tuometar puhas emäntä”” (Haavio 1967, 25). Karhun synnyttäjänä ja haltijana on pidetty myös Mielikkiä, metsän emäntää (Karhu 1947, 98; Sarmela 1991, 232). Tarina mukaan sen jälkeen kun karhu oli synnytetty, metsän emäntä, Tapion puoliso otti sen

suojaansa (Karhu 1947, 63). J. Karhun (1947, 218) mukaan ”Mielikki tai jokin muu haltiatar tai Neitsyt Maaria sen siellä, jollei synnyttänyt, niin ainakin tuuditti ja kasvatti”. Edelleen eräissä syntylöitsussa mainitaan Annikki, Tapion tytär, karhun synnyttäjänä. Samoin joissakin loitsuissa sanotaan, että ”karhun äiti ja isä on Putkitar”. Loitsu toteaa karhulle: ”Putkitar sinä itseksi”. (emt, 118.)

Karhun synnyttäjät eivät tähän vielä lopu. Erään myytin mukaan karhu syntyi villoista, jotka Tuonetar, Pirjotar, Neitsyt Maria tai joku muu pyhimys oli viskannut veteen. Villat ajelehtivat tuulten mukana Pohjolaan, ja siellä niistä syntyi tai tehtiin karhu. (Sarmela 1991, 237.) Pirjotar, ”pikainen vaimo”, viittaa Pyhään Birgittaan. Vanhinta perua olevissa versioissa ilmeisesti villojen heittäjinä toimivat Lovetar, Lo(v)viitar, ”vaimo vanha” ja Tuonetar, ”paha emäntä”. Nämä kaikki tarkoittavat luultavasti samaa henkilöä, Pyhää Birgittaa, Naantalın luostarin perustajaa. (Karhu 1947, 140; Tenhunen 1984-85.) Tuonetar-nimitys vastaa Tuometarta (Karhu 1947, 143). Pyhää Birgitta on ilmeisesti ollut karhunsyntylöitsujen alkuperäinen roolinhaltija. Pyhää Birgittaa pidettiin karhujen haltijana, jonka puoleen metsästäjät kääntyivät, tai jota lepyteltiin, jotta hän olisi pitänyt karhunsu kurissa. (Sarmela 1991, 237.)

Joissakin loitsuissa karhun synnyttäjäksi esitetään Kati, ”kaunis ilman tyttö”. Tämän uskotaan viittaavaan Pyhään Katriinaan (Katrina), joka varsinaisesti on oinaan synnyttäjä. Jos karhun äiti olisi ollut Katriina, tällöin Pyhä Yrjö olisi ollut sen isä. Tarina ei kuitenkaan ole tällöin kovinkaan johdonmukainen. Pyhimykset Yrjänä ja Katrina eivät muun elämäkertansa pohjalta kovinkaan hyvin sovellu karhun vanhemmiksi. (Karhu 1947, 98, 100.) ”Karhun synty villoista” -tarinan joissakin versioissa Ukko Ylijumalan tilalla villojen veteen heittäjänä esiintyy juuri Yrjänä, ”ylinen ylkä”. Tarinassa villat ajelehtivat vedessä kuusi vuotta. Maria keräsi villat syliinsä ja tuuditti niitä alla kuusen kukkalatvan. (Tenhunen 1984-85.)

Monissa eri loitsuissa karhun esivanhempana on esitetty Neitsyt Maria (Karhu 1947, 211). ”Neityt Maaria Emonen’ viskoi villoja veteen ja niistä syntyi otso” (emt, 77). Maaria Emoseen viitaten sanotaan: ”Jiesuksen kehossa, Suvusta Jumalan suuren” (emt, 204). Keskiaikaiset kirjoittajat ovat merkinneet muistiin, että Neitsyt Marian symbolieläin oli nimenomaan karhu. Hänet samaistettiin Artemikseen ja karhuun. (Rockwell 1991, 193.) Maria-hahmo yhdistetään muutoin mytologiassa neitsyyteen, äidillisyyteen, hyveellisyteen, tottelevaisuuteen, alistuvuuteen ja kärsivällisyyteen (Koskinen 1996, 81).

Yleisenä piirteenä ”karhun syntyminen villoista” -runoissa on kristinuskon vaikutteiden huomattava korostus. Vanhat karhumyytit ovat sekoittuneet uusiin myytteihin. Ukkonen tai Ukko Ylijumala samaistuu uuteen Jumalaan ja Maria puolestaan metsän emäntään. Jumalan pojan ristiinnaulitseminen uudessa kertomuksessa vastaa vanhaa peijaistapaa. Ristinpuu on kallohonka. Uuden uskon mukaan Jeesus Kristus, Jumalan poika kastettiin Jordanin virrassa, samoin karhu, jumalanpoika kastettiin samassa joessa. Karhu vertautuu Jeesus-lapseen, jota Neitsyt Maria kaitsi ja tuuditteli. (Karhu 1947, 84-96, 227; Tenhunen 1984-85.)

*Miss' on ohto ristittynä,
Kastettuna karva kämen?
Tuolla Juortanin joesa,
Saara joen salmin suulla
(Karhu 1947, 86.)*

Karhun kastaminen, sen ristiäistilaisuus pidettiin tarinan mukaan Jordanin joella tai Sara-joella, Kaisla-meressä. Jordanin joen kerrotaan sijaitsevan ylhäällä taivaassa. (Karhu 1947, 93.) Karhun kummina sanotaan olleen itse taivaan valtakunnan kuningas: ”Itse Himmerkin kuningas. Tuo on kummiksi kuvattu”. (emt, 111.) Ristimistilaisuudessa karhu sai nimeksi Lullamoinen, lallamoinen. 'Lullamoinen, lallamoinen' tarkoittaa 'pehmeää olentoa'. Eräiden versioiden mukaan karhu sai lisäksi nimen Ohto, joka luultavasti on karhun vanhin nimitys. (emt, 235.) Ristijänä oli toiminut Johannes, jumalten pappi (emt, 112). Pohjanmaalta peräisin olevassa runossa sanotaan: ”Ristus' on ristinyt, Kaikkivalta kastanut Metsän eukon, kaunis karvan” (emt, 182).

*... Mikäs pantihin nimeksi?
Lullamoinen, lallamoinen,
Karva kaunis röyhetyinen,
Mesikämmen källeröinen.
(Suomen kansan muinaisia loitsummoja, Karhun synty, 278.)*

LAPPALAISET KARHUTARUT

Suomessa karhuihin ovat eniten uskoneet pohjoissuomalaiset ihmiset, lappalaiset eli saamelaiset. Karhuilla ja pohjoisilla kansoilla on kansainvälisen jumalaistaruston perustelema elimellinen yhteys. Pohjoisen napapiirin pohjoispuolella asuvista kansoista käytetään nimitystä arktiset kansat, koska niiden on arveltu elävän Ison Karhun tähdistön alla. Sana 'arktinen' tulee karhun kreikankielisestä nimityksestä 'arktos'. (Pentikäinen 1995, 75, 95.) Lappalaiset ovat muuan tarun mukaan pitäneet kaikista karhulajeista pohjoisten seutujen jääkarhua omana esivanhempanaan. He ovat kutsuneet sitä isoisäkseen. (Pickering 1999, 110.)

Lapissa hyvin yleisesti uskotaan karhun ja naisen aviolliseen yhtymykseen. Erityisesti koltat ovat uskoneet, että he polveutuvat työstä, joka vietti talven karhun pesässä. Tästä koltat ovat johtaneet sukulaisuussuhteen karhuihin, ja he nimittävätkin itseään karhun veljiksi vielä nykyisinkin. Tarun maakarhun (luultavasti) ja kolttalaisen tytön parisuhteesta on kirjoittanut muistiin (1775) Lyckselen kirkkoherra Pehr Fjellström. (Haavio 1968, 61; Halme 1998, 6; Kovalainen & Seppo 1998, 79; Saksholm 1987, 4; Sarmela 1991, 227.):

Tarinan mukaan kolmella veljeksellä oli sisar, jota veljet vihasivat niin paljon, että hänen oli pakko lähteä pakoon korpeen. Uupuneena hän saapui karhun pesälle ja meni sinne lepäämään. Uroskarhu saapui pesäänsä, tutustui tyttöön, otti hänet aviokseen ja siitti hänelle pojan. Jonkin ajan kuluttua,

kun karhu oli tullut vanhaksi ja poika kasvanut, karhu ilmoitti vaimolleen, että se tulisi pian kuolemaan. Se halusi mennä ulos, jotta vaimon veljet näkisivät sen jäljet ja summaisivat sen. Karhun vaimon veljet lähtivät karhun pyyntiin. Karhu kysyi vaimoltaan olivatko tämän kaikki kolme veljeä kohdelleet häntä yhtä pahantahoisesti. Vaimo vastasi, että nuorin oli ollut hieman hyväluontoisempi. Tällöin karhu hyökkäsi vanhimman ja keskimmäisen veljen kimppuun ja haavoitti heitä. Karhu palasi pesänsä vaimoansa hakemaan. Vaimoan kantaen se käveli kohti nuorinta veljeä. Vaimo kehotti nuorinta veljeään summaamaan karhun, ja tämä teki niin. Kun karhun lihaa keitettiin saapui karhun poika paikalle. Poika pyysi osuutta karhusta. Tähän ei kuitenkaan suostuttu, tällöin poika päätti herättää karhun henkiin. Hän otti kepin ja iski sillä taljaan ja sanoi: ”Isäni, nouse, isäni, nouse!” Silloin alkoi lihapadassa tapahtua, näytti siltä kuin liha hypähtäisi sieltä pois. Veljekset pelästyneenä syöksyivät karkuun.¹³ (Haavio 1968, 61-62; Kovalainen & Seppo 1998, 79; Sammela 1991, 226-227.)

Muunnelmia tästä tarinasta ovat esittäneet mm. lappalaiskirjailijat Johan Turi, Sigrid Drake ja Erik Therman. Johan Turin (1910) version mukaan muudan tytöksi kutsuttu henkilö vietti talven karhun pesässä. Haltiat ruokkivat siellä tyttöä. Karhu jälleen siitti tytölle lapsen. Lapsi oli poika, jonka toinen käsi oli karhun käpälä. Sigrid Draken (1918) versiossa karhu ja lappalaistyttö elivät yhdessä ja saivat pojan. Kun karhu tuli vanhaksi, alkoivat poika ja vaimo kyselemään mitä he saisivat perinnöksi. Karhu sanoi, että he saisivat puolet siltä, joka hänet kaataa. Karhukaatajat eivät tähän suostuneet. Niinpä poika kaatoi karhun lihapadan. Tällöin karhu tuli eläväksi ja meni metsään. Erik Thermanin (1940) tarinassa karhu ja nainen elivät monta vuotta yhdessä ja nainen synnytti karhulle pojan. Seitsemän vuoden kuluttua nainen alkoi kaivata sukuaan. Naisen hyvästellessä karhu sanoi, että pojasta tulisi etevä karhunpyytjä. Karhu varusti itsensä merkillä, jottei poika vahingossa olisi surmannut isäänsä. (Haavio 1968, 62-63.)

Saamelaisten karhukultissa ollaan uskottu metsästystä suojelemaan jumala Leai-beolmmáihin, johon on liitetty uskomus eläinlajin haltijaa suuremmasta Eläinten Herrasta. Jumala Leai-beolmmáille annettiin uhreja ennen karhun hautaamista. Metsästyksen jumala Leai-beolmmái, riistan antaja ja pidättäjä, on ollut tunnettu etupäässä Norjan Lapissa. Leai-beolmmái tarkoittaa sanasanaisesti ’leppämiestä’. Kyseisestä jumalasta käytetään muitakin hiukan toisistaan poikkeavia nimityksiä. ’Olmái’ (Olmay) on lapin sana, joka merkitsee ’jumaluutta’. Suppeamassa merkityksessä sitä käytetään tarkoittamaan tuulijumala Biegg-olmaita ja karhujumala Leib-olmaita. Kuolan Lapissa ollaan uskottu lisäksi Tava tai Tavaj-nimiseen kalastuksen ja metsästyksen jumalaan, jonka on arveltu vastaavan suomalaisten Tapiota. (Encyclopedia Mythica: Olmai; Pentikäinen 1995, 96; Shepard & Sanders 1985, 80-81.)

¹³ Kyseessä ei ole suora lainaus luetelluista lähdekirjoista.

12.3.2. SUOMALAIS-UGRILAISET KARHUTARUT

Vielä viime vuosisadalla Siperiassa asui 31 etnistä kansaa. Nyt jotkut niistä ovat kutistuneet muutaman sadan tai muutaman tuhannen ihmisen joukoiksi. Obinugrilaiset muodostuvat hanteista eli ostjakeista ja manseista eli voguleista. Vuoden 1989 väestölaskennan mukaan ostjakeja on nykyisin 23 194 ihmistä ja voguleita kaikkiaan 7 887 henkilöä. (Liikkanen 1998; Pentikäinen 1998, 61.) Johanna Laakso (1999¹⁴) on tehnyt tutkimuksen suomalais-ugrialaisten kansojen kielestä. Hän kutsuu heidän kieltään karhukieleksi. Hänen mukaansa karhu on toiminut viime vuosina suomalais-ugrilaisuuden symbolina. Se on lainannut nimensä ja hahmonsä kielikunnan ja sen kansoja sivuvaaihin esityksiin. Epäselväksi jäi, onko kyseinen nimitys, karhukieli, myös näiden kansojen itsensä käyttämä nimitys, vaiko vain tutkijan itsensä keksimä ilmaisu.

Monet Siperian heimot ovat pitäneet karhua esi-isänään. Ostjakeiden eli hantien mytologian mukaan heidän esiäidillään oli seksuaalinen parisuhde karhun kanssa. Ostjakeilla on olemassa myös muista eläimistä vastaavanlaisia tarinoita, mm. naisen ja poron suhteesta. Eräin paikoin peuroja on kunnioitettu karhun sijasta. Ostjakeiden mytologian mukaan maanjumala aikoinaan rankaisi karhua siitä, että se oli käynyt ihmisten ja eläinten kimppuun. Sen pää leikattiin pois, mutta muu ruumis lähetettiin taivaalle, jossa siitä muodostui tähtikuvio. Pohjoisessa mytologiassa on ollut hyvin keskeinen seikka karhun ja sitä vastaavan tähtikuvion välinen vastaavuus. (Haavio 1968, 75-76; Pentikäinen 1998, 66, 71, 75.)

Obinugrialaisten jumalhierarkiassa ylimpänä on ollut ylijumala, taivaanjumala Num Torum. Ylijumala lähetti muinoin maan päälle karhunmuotoisen poikansa. Num Torumin poika eli karhu oli jumalan edustaja maan päällä. Aikanaan karhu nai ensimmäisen heimon naisen, kansan kantaäidin. Kaikkien metsästäjien ja kalastajien kerrotaan polveutuvan näiden suhteesta. Num Torumin pojan vaimo oli korkeimman naispuolisen jumaluuden eli Äiti Maan edustaja. Ylijumalan Num Torumin nimi kirjoitetaan hyvin monin eri tavoin; näkee käytettävien nimityksiä Num-torum, Num Toorum, Numi-Torum, Tooröm, Tööröm, jne. Toorömin nimi on yhdistettävissä skandinaavisen mytologian ukkosenjumala Toriin. Joidenkin mukaan Toorömin ja Torin nimien samankaltaisuus on pelkkä sattuma. (Pentikäinen 1998, 60, 75-76.)

Voguleiden kansanheimo on kertonut samanlaista tarinaa Num Torumista ja hänen lapsestaan, tosin heidän muunnelmassaan karhu on naispuolinen. Tämän taivaanjumalan tyttären jälkeläiset maan päällä ovat ”jumalallisia eläimiä” eli karhuja. (Karhu 1947, 240; Niemi 1988, 25.) Marja-Leena Mikkolan romaanin tarina Amalia-karhusta (1985) vastaa voguleiden karhun syntymyyttä ja myös lappalaisten karhukertomusta. Amalia kertoo kirjassa olevansa todella erikoinen. Hänellä on isä, mutta ei tällä hetkellä äitiä. Muinaisuudessa hänen äitinsä on ollut Ursula-niminen ihmistytö. Amalian isä on Ursus, taivaankannen kuningas, Ylijumala ja kuolematon Iku-Karhu. Isä Ursus oli hyvin kaukaisina aikoina maan päällä mennyt naimisiin ihmistytön kanssa, ja siitä liitosta kerrotaan olevan kaikkien karhujen ja ihmisten lähtöisin. (Mikkola 1985, 10-13; Saksholm 1987, 69.)

¹⁴ Laakso, Johanna (1999): Karhunkieli – pyyhkäisyjä suomalais-ugrialaisten kielten tutkimukseen. Suomen Kirjallisuuden Seura. Toimituksia 729. Tampere.

Arvaa tuntuuko kivulta ruunata siltä, että pääsenkö minä maan päälle, edes yhdeksi kesäksi, pääsenkö isukki, päästä nyt. Lopulta se lupasi, kun olin oikein kauan marunut, vammaan kymmenen vuotta. Se sanoi, että jos minulle tulee liian kova hinku käydä ihmisten kimppuun, niin saan vain läpsäistä tassullani, ja silloinkin vain pahoja ihmisiä. Hyvät minun pitää jättää rauhaan, sanoi isä. Minä kysyin siltä: Arvaa onko minun helppo päätellä, kuka on hyvä ja kuka paha. Mutta se vain muratti. Isä ei oikein jaksa kiinnostua ihmisistä, se ajattelee paljon suurempia asioita, avaruuksien liikekeitä ja sen sellaista. ... Isä ei lainkaan ymmärtänyt, miksi minä koko ajan kyttäsin maan pinnalle ja makailin korva reiässä ja kaipasin ihmisten luo. Mutta isä on kuitenkin kultti. Ja niin se sitten laski minut taruankannen reiästä maan päälle kulta- ja hopeaketjuissa, kuten arvolleni sopii. (Mikkola 1985, 10, 12.)

Siperian kansanheimoilla on kuullakin oma ”karhun vaimo ja karhun poika” -tarinansa. Nämä tarinat noudattavat yleistä kaavaa, mutta niissä on mukana aina myös omat muunnoksensa. Mantsulaiset goldit eli nanait kertovat tarinaa, jossa karhu kohtasi tytön, vei tämän mennessään ja nämä avioituivat keskenään. Vaimon veli surmasi karhun. Veli vei karhun lihat, taljan ja pään sisarelle. Tämä tunnisti puolisonsa ja kuoli kauhusta. Veljestä tuli mielipuoli. Goldien pohjoisten naapureiden, evenkien taruversiossa karhu ryösti tytön ja avioitui tämän kanssa. Tytön veli haavoitti karhua kuolettavasti. Karhu lauloi kuollessaan laulua, jossa se kertoi olevansa surmaajansa lanko. Ryöstetyn naisen mainitaan olleen maailman ensimmäinen nainen. Tämä seikka on mukana myös dolgaanien, jakuuttilaistuneiden evenkien taruversiossa. Jossakin määrin muista taruista poikkeava, mantsu-tunguuseihin kuuluvan udehet-heimon taru puolestaan kuuluu seuraavalla tavalla (Haavio 1968, 70-71.):

Olipa kerran maan päällä Egda-niminen mies ja hänen sisarensa. Tietämättä siitä, että olivat sisarusia, he menivät naimisiin ja heille syntyi poika ja tytär. Poika pääsi sekville vanhempiensa sukurutsasta ja ilmaisi tietonsa isälleen. Egda lähetti vaimonsa surman suuhun ja lähti itse lapsineen metsään. Hän löysi karhunpesän ja pani tyttärensä sinne. Poikansa hän jätti tukerinjäljille. Itse hän hukkuu virtaan. Karhu löysi tyttösen ja otti tämän vaimokseen. Pojan tavoitti naarasleopardi, joka otti tämän puolisoikseen. Udebet pokveutuvat karhun ja tytön avioliitosta. Naarasleopardille ja pojalle ei syntynyt jälkeläisiä. Kun poika oli kasvanut aikuiseksi, alkoi hän metsästä. Kerran hän kohtasi karhun ja haavoitti tätä kuolettavasti nuolellaan. Kuoleva karhu ilmoitti silloin olevansa pojan lanko ja lisäsi, että tämän sisaren ei ole milloinkaan sallittua syödä karhunlihaa, ja että naisten ei ole ikinä luovallista maata karhun taljalla. Karhun os penis tulee säilyttää ja antaa naispuolisella linjalla perimmöksi. Udebet noudattavat näitä säädöksiä vielä nykyisinkin. (Haavio 1968, 71-72.)

Venäläinen kansansatu ”Mašenka ja karhu” on vastaavanlainen ”karhun vaimo” -kertomus kuin edellä kerrotut. Se kertoo työstä, joka eksyi metsään. Siellä hän kohtasi karhun, joka vei tytön luolaansa, jossa he sitten elivät yhdessä. Lopuksi tyttö palasi takaisin kotiinsa nahkalaukku mukanaan. Laukku oli täynnä kul-

ta- ja hopeakolikoita. Tytön vanhemmat äkkirikastuivat ja elivät elämänsä yltäkylläisenä loppuun asti. Karhua he eivät koskaan unohtaneet. Muita venäläisiä karhuaiheisia kansansatuja ovat ”Karhu joka menetti jalkansa” ja ”Vanha mies ja karhu”. Ensin mainitussa tarinassa karhu käyttäytyy siperialaisten tarujen kostohimoisten eläinten lailla. Karhuaiheisia kansansatuja löytyy lukematon määrä niin Venäjän kansalta kuin monilta muiltakin maailman kansoilta. (Warner 1986, 111, 116-118.)

12.3.3. POHJOISMAISET KARHUTARUT

Pohjoismaisia karhutaruja en lähtenyt jäljittämään maiden omasta kirjallisuudesta, vaan tyydyin pelkääntään tarinoihin, jotka löytyivät helposti suomalaisesta kirjallisuudesta. Pohjoismaiden mytologian pääjumalaan Odin on liitetty karhunhahmoisuus. Mainitsemisen arvoisia ovat myös viikinkisoturit Berserkit, jotka tunnettiin tavastaan pukeutua karhunaljaan sotien taistelussa. Goottilaiset ovat puolestaan uskoneet polveutumiseen karhusta. Heidän sotakilvissään ja -vaakunoissaan oli karhunkuvia. Heidän tunnuksensa oli naaraskarhu. (Biedermann 1993, 113; Haavio 1968, 76.) Muinaisskandinaavinen oli myös gööttiläinen, supervahva, karhunvoimainen (fiktiivinen) sankari nimeltään Beowulf, jonka elämäkerta sijoittuu 500-luvulle. Karhun imettämän Beowulfin kerrotaan olleen kolmenkymmenen miehen vahvuinen tai yhden karhun. Beowulf-nimi on metafora, joka kääntäjien tulkinnan mukaan tarkoittaa ’hunajasutta’ eli karhua. Nykyisin Beowulfin tarina on liitetty osaksi englantilaista kansanperinnettä. Sitä pidetään melkein pä kansalliseepoksena, jonka tarinan lähes jokainen opiskelija joutuu lukemaan englantilaisessa lukiossa. (Shepard & Sanders 1985, 128-129.)

Jokaisesta pohjoismaasta löytyy omanlaisiaan ”karhun vaimo ja karhun poika” -tarinoita. Norjalaisen karhutarun on tallentanut muistiin Anton Røstad (1931). Nainen nimeltään Bjørn-Beret eleli karhun kanssa ja sai karhun kanssa pojan. Karhu kohteli häntä varsin hyvin. Beret sai joka päivä maljallisen maitoa. Eräänä päivänä malja oli täynnä verta, koska karhu oli ammuttu. Beret palasi tämän jälkeen takaisin ihmisten pariin. (Haavio 1968, 63.) Toinen norjalainen kansantarina on nimeltään ”Valkoinen karhukuningas, Valemon”. Tarinan mukaan prinsessa nai karhun, jotta pystyi saamaan tämän avulla kultaisen seppeleen, sormuksen ja kultaisen oksan, uudistuksen esikuvan. Karhu noitui tämän ”kieron ämmän”, ja ryhtyi olemaan päivisin karhu ja öisin mies. (Shepard & Sanders 1985, 110 kuvat.) (*Kuu* 20.)

Islantilaisessa satutarussa kerrotaan puolestaan kuninkaan kolmesta tyttärestä. Nuorin näistä eksyi metsään ja saapui metsätuvalle. Tuvassa oli suurikokoinen karhu. Pimeän tullen karhu osoittautuikin kauniiksi prinsiksi. Neito ja karhuprinssi solmivat avioliiton. Myöhemmin he saivat pojan, joka sai nimekseen Bjarndreingur ’Karhunpoika’. Karhu-isä poistui heimonsa parista ja lupasi palata, vasta kun poika olisi kak-

sitoistavuotias. Lähtiessään isä antoi pojalle kirveen ja pyssyn. Isoksi kasvettuaan Bjarndreingur kohtasi suuren karhun ja iski sen kirveellään kuoliaaksi. Äiti tästä murtuneena kuoli, poika joutui näin samalla hautaamaan molemmat vanhempansa. Elämänsä aikana poika vaelsi maailmalla ja suoritti lukuisia sankaritekoja. (Haavio 1968, 64.)

Tanskassa ”karhun ja ihmisen liitto” -tarinalla on tavallista suurempi painoarvo. Tanskan kuningashuoneen sukujuuret nimittäin ulottuvat tällaiseen tarinaan. Tanskan kansallispyhimykseksi kuoltuaan kohonnut Knuut II Suuren kohdalla muistetaan erityisesti mainita, että hän oli karhun jälkeläisiä. Saxo Grammaticuksen keskiaikaisessa versiossa kerrotaan tähän liittyvä tarina siitä, kuinka eräällä talonpojalla oli erittäin kaunis tytär. Tyttö oli leikkimässä muiden neitojen kanssa ulkona, kun suuri karhu otti tytön kypäliinsä ja kantoi hänet pesänsä. Karhu rakastui tytön kauniiseen ruumiiseen (Haavio 1968, 66; Kovalainen & Seppo 1998, 79.):

Sen valtasi suurempi halu sulkea hänet syliinsä kuin nauttia hänet ateriakseen; ja vaikka se oli ryöstänyt neidon repiäkseen hänet kappaleiksi, käytti se häntä nyt intohimonsa kohteena. Karhu muuttui äkkiä kosijaksi, tyydytti halunsa neidon helmassa ja unohti almaan nälkensä. (Haavio 1968, 66-67.)

Metsästäjät löysivät karhun ja surmasivat sen. Tyttö synnytti pojan ja antoi tälle isän mukaan nimeksi 'Karhu'. Kun poika isona sai tietää sukuperästään, päätti hän kostaa isänsä surmaajille. Hänen poikansa oli Thorgils ja tästä taas tuli Ulvo-jaarlin isä, jonka ulkomuodossa kerrotaan olleen petomaisia piirteitä. Tämän tarinan ovat kuvanneet teoksissaan myöskin veljekset Johannes Magnus (1554) ja Olaus Magnus (1555). (emt, 66-67.) Martti Haavion (1968, 69) mukaan karhun tanskalainen kuningassuku on seuraavanlainen:

- (1) *Karhun ja talonpoikaistyön poika Ursus 'Karhu'.*
- (2) *Ursuksen poika Thorgils,*
- (3) *pojanpoika Ulvo-jaarli (joka oli naimisissa Sven Kaksiparran eli Pörhöparran tyttären Estridin kanssa),*
- (4) *pojanpojanpoika kuningas Sven Estridinpoika (kuollut 1076),*
- (5) *pojanpojanpojanpoikia Harald Hein 'Vuolukivi' (kuninkaana 1076-1080) ja hänen veljensä Knuut II Pyhä (kuninkaana 1080-1086).*

12.3.4. EUROOPPALAISET KARHUTARUT

Knuut II Suuren tapainen pyhimys eli aikanaan myös Englannissa. Itäenglantilaisen Jaarli Waltheowin isoisän isä oli karhunpoika Ursus, joka syntyi karhun siittämälle jaarlin tyttärelle. William Ramsay kirjoitti 1100-luvun keskivaiheilla kroniikan Huntingdonin jaarli- ja kreivisuvun vaiheista. Ramsayn kroniikan on edelleen kertonut Axel Olrik (1903). Tarinan mukaan Tanskassa eli kuninkaallista sukua oleva jaarli, jolla oli yksi ainoa tytär. Eräänä päivänä tytär lähti muiden neitojen kanssa metsään ja kohtasi siellä karhun. Toiset neidot pakenivat, mutta karhu tarrautui jaarlintyttäreeseen ja vei hänet mukanaan. Karhu siitti neidolle po-

jan, joka sai nimekseen Ursus. Pojalla oli karhunkorvat muistona erikoisesta alkuperästään. Tämä poika peri äidinisänsä jälkeen jaarlikunnan ja kehittyi väkeväksi sankariksi. Beornin poika oli Beresun 'Karhunpoika'. Beresunin poika taas oli Northhumberlandin jaarli Sivard, joka kuoli vuonna 1055. Hänen jälkeläisensä oli jaarli Waltheow, jota palvottiin paikallispyhimyksenä. (Haavio 1968, 65-66; Kovalainen & Seppo 1998, 79.)

Karhu liittyy myös eräisiin muihinkin pyhimyslegendoihin. Karhusta tuli Sveitsin tärkeimmän pyhimyksen, irlantilaisyntyisen Pyhän Galluksen ystävä, kun tämä oli irrottanut tuskallisen orjantappurapiikin sen kappelasta. Karhua tunnuksenaan käyttivät myös Galluksen ystävä Columba, Ursinus ja Sergius, metsästyksen suojeluspyhimys Hubertus ja Maximin Trieriläinen. Karhusta on saanut nimensä myös naispyhimys Ursula, jonka nimi pohjautuu sanaan 'ursa', naaraskarhu. Eurooppalaisissa klaaneissa ollaan uskottu polveutumiseen naiskarhusta eli karhujumalatar Ursulasta. Keskiajalla kristillinen kirkko hyväksyi suosittu Ursulan kirkkoonsa ja teki hänestä Pyhän Ursulan. Ursula on ollut eurooppalainen vastine Kreikassa karhujumalana palvotulle Artemikselle ¹⁵. (Biedermann 1993, 113; Rockwell 1991, 193; Savela 1993, 14; Shepard & Sanders 1985, 133; Tenhunen 1984-85.)

Kelttiläisillä oli aikoinaan myös oikea karhujumalatar ja siihen liittyvä karhukultti. Palvonnan kohde oli nimeltään Artio (Dea Artio), jota sanottiin metsänriistan herrattareksi. Artion tunnus oli karhu, jonka kerrotaan olleen hänen seuralaisensa. Hänestä löytyy mainintoja ja pronssinen patsas kaiveruksissa Bernin alueelta Sveitsistä. Keltit elivät ajanlaskumme ensimmäisinä vuosisatoina (750 eKr. – 100 jKr.) Keski-Euroopan pohjoisosissa. Keltit olivat hyvin uskonnollisia. He oivalsivat yhteyden, joka vallitsee ihmisen, jumalan ja koko luomakunnan välillä. Suomesta ei juurikaan löydy kirjallisuutta Artiosta. Artion merkitys ei ilmeisesti ole ollut kovinkaan merkittävä, koska jopa tietosanakirjat jättävät hänet mainitsematta ¹⁶. (Encyclopedia Mythica: Artio; Shepard & Sanders 1985, xiv, 125.) Vastaavissa maisemissa, Euroopan vuoristoilla seuduilla on erittäin suosittu ollut tarina ”John of Bearista”. Legenda kertoo tutusti karhun ja ihmisen välisestä suhteesta. John of Bearin isä oli karhu ja äiti aivan tavallinen ihminen. (Berro; Biedermann 1993, 113.)

Tanssiva karhu oli hyvin populaari hahmo toisen maailman sodan aikoihin Ranskassa ja erityisesti Pyreneiden niemimaalla. Karhuja käytettiin erilaisissa eläinnäyttelyissä ja eläimiä käyttävissä sirkuksissa, joissa ne pakotettiin tanssimaan kadulla turistien huviksi. Karhunpennut riistettiin emoiltaan, pakotettiin seisomaan kahdella jalalla ja opetettiin tanssimaan kuumien metallitarjottimien päällä. Tanssivan karhun liikkeitä säädeltiin tuottamalla sille kipua kiskomalla ketjusta, jonka toisessa päässä oli karhun kitalaan ja sierainten väliin lävistetty rengas. Ihmiset saattoivat pientä rahasummaa vastaan kuljettaa lapsiaan karhun selässä. Tämän kerrottiin parantaneen lapsia peloistaan ja tietyistä sairauksista. (Berro; Pickering 1999, 19.)

¹⁵ Muita keskiaikaisia karhupyhimyksiä ovat olleet lisäksi mm. Hangada ja Korbinia (Shepard & Sanders 1985, 133).

¹⁶ Kelttiläisiä Karhujumalia ovat olleet tietävästi myös Andarta ('vahva karhu') ja Artaios (Shepard & Sanders 1985, 125).

12.3.5. KREIKKALAISET KARHUTARUT

KALLISTO JA ARKAS

Taivas on aina herättänyt ihmisissä uteliaisuutta, pelkoa ja ihmetystä. Antiikin aikana taivasta pidettiin jumalten asuinpaikkana. Nykyisin tähtitieteilijät monimutkaisine laitteineen tähyilevät tätä maailmankaikkeuden keksipistettä yhtä lumoutuneina kuin edeltäjänsäkin. Varhaisista ajoista asti ihmisen on ryhmitellyt tähdet tähdistöiksi. Tähtiryhmiin on yhdistetty myyttejä kautta maailman. Tähdistöjen pääpiirteet on muutettu olennoiksi tai eläimiksi, jotka ovat olleet yhteydessä paikallisiin tapoihin. Toiset niistä viittaavat jumaluksiin, toiset pelkästään maanpäällisiin seikkoihin. Nykyisin taivaalla loistaa 88 tähdistöä. (Levy 1998, 14-16.) (*Kuva 21.*)

Vanhimpia tähdistöjä maailmassa ovat Iso Karhu ja Pieni Karhu - Ursa Major ja Ursa Minor. Iso Karhu on kolmanneksi suurin tähdistö. Osasta Iso Karhua käytetään nimitystä Otava. Se muodostuu Ison Karhun hännästä ja takaosasta. Otava on seitsemän tähden muodostama kauhanmuotoinen kuvio. Kaksi Otavan äärimmäistä tähteä osoittavat suoraan Pohjantähteen Pienessä Karhussa. Pohjantähti eli Polaris on Pienen Karhun kirkkain tähti. Pienen Karhun tähdistö muistuttaa jossain määrin lusikkaa, jonka varsi on taipunut. Ison ja Pienen Karhun tähdistöjä selittäviä tarinoita on olemassa lukuisa joukko monilla kulttuureilla, mm. eskimoilla on oma kertomuksensa Iso Karhun tähdistön synnystä. Tunnetuin kaikista näistä on kuitenkin kreikkalaisen taruston tarina Kallisto-neidosta ja Arkaksesta. Sen voi löytää runollisessa muodossa Ovidin *Metamorphosisista* ¹⁷ tai *Bulfinchin mytologiasta* ¹⁸. Iso Karhu on Kallisto ja Pieni Karhu puolestaan Kalliston poika, Arkas. (Coulbourne & Pollard; Levy 1998, 220-222; Shepard & Sanders 1985, 61-64.)

Kauan sitten Arkadiassa eli kuningas nimeltään Lykaon, jolla oli tytär nimeltään Kallisto (Callisto), 'kaunein' ¹⁹. Kallisto oli nuori ja hyvin kaunis nymfi. Prinsessa oli neitsyt jumalatar, metsästyksen jumalatar Artemiksen (Diana) seuraaja ja tämän suosikki. Alkuaan Kalliston kerrotaan olleen paikallinen metsän jumalatar. Hän oli vannonut, ettei koskaan rakastuisi yhteenkään mieheen. Zeus (Jupiter) oli ylijumala, jumalten kuningas, joka oli tunnettu uskottomuudesta avioliitossa jumalten kuningattarelle Heralle (Juno). Eräänä kuumana kesän iltapäivänä Zeus ihastui Kallistoon ja heidän välilleen kehkeytyi villi ja kiihkeä rakkaussuhde ²⁰. Kaiken tämän seurauksena Kallisto sai lapsen, jonka he nimesivät Arkakseksi (Arcas). 'Arkas' nimenä merkitsee 'karhua'. (Biedermann 1993, 112; Coulbourne & Pollard; Lee; Levy 1998, 221; Lurie; Shepard & Sanders 1985, 62, 114.)

¹⁷ Callisto. Ovid *Metamorphoses* 2.466: <http://www.perseus.tufts.edu/>

¹⁸ Juno and her rivals: Callisto. *Bulfinch's mythology*: <http://www.webcom.com/shownet/medea/bulfinch/bull4.html>

¹⁹ Kallistosta on käytetty myös muita nimityksiä, mm. Themisto (Shepard & Sanders 1985, 74).

²⁰ Erään version mukaan Zeus raiskasi Kalliston valepukuisena Artemiksena (Haavio 1968).

Lapsen syntymä sai Heran tajuamaan, että hänen miehensä oli uskoton hänelle. Sokean vihan vallassa Hera ²¹ kirosi Kalliston ikuisesti karhuksi, jonka tuli kuljeskella villinä kuin eläin. Tämän oli tarkoitus symbolisoida hänen elämellistä ja halpamaista tekoaan, johon hän oli Zeuksen kanssa syylistynyt. Niin sitten kauniista naisesta tuli suuri ja ruma (valkoinen) karhu. Arkas ei tajunnut, mitä oli tapahtunut. Hän lähti juoksemaan pakoon. Myöhemmin hänet löydettiin; hänet oli adoptoinut ystävällinen maanviljelijä. Kallisto puolestaan kuljeskeli monta vuotta metsissä ja lakeuksilla. Hän ei oikein osannut olla karhu. Hän oli ollut näet nymfi koko elämänsä ajan. Kallistoa hiukan pelotti jopa toiset karhut ja muut metsän eläimet. Tämä ei kuitenkaan ollut hänen pahin vastuksensa. Pahinta oli se, että monen monta metsästäjää jäljittivät häntä jatkuvasti, vangitakseen hänet. Metsästäjät olivat hänen entisiä seuralaisiaan. He olivat vaatineet hänen kaatamistaan ²². (Coulbourne & Pollard; Lee; Levy 1998, 221; Lurie; Shepard & Sanders 1985, 62, 114.)

Arkaksesta kasvoi aikanaan voimakas metsästäjä; häntä pidettiin jopa suurimpana metsästäjänä maailmassa. Arkaskin tavoitteli muiden tavoin karhun kaadosta saatavaa palkintoa. Eräänä päivänä metsästysretkellä Arkasta vastaan tuli suuri karhu, jota hän luuli villisiaksi. Tietämättömänä siitä, että karhu oli hänen äitinsä, ehti Arkas melkein ampua sen. Ennen kuin Arkas ennätti irrottaa nuolensa, sattui Zeus paikalle. Säälistä entistä rakastajatartaan kohtaan, päätti Zeus pelastaa hänet ja poikansa. Zeus vaihtoi nopeasti Arkaksenkin karhuksi ja veti sitten nämä molemmat hännästä taivaalle. Tästä syystä Ursa Majorilla ja Ursa Minorilla on pitkät hännät. Eräiden lähteiden mukaan Arkaksesta ei tullut Ursa Minor, vaan Arktofy laks eli karhunvartija, joka vartioi Ursa Majoria. (Bellingham 1993, 123; Coulbourne & Pollard; Lee; Levy 1998, 221; Lurie; Shepard & Sanders 1985, 62, 114.)

Kaiken tämän kuultuaan täyttyi Hera vieläkin vihasta. Aiempi rangaistus ei ollut enää hänestä riittävä. Hän etsi käsiinsä meren hallitsijat Okeanoksen (Oceanus) ja Tethyksen. Hera pyysi, etteivät nämä sallisi näiden kahden karhun koskaan upottautua meren alle, kuten muut tähtikuviot tekevät laskiessaan. Niitä ei saanut päästää koskaan upottautumaan alle horisontin, jossa ne olisivat voineet nauttia vilvoittavista kylpyvesistä ja viileistä juomista meren nousuvesissä. Tällä muinaiset kreikkalaiset selittävät sen, miksi nämä kaksi tähdistöä ovat navan ympärillä, näkyen ympäri vuoden yötaivaalla. Kallisto ja Arkas kiertävät loputtomasti pohjoisen taivaannavan eli Pohjantähden ympäri. Heidän tähtensä eivät koskaan laske. (Bellingham 1993, 123; Coulbourne & Pollard; Lee; Levy 1998, 222; Shepard & Sanders 1985, 114.)

Kalliston ja Arkaksen tarinasta on olemassa lukuisia hieman toisistaan poikkeavia toisintoja; erityisesti tarinan loppu saattaa olla esitetty toisella tavoin. Esimerkiksi Martti Haavion mukaan Zeus siitti karhuhahmoisena Arkaksen karhunaaras Kallistolle. Kalliston isästä Lykaonista kerrotaan tarinaa siitä, kuinka tämä surmasi tyttärensä pojan Arkaksen, ja sekoitti tämän lihat Zeukselle tarjoamaansa liharuokaan. Zeus havaitsi heti Lykaonin menettelyn ja viskasi ruokapöydän kumoon ja muutti Lykaonin sudeksi. Tämän jälkeen hän keräsi kokoon Arkaksen jäsenet ja herätti tämän kuolleista. Arkaksesta tuli arkadialaisten kanta-

²¹ Joissakin tarinoissa Zeus muutti Kalliston karhuksi (Levy 1998, 16; Rockwell 1991, 193).

²² Erään tarinan mukaan Hera määräsi Artemiksen metsästämään Kallistoa, jonka uusi inkarnaatio oli Artemis Kallisto, suuri karhuemo, Pohjantähden ja taivaannavan vartija (Tenhunen 1984-85).

isä. Tässä tarinassa on samoja piirteitä lappalaisten tarun kanssa: karhun lihoja keitetään, pata kaadetaan ja karhu tulee eläväksi. (Haavio 1967, 28-29; 1968, 74-75; Shepard & Sanders 1985, 113.)

Arkaksen sanotaan toisinaan edustavan Pientä Karhua, toisinaan taas Bootesia eli Karhunvartijan tähdistöä. Joissakin tämän legendan versioissa, Boötes, karhunvartija jahtaa paria ympäri taivasta ajokoiensa Asterionin ja Charan eli tähdistön Canes Venaticin kanssa. Bootes (Boötes) on erään tarun mukaan Zeuksen ja Kalliston poika Arkas eli Arcturus. Toisessa tarussa Bootes esitetään Demeterin poikana. Karhunvartijan kirkkain tähti on Arcturus, joka sanana tarkoittaa 'karhunvartijaa'. Karhunvartijan tähdistön sanotaan muistuttavan lähinnä leijaa. Eri aikoina eri henkilöiden on sanottu edustavan karhunvartijaa, mm. katolisena aikana karhunvartijana pidettiin Pyhää Birgittaa. (Coulbourne & Pollard; Halme 1998, 5; Levy 1998, 112, 141.)

Isoon Karhuun liittyy myös tarina ”Kolmesta rohkeasta”. Kauan sitten Iso Karhu kuljeskeli vapaana ympäri taivasta. Se metsästi ja kalasti taivaan joilla. Kolme rohkeaa lähtivät etsimään karhun lihaa, ruokkiakseen sillä perheensä yli pitkän talven. He onnistuivat ampumaan Ison Karhun niin, että heidän nuolensa puhkaisivat sen ja se kuoli. Karhun veri läikähti taivaassa ja taivas punertui karhun verestä. Puut pudottivat kaikki lehtensä surren ystävänsä. Karhujen tapaan Iso Karhu syntyi kuitenkin uudestaan seuraavana syksynä ja Rohkea jälleen alkoi suunnitella sen metsästystä. Tämän se tekee uudelleen joka vuosi. (Coulbourne & Pollard.) Toisen pohjoisamerikkalaisen tarun mukaan karhua metsästää seitsemän soturia. Metsästys alkaa keväisin karhun jättäessä Pohjan kruunun, sen luolan. Ennen syksyä karhua ei koskaan tapeta. Karhun luuranko pysyy taivaalla seuraavaan kevääseen saakka. Tällöin uusi karhu tulee jälleen näkyviin Pohjan kruunusta ja metsästys alkaa taas alusta ²³. (Levy 1998, 221; Shepard & Sanders 1985, 65.)

ARTEMIS JA DEMETER

Karhumytologiat pohjautuvat uskomukseen, että karhu on elämän, kuoleman ja uudestisyntymisen symboli, Suuri Äitijumalatar. Kreikkalaisessa mytologiassa se vertautuu jumalatar Artemikseen (Diana) ²⁴. Artemiksen nimi tarkoittaa 'karhua'. Artemis oli Leton ja Zeuksen tytär sekä Apollonin kaksoissisar. Artemis oli Athenen tavoin neitsytjumalatar; samalla hän oli myös synnytyksen, kuun ja metsästyksen jumalatar. Hänen valtakuntansa käsitti villit alueet kaupunkien ulkopuolella. Hän harjoitti metsästystä ja suojeli erityisesti villieläimiä. Artemikseen on liittyy vahvasti karhunhahmoisuus. Artemikselta onnistuivat muodonmuutokset helposti ja hän saattoikin ottaa minkä eläinhahmon muodon tahansa. Kuitenkin hänen kerrotaan viihtyneen parhaiten juuri karhunmuotoisena. (Bellingham 1993, 34; Savela 1993, 14; Shepard & Sanders 1985, 112-113, 117; Tenhunen 1984-85.)

Artemis oli hyvin keskeinen hahmo Antiikin Kreikassa. Hänen kultinsa papittaria kutsuttiin monilla nimillä, mm. arktoiksi, brauroneiaiksi, karhuneitsyeiksi, karhunpoikasiksi ja karhuttariksi. Nämä ”karhunaiset” olivat yleensä naimattomia, 12 -16 -vuotiaita ja yleensä he elivät kyläyhteisön ulkopuolella. He olivat

²³ Eräät heimot puhuvat karhun sijasta pitkähäntäisestä haisunäädästä (Levy 1998, 221).

²⁴ Artemiksen vastineita suomalaisessa perinteessä ovat Hongatar ja Lovetar (Tenhunen 1984-85).

kuuluisia siitä, että he eivät huolehtineet lainkaan henkilökohtaisesta puhtaudestaan. John Irvingin teoksessa, *The Hotel New Hampshire* (1981), esiintyy Susie-niminen karhuksi pukeutunut nainen, jota voi hyvin verrata Artemis-kultin nuoriin naisiin. Myöhemmin kristinuskon yleistyttyä Artemis menetti asemansa suurena neitsytjumalattarena ja taivaanäitinä. Neitsyt Maria korvasi Artemiksen. (Biedermann 1993, 112; Levy 1998, 141; Savela 1993, 14.) Tenhunen 1984-85.)

Demeter liittyy myös Artemiksen mukana karhuihin. Demeter oli maanviljelyksen, hedelmällisyyden ja oraiden jumala muinaisessa Kreikassa. Jo nimenä Demeter viittaa Karhuäitiin. Demeter on todennäköisesti vanhempaa perua kuin Artemis, ja häntä ollaankin toisinaan pidetty Artemiksen äitinä. Demeterin aikaisempia inkarnaatioita uskotaan lisäksi olleen Rhea ja Gaia. Demeterin palvonnalla arvellaan olleen yhteys esihistorialliseen Äiti Maan -palvontaan. Demeterin kultin yhteydessä palvottiin myös hänen tyttärtään, Koreaa. Näissä kultteissa naiset säätelivät yrttien avulla hedelmällisyyttään, synnytyskipujaan, vaihdevuosivaivojaan ja kuukautisiaan. (Shepard & Sanders 1985, 117.)

POLYFONTE JA AGRIOS

Antiikin Kreikasta löytyy toinenkin ”karhun vaimo ja karhun poika” -elämäntarina. Antonius Liberalis on tallentanut Polyfonten ja karhun rakkaustarinan. Polyfonten vanhemmat olivat Hipponoos ja Thrassa. Polyfonte oli Artemiksen seuralainen, joka halveksi Afroditea eli kieltäytyi rakkaudesta. Afrodite loukkautui tästä ja yllytti Polyfonten luonnonvastaiseen intohimoon uroskarhun kanssa. Karhu ja Polyfonte yhtyivät ja saivat kaksi lasta Agriosin, ’villi metsäläinen’ ja Oreioksen, ’vuorelainen’. Pojista kasvoi suuria ja väkiviä sankareita, jotka eivät pelänneet ihmisiä eivätkä jumalia. Agriosta tuli oman aikakautensa merkittävä kulttuuriheeros. (Haavio 1968, 73-74.) Kreikan jumalolennoista lisäksi ainakin mm. Parisilla ja Akilleksella on ollut yhteyksiä karhuihin. Parisin imettäjänä oli toiminut karhu. Akilles liittyy puolestaan karhujen soturikulttiin. Hän uskoi karhun voimaan ja pyrki tulemaan vahvemmaksi taistelijaksi käyttämällä hyväkseen erilaisia karhusta saatavia osia, kuten luuydintä ja verta. Lisäksi myös Apollolla ja Hermesillä kerrotaan olleen ainakin jotakin tekemistä karhujen kanssa. (Berro; Shepard & Sanders 1985, 135.)

12.3.6. POHJOISAMERIKKALAISET KARHUTARUT

Kuva 22.

Aina 1800-luvun lopulle asti elivät Villin Lännen preerioilla alkuperäisväestön intiaanit ja maahanmuuttaneet uudisasukkaat luontaistaloudellisessa kulttuurissa. Elantonsa he hankkivat toimimalla turkismetsästäjinä, kullankaivajina tai cowboyina. Luonto oli heille välttämätön olemassaolon edellytys ja sen takia he kunnioittivat sitä. Maa, vesi, pilvet, tuulet, kasvit, maalajit ja eläimet muodostivat harmonisen maailman, joka oli intiaaniuskontojen innoittajana. Monet lännenfilmit kertovat tästä aikakaudesta, Viimeisestä Mohiikaanista, Buffalo Billistä ja muista villin lännen metsästäivistä karjapaimenista. Majavia, karhua ja muita riistäeläimiä pyydettiin ennen kaikkea turkiksiksi. Pohjois-Amerikan intiaanit ovat yleisesti uskoneet karhun voiman auttavan sotien taisteluissa. (Rockwell 1991, 103.)

Pohjois-Amerikasta on peräisin sadoittain tarinoita karhun ja ihmisen välisestä suhteesta. Tarinoita on itse asiassa niin paljon, ettei niitä kaikkia voi mitenkään käydä läpi. Karhutarinoita on ainakin neljänlaisia: Ensinnäkin tarinat kertovat yleisimmin ihmisistä, jotka avioituvat karhun kanssa. Toiseksi tarinat voivat kertoa hirviömäisestä naiskarhusta, Grizzlykarhu-naisesta. Kolmanneksi eräissä tarinoissa kulttuuriheerokseksi kohoaa sankari, joka surmaa murhanhimoisen karhun, tehden teollaan maailman turvallisemmaksi toisille ihmisille. Neljänneksi eräissä tarinoissa karhu esiintyy hyväntahtoisena eläinhenkenä, joka toimii ihmisten auttajana. Alkuperäisamerikkalaisten intiaanien keskuudessa on eläinten henkiä pidetty erityisen tärkeinä. Tarut kertovat yleensä ihmishahmoisista eläimistä, jotka asuvat taloissa ja käyttäytyvät muutoinkin ihmisten tavoin. (Rockwell 1991, 115-116; Wood 1986, 48.)

Pohjois-Amerikan intiaanit – mm. cree-, mohawk-, delaware-, bella bella-, ojibway-, abenaki- ja tlinglitintiaanit - ovat pitäneet karhua sukulaisenaan ja käyttäneet siitä sellaisia kiertoilmauksia kuten: ”Olento, joka omaa leuan”, ”Päällikön poika/tyttö”, ”Ihminen neljällä jalalla”, ”Tulen ruoka/musta ruoka”, ”Nousee takajaloilleen vuoristossa”, ”Kaunis nuori johtaja” ja ”Se joka elää pesässä”. (Rockwell 1991, 33, 49; ks. myös Shepard & Sanders 1985, 86-89.) Nykyisinkin vielä eräät heimot puhuvat karhusta epäsuorasti arvoituksin. He saattavat käyttää jopa salaista kieltä, jotta eivät loukkaisi puheillaan karhun henkeä. Mustajalka-

intiaaneille mustakarhu tarkoittaa karhua, mutta grizzly eli harmaakarhu merkitsee oikeaa karhua. (Rockwell 1991, 53, 55.)

NAINEN JOKA MENI NAIMISIIN KARHUN KANSSA

M. Barbeau on tallentanut hyvin vanhan tarinan Peesuntista, joka oli Kitwangan Arhteet-heimoon kuuluva nainen. Tarinaa on kerrottu laajasti suurella osalla Pohjois-Amerikkaa; vastaava tarina on pantu talteen myös Siperiassa. Olipa kerran nainen poimimassa mustikoita muiden naisten kanssa. Kotimatalla hänen jalkansa luiskahti ja hän jäi kauaksi jälkeen toisista. Kaksi karhunaljapukuista nuorta miestä saapui paikalle. He veivät tytön vuorelle, jossa oli iso talo. Talossa oli joukko muitakin karhunaljapukuisia ihmisiä. Talossa oli myös Hiirinainen, joka kertoi hänelle, että hän oli saapunut harmaakarhujen luolaan. Peesunt pakotettiin menemään vaimoksi toiselle nuorista harmaakarhuista, päällikön veljenpojalle. Hän synnytti kaksoset, jotka olivat puoliksi ihmisiä ja puoliksi karhuja. Karhukansa harjoitti yleisesti muodonmuutoksia ihmisestä karhuksi ja toisinpäin. Karhukansan miehet muuttuivat karhuiksi, kun he lähtivät kylästä metsästämään. (Haavio 1968, 72-73; Rockwell 1991, 116-121; Shepard & Sanders 1985, 58-59; Wood 1986, 48-52.)

Naisen veljet surmasivat harmaakarhu-isän, mutta säästivät puoli-ihmismäiset kaksospojat. Ennen kuolemaansa harmaakarhu-aviomies opetti puolisolleen kaksi riittilaulua hyvän metsästysonnen varmistamiseksi. Peesunt poikineen palasi tämän jälkeen sukunsa pariin. Hänen veljeksensä olivat hämmästyneitä hänen muuttuneesta ulkonäöstään: jalkoihin, käsivarsiin ja hartioihin oli alkanut kasvamaan pehmeää turkkaa. Peesuntin perheen jäsenistä kehittyi menestyviä karhunpyytäjiä. Karhunpoikien kerrotaan palanneen äitinsä kuoleman jälkeen takaisin karhuihmisten pariin²⁵. Pohjois-Amerikan intiaanikansojen metsästäjäsuvut ottivat (vaakuna)merkkikseen karhunkuvan. Vielä nykyisin he saattavat laulaa Peesuntin aviomiehen riittilaulua. (emt.)

KARHUNAINEN

Pohjois-Amerikan intiaanien folkloressa on olemassa useita tarinoita karhunaisesta. Hänet tunnetaan myös nimillä keltainen nainen, karhunpoppanainen, karhunnahkanainen ja Grizzlykarhu-nainen. Intiaanien tarun mukaan karhuksi muuttunut nainen syntyi karhun hengestä siten, että hänen isänsä surmasi karhun silloin kun hän vielä oli äitinsä kohdussa. Karhun henki siirtyi näin hänen ruumiiseensa. Eräissä tarinoissa naisen sukulaisuus karhuun on tullut siten, että hirviömäinen karhu on tappanut sankarin vanhemmat tai sankari itse on tappanut hirviömäisen karhun. Karhunainen on yleinen hahmo monissa alkuperäisamerikkalaisissa kertomuksissa. Tähän taruun (tai taruihin) liittyviä juhlamenoja vietetään edelleenkin joissakin osissa Amerikkaa. Menoihin liittyy karhun voiman käyttämistä parantamisessa ja lääkityksessä. Karhun

²⁵ Eräissä versioissa tarina loppuu niin, että palattuaan ihmisten pariin Peesunt huomasi, että hän ei enää oikein viihtynyt ihmisten seurassa. Niinpä hän lastensa kanssa pakeni metsään. Heidän kerrotaan muuttuneen ainaiseksi karhuksi. (Wood 1986, 48-52.)

käyttäytymistä jäljitellään eri tavoin ja näin kutsutaan apuun parantavia voimia. (Musinsky a; Pickering 1999, 18; Rockwell 1991, 135-136.)

Medicine (herbalisti) nimi liittyy tarinaan, joissa kerrotaan yrttien käytöstä kansanparannuksessa. Tarina kertoo miehestä ja valkoisesta karhusta, jotka elivät yhdessä kaikessa rauhassa ja sopuinnussa kauan aikaa sitten. Yhtäkkiä kaikki muuttui, kun ahneet ihmiset alkoivat metsästämään eläimiä myydäkseen näiden lihaa ja turkiksi. Tämä aiheutti eläinväestön kutistumista. Valkoinen karhu kutsui eläinvaltuuston koolle päättämään, kuinka he voisivat kostaa vihollisilleen. He keksivät lähettää melkoisen sairauden ihmisille. Ei kulunut aikaakaan, kun vakava sairaus levisi kaikkialle alkuperäisten amerikkalaisten kyliin, tarttuen niin hyvin kuin pahoihinkin. Eläimet eivät halunneet rangaista vain huonoja ihmisiä, sillä he olivat joutuneet näkemään kuinka hyvätkin aiheuttivat muille kärsimystä. Tämän jälkeen eläimet ryhtyivät esiintymään ”parantavina enkeleinä” ja paransivat sairaita vaatimattomalla yrtillään. Tämä on oikeastaan tarina siitä, kuinka yrttiperäiset parannuslääkkeet tulivat alkuperäisamerikkalaisten keskuuteen. (Encyclopedia Mythica: Medicine.) Alkuperäisamerikkalaisten myyteissä karhu esitetäänkin yleisesti juuri kasvien ja yrttien kerääjänä, niiden salaisuuksien ja mysteeriodien tuntijana, lääkeyrttien kasvattajana sekä marjojen ja pähkinöiden kerääjänä. (Rockwell 1991, 6.)

KARHUNAINEN JA HAUKKAAVA VAGINA

Seksuaalisuutta käsittelevä ”Karhunainen ja haukkaava vagina” -tarina kertoo vanhasta naisesta ja hänen pojanpojastaan, jotka elivät yhdessä. Pojanpoika metsästi peuroja. Vanha nainen antoi pojalle ohjeita, kuinka hänen tuli paloitella saalis. Poika uteliaisuuttaan kuitenkin paloitteli saaliin toisella tavoin kuin mitä isoäiti oli neuvonut. Pojan paloitellessa kuusipeuranaarasta alkoi pensaasta kuulumaan ääntä. Näkyviin ilmestyi alaston nainen, joka sanoi: ”Haluan sinun makaavan kanssani!”. Poika ei ensin vastannut tytölle mitään. Nainen toisti saman moneen kertaan. Lopulta poika vastasi tytölle, että: ”Sinä koko ajan sanot minulle: ’Minä haluan maata kanssani!’. Osaatko sinä sanoa mitään muuta? Sinä käyttäydyt sopimattomasti. Nainen ei käyttäydy silloin hyvin, jos pyytää miestä sukupuoliyhdyntään kanssaan. Puhu minulle hyvin tai kerro minulle jokin tarina, ehkä kuukausien kuluttua me voimme elää yhdessä, mutta että heti olisimme yhdessä, se ei sovi minulle!”. Mies lähti saaliinsa kanssa kotiaan kohti, nainen seurasi perässä ja toisti jälleen saman pyynnön. Poika kertoi isoäidille, mitä oli tapahtunut, kun hän oli leikannut saaliin väärin. (Rockwell 1991, 126.)

Nainen saapui vanhan naisen ja pojan talolle. Nainen sanoi pojalle: ”Sinä olet aviomieheni”. Tätä nainen nyt toisti koko ajan. Poika sanoi tytölle, että: ”Meillä pitäisi olla talo, jotta voimme elää yhdessä”. Pojan isoäiti sanoi: ”Tällä naisella on hampaat vaginassaan. Miehet kuolevat, kun he ovat sukupuoliyhdyntässä hänen kanssaan. Hän on tappanut monia miehiä. Sinä voit maata hänen vieressään, mutta älä yhdy hänen!” Isoäiti teki sarvesta peniksen pojanpojalleen. Nainen rakensi talon naapurin ja illalla poika meni hänen luokse. Hän ei tehnyt naiselle mitään ensimmäisenä eikä toisena yönä. Nainen pyysi yhdyntää, mut-

ta poika kieltäytyi. Kolmantena yönä poika päätti käyttää sarvipenistä. Naisen vaginassa oli hampaat kuin karhulla. Hampaat rikkoivat sarven palasiksi. Neljäntenä yönä poika otti käyttöön kivipeniksen. (emt, 127.)

Muutamia päiviä myöhemmin nainen ei voinut oikein hyvin. Hän meni kaivamaan peyotekaktusta eli meskaliinia. Takaisin tullessaan hän sanoi aviomiehelleen: ”Minä näin villieläimen, jolla oli kaunis vuota. Minä haluaisin mennä hankkimaan sen itselleni ja pukeutua sen nahkaan. Se näytti lämpimältä”. Isoäiti sanoi pojalleen, että: ”Mene sinä sinne myös, jos naisella on sukulaisia siellä, hän voi jäädä heidän seuraan. Karhut ovat hänen sukulaisiaan”. Nainen meni ulos joka päivä neljän päivän ajan. Poikakin meni vuorille, mistä nainen oli puhunut. Neljä karhua olivat paikalla. Mies tappoi nämä karhut. Nainen huusi: ”Säästä minulle heidän vaatteet”. Mies kysyi, mitä nainen tällä tarkoitti ja jatkoi: ”Minä luulin, että sinä halusit syödä niiden lihaa. Tässä sitä nyt olisi. Syöpä sitä!” Nainen vaikeroi veljiään ja palasi kotiin miehensä luokse. (emt, 127.) Tarinassa verrataan naisen seksuaalisuuden vaarallisia puolia, kuten aggressiivisuutta ja hillitöntä seksuaalista halua, karhun luonteenomaisuuksiin (emt, 133).

MUUT KARHUTARUT

Amerikan intiaanien folkloressa karhu usein edustaa villiä luonto ja sen aiheuttamaa pelottavaa uhkaa. Pahantahtoista karhua kuvaavia tarinoita ovat ainakin mm. ”Wali’ms ja grizzlykarhunainen” ja ”Jäykkäjalainen karhu”. Pelottavuuden vastakohtana esitetään karhu tarinassa ”Poika jota karhu piti omana poikanaan”. Siinä karhu kuvataan hyväntahtoisena pojan pelastajana, toisin kuin yleensä tarinoissa. Tavallisesti karhu joutuu varastamaan, viettelemään tai pakottamaan ihmisen mukaansa. Mutta tässä tarinassa karhu pitää huolta pojasta ja he elävät yhdessä niin kuin isä ja poika ainakin. Karhuja on mukana yleisesti myös ns. veijaritarinoissa. Tällaisia tarinoita ovat mm. ”Kojootti ja karhunainen” ja ”Korpin tappama grizzlykarhu”. Tarinassa veijari tavallisesti tappaa karhun, joka on hidastajuinen ja -liikkeinen, herkkäuskoinen, haavoittuvainen ja yleensä avuton häviöjä. Karhu on näissä veijaritarinoissa joko pahansuopa tai hyväntahtoinen. Kaiken kaikkiaan Kojootti on yksi tunnetuimpia veijarihahmoja pohjoisamerikkalaisessa kirjallisuudessa. Eräät intiaaniheimot uskovat tämän pienen preeriasuden luoneen ihmisen. (Rockwell 1991, 129, 137, 139-140, 145.)

12.3.7. AASIALAISET KARHUTARUT

Aasiastakin löytyy karhutarinoita mystisistä ja jumalaisista olennoista. Tosin itäisissä myyteissä esiintyy monesti karhun sijasta muita eläimiä, kuten tiikeri tai leopardi (Haavio 1968, 81). Kiinalaisessa mytologiassa Otava ei ole karhujen, vaan kirjallisuuden jumalan Chung K’uein asuinpaikka (Tenhunen 1984-85). Kiinalainen hermafrodiitti jumalolento Yu tunnettiin tavastaan esiintyä karhunhahmoisena. Yun kerrotaan tehneen maan elämälle sopivaksi. Hän loi kiinalaisille kulkureittejä vuoristoon karhuhahmoisena. Yun toinen symboli oli käärme. (Encyclopedia Mythica: Yu.) Eräs karhuihin liitetty henkilö on ollut myös Asdiwal, joka oli sankari ja ylikuonnollisen Hon poika. Isä Hon teki Asdiwalille erikoiset ”lumikengät”. Nämä

lumikengät jaloissaan Asdiwal sitten jahtasi valkoista karhua ylös vuorelle huomatakseen, että valkoinen karhu oli Auringon tytär. Onnelliseksi lopuksi Asdiwal nai tämän Auringon tytätkarhun. (Musinsky b.) Korealaisen tarun päähenkilö on puolestaan nimeltään Pan-Tun. Hän oli alkuperäisen korealaisen hallitsijasuvun tarunhohtoinen perustaja, jumalallisen olennon jälkeläinen ja karhutoteemiklaaniin kuuluva nainen. Häntä palvottiin jossain määrin omana aikanaan. (Tuccinardi.)

Toinen korealainen legenda kertoo Tangun Wanggomista, joka oli Hwan Ungin poika. Hwan Ungin isä taas oli Hwan, jumala. Legenda kertoo siitä, kuinka kaksi eläintä - karhu ja tiikeri - halusivat molemmat tulla ihmisiksi. He rukoilivat usein Hwan Ungia täyttämään heidän toiveensa. Erään kerran Hwan Ung suostui heidän toivomukseensa, mutta asetti heille erinäisiä ehtoja täytettäväksi ennen kuin pystyi suostumaan toiveeseen. He eivät saaneet syödä mitään paitsi koiruohoa ja valkosipulia, sekä lisäksi heidän tuli vältellä auringonvaloa sadan päivän ajan. Molemmat sekä tiikeri että karhu innokkaasti hyväksyivät tehtävän. Tiikerillä alkoivat vaikeudet kahdenkymmenen päivän tienoilla, eikä hän enää voinut jatkaa tehtäväänsä pidempään, vaan juoksi tiehensä. Karhu sen sijaan suoritti tehtävänsä uutterasti loppuun asti. Hänen toivomukseensa suostuttiin ja hän muuttui naiseksi. Hwan Ung tuli alas taivaasta ja meni naimisiin karhunaisen kanssa. Heidän poikansa oli Tangun, jonka sanotaan hallinneen maata 1 005 vuotta. (Ahn.)

13. MUUT YLILUONNOLLISET ASIAT

13.1. MUODONVAIHDOS, LYANTROPIA

Muodonvaihdos, lyantropia, metamorfoosi, transformaatio – ovat käsitteitä, jotka kuvaavat ihmisen (tai eläimen) muuttumista tavallisesti eläimeksi (tai ihmiseksi), mutta myös miksi tahansa muuksi olennoksi (kuten kasviksi tai esineeksi). Muodonvaihdoksen, tai usein sanotaan muodonmuutoksen, tieteellinen nimitys on lyantropia. Sana tulee kreikan kielen sanoista 'lukos' eli 'susi' ja 'anthrophos' eli 'ihminen'. Sana viittaa ihmisen kykyyn muuttua eläimen fyysiseen hahmoon. Ilmiötä tutkineiden mukaan lyantropiassa on kyse joko illuusiosta, harhakuvitelmasta tai jopa mielenvikaisuudesta. Tapahtuma liitetään kuuluvaksi pahoihin, pimeyden voimiin. Ihmisten uskotaan pahuuden kautta pystyvän muuttamaan itsensä eläimeksi. Tunnetuimpia lyantropia-hahmoja ovat olleet ihmissudet, noidat ja vampyyrit. (Sappinen 1992, 21, 23.) Lääkärit ovat pitäneet lyantropiaa enemmän tai vähemmän henkisenä sairautena. Vielä nykyisinkin lyantropiaa kutsutaan mielenterveydelliseksi häiriöksi, jossa ihminen kuvittelee olevansa susi tai joku muu eläin. (ernt, 88.)

Muut alan tutkijat ovat analysoineet lyantropiaa mielenhäiriön sijasta lähinnä yliluonnollisten kokemusten ja okkultismin mittapuiden mukaisesti (ernt, 88). Eläimen muuttumista ihmishahmoiseksi esiintyy niin kansansaduissa kuin pyhimysten ihmeteioissakin. Myytit, legendat, sadut ja siis yleensä kansantarut sekä monenmoiset yliluonnolliset uskomukset perustuvat käsitykseen, että ihminen voi tosiasiallisesti muuttua ihmisestä eläimeksi. Tämä uskomus on pysynyt hengissä vuosisatojen ajan monissa kulttuureissa. (Bettelheim 1984, 60; Warmer 1986, 100.) Lyantropiasta kerrotaan tositarinoita vielä nykyisinkin. Wall Street

Journal kertoi vuonna 1988 etusivun jutussaan haitilaisesta naisesta, joka oli pidätetty, koska hänen arveltiin muuttavan lapsia eläimiksi ja syövän nämä. Uutisessa kerrottiin myös, että muuan mies oli maan pääkaupungissa Port-au-Prinissä hakattu kuoliaaksi, koska häntä pidettiin ihmissutena. (Sappinen 1992, 24.)

Kansansaduissa ja yleensä sepitetyissä tarinoissa on aivan tavallista esimerkiksi, että sankari virkoo eloon kesken kaiken. Kertomusten hahmot saattavat muuttua tahtonsa mukaan ihmisestä eläimiksi, kasveiksi tai esineiksi. Amerikan intiaanien folklore on täynnä veijaritarkoituksia muodonmuutoksista. Näiden kertomusten päähenkilö on eläin, joka muuttaa itsensä ihmiseksi tai jolla muutoin on ihmismäisiä ominaisuuksia. Se nauttii voittaessaan ihmiset nokkeluudessa, ja saattaa käyttää näitä myös seksuaalisesti hyväkseen. (Sappinen 1992, 41.) Shamanistisessa perinteessä muodonmuutosta ollaan pidetty hyvinkin luonnollisena tapahtumana. Yleisesti uskotaan sen olevan peräisin sielunvaelluksesta. Huonosta elämästä saattaa seurata reinkarnaatio villieläimeksi, mutta vähän paremmin elänyt saattaa päästä kesyksi eläimeksi. Siperialainen shamaani kertoo sikäläisestä suhtautumisesta muodonmuutoksiin (Pentikäinen 1998, 14.):

Aivan alussa kun ihmiset ja eläimet alkoivat elää maan päällä saattoi ihminen halutessaan tulla eläimeksi ja eläin taas ihmiseksi. Joskus he olivat eläimiä, joskus ihmisiä, eikä siinä ollut mitään eroa. Kaikki puhuivat samaa kieltä. (Pentikäinen 1998, 14.)

Kun kristinusko levisi Eurooppaan, uskonto hyökkäsi transformaation kimppuun. Kirkko inhosi ajatusta muodonvaihduksesta ja piti sitä paholaisen työnä. Muuan teologi kirjoitti: ”Kukaan ei saa sallia itsensä ajatella, että ihminen voi todella muuttua eläimeksi tai eläin ihmiseksi”. (Sappinen 1992, 36.) Kirkon aikakirjat ovat täynnä kuvauksia paavin ja lähetyssaarnaajien yrityksistä kitkeä pois tätä uskomusta. Vaikka uskonto itsessään lepää melko ylikuonnollisella pohjalla, alkaen että ”neitsyt tulee raskaaksi ...”, siitä huolimatta kirkko on perinteisesti suhtautunut aika tyhmän torjuvasti selittämättömiin ilmiöihin. Tietysti oppinsa puhtaudesta pyrkii pitämään huolta jokainen kirkkokunta, jottei vain ”paholaiselle tulisi annettua pikkusormeja ja sitä kautta se veisi koko kättä ...”

Keskiajalla ja renessanssin aikana monien kansojen keskuudessa uskottiin yleisesti muodonmuutoksiin ja pahoihin henkiolentoihin. Tällöin sadoittain eläimiä haastettiin oikeuteen ja tuomittiin oikeudessa syytetyinä demoneiksi tai paholaisiksi. Euroopassa 34 sikaa tuomittiin teloitettavaksi syyllisenä lastenmurhiin. Eläinoikeudenkäyntejä järjestettiin vuodesta 824 vuoteen 1906 asti, lukumääräisesti useita satoja. Vuosien 824 ja 1845 välisenä aikana teloitettiin kaikkiaan 144 syytettyä. Eläin tuomittiin kuolemaan joko hirttämällä, ampumalla, polttamalla, hukuttamalla tai jollakin muulla vastaavalla julmalla tavalla. (Sappinen 1992, 40; Vilka 1998a, 89.)

Viikinkisoturit Berserkit tulivat kuuluisaksi kyvystään muuttua karhunhahmoiksi tai ominaisuuksiltaan karhumaisiksi. Vanhoissa Norse –taruissa Berserkit olivat satureita, jotka uskoivat karhun voimaan. Berserkit nimitys tulee sanoista ’bar/ber’ eli ’karhu’ ja ’sark/serk’ eli ’paita’. Taisteluun lähtiessään he pukivat ylleen karhunnahkapaidan, jota he olivat hoitaneet yrttien ja öljyn kanssa. Puvusta saivat he vahvuutta,

sisukkuutta ja eläimen taistelutahdon itselleen. Näin he olivat taisteluissa entistä voimakkaampia ja turvasa, koska kukapa nyt olisi uskaltanut käydä karhun kimppuun. He tunsivat itsensä kuolemattomiksi. Uskomusta Berserkeihin voi verrata uskomukseen ihmissusiin; molemmilla on ollut yliluonnollinen kyky muuntautua ihmisestä hengenheimolaisen eläimenmuotoon. (Coulbourne & Pollard; Shepard & Sanders 1985, 124.)

Berserkit olivat todella brutaaleja ja tunteettomia taistelijoita. Heidän keskuudessaan ei ollut harvinaista surmata omia ihmisiä. Berserkit olivat oikeita ”kuoleman lähettejä”, jotka halusivat vain tuhota ja tappa. Berserkit käyttäytyivät niin tolkkuttomasti ja järjenvastaisesti, että jotkut historioitsijat ovat arvelleet heidän olleen jonkin huumeen, ehkä hallusinogeenisen kärpässiäisen vaikutuksen alaisina. Näiden miesten suojelija oli Odin, kuoleman jumala, jolta muodonmuutokset onnistuivat yhtä näppärästi kuin Zeukselta. Eräs tunnettu karhusoturi ja muodonmuuttaja on ollut nimeltään Bodvar Bjarki, josta myös nimeä Bodvar Pieni Karhu käytettiin. Hänen molemmat vanhempansa olivat varsin karhumaisia. Vastaavanlainen sankari on ollut myös Norse-tarujen Geittir. (Encyclopedia Mythica: Berserks; Rockwell 1991, 186-187; Sappinen 1992, 34; Shepard & Sanders 1985, 123, 125.)

Karhuihin liittyvää soturikulttia on harjoitettu myös toisaalla. Kalifornialaisen Pomo-nimisen heimon jäsenet sanovat ”ihmiskarhuksi” shamaania, joka pukee ylleen karhunahkapaidan muuttuakseen siten karhuksi. Karhuna hän pystyy varastamaan ja murhaamaan rangaistuksetta. Monet intiaaniheimot ovat uskooneet pahansuovan shamaanin esiintyvän juuri kaikkein tavallisimmin karhunhahmoisena. Näistä pahansuovista karhuhahmoista käytetään nimitystä ”Bearwalk”. Näitä voi verrata Berkserk-viikinkisotureihin. Eräät heimot sanovat karhun olleen ensimmäinen merkittävä shamaani maailmassa. (Rockwell 1991, 72-73; Shepard & Sanders 1985, 124.)

Antiikin kreikkalaiset muinoin elivät varsin läheisessä suhteessa luonnon kanssa. Heidän maailmassaan ihminen tunsi kuuluvansa yhteen eläinkunnan kanssa. Kreikan ja Rooman jumalat tunnettiin erityisesti kyvystään muuntautua eläinhahmoisiksi. Kreikan jumalilla oli tapana siittää jälkeläisiä eläimenhahmoisina. Erityisesti ylijumala Zeus muutti itsensä usein eläimeksi: kyyhkyseksi, häräksi, joutseneksi, pässiksi, käärmeksi tai kotkaksi. Eläimenhahmoisena hän sitten vietti kauniin jumalattaren tai viehättävän kuolevaisen. (Durkheim 1980, 83; Haavio 1968, 74; Sappinen 1992, 31.)

Monilla Kreikan myyttisillä henkilöillä oli merkkejä animaalisesta alkuperästään, mm. Dionysos esiintyi usein sarvilla varustettuna häränmuodossa; Demeterillä oli usein hevosen harja; Pan, Silenus ja faunit olivat myös eläimistä polveutuneita. Kreikkalaisten jumalien parissa eleli monenmoisia puoli-ihmisiä ja -eläimiä, kuten satyyrejä, seireenejä, kyklooppeja, merenneitoja, kentaureja ja Minotauros. Satyyrit olivat metsänjumalia, jotka olivat ihmisiä, joilla oli pukin sarvet, korvat ja takaruumis. Seireenit olivat vesiolentoja, jotka olivat puoliksi naisia ja puoliksi lintuja. Kentaureilla oli vyötäröön asti ihmisen ruumis ja siitä alaspäin hevosen vartalo. Antiikin tarustossa Minotauros oli Kreetan kuningattaren poika, jolla oli härän pää. (Durkheim 1980, 83; Pickering 1999, 136-137.)

Shamaanit ovat tunnettuja kyvystään muuntaa karhun hahmoon, joko todella tai henkisesti transsitilassa. Monet Pohjois-Amerikan shamaanit ovat pitäneet karhun henkeä taikavoimaisena. (Middleton 1997; Rockwell 1991, 64.) Saamelaiset tietäjät ovat yleisesti uskoneet, että karhu voi olla ihminen. He ovat suhtautuneet muodonmuutoksiin täysin luonnollisina tapauksina. J. Qvigstad on kerännyt kolttiin liittyneitä muodonvaihdosuskomuksia. Kolttatarinoissa muodonmuutos ihmisestä karhuksi tapahtuu varsin helposti. (ks. Pentikäinen 1995, 97-99 mukaan.)

... Heillä oli muinoin usein tapana juosta susina ja karhuina. Se onnistui heille siten, että he menivät metsään ja etsivät sellaisen puun, jonka tyvi luonnostaan oli taipunut suoraan etelään. Siitä, joka kolme kertaa ryömi sen puun alitse tuli aivan vammasti susi... Nuoret tapasivat juosta susina, sillä heistä oli hauskaa juosta kilpaa porojen kanssa. Vanhat sitä vastoin juoksivat karhuina, sillä heistä oli helpompi olla karhuina kuin sitena. Karhuina ei tarvitse muuta kuin nukeua koko takvi, mutta sitena on värvää porojen perässä juoksemisesta, eikä niistä kuitenkaan koskaan saa tarpeekseen. (Pentikäinen 1995, 97-99.)

Vienan Karjalan pakolainen, saamelainen Marina Takalo (1890-1970) oli maankuulu kansanparannuksen ja -perinteen tuntija, tietäjä, runonlaulaja ja sadunkertoja. Hän kerrotaan tunteneen ainakin satakunta ihmis- tai eläinsairauksien etiologiaa ja parannuskeinoja. Takalon mukaan Lapin ja Karjalan mahtinoidat saattoivat liikkua karhun, linnun, kalan tai ihmisenhahmoisina. (Pentikäinen 1998, 34-35.) Karhumuodonvaihdoksesta kertoo seuraava tarina vuodelta 1960:

Katso, entisaikoina ihmiset muuttautuivat karhuiksi, kulkiivat ympäriinsä karhuina, ja totta tämä on, kun viimeinen kertoja on elossa. Näin tämä tarina päättyy, liekkö satua vai totta. Parenminpa se on tositaupaus. Ennen miehet kulkiivat karhuina, mutta enää ei ole noitia, jotka siihen pystyvät. (Pentikäinen 1995, 100.)

Kaikenkarvaisia sekasikiöitä (puoli-ihmisiä ja -eläimiä) on esiintynyt myös intiaanien tarustossa ja Keski-Aasian kansojen perinteessä. Itäisien luomismyyttien eräs karhumuodonmuuttaja on ollut demonijumala Erlik. Siperialaisten kansojen tarustossa luojajumala Ulga loi aikoinaan mudasta ihmisen ja antoi tälle nimeksi Erlik. Tämä merkitykseltään vähäiseksi jäänyt Jumalahahmo eleli eteläisessä Siperiassa Altaikin vuoristossa. Hänen kerrotaan surmanneen luojajumala Ulgan sanansaattaja Maideren ja alkaneen opettamaan tämän myötä ihmisille syntisiä tapoja. Hänen kerrotaan myös antaneen äkkiarvaamatta Auringon ja Kuun Saatanalle. Kun Ulgan tajusi mitä Erlik oli tehnyt, lähetti hän Erlikin kumppaneineen alamaailmaan ja teki hänestä alamaailman jumalan. Erlikin sanotaan ottaneen usein karhunmuodon. (Encyclopedia Mythica: Erlik.)

13.2. IHMISSUDET JA VILLI-IHMISET

Ihmissusilegenda on varmaankin maailman kuuluisin muodonmuutoskertomus. Keskiajalla ihmissusia sanottiin saatanan orjiksi. Hirviömäisiksi ihmissusiksi saattoivat muuttua hyvät ja rehellisetkin ihmiset, jopa

kuningas. Luonnollisesti erilaiset jumalat olivat yleisimpiä eläimiksi muuttujia. Kreikkalaisessa tarussa Zeus muutti turmeltuneen Kalliston isän, kuningas Lykaonin sudeksi, sen jälkeen kun tämä oli loukannut häntä. Keskiajalla Euroopassa monia miehiä ja muutama nainen tuomittiin syytettynä ihmissudeksi. Hollywood on käyttänyt tuottoisasti hyväkseen monia ihmissusilegendoja. Eräs laajasti tunnettu ihmissusi oli 1500-luvun Saksassa elänyt Peter Stubbe, josta käytettiin myös nimiä Stumpf, Stube ja Stub. (Sappinen 1992, 72, 75, 79.)

Kirjoituksen mukaan Stubbe oli epäilemättä läpikotaisin kekvoton. Hän oli ollut 'suuresti viehtynyt pahaan' jo varhaisesta nuoruudestaan ja alkanut harjoittaa mustaa magiaa 12-vuotiaana. Taikuu-desta oli tullut hänelle ennen pitkää niin voimakas pakkomielle, että hän oli tehnyt liiton paholaisen kanssa. ... Ihmissusi raiskasi ja murhasi hänet. ... Uskotaan että Stubbe söi hänet. ... Kun Stubben verenhimo kasvoi, hän alkoi liikkua väinöillä päivin ja öin ulreja etsimässä. ... Jossakin vaiheessa hän siitti kaksi lasta, pojan ja tytön. Tyttärestä tuli kasvaessaan yhä kauniimpi, ja Stubbe mielistyi häneen. ... siitti tälle lapsen. ... Sukurutsaus ei rajoittunut tyttäreen: Stubbe makasi myös sisarensa kanssa. (Sappinen 1992, 71.)

Ns. villilapset eivät varsinaisesti ole mitään muodonmuuttajia, mutta varsin yliluonnollisia tapauksia nekin. Maailmasta löytyy lukuisia kertomuksia villilapsista, joista petoeläimet ovat pitäneet huolta. Ruotsalainen kasvitieteilijä Linné esitti näkemyksensä vuonna 1758, että villilapset ovat oma lajinsa, homo ferus, jonka tuntomerkkejä ovat puhekyvyttömyys, ruumiin runsas karvoitus ja käveleminen neljän raajan varassa. Nämä henkilöt ovat kokeneet eläimen elämän. Klassinen käsitys villilapsista henkilöityy 700 eKr. eläneissä Romuluksessa ja Remuksessa, joita pidettiin sodanjumala Marsin ja italialaisen prinsessan, Vestan Neitsyt Rea Silvian lapsina. Kaksospojat pelastuivat naarassuden ansiosta. (Koskinen 1996, 89; Sappinen 1992, 56.)

Sodanjumala Marsin legendaariset pojat Romulus ja Remus ovat kuuluisimpia varhaisista villilapsista. Alba Longan kuningas pelkäksi, että kaksoset veisivät jonakinpäivänä hänen kruununsa, joten hän käski heittää vauvan Tiber-jokeen hukkumaan. Vauvoja kuljettava kori takertui rannan ruohikkoon. Sieltä korin löysi naarassusi. Marsille pyhitetty eläin, joka imetti lapsia omalla maidollaan. Pojat kasvoivat ja perustivat muinaisen Rooman. (Sappinen 1992, 57.) (Kirja 23.)

Lapsien piirretyissä elokuvissa villi/susilapset ovat tavallisia hahmoja. Tunnetuimpia ovat Disney-elokuvien sankarit: Viidakkokirjan susilapsi Mowgli, intiaanityttö Pocahontas ja apinoiden väitetty kuningas Tarzan. Tositarinoita villilapsitapauksista on aika ajoin myös esitetty. Eräs tällainen on ollut Saksan Hessenistä vuonna 1344 metsästä löytynyt susilapsi. Muita villilapsitapauksia ovat olleet mm. Hamelnin Peter (1724), Aveyronin villilapsi Victor (1800), Intian susipoika Sanichar (1867) ja intialaiset susitytöt Amala ja

Kamala (1920). Edelleen tositarinana pidetään erään karhulapsen elämäntarinaa. Liettuassa vuonna 1661 löytyi metsästä poika, jonka oletetaan kaikesta päätelleen olleen karhujen kasvattama. (Sappinen 1992, 57-59.)

Poika vastusti kiinniottoa raivokkaasti käyttäen teräviä hampaitaan ja kynsiään. Vankeudessa hän ei suostunut pitämään vaatteita eikä syömään muuta kuin lihaa ja ruohoa. Hän liivahi usein holhoajiltaan karkuun metsään, mistä hänet kerran löydettiin syleilemästä villiä karhua. Poika otettiin uudelleen kiinni ja suljettiin erään kuruuksen mukaan luostariin. (Sappinen 1992, 58.)

Nyky aikaan sijoittuva tarina kertoo eräästä kolmivuotiaasta työstä, joka eksyi metsään Yhdysvalloissa vuonna 1997. Hän oli kadoksissa kaikkiaan kolme päivää ja kaksi yötä. Hänen uskottiin jo kuolleen, mutta hän löytyi kuitenkin nukkumasta puun alla. Tyttö väitti, että hän oli kohdannut karhun, jolla oli ollut kaksi pentua. Päivisin tyttö oli leikkinyt pentujen kanssa, yöt hän oli nukkunut karhuemona ja pentujen kanssa. (Pickering 1999, 19.) Yli luonnollisista tapauksista puheenollen, maailmalla uutisoidaan eriskummallista tapausta murhatun kaksivuotiaan pikkutyön JonBenetin Ramseyn Santa Claus -teddykarhusta. CNN:n uutisessa 5.2.1999 kerrotaan, että JonBenetin huoneesta oli löytynyt teddykarhu, joka perheen jäsenten mukaan ei kuulunut JonBenetille. Tutkimuksia on tältä pohjalta tehty runsaasti asian selvittämiseksi. Nyt nal-lekarhu on kuitenkin jo hävinnyt. Melko järjetön tapaus!

Kautta aikojen yksi kulttuuri-ihmisen häpeällisimmistä piirteistä on ollut ennakkoluuloisuus ja torjuva suhtautuminen ”outoja ja omituisia” asioita kohtaan. Muinaisaikaisten ihmisten harjoittamana sen vielä ymmärsi vähäisen tai olemattoman tiedon vuoksi, mutta että nykyaikaiset, sivistyneet ja koulutetut ihmiset edelleenkin suhtautuvat nurjamielisesti eriskummallisiin ilmiöihin - se ei kyllä ole oikein! Usein poikkeukselliset asiat torjutaan jo ennakolta. Asioista tulisi ensin ottaa tarkka selko, ennen kuin lausutaan lopullisia käsityksiä tai tuomioita. Seuraavassa esimerkissä tulee mielestäni varsin osuvasti esille tyypillinen suhtautuminen yli luonnollisiin ilmiöihin. Miksi outojen tapauksien yhteydessä tulee lähes ainoastaan mieleen rangaistukset ja tappaminen? Miksi sellaistenkin tapausten yhteydessä, joissa ei ole kenelläkään hengenvaaraa tai muuta uhkaa?

Palattuani takaisin tiskinsä taakse hän mietti pitkän tovin asioita, pyöritti sitten läheisimmän mielisiaseman numeron ja teki ilmoituksen:

- Tänne hotelliin saapui äsken elävä karhu ... sen seurueessa oli humalainen suomalainen pappi ja meikäläinen naisradisti. Pitäisiköhän teidän tulla noutamaan se otus täältä pois, paiskaisitte sellin?
- Jaa että hyvä veli on majoittanut karhun. Koko yönkö olet kuomaseni taas lipittänyt votkaa? Hotellivirkailija varmoi olevansa selvän päin, mikä ei ihan pitänyt paikkaansa, mutta likimain kyllä.
- Se kulkee kabdella jalalla, se karhu, ja kantaa itse matkalaukkunsa.
- Niinpä hyvinkin. Koskapa karhut konttaisivat.
- Tässä on jotakin mätää, minä en halua ottaa vastuuta siitä pedosta.

- Sulje nyt äijä hyvä se luuri ja koeta selvittää pääsi ja umokda koko juttu. Miellä on täällä asemalla selvittäväni pari tappoa ja käytävällä loiskuu puolissäreen humalaisten verta ja oksennusta, niin että täällä on puuhaa ihan tarpeeksi ilman sinun soittojasikin. (Paasilinna 1995, 215.)

13.3. ELÄIN- JA KARHU-USKOVAISUUS

Voivatko eläimet itse uskoa Jumalaan? Tämä kysymys liittyy läheisesti jo aiemmin mainittuun eläinten tietoisuuden problematiikkaan: Onko eläimillä ylipäänsä henkistä elämää: pelkoja, kuvitelmia, fantasiaa, illuusioita tai unelmia? Tom Sjöblom (1999, 250) on tutkinut asiaa ja esittänyt näkemyksensä seuraavaa: ”Ensi kuulemalta koko kysymys vaikuttaa mielikuvitukselliselta. Eläinten uskonnollisuus on asia, joka kuuluu vain satuihin. Se ei ole mielekäs tai järkevä keskustelunaihe kulttuurin- tai historiantutkimukselle. Tämä pitää osittain paikkansa. On totta, ettei tiedossamme ole, että yksikään toinen eläinlaji harjoittasi uskontoa missään muodossa”. (Kirja 24.)

Tutkijat ovat tutkineet etupäässä rituaalien esiintymistä eläimillä. Eläinten rituaalinen toiminta näyttäisi olevan tilannekohtaista, vailla päämäärätietoisuutta. Todisteet eivät anna viitteitä käsityksiin tuonpuoleisesta. Eläinten uskonnollisuudesta ei ole siis olemassa ainuttakaan todistetta. Ehkä kaikesta epätodennäköisyydestä huolimatta eläimet harjoittavat silti uskontoa jossakin muodossa. Me ihmiset olemme vain kyttömiä toistaiseksi sitä havaitsemaan. Tietysti on olennaista erottaa toisistaan luonnonmukainen eläinlaji ja antropomorfistinen eläin. Viimeksi mainituilla uskonnollisuuden esiintyminen ei ole aivan harvinaista. (emt, 270.) Voisiko eläinten uskonnollisuus (ja tiede) kuulostaa ehkä kuten seuraavassa Apinoiden planeetan kohtauksessa (The Planet of the Apes 1968)?

Syyttäjä Honorius: - Tapaus on yksinkertainen. Uskonkappaleen 1. artiklan mukaan kaikkein valtiat loi apinan omaksi kirjakseen, antoi sille mielen ja sielun – erotti sen viidakon pedoista ja teki siitä planeetan herran. Nämä pyhät totuudet ovat itsestäänselviä.

Honorius: - Kunnan tutkimus on retuperällä. Jotkut nuoret kynnököt ovat halunneet tutkia ihmistä. Heidän järjetön teoriansa on nimeltään evoluutio.

Puheenjohtaja: - Menkää jo asiaan!

Honorius: - Valtio syyttää Ziraa ja Galenia. He ovat tehneet kokeita haavoittuneella eläimellä, muuttaneet sen kirkkua ja aivoja luoden siitä puhuvan hirviön.

Zira: - Se on vale. Luonnoko sille mielenkin? Hän osaa puhua ja ajatella. Ja järkeillä.

Honorius: - Tuoko osaisi järkeillä? Saanen paljastaa huijauksen.

Puheenjohtaja: - Saatte, mutta älkää tehkö tästä kuulustelusta farssia.

Syyttäjä: - Kerropa, Kirkassilmä, mikä on uskonkappaleen toinen artikla.

Taylor: - En tunne kulttuurianne.

Honorius: - Ei tietenkään tunne. Se ei osaa ajatella. Miksi kaikki apinat on luotu tasa-arvoisiksi?

Taylor: - Jotkut näyttävät olevan tasa-arvoisempia kuin toiset.

Honorius: - Miksei ihmisellä ole sielua ja miksi Luojan valo on apinoissa?

Taylor: - Lue tämä puolestani.

Cornelius: - Koska syytettyä on kielletty puhumasta, - hän pyytää, että tämä merkitään pöytäkirjaan.

Puheenjohtaja: - Lukekaa se, Cornelius.

Cornelius: - Tulen luokseme planeetalta toisesta aurinkokunnasta. Olen avaruustutkija, joka ...

Puheenjohtaja: - Näyttäkää sitä paperia. Hab, bah, böh ... Tämä on huonoa pilaa.

Zira: - Onko totuuden etsiminen pilaa?

Richard Adams on teoksissaan kuvannut eläinten uskonnollista ajattelua, erityisesti mielikuvitusromaanissaan *Shardik: Beklan herra* (1980). Tämä mammuttimainen 500 sivuinen teos kertoo karhujumalasta, joka saapuu maan päälle johtamaan kansansa Beklan valtakunnan herruuteen. Tarinassa kysellään ihmisyyden päämääriä: Onko alistuminen Jumalan tahtoon oikea tie? Vai olisiko itsekäs itseensä luottaminen parempi vaihtoehto? Teos on filosofinen kannanotto maailman ongelmiin. (Saksholm 1987, 114.) Ehkä juuri karhujumala Shardikiin uskova karhu nimeltään Perhana esitellään Arto Paasilinnan kirjassa *Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija* (1995). Kirjassa kerrotaan rovastista ja karhusta, jotka kiertävät maailman vesillä ja mantereilla pitämässä uskonnollishenkisiä tilaisuuksia:

Haijassa esiintyi myös muuan kiivailija, joka syytti rovasti Huuskosta uskonnollisesta rienuksesta ja vaati hänen karkoittamistaan juutalaisvaltiosta. Miekkosen mukaan ei ollut sopivaa, että uskontoa esiteltiin eläimellisessä muodossa, villipedon välityksellä. ... Väitteensä tueksi mies luki otteita Huuskosen lehdistölausunnoista, jotka olivatkin tosi väkeviä. Huuskonen oli kuulennut jollekin toimittajalle tullut yhästelleeksi, että hänen kesy karhunsa oli itse asiassa Jeesuksen jälleen syntynyt inkarnaatio. Huuskonen ei muistanut tuommoisia puhuneensa. (Paasilinna 1995, 238.)

Jeesuksen jälleen syntynyt inkarnaatio, kuka tietää vaikka olisikin! Orwellin teoksessa, *Eläinten vallankumous* (1969, 27-28), käsitellään monia elämänfilosofisia teemoja ja symbolisesti kuvataan myös eläinten uskonnollisuutta. Kartanon tilan, jonka nimen eläimet myöhemmin muuttivat Eläintilaksi, viisaimmat jäsenet eli siat olivat kehittäneet vallankumousopin, animalismin, jonka periaatteet voidaan tiivistää Seitsemäksi käskyksi. Ne olivat muuttumaton laki, jonka mukaan kaikkien Eläintilan eläinten oli iäti elettävä. Mutta koska tyhimmät eläimet, kuten lampaat, kanat ja ankat, eivät pystyneet oppimaan Seitsemää käskyä ulkoa, Sika nimeltä Lumipallo julisti, että Seitsemän käskyä voitiin oikeastaan supistaa yhdeksi ainoaksi iskulauseeksi, joka kuului: ”Neljä jalkaa hyvä, kaksi jalkaa paha!” (emt, 36).

SEITSEMÄN KÄSKYÄ:

1. Jokainen kahdella kulkeva on vihollinen.
2. Jokainen neljällä jalalla kulkeva tai siivekäs on ystävä.
3. Yhdenkään eläimen ei pidä käyttää vaatteita.
4. Yhdenkään eläimen ei pidä nukkua vuoteessa.
5. Yhdenkään eläimen ei pidä juoda alkoholia.
6. Yhdenkään eläimen ei pidä tappaa toista eläintä.
7. Kaikki eläimet ovat tasa-arvoisia. (Orwell 1969, 28.)

13.4. LUOMINEN JA EVOLUUTIO

Elämän synnyn kysymykset saattavat tuntua turhan kaukaisilta tämän aiheen kannalta, mutta ehkä jokin sana niistäkin joka tapauksessa. Maailman syntyä selittäviä teorioita on olemassa oikeastaan kaksi: luomisoppi ja kehitysoppi. Uskonnollisen luomisopin mukaan Jumala on kauan aikaa sitten luonut maailman. Kehitysoppi uskoo taas ”suureen pamaukseen” vuosimiljardeja sitten ja ihmisen kehittymiseen eläimestä. Luonnontieteilijöiden arviot maapallon iästä vaihtelevat 500 miljoonasta vuodesta sataan vuoteen. Tiede ja uskonto ovat kiistelleet aiheesta kautta aikojen; vastakkain ovat olleet ”uskonnolliset höpinät” ja ”tieteelliset tosiasiat”. (Reinikainen 1994, 14.)

Luomisoppi on oppi maailman luomisesta. Raamatussa on maan ja ihmisen syntyhistoriaa kuvaavia kertomuksia. Raamatussa on itse asiassa kaksi luomiskertomusta. Toisessa luodaan ensin eläimet ja sitten ihminen (1. Moos. 1:24-27), toisessa taas ensin ihminen ja viimeksi vasta eläimet (1. Moos. 2:7, 15-25). Ensimmäinen luomiskertomus korostaa ihmisen suuruutta ja loistoa eläimiin verrattuna. Jumalan luomisjärjestys noudattaa hierarkkisuutta: Jumala on korkein, ihminen hänen alapuolellaan, ja eläimet ihmisen alaisuudessa ja hallittavina. Jumala loi ensin kasvit, sitten eläimet ja viimeksi ihmisen omaksi kuvakseen, ja antoi tälle tehtäväksi eläinten hallitsemisen. (Koskinen 1996, 64; Ollila 1989, 58-59; White Jr. 1997, 27).

Jumala sanoi: ”Tehkäämme ilmisen, tehkäämme hänet kuvaksemme, kaltaiseksemme, ja hallitkoon hän meren kaloja, taivaan lintuja, karjaeläimiä, maata ja kaikkia pikkueläimiä, joita maan päällä liikkuu” (1 Moos. 1:26).

Raamatussa luominen esitetään kahteen kertaan ilmeisesti siitä syystä, että Jumala hävitti tuomiolla koko ensimmäisen ihmiskunnan. Alkuaan Saatana oli luotu olento, eräs kerubeista, joka oli todennäköisesti luomakunnan ensimmäinen valtiast. Kun Saatana ylpeytensä tähden lankesi, Jumala luultavasti tämän johdosta tuhosi ensimmäisen ihmiskunnan vedenpaisumuksella. Jumala teki maan tyhjäksi ja autioksi ennen kuin aloitti uuden luomisen. Eräät uskovat ihmisen menettäneen jumalankaltaisuutensa tämän syntyinlankemuksen seurauksena. Ihminen menetti samalla luonnon hallitsijan asemansa ja alkoi pelätä eläimiä. (Ollila 1989, 59; Suutala 1995, 30-31.)

Toinen luomiskertomus on hengeltään kokonaan erilainen kuin ensimmäinen. Eläimet luotiin tällä kertaa Aadamille kumppaneiksi ja kavereiksi, joiden tarkoitus oli yksinäisyyden poistaminen. Alunperin ihminen tarkoitettiin ehkä kasvissyöjäksi, mutta toisessa luomiskertomuksessa ihmisestä tuli lihansyöjä. Eläinten tappamisesta tuli nyt sallittua. Ihminen sai antaa eläimille nimet, mutta ihmiselle nimen antoi edelleen Jumala. Raamatullisina aikoina nimellä oli huomattavasti suurempi merkitys kuin nykyään. Nimen tuli näet ilmaista, millainen sen omistaja oli. (Ollila 1989, 59-60.)

Herra Jumala teki maasta kaikki metsän eläimet ja kaikki taivaan linnut ja toi ne ihmisen eteen nähdäkseen, kuinka hän ne nimittäisi; ja niin kuin ihminen nimitti kunkin elävän olennon, niin oli sen nimi oleva. (Ollila 1989, 59.)

Itse asiassa ei ole lainkaan samantekevää, millaisia käsityksiä ihmiskunnan alkuvaiheista esitetään, sillä nykyaikainen ihmiskuva ja suhde eläimiin perustuvat juuri tulkintoihin alkutapahtumista. Luomisoppi on vaikuttanut voimakkaasti kulttuurimme ja ajatteluumme. Monia käytäntöjä ja asioita ollaan perusteltu Raamatusta käsin. Toisaalta luomistyö torjutaan helposti vetoamalla ylikuonnollisuuteen ja epätieteellisyyteen. Jos uskontoa ja Jumalaa ei olisi, mihin silloin perustuisivat meidän käsityksemme hyvästä ja pahasta? Arvot ja moraalit määrittäisivät ehkä tällöin uudella tavoin, ihmislähtöisesti. Yhteiskunnallisella tasolla uskon häviäminen ja täydellinen siirtyminen kehitysoopin näkemyksiin vaikuttaisi ratkaisevasti suhtautumiseemme mm. abortti- ja eutanasiakysymyksiin, rasismiin ja ympäristösuojeluun. Maailmassa alkaisi ehkä lisääntymään Stalinin, Pol Potin tai Adolf Hitlerin kaltaiset henkilöt, joiden mukaan valtion tulee huolehtia ”hyödyttömien” - sairaiden, vammaisten, vanhusten, lasten ja eläinten - surmaamisesta. Kehitys kohti korkeampia ihmisyyden muotoja on toisinaan merkinnyt myös yhä suurempaa epäinhimillisyyttä. (Koskinen 1996, 21; Reinikainen 1991, 10, 12, 57.)

Monet ihmiset uskovat luomisen ja kehitysoopin välimuotoon. Kreationismi edustaa lähinnä tällaista ajattelua. Jumalan uskotaan luoneen myös evoluution. Kuinka loogista on oikeastaan ajattelu, jossa uskotaan tyhjästä syntyneen sattumalta ihmisen? Kreationistien mukaan Pyhä Raamattukin voidaan todistaa tieteellisesti oikeaksi. Arkeologiset kaivaukset ja toiset samoihin aikoihin kirjoitetut tekstit vahvistavat osaltaan Raamatun historiallista paikkansapitävyyttä. Samoin monet Raamatun ennustukset ovat toteutuneet. Kreationismi määrittää oppiksi, jonka mukaan maailma elollisine olioineen on syntynyt luomistapahtumassa Raamatun esittämällä tavalla. (Saura 1997, 185-187.)

Vaikkei ihminen Raamatun tietojen pohjalta osakaakaan luomista selittää, todistaako se, että Raamattu ei perustu tosiasioihin? Kirjoittiko Jumala Raamatun ihmisille luonnontieteen oppikirjaksi: ”Kuinka maailma luotiin”? Jumala kirjoitti Raamatun muita tarkoituksia varten. Sitä voisi enemminkin sanoa ihmisten mielenterveyden ja elämänfilosofian oppikirjaksi: ”Kuinka hankkia ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa”. Tietomme elämän alkuperästä ovat vähäiset ja koko tapahtuma on kaukana menneisyydessä. Uskonto on joutunut luovuttamaan tieteelle maailmankaikkeuden rakennetta, luontoa, yhteiskuntaa ja ihmistä koskevien tosiseikkojen selvittämisen yhä enenevässä määrin. Luonnontieteet ovat saaneet selkoa hyvin monis-

ta maailmankaikkeuden rakenneseikoista. Jumalan osuus maailmanselityksessä on jatkuvasti kaventunut. Evoluution sanotaan selittävän jo kaiken muun paitsi ihmisen älyn; sen selittämiseen tarvitaan edelleen Jumalaa. Maailman on kuitenkin viime kädessä pakko olla jonkinlaisen jumalallisen järjen, "maailman-sielun" ylläpitämä. (Durkheim 1980, 21; Saura 1997, 188, 190.)

Kehitysoopin eli evoluutioteorian kannattajat usein perustelevat jumalakielteisyyttään sanomalla, että Jumalan olemassaoloa ei voida todistaa tieteellisesti. He ovat kysyneet: "Mistä itse Jumala on saanut alkunsa?". Ainoa tieteellinen selitysmalli elämän kehittymiselle on edelleenkin Darwinin kehitysoppi²⁶. Charles Darwin aikanaan alkoi epäilemään Jumalan luomistyötä; kukaan ennen Darwinia ei ollut tätä tehnyt. Kehitysoppi perustuu Darwinin vuonna 1859 esittämään oletukseen, että luonnossa tapahtuu muutoksia, jotka jatkuvasti synnyttävät yhä monimutkaisempia elämänmuotoja. Evoluutio tarkoittaa uusien eliölajien kehittymistä varhaisemmista kantamuodoista. Evoluutioteoriassa on edelleen paljon aukkoja. Kehitysoppi on vakiinnuttanut asemansa luonnonlakien joukossa ja sillä on ollut huomattava vaikutus moniin asioihin yhteiskunnassamme. Kehitysoopin kannattajia ovat olleet mm. ajattelija Jean-Paul Sartre ja psykoanalyysin luoja Sigmund Freud. Freud selitti ihmisen luonnetta kehitysopin pohjalta. Ateistina Freud uskoi, että Jumala ei ole luonut ihmistä, vaan ihminen Jumalan. (Koskinen 1996, 139; Kurkijärvi 1999, 22; Reinikainen 1994, 9, 11.)

Evoluutio on kehitysoppi, jonka mukaan lajit muuttuvat jatkuvasti tullakseen paremmin toimeen uusissa ja muuttuvissa olosuhteissa. Luonnon evoluution lisäksi tapahtuu kulttuurievoluutiota: yhteiskuntien ja ihmisyhteisöjen evoluutiota. Herbert Spencerin (1820-1903) sosiaalidarwinismin mukaan yhteiskunnallinen evoluutio merkitsee parhaiten sopeutuneiden, "kyvykkäämpien yksilöiden eloonjääntiä". Olemassaolon taistelussa luonnonvalinnan kautta kyvykkäimmät tai sopivimmat jäävät jäljelle, mikä takaa niin luonnon kuin ihmiskunnankin kehityksen kohti yhä täydellisempiä muotoja. Tällaisesta evoluutiosta on kyse esimerkiksi silloin, kun perinteiset metsästäjä- ja keräilijäyhteisöt kehittyvät vähitellen moderneiksi teollistuneiksi yhteiskunniksi. Evoluutio merkitsee yleisesti ottaen edistystä, jossa kehittymättömät muodot vaihtuvat kehittyneemmiksi, yksinkertaiset monimutkaisemmiksi, ja alkeellisemmat täydellisemmiksi. Kehitys parempaan suuntaan ei ole ainoa vaihtoehto, vaan yhteiskunnat voivat myös evoluution sijaan hajota. (Gronow 1996, 145, 148, 150.)

Tutkijat eivät ole pystyneet selvittämään uusien eliölajien kehittymistä. Kehitystä uskotaan tapahtuvan sekä makro- että mikroevoluutiona. Mikroevoluutiota eli yksilöllistä muuntelua esiintyy kaikilla lajeilla. Luonnon valinnan kautta erilaiset ominaisuudet "rikastuvat" erilaisiin ympäristöihin. Tämän ansiosta karhut ovat karhuja edelleenkin, eivätkä ne ole muuttuneet toisiksi lajeiksi. Makroevoluutio puolestaan edellyttää geenimuutoksia, uusia geenejä ja uusia ominaisuuksia. Tutkijat eivät ole vieläkään pystyneet selvittämään uusien eliölajien kehittymismekanismeja. Sukupuuttoon kuoleminen kehityskulun selittäminen on ollut huomattavasti helpompaa. Kukaan tutkija, ei edes Darwin, ole kyennyt esittämään ainoatakaan esimerk-

²⁶ Darwin, Charles (1980): Lajien synty. Kirjayhtymä. Helsinki. Alkuteos: (1859): The Origin of Species.

kiä täysin uuden lajin syntyemisestä. Epäselväksi tutkijoille on jäänyt se, miten on tapahtunut liskon muuttuminen linnuksi tai apinan muuttuminen ihmiseksi. Ehkä on mahdollista, että vuosimiljardien kuluessa eläimetkin kehittyvät evoluution myötä puhuviksi olennoiksi. Aika näyttää! (Reinikainen 1991, 67, 121, 123-124, 137.)

Tieteestä on tullut jo niin viisasta, että sen avulla ihminenkin osaa melkein ”luoda”. Ulrich Beckin (1986; 1990) kuvaamassa riskiyhteiskunnassa ihmisen elämästä on tullut riskialtista, mm. ydinvoima- ja kemianteollisuuden myötä. Nykyisin teknologian kasvava monimuotoisuus, geeni-, bio-, informaatio- ja psykoteknologia uusina teollisuudenhaaroina, on jyräämässä alleen ihmisten, eläinten ja luonnon monimuotoisuuden. Atk-teknologia on tehnyt mahdolliseksi elämän virtuaalitodellisuudessa, missä voi unohtaa useimmat luonnon lainalaisuudet. Ihminen järkiuskossaan on lähtenyt peukaloimaan geneettisiä organismeja geenilaboratorioissa ja koe-eläinkasvattamoissa. Elämän itsearvoisuutta ja pyhyyttä ei enää osata arvostaa tieteen ja tekniikan mullistavien mahdollisuuksien edessä. Tämä on herättänyt monia eettisiä ja elämänfilosofisia kysymyksiä. Bioteknologiassa unohtetaan valitettavan usein elämän tarkoitus. (Vilka 1996b.) Miten olisi karhuoppi maailmanselitysmallina? ”Alussa Taivaanjumala Ursus, Iku-Karhu, loi taivaan ja maan ...” Täysin vieras ajatus ei ole, sillä karhukeskeisestä maailmankuvasta on jo kirjoittanut mm. Kaarina Kailo (2000, 54-55.) (*Kuva 25.*)

14. TULOKSET

	Menneisyys	Nykyisyys
Eläintaso	Jokapäiväinen tuttava, tärkeä toimeentulon lähde ja uhka, petomainen riistaeläin.	Suomen kansalliseläin. Viime aikoina entistä yleisemmin ihmisasutuksen läheisyyteen hakeutunut, samalla lisääntyvää häiriötä aiheuttanut, suhteellisen harvinainen metsäneläin. Ainutlaatuiseksi käynyt liha- ja turkismateriaali.
Ihmistaso	Kansanperinteen tyhmä, mutta rehellinen, kömpelö, lapsellinen, maaseudun nallekarhu.	Modernien taidemuotojen moni-ilmeinen, kaupungistunut, aikuistunut, ihmisenkaltainen teddykarhu.
Jumalataso	Pohjoisten kansojen myyttien jumala, suurisukuinen esi-isä, ylhäissyntyinen metsien kuningas.	Pakanallinen, shamanistinen toteemikohde, etnisten kansojen näihin päiviin asti harjoittama palvontakultti.

Taulukko 1. Karhun kehityssuunnat

Kuva 26.

15. POHDINTA

Auktoriteettikeskeinen menneisyys	Ihmiskeskeinen nykyisyys	
Muinaiset myytit, yms.	Raamatun luomiskertomus	Kehitysoppi, evoluutioteoria
Animismi, Luonnonpalvonta	Kristinusko	Skeptismi
Shamanismi, Totemismi		
Mystismi, New Age -opit	Humanismi, Ekofeminismi	Utilismi, Naturalismi
Luonnon itseisarvo (subjekti)	Luonnon oikeudet ja -suojaus	Luonnon välinearvo (objekti)
Jumalausko hengellisyys	Ihmiskeskeisyys sosiaalisuus	Järkiperäinen tiede kriittisyys

Taulukko 2. Ihmisten luonto- ja eläinsuhteen filosofisia ulottuvuuksia

Taulukkoon olen koontanut yhteen tutkielmassani esillä olleiden filosofisten näkemysten pääpiirteet. Tässä osuudessa pohdin tutkimusaiheittani teoreettisella tasolla ja sen suhdetta muihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Yhteenvedon voidaan todeta, että ihmisten suhtautuminen eläimiin ja karhuun kuvastaa yleisempää nykyaikaista, postmodernia suhtautumista asioihin. Nykyisin erilaisia ja jopa ristiriitaisia ajattelusuuntauksia yhdistellään halutulla tavalla, kunkin tilanteen vaatimusten mukaisesti. Eri teemoista poimitaan parhaat puolet ja sopivimmat palat, ja niistä kootaan yksilöllinen ajattelutapa. ”Joko-tai” -ajattelusta ollaan siirtynyt ”sekä-että” -ajatteluun. Sama asia voi samanaikaisesti olla sekä kannatettavaa että tuomittavaa. Enää ei sitouduta yhteen ainoaan ajattelusuuntaukseen. Asioita ei haluta nähdä kaavamaisen mustavalkoisesti. Ristiriitaisten arvojen samanaikaisuus ja arvojen kaksijakoisuus pakottaa jäsentämään asioita uudella tavoin. (Jallinoja ²⁷.)

Karhukeskustelu hakee ajatuksensa kuvatunkaltaisista filosofisista perinteistä: toisaalta ihmiskeskeisestä ja toisaalta luontokeskeisestä asennoitumisesta. Yhtäältä karhu asetetaan ihmisten tarpeiden objektiksi, kun taas toisaalta se haluttaisiin itsearvoisen subjektin asemaan. Länsimainen etiikka on ollut hyvin pitkään täysin ihmiskeskeistä, mutta nyt jälleen on näköpiirissä orastavia merkkejä myös toisenlaisesta etiikasta. Uusi elämänkeskeinen etiikka on lisännyt suosiotaan. Siinä ei enää korosteta ihmisen erinomaisuutta ja eri-

²⁷ Jallinoja, R. (1991): *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 550. Helsinki. Rauma: Länsi-Suomi Oy.

laisuutta suhteessa luontoon samassa määrin kuin aikaisemmin. Herruusajattelun ja ihmiskeskeisyyden sijaan painotetaan nyt kaiken elollisen yhteenkuuluvuutta ja kumppanuutta.

Menneinä aikoina uskonto oli hyvin keskeisessä asemassa yhteisöelämässä. Muinaisuskonnoissa maailmaa selitettiin erilaisten myyttien avulla. Näissä myyteissä Jumalan ilmenemismuoto saattoi olla melkein mikä tahansa, myös eläin. Muinaista elämäntapaa leimasi kaiken konkreettisuus ja käytännöllisyys, joka varmasti oli seurausta siitä, että abstraktia ajattelua ei oltu vielä tuolloin keksitty. Jumalakin oli konkreettisesti havaittava ja läsnäoleva olento omasta lähipiiristä; mitä samaa ei voi sanoa nykyisten länsimaisten uskontojen palvonnan kohteesta. Menneen maailman arvomaailma oli kokonaisvaltainen. Tämän perinteen mukaisia ajattelumuotoja on säilynyt meidän päiviimme asti. Nykyaikainen eläin- ja luontorakkaus hakevat edelleen pohjavireensä menneisyyden animistisesta arvomaailmasta.

Menneisyyden animistisessä ajattelussa ymmärrettiin selkeästi luonnon ikuisen kiertokulun ajatus. Syklisen ajanlaskun mukaisesti elämä muodosti kiertokulun syntymän hedelmällisyydestä kuoleman uudistumiseen. Muinaisessa animistisessä tasapainoajattelussa "naisuus, feminiinisyys, seksuaalisuus, kuu, kuunkierto, kuukautiset, naisen väki, karhun uudelleensyntymisen karhunpesästä ja meidän kaikkien keskinäinen kumppanuus, vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteemme" loivat pohjan kaikelle olemassaololle. (Kailo 2000, 53.) Kaikki maailman osat ovat edelleenkin suhteessa toisiinsa: "ei yhtä ilman toista". Me ihmiset, samoin kuin kaikki elollisen luonnon osat, tarvitsemme toinen toisiamme. Ihminen on osa kokonaisuutta, ei välttämättä sen yläpuolella oleva hallitsija. Ihminen itse on kokonaisuus, ilman sielun ja ruumiin, järjen ja tunteiden vastakohtaisuutta. Jos länsimaiset ihmiset ymmärtäisivät Jumalan hengen asuvan jokaisessa elävässä olennossa - muurahaisesta karhuun - voisi se mullistaa käsityksemme maailmasta ja johtaa aivan uudenlaiseen elämänkunnioitukseen. Kristinuskon on valitettavassa määrin etäännyttänyt luomakunnasta. (Suutala 1995, 123.)

Monesti esitetään puheenvuoroja sen asian puolesta, että yhteiskuntamme on liiaksi maallistunut. Maallistuminen on merkinnyt sitä, että kaikenlaiset uskonnot ovat menettäneet asemiaan yhteiskunnallisten normien määrittäjinä ja ainoina oikeina elämänfilosofioina. Ihmiskuvan maallistuminen on merkinnyt ihmisen perimmäisten tavoitteiden maallistumista. Maallistuminen on monella tavoin arkistanut elämän. Elämästä on tullut arkista, tasapaksua puurtamista, johon kaivattaisiin lisää syviä tunteita herättäviä kohokohtia, rydyttämään tätä "olemisen sietämätöntä keveyttä". Auktoriteettien kieltämisen jälkeen ei enää oikeastaan mikään ole mitään eikä tunnu miltään. Eräät ovat ehdottaneet ratkaisuksi paluuta hengellisyyteen ja "pyhyteen". Tätä pyhyttä etsitään perinteisesti taivaista, mutta löytyykö sitä vain sieltä?

Kaarina Kailo (2000, 51-57) on ehdottanut pyhyden etsimistä lähempää, jokaisen omasta elinympäristöstä, luonnosta tai vaikka vuodenaajoista – siis sinänsä varsin maallisista seikoista. Paradoksaalisesti meidän tulisi ehkä ensin maallistua tullaksemme sitä kautta pyhemmiksi. Kailon mielestä muinaissuomalaisesta animistisesta arvomaailmasta voisi löytyä myös lääkkeitä laajempien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen, mm. ympäristökriisiin, epäselviin sukupuoliroolimalleihin, henkiseen pahoinvointiin, yms. Muinaisen

luontouskontomme uskomukset ja käytännöt olivat varsin tervehenkisiä. Nykyaikaan sopiva yhteisöllinen ja vastuurationalinen sosiaalisen järjestäytymisen malli voisi löytyä tällaisen vanhakantaisen maailmankuvan pohjalta. Varoitus maailman rakastamisesta on ehkä jo vanhentunut!

Samalla kun yhteiskuntamme arvoperusta on maallistunut, toisaalta voidaan sanoa, että maailma ympärillämme ja sen ihmiset ovat jatkuvasti humanisoituneet ja sosiaalistuneet. Mikä ilmenee esimerkiksi niin, että nykyisin monet kannattavat ns. ”hyviä asioita”, kuten lähimmäisenrakkautta, toisista välittämistä, ihmisten keskinäistä solidaarisuutta, jne. Humanismi ja ekofeminismi ovat esimerkkejä tällaisista opeista, jotka pohjaavat vahvasti kristilliseen ”hyvyyssajatteluun”, jossa heikompiosaisista vaaditaan myös pidettävän huolta. Ihmiset kannattavat sukupuolten välistä tasa-arvoa, eläinoikeuksia, eri vähemmistöryhmien oikeuksia, yms. ja toisaalta taas vastustavat ”pahoja asioita”, kuten ydinpommeja ja rikollisuutta. Puheet ja teot ovat vain monesti kaksi eri asiaa.

Käytännön elämän tasolla nykyinen maailmamme on nopearytmisen, suorituksiin ja tehokkuuteen pakottava, lähes mekaaninen koneisto. Omaan napaan tuijottaminen on tullut entistä yleisemmäksi. Ihmiskeskeisyys on merkinnyt lisääntyntä itsekeskeisyyttä ja välinpitämättömyyttä muista. Huomio kiinnittyy omiin tarpeisiin ja etuihin. Omasta hyvinvoinnista ei olla valmiita tinkimään toisten hyväksi. Elämänfilosofiaksi saattaa muodostua kehitysopin luonnon valinnan teoria, jossa uskotaan ”kynärpäätaktiikkaan”: kyvykkäämpien ja vahvimpien yksilöiden eloonjäämiseen. Kovuuden opissa vaaditaan jokaiselta itsenäistä omista asioista huolehtimista. Asioiden tärkeysjärjestyksessä eläimet ja muut sivuseikat unohtuvat valitettavan usein; aivan muut asiat, ihmisten asiat, ovat paljon tärkeämpiä. Eläimet jäävät etäisiksi ja merkitykseltään vähäisiksi nykypäivän kaupunkikulttuurissa. Resursseja jaettaessa eläinten tarpeet jäävät monesti sinne ”häntäpäähän”. Eläimet itse eivät ole muiden sorrettujen ryhmien tapaan itse puolustamassa oikeuksiaan. Mikä sitten on tärkeää ja vähemmän tärkeää?

Mitä karhu merkitsee nykypäivänä meille ihmisille filosofisessa mielessä? Karhukultti on ollut menneisyyden uskonnollinen rituaali, jonka merkitys nykyaikana on luonnollisesti aika vähäinen. Nykyinen new ageläinen -ajattelu on merkinnyt paluuta mystiikkaan ja uskonnollisuuteen. Monet nykyiset postmodernin ajan myytit lainaavat ajatuksensa vuosisatojen takaisista muinaiskulttuureista, ”Old Agestä”. Postmodernissa myyteissä sovitellaan yhteen menneisyyden ja modernin ajan käsitteistöjä. Tieteen ja edistyksen myyttien rinnalle ollaan jälleen tuotu uskonmyyttejä. Tiede yksinään ei ole riittänyt ”elämäntuntojen tulkiksi”, mutta sen mahdollisuuksia elämänlaadun kohentajana ei myöskään tulisi aliarvioida. Uskolla ei nimittäin useinkaan muuteta likavettä juomavedeksi, eikä saastunutta ympäristöä puhdisteta meditaatiolla, vaan se onnistuu huomattavasti paremmin hyväksikäyttäen tiedettä ja teknologiaa. Elämässä tarvitaan sekä järkeä että tunnetta. Länsimainen kulttuuri on monesti tyypistänyt ihmisyyden järjeksi, vaikka myös tunteet ja vaistot kuuluvat yhtä lailla ihmisen elämään. Tunteiden ei tarvitse merkitä hallitsematonta elämää. Ruumis ja tunteet ovat perillä sellaisista asioista, jotka järjelle ovat joskus mahdottomia. Hyveellinen elämä on kohtuullista: liian paljon ja liian vähän (järkeä, tunnetta tai mitä tahansa) on pahasta. (Suutala 1995, 78.)

Entä tulevaisuus? Nykyaikainen postmoderni, new agelainen paluu menneisyyteen, luontoon ja alkupe-
räiseen yhteyteen voivat osaltaan elvyttää myös karhukulttia. Ehkä jonakin päivänä on jälleen taas olemassa
elävä ja toimiva karhukultti jossakin päin maailmaa. Mutta mitä edellyttäisikään uuden uskonnollisen liik-
keen synty? Se edellyttäisi varmasti ainakin jotakin ylikuonnollista, siis jonkinlaisen ”Karhu Äidin ilmestyk-
sen”. Durkheimin (1980, 379) mukaan vain elämä itse, ei kuollut menneisyys, voi tuottaa elävän kultin.
Ehkä yhteiskunnat jälleen kokevat luovan käymistilan, jonka aikana kehittyy uusia ideoita ja uusia ajattelu-
malleja, jotka voivat toimia ihmiskunnan ”tienviittoina” tulevina aikoina. Nyt kun monet ovat kokeneet,
että ”maailman parannus”-projekti kasvatuksen ja sivistyksen kautta on ajautunut umpikujaan, niin uusia
keinoja voisi löytyä naivismin piiristä, jossa järki lepää.

Karhut ja erityisesti teddykarhut voisivat toimia eräänlaisen
”pehmeän vallankumouksen” välineinä. Elämän ja itsensä ko-
konaisvaltainen tiedostaminen voisi käynnistyä niin, että teddy-
karhujen välityksellä ihmisille opetettaisiin rakastamisen taitoa.
Maalliset, androgyynit karhut voisivat toimia samanlaisina ”hy-
vän tahdon läheteinä” kuin mitä kukat olivat 1970-luvun ”Flo-
wer power”- eli hippiliikkeessä. Naivistisen vallankumousopin

ydinsanomana voisi tiivistää ehkä näin: ”Rakkautta sinne, mistä sitä puuttuu – karhujen välityksellä!”. Mi-
kään täysin oma keksimäni idea tämä ei ole, sillä Amerikassa jo myydään teddykarhuja markkinoimalla nii-
tä pyhiksi karhuiksi (Holy Bears), erityisesti baptismin piirissä. Myynnissä olevia nallekarhuja on nimetty
mm. perheenjäsenten, raamatunhenkilöiden, pyhimysten, kirkollisten juhlapyhien ja juhlatilaisuuksien mu-
kaan ²⁸. (Kuva 27.)

Rakkauden käsitteemme on perinteisesti jaettu ylempään (jumalalliseen) ja alempaan (maalliseen) muo-
toon. Ehkä olisi aika lopettaa näiden muotojen paremmuusjärjestykseen asettaminen ja korkea aika antaa
varaukseton hyväksyminen molemmille rakkauden ilmenemismuodoille sellaisenaan. Hengellisyys voisi
tuoda lähelle ihmistä konkreettiseksi asiaksi; niillekin ihmisille, jotka ovat sen kokeneet tähän asti etäiseksi
ja siksi merkityksettömäksi asiaksi. Monesti jäädään kinastelemaan ”oikeasta opista”, eikä muisteta niitä
kaikkia valtavan hyviä vaikutuksia ja seuraamuksia, joita uskonnot tuovat tullessaan. Vähäisimmäksi vai-
kutukseksi eivät varmastikaan jää turvallisuuden ja rohkeuden tunteiden voimistuminen sekä elämänuskon-
lisääntyminen ihmismielissä uskonnollisen toiminnan myötä. Totuus varmaankin on, että ”Love is all you
need” – ja huumoria!

*Milloin me tunnustamme, että ihmisten välinen rakkaus, rakkaus Jumalaa kohtaan ja rakkaus
maata kohtaan eivät ole toisistaan erillisiä, vierekkäin ja jäljekkäin kulkevia todellisuksia, vaan
että ne kaikki ovat saman hengellisen voiman eri ilmenemismuotoja. (Suutala 1995, 123.)*

²⁸ Kts. tarkemmin <http://www.treasures.com/holybear.html> tai <http://www.funcollections.com/holybears/holy.html>.

Länsimainen ihminen on iäti kysynyt, saako hän rakastaa yksinomaan Jumalaa, näkymätöntä, henkistä todellisuutta vai myös ihmisiä, luontoa, eläimiä ja kasveja? Rakkauden käsitteen pirstominen on merkinnyt maailmankielteisyyttä, sekä ihmisen ulkopuolisen luonnon että ihmisessä itsessään olevan luonnon, ruumiin ja seksuaalisuuden kieltämisestä. Maailmankielteisyys ja yleensä kaikenlainen periaatteellinen kielteisyys ovat mielestäni perinteisen uskonnollisen ajattelun huonoja puolia. Kokisimme varmasti enemmän elämäniloa ja onnea, jos siirtäisimme ajattelumme negatiiviset lähtökohdat menneisyyteen. Uusi kokonaisvaltainen maailmankuva ilman jakoa tuonpuoleiseen ja tämänpuoleiseen, ilman jakoa korkeampaan ja alempaan rakkauteen voisi edesauttaa kehitystä myönteisempään suuntaan. Synti ei ehkä liity ihmisen perittyihin ominaisuuksiin ja luontoon, vaan synti on ihmisen käyttäytymisen itsekeskeisyyttä. Mikään maailmassa ei ole itsessään kiellettyä tai huonoa, vaan ihminen omilla toimillaan tekee asioista pahoja tai hyviä. Ihminen löytää paratiisin maan päältä, jos hän elää Jumalan tahdon eikä pelkäästään oman tahtonsa mukaisesti. Tarvitsemme uutta herkkyyttä suhteessamme ympäristöön. Uusi parantava elämänyhteys voisi johtaa rakkaussuhteeseen luonnon kanssa. (Suutala 1995, 102, 115-116, 124.)

Ihminen ei saa olla ylpeä ori, pöyhkeä rüikinkukko, kateellinen koira, verenhimoisen susi, kiittäjän tön käki tai vertainevä ilmato. Hänen pitää tuntea oma sydämensä nähdäkseen, onko hän Herransa lammas. (Moller, Suutala 1995, 136 mukaan.)

Karhukultin renessanssia odotellessa... Missä jumalallinen järki loppuu, siellä maallinen järki ilmestyy esiin. Loppujen lopuksi asia lienee niin, että lihan himon yllättäessä on karhu edelleenkin parhaimmillaan ruokapöydässä: perunamuusin ja kastikkeen höysteenä. Vaikka mikä ettei makuuhuoneessakin, kiihottavinta eroottista kirjallisuutta melkein näitä karhutarut! Jos karhusta vielä jonain päivänä tulee niin pyhä olento, ettei sen nimeä tohdi ääneen lausua, silloin olen ajatellut ryhtyä kutsumaan sitä ehkä Karvalalluksi. Onko sekään niin paha asia, vaikkei kaikki aina ole totta? Niin kuin se, että jotkut pitävät karhua Jumalana, vaikka se ei sitä ehkä tosiasiasa olekaan. Varsinkin, jos se kaikesta huolimatta edistää hyviä asioita maailmassa. Olipa maailma syntynyt sitten ”sattumien summana” tai Jumalan luomana, niin mietelauseksi siteeraus Martti Lutherilta. (Kirva 28.)

Mitä häitää siitä olisi, jos joku valehtelisi hyvän, ja kristillisen kirkon edun puolesta. Pakon aiheuttama, käytännöllinen ja auttava valhe, sellainen valhe ei olisi Jumalaa vastaan. Hän hyväksyisi sellaisen. (Luther 1978, Kurkijärvi 1999, 22 mukaan.)

16. LOPUKSI

Tätä tutkielmaa tehdessä minulta puuttui edeltäjiä, joiden ajatteluun olisin voinut tukeutua. Tutkielma on tästäkin syystä melko aineistolähtöinen. Tulkinnat nousevat suurelta osaltaan empiirisen materiaalin pohjalta. Tieteellinen teoreettisuus näkyy selvimmän käsitteiden määrittelyssä. Tutkimuksessa on mukana suomalaisesta näkökulmasta katsottuna melkein kaikki aikaisemmin julkaistu, aihetta käsittelevä kirjallisuus. Työni ei tarjoa välttämättä mitään tärkeitä uutta tietoa aiheesta. Tutkielmassa on järjestetty jo olemassa olevaa tietoutta uudella tavoin, mahdollisimman selkeään ja ymmärrettävään muotoon. Tässä tehtävässä mielestäni onnistuin aivan kohtuullisella tavalla. Pyrin tekemään tutkielman, joka on samalla kertaa sekä tieteellisen järkevä että myös taiteellisen luova ja mielikuvituksellinen

Yhteiskunnallinen eläintutkimus on maassamme vielä melko vähäistä. Vastaavanlaisia antrozoologisia tarkasteluja voisi tehdä varmasti vaikka kaikista olemassa olevista eläimistä. Tämän tutkielman aihe olisi voinut olla mikä tahansa muukin eläin tai luontokappale, esimerkiksi suomalaisten toinen kantaisäeläin hirvi. Samat teoreettiset teemat toimisivat varmasti monien muidenkin eläinten kohdalla. Käytännöllinen jatkokutkimusaihe voisi olla myös karhuihin liittyvä elinkeinotoiminta. Erityisen mielenkiintoista olisi ottaa selvää siitä, kuinka karhua hyödynnetään matkailussa ulkomailla. Karhuterapia (tai yleensä objektiterapia) vaikuttaa myös mielestäni varsin kiinnostavalta idealta, jollei sitä vielä ole juurikaan kehitelty, niin jollekulle luovalle henkilölle tarjoutuisi siinä oiva tilaisuus jatkokehittää ideaa eteenpäin.

Tutkimusprosessi sujui varsin vaivattomalla tavalla. Löysin helposti tarvittavan materiaalin. Ajallisesti tein tutkielman varsin nopeasti, alle vuodessa. Tutkielman teko on ollut mielenkiintoinen ja opettava kokemus. Tutkielman myötä olen oppinut ajattelemaan joitakin asioita uusilla tavoilla, mm. käsitykseni uskonnoista ovat laajentuneet. Aikaisemmin tunsin hyvin vain kristinuskon peruseriaatteet, tutkielman teon myötä tutustuin entistä paremmin pakanallisiksi sanottuihin kansanuskoihin. Tutkielmaa tehdessäni tulin ensimmäistä kertaa tietoiseksi siitä, että Suomen kansan muinaisjumala on joskus ollut karhu. Karhusta olen alkanut pitämään siinä määrin, että pidänkin sitä nykyisin omana toteemieläimenäni, Irvingin romaanihenkilön Siggyn tapaan. Toivotan kaikille rauhaa, rakkautta ja karhuja!

Tassuni on pyhä, yrttejä on kaikkialla,

Tassuni, yrttejä on kaikkialla.

Tassuni on pyhä, kaikki on pyhää,

Tassuni, kaikki on pyhää.

(Sioux metamorphosis, Shepard & Sanders 1985, 126.)

LÄHTEET

PAINETUT LÄHTEET

- Angel, A. & Larjanko, L.** (1994): Suuri suomalainen unikirja. Helsinki. Hämeenlinna: Tammi.
- Baker, S.** (1993) *Picturing the Beast: Animals, Identity and Representation*. Manchester: Manchester University Press.
- Barthes, R.** (1994): Mytologioita. Eurooppalaisia ajattelijoita –sarja. Alkuteos: *Mythologies 1957*. Suomentanut Minkkinen, P. Helsinki: Gaudeamus.
- Bellingham, D.** (1993): Kreikan mytologia. 3. painos. Alkuteos: *An Introduction To Greek Mythology 1989*, Suomentanut Väänänen, J. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus. Painettu Hongkongissa.
- Bettelheim, B.** (1984): Satujen lumous. Merkitys ja arvo. Alkuteos: *The Uses of Enchantment 1975*. Suomentanut Rutanen, M. Juva: WSOY.
- Biedermann, H.** (1993): Suuri symbolikirja. Alkuteos: *Knaurs Lexikon der Symbole 1989*. Toimittanut ja suomentanut Lempiäinen, P. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Brockway, R. W.** (1993): *Myth from the Ice Age to Mickey Mouse*. Albany: State University of New York Press.
- Buchner, J.** (1996): *Kultur mit Tieren: zur Formierung des bürgerlichen Tierverständnisses im 19. Jahrhundert*. Münster: Waxmann.
- CD-Perussanakirja (s.a.):** Uusin tieto nykysuomen sanoista. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Oy Edita Ab, Lingsoft Oy.
- Cohen, E.** (1994): *Animals in medieval perceptions. The image of the ubiquitous other*. In book: Manning A. & Serpell, J. (eds) (1994): *Animals & Human Society. Changing perspectives*. London: Routledge.
- Drury, N.** (1993): Shamanismi. Alkuteos: *The Elements of shamanism 1989*. Suomentanut Mänttari, E. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Durkheim, É.** (1980): Uskontoelämän alkeismuodot: australialainen toteemijärjestelmä. Suomentanut Randell, S. Helsinki: Tammi.
- Elovaara, R.** (1992): ”Olen tyhjä huone”. Tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Faulkner, W.** (1969): *Karhu ja muita novelleja*. Keltainen kirjasto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Freud, S.** (1989): Toteemi ja tabu: eräitä yhtäläisyyksiä villien ja neuroottisten sielunelämässä. Alkuteos: *Totem und Tabu: Einige ”Übereinstimmungen in Seelenleben der Wilden und der Neurotiker 1913*. Suomentanut Rutanen, M. Jyväskylä: Love.
- Gelo, D. J.** (1987): ”The Bear”. In book Angus K. Gillespie (ed.), Mechling Jay (ed.), *American Wildlife in Symbol and Story*. Knoxville: University of Tennessee Press. 133-162.
- Gronow, J.** (1996): Herbert Spencer – kyvykkäämpien eloonjäänti ja evoluution laki. Teoksessa Gronow, J., Noro, A., & Töttö, P. *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Haavio, M.** (1967): *Karhunpalvonta*. Teoksessa Haavio, M. *Suomalainen mytologia*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Haavio, M.** (1968): *Karhu, kantaisä*. Teoksessa *Kalevan vuosikirja 48*, Helsinki: WSOY, 61-89.
- Honko, L.** (1981): *Uskontotieteen näkökulmia*. 2. painos. *Taskutieto 85*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

- Huovinen, V.** (1999): Porsaan paperit: eläinaiheet erikoiset. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Iisalo, O.** (1921): Suomen kansan eläinkirja. Kertomus Metsolan ja Ilmolan väestä ja elämästä. Kansansaduista sommitellut Osmo Iisalo (Eino Railo). Helsinki.
- Ingold, T.** (ed.) (1988): What is an Animal?. One World Archaeology 1. Department of Social Anthropology, University of Manchester. London: Unwin Hyman. Boston – Sydney – Wellington.
- Indol, T.** (1994): From trust to domination. An alternative history of human-animal relations. In book: Manning A. & Serpell, J. (eds) (1994): *Animals & Human Society. Changing perspectives.* London: Routledge.
- Jung, C. G.** (1966): Piilotajunnan psykologiaa. Alkuteos: Über die Psychologie des Unbewussten. 1. painos 1917. Seitsemännestä painoksesta suomentanut Rutanen, E. Helsinki.
- Jung, C. G.** (1991): Symbolit: piilotajunnan kieli. Helsinki: Otava. Espanja.
- Kalela, J.** (1972): Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville. Helsinki: Gaudeamus. Kustannusosasto. Keskuskirjapaino Oy.
- Karhu, J.** (1947): Karhun synty: Vertaileva tutkimus. Karhututkimuksia 2. Mikkeli.
- Kauppinen, A.** (1992): Kaksivuotias analogioiden maailmassa. Teoksessa Harvilahti, L., Kalliokoski, J., Nikanne, U. & Onikki, T. Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomi 162. Helsinki: Tampereen Pikakopio Oy.
- Kellert, S. R.** (1994): Attitudes, knowledge and behaviour toward wildlife among the industrial superpowers. In book: Manning A. & Serpell, J. (eds) (1994): *Animals & Human Society. Changing perspectives.* London: Routledge.
- Kivinen, A. S.** (1989): Eläinten oikeuksien perustelu. Teoksessa Häyry H., Tengvall H. & Vilkkä L. (toim.). Eläin ihmisten maailmassa. Gaudeamus. Helsinki: Painokaari Oy.
- Kivivuori, J.** (1992): Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin. Helsinki: Hanki ja jää.
- Koski, M.** (1992): Erilaisia metaforia. Teoksessa: Harvilahti, L., Kalliokoski, J., Nikanne, U. & Onikki, T. Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomi 162. Helsinki: Tampereen Pikakopio Oy.
- Koskinen, L.** (1996): Villimies ja susinainen. LK-Kirjat. Lasten Keskus Oy. Juva: WSOY.
- Kovalainen, R. & Seppo, S.** (1998): Puiden kansa. 2. painos. Oulu: Kustannus Pohjoinen ja Hiilinielu Tuotanto.
- Köyhät Ritarit-yhtye & PRIMO** (1986): Karhujuhla The Bear Feast. Musiikkinäytelmä muinaissuomalaisista aiheista. Fuga Oy.
- Laitila, T.** (1999): Miksi koira huutaa, kun sitä lyödään?. Teoksessa Pesonen, H. (toim.). Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä: Lai-Net Oy.
- Laitinen, H.** (1986): Runolaulu. CD-levyllä Köyhät Ritarit -yhtye & PRIMO (1986): Karhujuhla The Bear Feast. Musiikkinäytelmä muinaissuomalaisista aiheista. Fuga Oy.
- Leino, E.** (1914): Mesikämmen. Teoksessa Leino, E. 1995. Mesikämmen; Musti; Ahven ja kultakalat. SKS. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Leinonen, A. & Suominen, T.** (1991): Suomen karhu. Keuruu: Otava.
- Levy, D. H.** (O'Byrne J. toimittaja) (1998): Ihmeellinen luonto: tähtitaivas. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

- Lilja, S.** (1999): *Antiikkia ja myyttejä*. Juva: WSOY.
- Lönrot, E.** (1985): *Kalevala. Kuvittanut Landström Björn*. Helsinki. Keuruu: Otava.
- Mikkola, M-L.** (1985): *Amalia, karhu. Satu lapsille ja aikuisille*. Kuvittanut Kurkinen, M. Helsinki. Keuruu: Otava.
- MMM** (1996): *Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito. Suurpetotyöryhmän raportti*. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 6/1996. Ympäristöministeriö. Ympäristö- ja luonnonvarainneuvosto.
- Mäensyrjä, P.** (1971): *Korpiemme kontio eilen, tänään, huomenna*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- Mäkisyryjä, P.** (1987): *Reppukarhuja. Sattumustarinoita karhuselkosilta*. Hämeenlinna: Karisto Oy
- Nyholm, E. S. & Kemilä, E.** (1990): *Ruskeakarhu (Ursus arctos arctos L.)* Porvoo: WSOY.
- Oksanen, M.** (1997): *Johdanto: Länsimaisten ympäristöasenteiden historiaa*. Teoksessa Oksanen, M. & Rauhala-Hayes, M. (toim.). *Ympäristöfilosofia. Kirjoituksia ympäristösuojelun eettisistä perusteista*. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Ollila, M-R.** (1989): *Eläinkö persoona?* Teoksessa Häyry, H., Tengvall, H. & Vilkkä, L. (toim.). *Eläin ihmisten maailmassa*. Gaudeamus. Helsinki: Painokaari Oy.
- Orwell, G.** (1969): *Eläinten vallankumous. Alkuteos: Animal Farm 1945*. Suomentanut Pekkanen, P. Porvoo: WSOY.
- Paasilinna, A.** (1995): *Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija. Romaani. 6. painos*. Juva: WSOY.
- Palmgren, M-L.** (1986): *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. Juva: WSOY.
- Pekonen, K.** (1991): *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö. Julkaisu 25. Jyväskylä.
- Pentikäinen, J.** (1995): *Saamelaiset – Pohjoisen kansan mytologia*. Suomen Kirjallisuuden Seura. Toimituksia 596. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Pentikäinen, J.** (1987): *Kalevalan mytologia*. Gaudeamus. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Pentikäinen, J.** (1998): *Shamaanit – Pohjoisten kansojen elämäntaistelu*. Etnika Oy. Helsinki. 2. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pickering, F.** (1999): *Eläimet luonnossa ja myyteissä*. Suomentanut Virtanen, T. Singapore: Element Children's Books Limited. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Pietarinen, J.** (1984): *Luonto välineenä ja päämääränä*. Teoksessa Launis, R., Reittu, A., Ronkainen, M., Turunen, P. & Vuorivirta, M. *Metsä huutaa*. Porvoo: WSOY.
- Pohjolainen, T.** (1996): *Kuinka eläimistä kirjoitetaan nykysuomalaisessa yhteiskunnassa*. Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Pulliainen, E. & Rautiainen, L.** (1999): *Suurpetomme. Karhu, susi, ahma, ilves. Bear, wolf, wolverine, lynx in northern Europe*. Kotka. Kajaani: Articmedia.
- Rautiainen, L. & Härkönen, P.** (1990): *Karhu. Metsien kuningas. King of the Forest*. Articmedia. Kajaani. Kuusamo: Koillissanomien kirjapaino.
- Rautiainen, L.** (1995): *Mina Björnar. My Bears. Meine Bären. Karhujen kaverina*. Articmedia. Kajaani. Helsinki: Puna Musta.
- Reinikainen, P.** (1994): *Unohdettu Genesis. Luominen vai evoluutio. 2. täydennetty painos*. Uusi Tie. Helsinki: Kirjapaino Raamattutalo.

- Reinikka, P. & Mäki, T. V.** (1995): Eräpolku. Jahtiviisautta nuorille metsästäjille. Kuvitus Martti Arkko. 2. painos. 1.. painos 1982. Helsinki. Keuruu: Otava.
- Rinkinen, A.** (1995): Kohti luonnonystävän yhteiskuntaa. Teoksessa Purhonen P. A. (toim.). Luonto-Liiton Luonnonsuojeluaapinen. Luonto-Liitto. Helsinki: Limes.
- Rockwell, D.** (1991): Giving Voice to Bear: North American Indian, Myth, Rituals and Images of the Bear. Niwot, Colorado: Roberts Rinehart Publishers.
- Saksholm, M.** (1987): Karhu suomalaisessa sadussa. Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuuden laitos. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu- tutkielma
- Sappinen, J.** (1992): Muodonmuutokset. Mystiikan maailma. Lademann. Amsterdam: Time-Life Books BV.
- Sarmela, M.** (1991): Karhu ihmisen ympäristössä. Teoksessa Laaksonen, P. & Mettomäki, S-L. (toim.) Kolme on kovaa sanaa. Kirjoituksia kansanperinteestä. Kalevalaseuran vuosikirja 71. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Saura, A.** (1997): Kreationismi - pyhä sota tiedettä vastaan. Teoksessa Selin, R., Ollikainen, M. & Salmi, I. V. Paholaisen asianajajan paluu -opaskirja skeptikolle. Ursan julkaisuja 63. Julkaisija: Skepsis. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Urssa.
- Savela, P.** (1993): Karhu-motiivin kehitys John Irvingin tuotannossa. Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuuden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Shepard, P. & Sanders, B.** (1985): The Sacred Paw: The Bear in Nature, Myth and Literature. Arkana. New York: Viking Penguin Inc.
- Sjöblom, T.** (1999): Frithin lapset – ajatuksia uskonnon mahdollisuudesta eläimillä. Teoksessa Pesonen, H. (toim.). Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä: Lai-Net Oy.
- Stalo, L. T.** (1995): Suomalaisten Jumalat. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
- Suihko, S.** (1986): Karhujuhla – metsästysnäytelmä ja rituaalimurha. CD-levyllä Köyhät Ritarit -yhtye & PRIMO (1986): Karhujuhla The Bear Feast. Musiikkinäytelmä muinaissuomalaisista aiheista. Fuga Oy.
- Suomen kansan muinaisia loitsurunoja** (1880): Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia. 62 osa. Helsinki.
- Suutala, M.** (1996): Naiset ja muut eläimet. Ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa. Helsinki: Helsinki University Press. Yliopistopaino.
- Taskinen, A.** (1999): Hindulaiset luontokäsitykset. Luontokeskeisen luontosuhteen jäljillä. Teoksessa Pesonen, H. (toim.). Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä: Lai-Net Oy.
- Uusi Zoo** (1988): Suuri eläinkirja. 2. Nisäkkäät. Alkuteos: Beauté du Monde Animal 1968. Suomentanut Heikkilä, M., Lahti, T., Raasmaja, A. & Räsänen, S. Porvoo-Helsinki-Juva. Porvoo: WSOY.
- Vilkka, L.** (1989): Miltä tuntuu olla gorilla?. Teoksessa Häyry, H., Tengvall, H. & Vilkka, L. (toim.). Eläin ihmisten maailmassa. Gaudeamus. Helsinki: Painokaari Oy.
- Vilkka, L.** (1996a): Eläinten tietoisuus ja oikeudet. Kettutyttöfilosofiaa ja Sukuetiikkaa. Helsinki: Yliopistopaino. (University Press).
- Vilkka, L.** (1998a): Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta. Helsinki: Yliopistopaino. (University Press).
- Virtanen, L.** (1974): Magiaa nykykulttuurissa. Teoksessa Launonen, H. & Mäkinen, K. Folklore tänään. SKS: Tietolipas 73. Hämeenlinna: Karisto Oy.

- Virtanen, P.** (1984): Metsä ja ihminen. Teoksessa Launis, R., Reittu, A., Ronkainen, M., Turunen, P. & Vuorivirta, M. Metsä huutaa. Porvoo: WSOY.
- Warner, E.** (1986): Ihmeseppiä ja tsaarinpoikia. Maailman taruaarteet: Venäjä. Alkuteos: Heroes, Monsters and Other Worlds from Russia Mythology. Suomentanut Pesonen, P. Kuvittanut Koškin A. Eurobook Limited. Italia.
- White Jr., L.** (1997): Ekologisen kriisin historialliset juuret. Teoksessa Oksanen, M. & Rauhala-Hayes, M. (toim.). Ympäristöfilosofia. Kirjoituksia ympäristösuojelun eettisistä perusteista. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Wood, M.** (1986): Poppamiehiä ja karhukansaa. Maailman taruaarteet: Pohjois-Amerikka. Suomennos Kilpi, M. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Yrjänä, A.W.** (1996): Antroposentrifugi. CMX, Äänitteessä: Discopolis (1996-11 CD).

PAINAMATTOMAT LÄHTEET JA LEHDET

- Aaltola, E.** (2000): Bambisyndrooma? Eläinhahmojen merkitys eläinkuvan rakentajana. *Kulttuurintutkimus* 17:1, 3-14.
- Ahn, D.** (s.a.): Clarksville Middle School. *Encyclopedia Mythica*: Tangun. <http://www.pantheon.org/mythica/articles/t/tangun.html>
- Aikakone** (s.a.): Kirja-arvostelu: Jean Hegland: Suojaan metsän siimekseen, 1998. Alkuteos: Into the Forest, 1996. <http://www.aikakone.org/kirja03.htm>
- Aro, J.** (1993): Sosiologinen modernisaatioteoria ja narratiivisuus. *Sosiologia* 2, 88-96.
- Avola, P.** (1998). Kuinka teräs karstui. Reunalla (The Edge). *Helsingin Sanomat*. Nyt 1.5.1998.
- Berro, C.** (s.a.): The Bear in Folk Tales. Blue Bags of Tales. France.
- Bäcksbäcka, K.** (1999): Pohjois-Karjalassa monipuolista riistaa osataan käsitellä. *Helsingin Sanomat* 30.9.1999.
- Cajander, V-R.** (1998): Vieraskynä: Veli-Risto Cajander. Suurpedot ovat rikkaus Suomelle. *Helsingin Sanomat* 14.9.1998.
- Coulbourne, G. & Pollard, P.** (s.a.): Bear.org: <http://www.bears.org/>
- Danilov, P. I., Bludnik, L. V. & Eholuoto, K.** (1990): Suurpedot. *Karjalan karhu*. *Erä* 2 (13): 15.
- De Waal, F.** (1997): On aika suoda ihmisapinoille henkinen elämä. *Tiede* 2000 (8): 4.
- Encyclopedia Mythica: Artio.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/artio.html>
- Encyclopedia Mythica: Berserks.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/b/berserks.html>
- Encyclopedia Mythica: Erlik.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/erlik.html>
- Encyclopedia Mythica: Medicine.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/m/medicine.html>
- Encyclopedia Mythica: Olmai.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/o/olmai.html>
- Encyclopedia Mythica: Yu.** <http://www.pantheon.org/mythica/articles/y/yu.html>
- Forsström, R.** (1998): Näkökulma: Raija Forsström. Luontomatka vaatii luontoa. *Helsingin Sanomat* 7.10.1998.
- Frye, N.** (1982): Myytti. *Parnasso* 6/1986, 361-375.
- Grünthal, K.** (1998): Aina se on tehnyt karhunpalveluksia. *Helsingin Sanomat* 28.6.1998.
- Grönroos, M.** (1998): Usein kysytyjä kysymyksiä (UKK) luonnonuskonnoista. *Metsola*. <http://users.utu.fi/magi/metsola/arkisto/faq.html>
- Gustafsson, P.** (1997): Suomalainen kansanusko. Muinaistiede. *Internetix-tutkimus*. <http://www.internetix.fi/tutkimus/>
- Halfpenny, J.** (2000): Tracking the Great Bear: Breaking the Rules. *Bears and Other Top Predators*. Volume 2, Issue 1, 12.
- Halkka, A.** (1988): Karhu on kansalliseläimemme. *Kuninkaan paluu*. *Suomen Luonto* 4 (47): 33-35.
- Halme, K.** (1998): Karhu. Metsien kontiosta nallekarhuksi. *Satujen sininen salkku*. Lahden Kaupunginkirjasto.

- Halme, K. & Salemaa, A.** (1998): Suomalainen karhu (*Ursus Arctos*). Kirjasessa Karhu. Metsien kontiosta nallekarhuksi. Lahden Kaupunginkirjasto.
- HS** (26.7.1998): Suomi on tuhannen karhun maa. Helsingin Sanomat.
- HS** (27.9.1998): Karhusta aiotaan tehdä normaalisti metsästettävä. Helsingin Sanomat. STT.
- HS** (18.10.1998): Torsti tietää. Helsingin Sanomat.
- HS** (31.7.1999): Euroopan karhukanta kutistuu rajusti. Helsingin Sanomat.
- HS** (23.9.1999a): Petovahingot puhuttivat kansanedustajia. Helsingin Sanomat. STT.
- HS** (23.9.1999b): Šašlikissa vietetään karhupeijaisia. Helsingin Sanomat.
- HS** (30.9.1999): Arvokasta karhunlihaa pääasiassa ravintoloissa. Helsingin Sanomat.
- Holopainen, K.** (1999): Kaiken maailman kontiot. Juttu perustuu WWF:n karhuraporttiin. *Apu* 28, 16.7.1999: 54-58.
- Häkämies, T.** (2000): Lemmikit – nuo karvaiset terapeutit? Lemmikki on ihmisen paras ystävä. *Seurakuntaviesti* n:o 9, 17.5.2000, s. 8-9.
- Immonen, K.** (1999): Kulttuurihistorian oppiaine. Turun yliopisto. Kulttuurihistoria. <http://www.utu.fi/hum/historia/kh/paakirj.html>.
- Ingold, T.** (1987): Eläin, ihminen, kulttuuri. *Suomen Antropologi* 1/87, 2-11.
- Jaakkola, J.** (1997): Mikä kirja? Herrojen kanssa kalassa, metsällä ja hiihtämässä. *Helsingin Sanomat* 8.11.1997.
- Junkkari, M.** (1997): Rahan liikkeit: Marko Junkkari. City-karhun paluu. *Helsingin Sanomat* 27.7.1997.
- Jussila, R.** (1995): Kuningasvierailu. *Pellervo* 7: 26-30.
- Kailo, K.** (2000): Karhu, naiset ja suomalainen luontosuhde kestävän kehityksen pohjana. *Kaltio* 2/2000, 51-57.
- Karhunhammas** (1999): <http://www.papa.partio.fi/karhunhammas/index2.html>, 11.3.1999.
- Karhu-oppera** (s.a.): Karhu-oppera Torisevan jylhässä rotkolaaksossa. <http://www.virrat.fi/greenheart/suomi/fingh8.htm>
- Kero, E.** (1999): Kuusamon nallet ihmisten ilona. *Helsingin Sanomat* 1.9.1999.
- Keys, D.** (1998): Arkeologit palauttivat uskon tarujen kuningas Arthuriin. *Helsingin Sanomat* 8.8.1998.
- Kinnunen, H.** (1999): Ihmisapinoille puuhataan ”ihmisoikeuksia” Uudessa-Seelannissa. *Helsingin Sanomat* 15.3.1999, C1.
- Kiuru, K.** (1997): Karhun epäillään raadelleen karitsaa Kirkkonummella. *Helsingin Sanomat* 13.7.1997.
- Koillissanomat** (31.12.1998): Karhu kuuluu metsään muttei asutuksen keskelle. *Koillissanomat*. <http://www.koillissanomat.fi/arkisto/yleiso1298/mieli31/mieli.html>
- Koponen, K.** (1997): Suomalainen kuvaa Uralin ikimetsiä. *Helsingin Sanomat* 28.7.1997.
- Korhonen, J.** (1998): Karhun jäljillä. *Helsingin Sanomat* 26.7.1998.
- Korpimo, S.** (1998): Metsien arat eläimet sopeutuneet kaupunkeihin. *Helsingin Sanomat* 3.1.1998.
- Kupsala, S.** (s.a.): Yhteiskuntatieteet ja eläinkysymys. <http://www.helsinki.fi/jarj/hyve/kirj/tutk399.html>
- Kurkijärvi, L.** (1999): Tieteen peruspilareita kaatamassa. *Skeptikko* 1 (40), 22-23.

- Kurvinen, M.** (1998): Silmillekin ruokaa. *Koillissanomat* 1.7.1998.
<http://www.koillissanomat.fi/arkisto/yleiso798/mikonkolu/mikonkolu.html>
- Kuure, K.** (1990): Antti Leinosen hattutemppu karhulla. *Kamera -lehti* 2, 5-9.
- Kämäräinen, A.** (1999a): Jokamiehenoikeudet tunnetaan heikosti. *Helsingin Sanomat* 16.7.1999.
- Kämäräinen, A.** (1999b): Karhua häkissä pitäneet kaatoivat ehkä toisenkin kontion.
Helsingin Sanomat 3.8.1999.
- Kämäräinen, A.** (1999c): Karhunmetsästyksen enimmillään 108 lupaa. *Helsingin Sanomat* 5.9.1999.
- Laaksonen, P. & Timonen, S.** (1997): Sodomia ja suomalainen kansankulttuuri. Kymmenen lähtökoh-
 taa. *Elektroloristi* 1, 4. vol. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Joensuu.
http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_97/lati197.html
- Lahtinen, S.** (1996): Kevätmielinen uroskarhu etsii puolisoa vaikka Tukholmasta.
Helsingin Sanomat 21.5.1996.
- Lapintie, P.** (21.4.1998): Suomi EU-komissiolle: Metsästys direktiivien mukaista.
Helsingin Sanomat 21.4.1998.
- Lee, M.** (s.a.): Callisto. *Encyclopedia Mythica*.
<http://www.pantheon.org/mythica/articles/c/Callisto.html>
- Liikkanen, R.** (1998a): Shamaanit kulttuurinsa kantajina. *Helsingin Sanomat* 31.1.1998.
- Liikkanen, R.** (1998b): Haaskat halutaan kieltää. *Helsingin Sanomat* 13.11.1998.
- Liikkanen, R.** (1999c): Karhukulkunen suojaamaan marjamiestä ja lenkkeilijää.
Helsingin Sanomat 5.5.1999.
- Lindholm, B.** (1998a): Pehmonallen historia.
http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/nalle/pehmo_historia.html
- Lindholm, B.** (1998b): Nalle Puh. http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/nalle_puh.html
- Lindholm, B.** (1998c): Karhuherra Pddington.
<http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/paddington.html>
- Lindholm, B.** (1998d): Uppo-Nalle. http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/uppo_nalle.html
- Lindholm, B.** (1998e): Rasmus Nalle. http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/rasmus_nalle.html
- Lindholm, B.** (1998f): Maaailman vahvin nalle. <http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/bamse.html>
- Lindholm, B.** (1998g): Fozzie karhu. <http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/fozzie.html>
- Lindholm, B.** (1998h): Jogi karhu. <http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/yogi.html>
- Lindholm, B.** (1998i): Taotao. <http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/taotao.html>
- Lindholm, B.** (1998j): Baloo. <http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/baloo.html>
- Lindholm, B.** (1999a): Isopanda (*Ailuropoda melanoleuca*). (Päivätty 31.7.1999).
<http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/karhut/panda.html>
- Liukkonen, M.** (1995): Kontion kevättrauhasta kiistellään. *Metsästys & Kalastus* 1995:11, 35.
- Luovio, S.** (15.7.1999): Direktiivi suojelee karhua, oikeuskansleri ihmisiä. *Ilta-Sanomat*. 10-11.
- Lurie, A.** (s.a.): *The Heavenly Zoo. The Arctos Group: The Story Behind the name*.
<http://www.arctos.com/arctos/name.html>

- Mainio, T.** (1996a): Otso uinuu aistit valppaina. Helsingin Sanomat 28.9.1996.
- Mainio, T.** (1996b): Karhu tarkkailee ihmistä useammin kuin arvaatkaan. Helsingin Sanomat 28.9.1996.
- Mainio, T.** (1997a): Lappiin halutaan eräpoliisi karsimaan salametsästystä. Helsingin Sanomat 6.1.1997.
- Mainio, T.** (1997b): Kaupunkilainen mieli vaeltamaan. Helsingin Sanomat 27.6.1997.
- Mainio, T.** (1998): Kuusamon karhu ei pure hoitajansa kättä. Helsingin Sanomat 3.6.1998
- Middleton, D.** (1997): Bear Den. A Collection of Facts on Bears. <http://www.nature-net.com/bears/>
- Moilanen, O.** (s.a.) Unien, satujen ja tarinoiden viisaus. <http://www.kolumbus.fi/olmoi/paa/sadu.html>
- Musinsky, G.** (s.a. a) Bear Woman; Bear; Changing Bear Woman; Bear Medicine Woman. Encyclopedia Mythica. <http://www.pantheon.org/mythica/>
- Musinsky, G.** (s.a. b): Encyclopedia Mythica: Asdiwal. <http://www.pantheon.org/mythica/articles/asdiwal.html>
- Mykkänen, P.** (1999): Metsässä vaeltavia sieluja, karhunpalvontaa ja televisioita. Helsingin Sanomat 21.9.1999.
- Niemi, T.** (1988): Viiden päivän peijaiset ”Anteeksi mesikämmen”. Erä 12: 9, 24-27.
- Niskanen, A.** (1998): Naapurina karhu. Kotiliesi 13-14: s. 11-13, 115.
- Notko, T.** (1997). Bear-baiting in Pakistan. WSPA. John Joseph. Eläinten suojelu -lehti. (Helmikuu 1997). 25.11.1997. <http://www.cs.tpu.fi/bleppanen/suojelu.html>.
- Nyholm, K-E.** (1999): Millainen on häirikkökarhu?. Metsästäjä 2/99. http://www.mkj-jco.fi/m_lehtij2.htm#anchor898050
- Oikeutta eläimille ry.** (1999): Eläinten oikeudet, ja miksi ne koskettavat minuakin? Oikeutta eläimille ry. <http://personal.inet.fi/surf/oikeuttaelaimille/eloik.htm>.
- Panda.org** (s.a.): Brown bear. WWF. 1993 Population estimate. <http://panda.org/resources/publications/species/threatened/BrownBear/page2.htm>
- Perttu, J.** (1998): Petopuhelin kerää havaintoja Ruokolahden karhuista ja susista. Helsingin Sanomat 27.7.1998.
- Pihlaja, J.** (1998): Suurpetojen metsästys saatetaan kieltää. Helsingin Sanomat 2.7.1998.
- Pirttimaa, T.** (1998): Karhu liikkuu Kiutakönkäällä. Koillissanomat 1.7.1998. <http://www.koillissanomat.fi/arkisto/uutiset698/kuulumiset/kuulumiset.html>.
- Poutanen, T.** (1985): Karhu rynni kansalliseläimeksi. Suomen luonto 7, 44: 10.
- Ranki, K.** (1997): Valokuvaus. Luonto palkitsee kärsivällisen valokuvaajan. Helsingin Sanomat 14.7.1997.
- Rantala, J.** (s.a): Kaksi miestä ja karhu – Reunalla (The Edge). <http://www.mtv3.fi/elokuvat/edge.html>
- Rosenberg, D.** (s.a.): Folklore, Myth, and Legends: A World Perspective. Myth and Legend from Ancient Times to the Space Age. <http://www.pibburns.com/myth.htm>
- Rovamo, P. & Martikainen, S.** (1988): Ihailtu, pelätty karhu. Erä 9 (12): 23.
- Ruokolainen, J.** (1998): The Edge. Metsä on reuna. <http://ping.mork.net/elokuva/edge/index.htm> (5.5.1998)
- Saari, S.** (1986): ”Mettä liikkuu...” Kansalliseläimemme karhu. Suomen Luonto 1, 45: 24-29.
- Serpell, J.** (1988): Hevonen nimeltä Hans. Unesco-Kuriiri 3, 41 vol., 14-17.

- Siikala, A-L.** (1999): Myytti. Taide Art Magazine 2: 33.
- Simonen, K.** (8/94): Oma kuva, toiset ja tuonpuoleinen. Metsä ihmisen peilinä. Terve elämä. [Tee]: 28-31.
- Soikkanen, J.** (1997): Venäläistä eksotiikkaa. Nevski ja karhu. Metsästys ja kalastus (11): 39.
- Sundström, M.** (s.a): 1.-2. -luokkalaisten karhututkimuksia.
<http://www.vtoy.fi/~ksund/Arkisto/karhuprojekti.htm>
- Suojanen, K.** (1998): Vaasan kaupungissa nähtyä. Volvosta city-karhunpentu. Koneviesti 11/98.
<http://www.viestilehdet.fi/vanhat/kv1198/city.htm>
- Suomalainen, M.** (1998): Kyynpäimiä ja karhunkynsiä. Harmaasudet ry - Historian elävöittämissyhdistys.
<http://www.greywolves.org/artikkelit/212.html>.
- Suomalainen Pakanalähetys ry.** (s.a.) Suomalais-ugrilaisia riittejä: Karhunpeijaiset, yhteis-Euraasialainen rituaali; Karhurunot. <http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/1874/karhu.htm>.
- Tarkkonen, U.** (1995): Kunnianosoitus karhunkaatajalle. Martti Kitusesta karhu-ooppera. Ase & Erä 2 (12): 54-56.
- Tenhunen, E-L.** (1984-85): Aikakone. <http://www.aikakone.org/ohtonen.htm>.
- Tuccinardi, R.** (s.a.): Encyclopedia Mythica: Pan-tun.
<http://www.pantheon.org/mythica/articles/p/pan-tun.html>
- Tukia, A.** (1997): Karhu lähestyy Muumimaailmaa. Helsingin Sanomat 21.7.1997.
- Valkama, H.** (1999): Suomi hakee EU:lta poikkeuslupaa karhunkaatoon. Helsingin Sanomat 17.7.1999.
- Valtonen, T.** (1999): Sehän on tietenkin karhu. Z-lehti 2/99. <http://www.seta.fi/z/z-lehti/jkarhu.htm>
- Vilkka, L.** (1996b): Ihmisen luontosuhteesta. (31.8.1996). Maan Sukua – Terra Familia. Hämeenlinna.
<http://www.kansio.fi/terra/terra96/index.htm>
- Vilkka, L.** (1998b): Vieraskynä: Leena Vilkka. Eläinoikeudet kuuluvat pedoillekin. Helsingin Sanomat 4.8.1998.
- Vilmi, E.** (1991): Karhu ja ihminen. Suommeke metsälle kuninkaan, kuninkaalle valtakunnan? Suomen Luonto 6 (50): 15.
- Wenshi, P.** (1988): Isopandan viimeinen turvapaikka. Unesco-Kuriiri 3, 41 vol, 24-25. Lainaus teoksesta Qin Ling – vuorten isopanda.
- Width, T.** (1999): Satakunnan häirikkökarhu kaadettiin tiistaina. Helsingin Sanomat 28.7.1999.
- Ylimaunu, J.** (1999): Ulkomailta kokemuksia karhun metsästyksen säätelyyn? Metsästäjä 1/99.
http://www.mkj-jco.fi/m_ark.htm

KUVAT

Kuva 1. Kansilehti: Griztrax.com galleries. <http://griztrax.com/galpage.html>

OSA I:

Kuva 2. Osa 1: Ilmarin emäntä ja karhuksi muuttunut lehmä. Teoksessa Lönnrot, E. (1985): Kalevala. Kuvittanut Landström Björn. Helsinki. Keuruu: Otava, s. 305.

Kuva 3. Karhulajien polveutuminen. Kuvat: Shepard & Sanders 1985, 25-29; Tiedot: Figure 1. Bear Species and Hybridization. Lehdessä Halfpenny, J. (2000): Tracking the Great Bear: Breaking the Rules. Bears and Other Top Predators. Volume 2, Issue 1, 12.

Kuva 4. Onhan karhutkin nykyään citykarhuja. Vehon Honda-mainos. Iltalehti 13.11.1999, s. B 40.

Kuva 5. RKTL:n arvio karhujen lukumäärästä riistanhoitopiireittäin. Riistohoitopiirit. Teoksessa Pulliainen, E. & Rautiainen, L. (1999): Suurpetomme. Karhu, susi, ahma, ilves. Bear, wolf, wolverine, lynx in northern Europe. Kajaani: Articmedia. Kotka.

Kuva 6. Metsästyskuva. Teoksessa Heymann, D. (1989): The Bear. From the film by Jean-Jacques Annaud. London: Sidgwick & Jackson.

Kuva 7. Yellowstone Bear World. <http://www.yellowstonebearworld.com/>

OSA II.

Kuva 8. Osa 2. Kaiken maailman karhut. Teoksessa Bergman, M. (1997): Karhuja, karhuja kaikkialla. Karkkila: Kustannus-Mäkelä. (Kuvaa on muutettu jossakin määrin).

Kuva 9. Grizzly Bear. Male standing. Schleich Wildlife. <http://www.elementsof-nature.com/html/schleich-wild.html> (???)

Kuva 10. Eläinten antropomorffisoinnista. Pariisin kirjeenvaihtaja. Piirtänyt Vuori, J. Helsingin Sanomat Nyt-viikkoliite, nro 27. 9.7. - 15.7.1999.

Kuva 11. Maailman tunnetuimpia nallekarhuja: Nalle Puh, Paddington, Uppo-Nalle, Rasmus Nalle, Maailman vahvin nalle, Fozzie, Jogi, Taotao & Baloo. [http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/...](http://www.meridian.fi/henk/nalle/bear/)

Kuva 12. Karhusymboli: toteemipaalu. Alaskan Tlingit-intiaanien toteemikaiverrus. Peter Nabokov. (Shepard & Sanders 1985, 110 kuvat.)

Kuva 13. Homokarhu. BuddyBear's HomeCave. <http://www.buddybear.net/woof.htm>

OSA III.

Kuva 14. Osa 3. Num Torum ja karhun laskeminen maahan. Lehdessä Rovamo, P. (1988): Ihailtu, pelätty karhu. Piirros Arkko, Martti. Erä 1988 (12), s. 9.

Kuva 15. Animismi. Teoksessa Usher, K. (1988): Keisareita ja taikavoimia. Maailman taruaarteet: Rooma. Alkuteos: Heroes, Gods & Emperors from Roman Mythology. Suomentanut Sibbick, J. Kuvittanut Kilpi, M. Eurobook Limited. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY. Italia. s. 15.

Kuva 16. Bear feast of the Ainu. Teoksessa Rockwell, D. (1991): Giving Voice to Bear: North American Indian, Myth, Rituals and Images of the Bear. Niwot, Colorado: Roberts Rinehart Publishers. s. 178.

Kuva 17. Karhu pedillä peijaisissa. Lehdessä Rovamo, P. (1988): Ihailtu, pelätty karhu. Piirros Arkko, M. Erä 1988 (12), s. 9.

Kuva 18. Kristuksen ylösnousemus. Bodleian Library, Oxford. (Shepard & Sanders 1985, 110 kuvat.)

- Kuva 19.** Karhun ja naisen liitto. Teoksessa Kovalainen, R. & Seppo, S. (1998): Puiden kansa. 2. painos. Oulu: Kustannus Pohjoinen ja Hiilinielu Tuotanto, s. 80.
- Kuva 20.** ”Prinsessa karhun päällä”. Theodore Kittelsonin maalaus norjalaisesta kansantarinaista ”Valkoinen karhukuningas, Valemon”. (Shepard & Sanders 1985, 110 kuvat.)
- Kuva 21.** The Bear in the sky. <http://www.bears.org/spirit/ursamajor.html>
- Kuva 22.** Pohjois-Amerikan intiaaneja. Teoksessa Rieupeyrout, J-L. (1981): Näin elettiin Villissä Lännessä. Kuvittanut Miralles, José Maria. Ranskankielinen alkuteos La Vie privée des Hommes. Suomentanut Turtia, Kaarina. Keuruu: Otava.
- Kuva 23.** Romulus ja Remus. Teoksessa Usher, K. (1988): Keisareita ja taikavoimia. Maailman taruaarteet: Rooma. Alkuteos: Heroes, Gods & Emperors from Roman Mythology. Suomentanut Sibbick, J. Kuvittanut Kilpi, M. Eurobook Limited. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. Italia. s. 83.
- Kuva 24.** Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija karhu. Teoksessa Paasilinna, A. (1995): Rovasti Huuskosen petomainen miespalvelija. Romaani. 6. painos. Juva: WSOY. Kansilehti
- Kuva 25.** Holyspirit. Holy Bears Purity Baptism Bear. http://s1.amazon.com/exec/varzea/ts/exchange-glance/Yo3X7014715X3098396/qid=958902993/sr=1-1/ref=aps_sr_a_1_1/103-1896102-7435860
- Kuva 26.** Takajaloilleen noussut karhu. Teoksessa Heymann, D. (1989): The Bear. From the film by Jean-Jacques Annaud. London: Sidgwick & Jackson.
- Kuva 27.** Holy Bears. <http://www.ltreasures.com/holybears.com>
- Kuva 28.** Holy bears. Grace - The Confirmation Bear. <http://www.funcollections.com/holybears/grace.html>